

T.C.

EGE ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

**PAX ROMANA DÖNEMİ'NDE CAMPANIA ŞARABININ
AKDENİZ'DEKİ İHRACAT MODELİNİN
GELİŞTİRİLMESİ**

DOKTORA TEZİ

AHMET OĞUZHAN KARAÇETİN

Arkeoloji Ana Bilim Dalı

İZMİR

2023

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**Pax Romana Dönemi'nde Campania Şarabının Akdeniz'deki
İhracat Modelinin Geliştirilmesi**

DOKTORA TEZİ

AHMET OĞUZHAN KARAÇETİN

92170001338

DANIŞMANI: PROF. DR. AHMET KAAAN ŞENOL

Arkeoloji Anabilim Dalı
Klasik Arkeolojisi Yüksek Lisans Programı

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Pax Romana Dönemi’nde Campania Şarabının Akdeniz’deki İhracat Modelinin Geliştirilmesi” adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Ahmet Oğuzhan Karaçetin

ÖNSÖZ

“Pax Romana Dönemi’nde Campania Şarabının Akdeniz’deki İhracat Modelinin Geliştirilmesi” isimli bu çalışmada arkeoloji, tarih, coğrafya ve iktisat gibi farklı disiplinlerin metotları, analizleri ve bakış açılarından yararlanılmıştır. Bu disiplinler kullanılarak tez çalışması için veriler üretilmiş ve bu veriler yazılımlar üzerinden analiz edilmiş ve iktisadi bir düzlemde sorgulanmaya çalışılmıştır.

Bu tez çalışması Campania şarabının, Pax Romana Dönemi’nde Akdeniz’in farklı lokasyonlarına yapılan ihracatı, iktisadi açıdan bir model çerçevesinde açıklama amacı gütmektedir. Çalışmanın sınırlandırıldığı zaman aralığı olarak, Roma imparatorluğunun hem siyasi hem de ekonomik açıdan zirveye ulaştığı, istikrar ve barış ile anılan olarak nitelendirilen Pax Romana Dönemi seçilmiştir. Çalışma bölgesi olarak ise imparatorluğun sahip olduğu en verimli alanlarından biri olan ve yoğun tarım faaliyetlerin yapıldığı İtalya sınırlarındaki Campania Bölgesi seçilmiştir. Ostia limanı yapılıncaya kadar Roma’nın İtalya’daki en büyük limanına (Pozzuoli) sahip olan bölge, Akdeniz’in önemli yerleşimleri ile yoğun ticari aktivitelerde bulunmuştur. Çalışmaya konu olan ihracat ürünü ise yine bu bölgede yoğun bir şekilde üretilen Campania şarabı olmuştur.

Campania şarap ihracatını doğru anlayabilmek ve yorumlamak için Pax Romana Dönemi siyasi ve ekonomik koşullarına değinilmiştir. Bunun yanı sıra Campania Bölgesi’nin tarihi coğrafyası, üretim organizasyonu-villa ekonomisi ve bağıcılık potansiyeli ile ilgili veriler sunulmuştur. Bölgenin ihracat yaptığı yerleşimleri tespit etmek için, Campania şarabın taşındığı Dressel 2-4 amphoraları ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda yayınlanmış söz konusu tipteki amphoralar üzerinden bir veri tabanı oluşturulmuş ve ticari ağ analizi yapılmıştır. Bunun yanı sıra antik peyzajın anlaşılabilmesi için coğrafi bilgi siteleri üzerinden analizler yapılmış ve şarap üretim miktarları belirlenmeye çalışılmıştır. Tüm bu veriler Campania şarabının iktisadi bir zeminde anlaşılması ve sonraki çalışmalar için öncü olması adına yapılmıştır.

Ahmet Oğuzhan Karaçetin

İZMİR

ÖZET

Antik çağın en büyük pazarı olan Akdeniz’de, ticari aktivitelerin yoğun olarak yaşandığı zaman aralığı Pax Romana Dönemi olmuştur. Bu dönemde Roma İmparatorluğu Akdeniz’in tamamını ele geçirmiş ve ticaret yollarının güvenliğini sağlayarak istikrarlı ve hareketli bir piyasa oluşmasını sağlamıştır. Antik çağ ekonomisi ile ilgili en çok veriyi aldığımız bu piyasada Campania Bölgesi’nde üretilen şaraplar bütün Akdeniz’e ihraç edilmiştir. Bölgenin ünlü ve pahalı şaraplarının ihracatına dair izler, Akdeniz’in önemli liman kentlerinden, batıklardan veya iç bölgelerden sürülebilmektedir. Söz konusu şarabın ihracat izleri antik kaynaklar, yazıtlar, Campania şarabını taşıyan Dressel 2-4 amphoraları veya dolialar üzerinden takip edilebilmektedir. Bahsi geçen veriler, Campania şarabının dağılım haritası ile ilgili bilgi verse de bölgede şarabın üretim kapasitesi ile ilgili çok sınırlı bir veri ortaya koymaktadır. Verilerin yetersizliği bu tez çalışmasında bölgenin üretim kapasitesini anlamak için coğrafi bilgi sistemleri aracılığı ile analiz ve modelleme çalışmaları yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu kapsamda öncelikle Pax Romana Dönemi’nin siyasi ve ekonomik koşulları incelenmiş sonrasında Campania Bölgesi ve şarabı, Dressel 2-4 amphoralarının yayılımları ve son olarak da modelleme çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Roma ekonomisini Campania şarabı ihracatı üzerinden bir iktisadi bakış açısı ile değerlendirmek için öncelikle piyasa ve ürün analizini doğru yapmak gerekmektedir. Pax Romana Dönemi içerisinde üretimi etkileyen olayları analiz etmek (Vezüv Yanardağı’nın patlaması gibi) ve bu olaylar karşısında rakip üreticilerin verdiği tepkileri görmek de bu modele dahil edilmiştir. Çalışmada, üzümün şaraba dönüşüp tüketiciye ulaşıncaya kadarki harcanan maliyetini tespit etmek ve tüccarların kâr marjını belirleyebilmek ana hedefler arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra söz konusu ticareti çeşitli modelleme yöntemleri ile değerlendirip analiz etmek, antik çağ iktisadını matematiksel bir formül ile ifade etmek anlamına gelecektir. Eksik ya da tartışmalı verilere rağmen bu çalışma iktisat, arkeoloji ve tarih gibi disiplinlere ve bu alanlarda yapılacak olan sonraki akademik çalışmalara özellikle yöntem olarak bir fikir oluşturacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pax Romana, Campania, Ekonomi, Model

ABSTRACT

The Pax Romana Period was when commercial activities were intense in the Mediterranean, the largest market of ancient times. During this period, the Roman Empire took over the entire Mediterranean and ensured the distribution of trade routes, providing meetings and a lively market. In order to obtain the most data about the ancient economy, wines produced in the Campania Region were exported to the entire Mediterranean. Data on the production of the famous and expensive wines of the region can be traced and extracted from important port cities of the Mediterranean, shipwrecks or internal data. This export output can be tracked through ancient sources, inscriptions, Dressel 2-4 amphorae or dolias carrying Campania wine. The mentioned data reveals minimal data on the production capacity in the region in terms of information on the distribution map of the Campania department. The lack of data has made it necessary for the ministry's information systems unit and analysis and scope departments to continue production in the region of this thesis study. In this capacity, after examining the political and economic conditions of the Pax Romana Period, the Campania Region and its parts, the distribution of Dressel 2-4 amphoras and finally the completion works were carried out.

To evaluate the Roman economy from a physical perspective through the Campania transfer, it is first necessary to make a correct market and product analysis. Analyzing production patterns during the Pax Romana Period (such as the eruption of Mount Vesuvius) and the reactions of competing alternatives to these events are also included in this model. In the study, the cost spent until the grapes turn into wine reaches the tourist, is among the main targets to determine the labour and profit margin of the traders. In addition, the transfer in question will mean evaluating and analyzing with various methods and expressing ancient economics with a comprehensive formula. Although it is incomplete or incomplete, this study will provide insight into disciplines such as archaeology and history and the subsequent academic studies in these fields, especially in terms of method.

Key Words: Pax Romana, Campania, Economy, Model

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
KISALTMALAR	vii
LEVHALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: PAX ROMANA DÖNEMİ	16
I. I. Pax Romana Öncesi	16
I. II. Pax Romana Dönemi.....	23
İKİNCİ BÖLÜM: CAMPANIA BÖLGESİ	41
II. I. Bölgenin Tarihi	42
II. II. Pax Romana Dönemi Campania Şarabı	48
II. III. Campania Bölgesi'ndeki Villalar.....	54
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DRESSEL 2-4 AMPHORALARI VE DAĞILIMLARI.....	68
III. I. Dressel 2-4 Amphoraları	71
III. II. Dressel 2-4 Amphoralarının Dağılımı.....	80
III. II. I. Doğu Akdeniz'de Dressel 2-4 Amphoralarının Dağılımı.....	81
III. II. I. I. Küçük Asya'da Tespit edilen Dressel 2-4 Amphoraları	82
III. II. I. II. Orta Doğu'da Tespit edilen Dressel 2-4 Amphoraları.....	87
III. II. I. III. Kuzey Afrika'da Tespit edilen Dressel 2-4 Amphoraları.....	90
III. II. I. IV. Kıbrıs'ta Tespit edilen Dressel 2-4 Amphoraları.....	92
III. II. I. V. Kıta Yunanistan'da Tespit edilen Dressel 2-4 Amphoralar.....	94

III. II. II. Batı Akdeniz’de Dressel 2-4 Amphoralarının Dağılımı.....	95
III. II. II. I. İç Piyasada (İtalya) Tespit Edilen Dressel 2-4 Amphoraları	96
III. II. II. II. İspanya	102
III. II. II. III. Fransa	104
III. II. II. IV. İngiltere.....	106
III. II. II. V. Avrupa	108
III.III.VI. Kuzey Batı Afrika.....	111
III. II. III. Batıklarda Tespit Edilen Dressel 2-4 Amphoraları	112
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: PAX ROMANA DÖNEMİ EKONOMİSİ VE CAMPANIA ŞARABININ TİCARETİ.....	118
IV. I. Pax Romana Dönemi Ekonomisi	118
IV. I. I. İktisadi Açından Cumhuriyet Dönemi.....	118
IV. I. II. İktisadi Açından Pax Romana Dönemi	122
IV. II. Campania Bölgesi Şarap Ticareti.....	135
IV. II. I. Campania Bölgesi Mekânsal Analiz Modellemesi	142
BEŞİNCİ BÖLÜM: GELİŞTİRİLEN MODEL.....	150
V. I. Antik Çağ Ekonomisi Üzerine Modelleme Çalışmaları	150
V. I. I. İlk Çalışmalar ve Tartışmalar.....	155
V. I. I. I. Primitif Görüş	156
V. I. I. II. Modernist Görüş.....	159
V. I. II. Genel Olarak Kullanılan Modeller	161

V. II. Campania Bölgesi Pax Romana Dönemi Şarap İhracatı Üretim Değerinin Hesaplanması.....	166
V. II. I. Toplam Üretim Miktarının Belirlenmesi için Yapılan Analizler	168
V. II. I. I. Sayısal Yükseklik Analizleri ve Sayısal Yükseklik Modellemeleri ve Analizler.....	169
V. II. I. II. Eğim Analizi Üzerinden Yapılan Bağcılık Modeli.....	171
V. II. I. III. Bakı Analizi	172
V. II. I. IV. Kesişim Analizi	174
V. II. I. V. Arazi Boyutunun ve Olası Ekim Alanlarının Hesaplanması	174
V. II. II. Net Üretim Miktarı.....	176
V. II. III. İhracata Yönelen Üretim Miktarı.....	177
V. II. IV. Üretim Değeri	178
V. II. IV. I. Vergilendirme ve Aracılar	178
V. II. IV. II. Campania Şarabının Fiyatlandırılması	179
V. II. IV. III. Şarap Ticaretinde Karlılık Oranları	180
V. III. Ağ Analizi	182
V. IV. Akış Diagramı.....	185
SONUÇ	188
LEVHALAR	207
KAYNAKÇA	246
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
TEŞEKKÜR.....	274

KISALTMALAR

AA: Archäologischer Anzeiger

AJA: American Journal of Archaeology

AJA: American Journal of Archaeology

ANA: American Numismatic Association

AnatSt: Anatolian Studies

ASOR: The American Schools of Oriental Research

AST: Araştırma Sonuçları Toplantısı

BAR: British Archaeological Reports / BAR International Series

BASOR: Bulletin of the American Schools of Oriental Research

Bkz: Bakınız

BSA: British School at Athens

CAH: Cambridge Ancient History

CAH: Cambridge Ancient History

CBS: Coğrafi Bilgi Sistemleri

CEAlex: Centre d'Études Alexandrines

Cm: Santimetre

CNRS: Centre National de la Recherche Scientifique

Çev: Çeviren

Çiz: Çizim

DEM: Digital Elevation Models

DSM: Digital Surface Models

Ed: Editör Env.: Envanter

EFA: École Française d'Athènes

Et al.: ve diğerleri

Fig.: Figür

Fig.: Figür

GIS: Geographical Information Systems

GPS: Global Positioning System

HS: Sestertii

IFAO: Institut Français d'Archéologie Orientale au Caire

INA: Institute of Nautical Archeology
JEH: The Journal of Economic History
JESHO: Journal of the Economic and Social History of the Orient
JRA: Journal of Roman Archaeology
JRS: Journal of Roman Studies
Kat No: Katalog Numarası,
Kat: Katalog
Km: Kilometre
KST: Kazı Sonuçları Toplantısı
Lat: latince
Lev: Levha
LIDAR: Laser Detection And Ranging
Lt: Litre
M: Metre
MÖ: Milattan Önce
MS: Milattan Sonra
No: Numara
OJA: Oxford Journal of Archaeology
Olba: Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi yayınları
ORBIS: The Stanford Geospatial Network Model of the Roman World
Pp: Sayfalar
Ref: Referans
Res: Resim
Tab: Tablo
TAD: Türk Arkeoloji Dergisi
Vd: Ve diğerleri
Vol: Volume
Yy: Yüzyıl
Yun: Yunanca

LEVHALAR LİSTESİ

- LEVHA I** **Harita 1:** Geç Cumhuriyet Döneminde İtalya'daki Roma Yerleşimleri
Millar 2002, III.
- Resim 1:** Lucius Cornelius Sulla Mermer Heykeli (MÖ 138-78)
Rosenblitt 2019, 125.
- LEVHA II** **Harita 2:** Ceaser Pompei İç Savaşı ve Hükmettikleri Bölgeler
Goldsworthy 2005, viii.
- Resim 2:** Antonius, Actium Savaşı Sırasında Komutası Altındaki Lejyonlara Adanmış Bir Dizi Madeni Para Bastı. Bu Örnek, İki Yüzyıllık Standartlarla (signa) Çevrelenmiş Kartal Sancağını (aquila) Tasvir Eden XVI. Lejyon'u Tanımlamaktadır.
Sheppard 2009, 82.
- LEVHA III** **Resim 3:** Pax Romana Dönemi İmparator Listesi
Faulkner 2008, 335-340.
- Resim 4:** Augustus Mermer Heykeli
Goldsworthy 2014, 265.
- LEVHA IV** **Resim 5:** Res Gestae Divi Avgvstı
<https://sketchfab.com/3d-models/res-gestae-divi-augusti-ara-pacis-rome-italy-352ee237f49449ca878b60c42c819ebc>
- Resim 6:** Ara Pacis Sunağı
Andersen 2003, XIV
- LEVHA V** **Resim 7:** Nero Dönemine Ait Janus Tapınağı'nın Tasvir Edildiği Sikke
Andersen 2003, 84.
- Resim 8:** Marcus Aurelius'un Bronz Heykeli
Birley 2001, 3.

- LEVHA VI** **Harita 3:** Campania Bölgesi Haritası
Carafa 2008, 4 fig 2
Harita 4: Campania Bölgesi Yunan Yerleşimleri
Frederiksen1984, 370 Map 2.
- LEVHA VII** **Harita 5:** Pozzuoli Limanı
Rothe 2020, 46 map. 2.
Harita 6: Campania Bölgesi Yerleşimleri
Verlag 2020, 2 fig 1.
- LEVHA VIII** **Harita 7:** Vezüv Yanardağı Lav Akıntıları
Farabollini-Lugeri 2021, 120, fig 4
Harita 8: Campania Bölgesi Su Dağıtım Sistemleri
Libertini vd. 2014, 14. fig 6.
- LEVHA IX** **Çizim 1:** Dressel 2-4 Amphora Üzerinde Fallerian Şarabı Dipinto
Sealey · 1984 251, fig 6-7.
Grafik 1: Antik Kaynaklardaki Şarap Atıf Sayıları
Flohr-Wilson 2017, 15.
- LEVHA X** **Grafik 2:** Campania Bölgesinde Tespit Edilen Amphoraların Oranı
Komar 2020, 150, tab 4.
Harita 9: Sarno Vadisinde Tespit Edilen Villalar
Seiler 2019, 180. Fig. 11.
- LEVHA XI** **Resim 9:** Sokak Müzisyenleri Mozaiği; Pompeii'den, Cicero
Villası, (Napoli, Ulusal Arkeoloji Müzesi)
Kockel 2013, 278.
Grafik 3: Villa Sayıları
Arthur 1993, 250 fig 1.
- LEVHA XII** **Plan 1:** Campania Bölgesi Villa Rustica Planları

Carrington 1931, 120, fig 16.

Grafik 4: Campania Villa Kronolojisi

Arthur 1993, 250 fig 2.

LEVHA XIII

Plan 2: Boscoreale Villası

Rothe 2020, 46 fig 2.1.

Çizim 2: Dressel 1 Amphora Tipleri

Moore 1995, 130, fig.4.

LEVHA XIV

Çizim 3: DR 2-4 Amphora Grubunun, Heinrich Dressel'in Roma Amphoralarının Tituli Picti ve Mühürlerini Yayınladığı *Corpus Inscriptionum Latinarum*'un XV. Cildindeki Tablo

Moore 1995, 128 fig.1.

Resim 10: İzmir Müzesi-Campania Tipi Amphora
Şenol 2022, 158.

LEVHA XV

Harita 10: Dressel 2-4 Amphoranın Dağılımı

Campillo vd. 2018, 39, fig 1.

Resim 11: Campania Kilinin Yakından Görüntüsü ve Mikro Fotoğrafı <http://romanpotterystudy.org.uk/nrfrc/base/index.php?GUID=&fabricCode=CAM%20AM%201>

LEVHA XVI

Resim 12: Dressel 2-4 Amphorası 3B Modeli

Blender 4.0.1. Programı ile Üretilmiştir.

Resim 13: Ephesos'ta Bulunan Dressel 2-4 Amphora Üzerindeki Amphora Mühürleri
Bezecky ,2011, 130.

LEVHA XVII

Çizim 4: İskenderiye'de Bulunan Dressel 2-4 Amphorası
Şenol 2000 Lev XXVII Şek. 85.

- Grafik 5:** Ostia Limanında Ele Geçen Amphora İstatistiği
Olcese 2017, 200, fig. 3.
- LEVHA XVIII**
- Resim 14:** İspanya’da Bulunmuş Dressel 2-4 Amphorası
Reynolds 2010, 1.
- Grafik 6:** Antik Çağda Batık İstatistiği
Parker 1996, 550, fig.4.
- LEVHA XIX**
- Çizim 5:** Grand-Ribaud D Batığı Dressel 2-4 Amphoraları
ve Dolialar
Pomey 1997, 185.
- Çizim 6:** Diano Marina Batığı ve Dressel 2-4 Amphoraları
Moore 1995, 137, fig16.
- LEVHA XX**
- Grafik 7:** Dressel 2-4 Amphoralarının Dağılım Grafiği
Tez Çalışmasında Elde Edilen Veriler Üzerinden
Oluşturulmuştur.
- LEVHA XXI**
- Grafik 8:** Dressel 2-4 Amphoralarının Bazı Ülkelere Göre
Dağılım Grafiği
Tez Çalışmasında Elde Edilen Veriler Üzerinden
Oluşturulmuştur.
- Grafik 9:** Roma Sikkeleri İçerisindeki Gümüş Oranın
Yıllara Göre Dağılımı
Hopkins 1980 107, fig. 1.
- LEVHA XXII**
- Grafik 10:** Gemi Batıklarının Yıllara Göre Dağılımı
Parker 1996, 550, fig.4.
- Grafik 11:** Augustus Dönemi İş Sektörleri
Vandevoorde 2019, 9.
- LEVHA XXIII**
- Grafik 12:** Roma İmparatorluk Dönemi Nüfus Grafiği

Hanson vd. 2019 707 fig. 1.

Grafik 13: İmparatorluk Dönemi Orduya Ödenen Maaşlar
Hopkins 1980, 109 fig. 2.

LEVHA XXIV

Resim 15: Dionysos ve Vezüv Yanardağı'nın Bulunduğu
Pompei Duvar Freski Detayı, MS I. yüzyıl. Napoli
Arkeoloji Müzesi.

Farabollini-Lugeri 2021, 120, fig 7

Harita 11: İspanya Kıyılarında Dressel 2-4 Amphora
Üretim Alanları

Domínguez 2018, 178

LEVHA XXV

Harita 12: Şarap ve Zeytin Yağı Üreten Villalar
Seiler 2019, 180. Fig. 12.

Resim 16: Sarno Vadisindeki Kazılar ve Bağ Alanları
Vogel et al 2011, 10. fig. 6.

LEVHA XXVI

Resim 17: Diocletianus Fermanı

<http://www.smb.museum/smb/home/index.php?lang=de>

Harita 13: Campania Bölgesi DEM Verileri Analizi

<https://sit2.regione.campania.it/content/servizi-wms>

LEVHA XXVII

Harita 14: Campania Bölgesi DEM Verileri Analizi
QGIS 3.30.2. Programı ile Üretilmiştir.

Harita 15: Campania Bölgesi Eğim Analizi

QGIS 3.30.2. Programı ile Üretilmiştir.

LEVHA XXVIII

Harita 16: Campania Bölgesi Yüzde 15 Eğimli Alanlar
QGIS 3.30.2. Programı ile Üretilmiştir.

Harita 17: Campania Bölgesi Kabartı Haritası

QGIS 3.30.2. Programı ile Üretilmiştir.

LEVHA XXIX

Harita 18: Campania Bölgesi Bakı Analizi

QGIS 3.30.2. Programı ile Üretilmiştir.

Harita 19: Campania Bölgesi Kesişim Analizi

QGIS 3.30.2. Programı ile Üretilmiştir.

LEVHA XXX

Resim 18: HTML üzerinde Yazılan Program ve Kodları
HTML 5.0 Yazılımı ile Üretilmiştir.

Resim 19: Python Üzerinden Yazılan Program ve Kodları
Python 3.10. Programı ile Üretilmiştir.

LEVHA XXXI

Grafik 14: Dressel 2-4 Amphora Dağılımı

Tez Çalışmasında Elde Edilen Veriler Üzerinden
Hesaplanmıştır.

Grafik 15:

Dressel 2-4 Amphora Dağılımı Üzerinden İç ve Dış Piyasa
Oranları

Tez Çalışmasında Elde Edilen Veriler Üzerinden
Hesaplanmıştır.

LEVHA XXXII

Resim 20: Pompeii Faun Evi (Taverna)

Flohr 2021 222 Fig 10

LEVHA XXXIII

Tablo 1: Campania Bölgesi Şarap Üretim Miktarları

Tez Çalışmasında Elde Edilen Veriler Üzerinden
Hesaplanmıştır.

LEVHA XXXIV

Harita 20: Dressel 2-4 Amphorasının Yayılımı Üzerinden
Gerçekleştirilen Ağ Analizi

QGIS 3.30.2. Programı ile Üretilmiştir.

LEVHA XXXV

Harita 21: Dressel 2-4 Amphorasının Yayılımı Üzerinden Gerçekleştirilen Yoğunluk
QGIS 3.30.2. Programı ile Üretilmiştir.

LEVHA XXXVI

Harita 22: Orbis Üzerinden Yapılan Yol Uzaklık Analizi
<https://orbis.stanford.edu/>

Harita 23: Orbis Üzerinden Yapılan Yol Uzaklık Analizi
<https://orbis.stanford.edu/>

LEVHA XXXVII

Harita 24: Orbis Üzerinden Pozzuoli -Alexandria Limanları Arasındaki Mesafe Analizi
<https://orbis.stanford.edu/>

Grafik 16: Akdeniz Dressel 2-4 Amphoralarının Dağılımı
QGIS 3.30.2. Programı ile Üretilmiştir.

GİRİŞ

İnsanlığın meta ile olan ilişkisini iktisadi bir perspektifte değerlendirmek, ekonominin temel konularından birini oluşturmuştur. Paleolitik Çağ'dan itibaren bireyler ihtiyaçlarını karşılamak, fayda sağlamak, haz elde etmek ve ölümden sonraki hayatları için rahata ermek adına, malları ele geçirmiş, biriktirmiş ve daha değerli gördüğü mal grupları ile takas etmiştir. Neolitik Çağ'da yerleşik yaşama geçiş ve sosyal yaşamın karmaşıklaşması, rol sınırlarının daha keskin çizilmesi, uzmanlaşma ve nihayetinde erklerin daha kalabalık kitlelere hükmetmesi ile ekonomik hayatta karmaşıklaşmış ve çeşitlenmiştir. Devletleşme, piyasanın büyümesine, ticari ilişkilerin artmasına ve içinde artık kurumların da olduğu çok başlı bir piyasanın doğmasına sebep olmuştur.

Antik çağda yaşayan insanlar günümüzde olduğu gibi ekonomik bir çarkın dişlilerinden biri olmak ve yaşam kalitelerini artırmak için iktisadi faydalar yönünde yaşamlarını çizmeye çalışmışlardır. Antik çağ ekonomisi insandan ayrı düşünülemez ancak bu ekonomiyi sadece insan faktörü ile de değerlendirmek de eksik kalacaktır. Ekonomiyi etkileyen faktörler düşünüldüğünde; doğa olayları, hayvan ve bitkilerin rolü, siyasi gelişmeler ve tabii ki oluşturulan piyasaların yapısı ve koşulları gibi değişkenler değerlendirilmelidir. Tüm bu değişkenleri tespit etmek, insanların iktisadi davranışlarının izini sürmek ve piyasa takibi yapmak oldukça zordur. Antik çağ ile ilgili iktisatçılar, tarihçiler, sosyologlar ve arkeologlar sistematik çalışmalar gerçekleştirmektedir. Farklı disiplinlerin bakış açıları ile antik çağdaki piyasa ve ekonomik yapılanma anlaşılmaya çalışılmış ama verilerin tam olarak elde olmaması nedeni ile genellikle tahmini çıkarılar yapılmaya çalışılmıştır. Bu alan ile ilgili temel sorunlardan biri arkeolojik verilerin gerektiği kadar kullanılamaması ya da bu verilere doğru soruların sorulamaması olmuştur. İlk aşamada antik çağ ekonomisi ile ilgili yazılı kaynaklar araştırmacılar tarafından incelenerek genel çıkarım yapma yoluna gidilmiştir. Bu çerçevede ticari kayıtlar, mektuplar, hükümdarların yazdırdığı propaganda yazıtları, antlaşmalar ve ekonomiyi ilgilendiren bütün belgeler çalışmalara kaynaklık etmiştir¹. Ancak piyasayı anlamak için belgelerin eksik kalması, objektifliğinin sorgulanması ve kayıt dışı ekonominin

¹ Parkins-Smith 1998, 1-6.

belgelerde yer almaması araştırmacıların karşılaştığı sorunlardan bir kaçıdır. Özellikle arkeologların başını çektiği materyal üzerinden değerlendirme yöntemi sayesinde antik çağ anlamak için önemli bir veri kaynağı ortaya çıkmıştır. Sikkeler üzerinde yapılan çalışmalarda, sikke içerisindeki maden değerinden devletlerin zenginleştiği ya da krize girdiği zaman aralıkları anlaşılmaya çalışılmıřtır². Bunun yanı sıra seramikler üzerinden antikçağ ticari ilişkileri açıklanmaya çalışılmıştır. Seramiklerin üretildiği yerler ile ortaya çıkarıldığı yerler arasındaki ticarete odaklanılmıştır. Bu kapsamda özellikle seramik form ve kil yapıları, karakterize edilmeye çalışılmıştır. Özellikle ticaretin maddi kanıtı sayılması ağıısından amphoralar diğer seramik gruplarından daha ön plana çıkmaktadır³. Ürünlerin paketlenmesi, sevkiyatının kolay yapılması ve mühür baskıları sayesinde kontrol edilebilmesi adına amphoralar kullanılmıştır. Ayrıca amphoralar dikkate alındığında, piyasada tercih edilen ürünlerin ya da taklit edilen ürünlerin takip edilebilmesi, pazardaki baskın üretim yerlerinin zaman ile değişmesi, mühürler üzerinden net bir kronoloji oluşturulabilmesi ve yine mühürler üzerinden üreticiler hakkında bilgi edinilmesini edinilebilmektedir.

Antik çağ ekonomisi ile ilgili arkeolojik materyal üzerinden yapılan çalışmalarda ne yazık ki iktisadi değerlendirmelerde sadece ticari aktiviteler (genellikle mal mübadeleleri) üzerinde durulmuştur. Bu sebep ile incelenen materyaller sadece ticarete kullanılan malzemelerden seçilmiştir. Oysaki hakkında az bilgiye sahip olduğumuz söz konusu dönemin ekonomisini açıklamak için geniş bir perspektife ihtiyaç vardır. Bu perspektif doğrultusunda üretim, piyasa, pazar, dış müdahale, süreklilik ve tüketim gibi çok sayıda önemli başlık incelenmelidir. Bu ekonomiler oluşturan bileşenler hakkında ne kadar çok bilgi toplanırsa, gerçeğe en yakın tespitler yapılabilecektir.

Antik çağ iktisadını, ekonomik bir modelle çerçevesinde açıklamak için yapılan bu mütevazı çalışmada, genellemelerin ve varsayımların gerçeğe en yakın olarak belirlenebilmesi için, zaman aralığı olarak verilerin görece diğer dönemlere göre daha çok olduğu Pax Romana dönemi (MÖ 27-MS 185) seçilmiştir. Söz konusu dönem ile

² Harl 1996, 73-92; Metcalf 2012, 297-315.

³ Grace 1979, 13; şenol 2015, 11-30; Lawall 2010, 80; Garlan 1983, 27-35.

ilgili hem yazılı kaynaklar hem de buluntular dönemin iktisadi yapısı hakkında yorum yapabilmeye imkân tanımaktadır. Roma İmparatorluğu'nun *Altın Çağı* olarak nitelendirilen bu dönemde, imparatorluk bütün Akdeniz'e egemen olmuş aynı zamanda ticareti kontrol ederek kayıt altına almaya çalışmıştır. Elbette ki bu girişim altında devletin temel gelirlerinden biri olan vergileri toplayabilmek ve ticari faaliyetleri artırabilme gayesi yatmaktadır. Roma barışı olarak adlandırılan bu dönemde Akdeniz için istikrar ve güven ortamı oluşturulmuş ve bu sayede ticarete süreklilik sağlanabilmiştir⁴. Elbette Pax Romana Dönemi kendi içerisinde ticari ve ekonomik açıdan yeni gelişmelere sahne olsa da Roma'nın Cumhuriyet Dönemi'ndeki (özellikle Geç Cumhuriyet Dönemi) ticari ilişkiler ve üretim sürekliliği Pax Romana döneminde de devamlılık göstermiştir. Pax Romana içerisindeki iktisadi yapıyı bütün yönleri ile ortaya koymak, iktisadi koşulların coğrafya ve zaman aralıklarına göre değişken olduğu düşünüldüğünde oldukça zor bir iştir. Ancak dönem koşullarında üretimi ve ticareti yoğun bir şekilde yapılan bir ürün üzerinden değerlendirmeler yapmak, iktisadi yapı hakkında genellemenin ötesine geçecek ve doğru tespitler yapmamızı sağlayacaktır. Bu sebep ile söz konusu dönemdeki iktisadi çalışmalar Campania Bölgesi'nde üretilen ve genellikle Dressel 2-4 amphoraları ile taşınan şarap ihracatı özelinde değerlendirilmiştir⁵.

Şarap ihracatı üzerinden yapılacak değerlendirme için sadece bir bölgenin seçilmesindeki amaç, üretici konumunda olan bir yerleşimin ya da model için anahtar yerleşimin, ticari aktivitelerini, iktisadi yapısını, ekonomik ilişkilerini, pazardaki yerini ve tüm bu verilerin zaman içerisindeki değişimlerini takip edebilmek ve yorumlamak adına daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Ayrıca antik çağ ekonomisi üzerine yapılan bazı önemli çalışmalarda sadece tek bir yerleşim üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır⁶. Elbette Roma devletinin ekonomik yapısını ele alan çok sayıda önemli çalışma olmasının yanı sıra bu çalışmalarda değerlendirmeler oldukça genel bir perspektifte yapılmıştır. Bu tezde yapılan çalışmada ise bölgesel üretimin, piyasadaki konumu, pazarın gelişimi ve uzak coğrafyalara ihracatı üzerinden olmuştur.

⁴ Pax Romana dönemi ile ilgili detaylı bilgi için I. bölüme bkz.

⁵ Arthur 1982, 31; Peacock 1977, 266; Panella 1973, 670; Şenol 2003, 47.

⁶ Bang 2011, 131; Temin 2001, 173-177; Tchernia 1989, 529-536.

Campania Bölgesi Roma Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde, antik kaynaklardan ve arkeolojik çalışmalardan bilindiği üzere tarımsal faaliyetlerin (özellikle bağcılık) yoğun bir şekilde yapıldığı bir bölgedir. Söz konusu bölgede tarımsal faaliyetlerin organize edilmesi ve bu organizasyonda yer alan kişilerin (toprak sahipleri, işçiler, köleler vb.) yaşaması için Villa Rusticalar inşa edilmiş ya da var olan yapılar villa kompleksleri için genişletilmiştir. Bu durumun temel nedeni üretimin daha büyük ve düzenli olarak yapılabilmesi ve geniş toprakları ele geçiren zengin sınıfın üretimi kontrol edebilme gayesidir. Villa merkezli oluşturulan bağcılık sistemi, ekonomik bir model olarak da karşımıza çıkmıştır⁷. Bölgenin bağcılık yapmasındaki temel motivasyon antik yazarlardan öğrendiğimiz kadarı ile en karlı tarımsal ticaretin şarap üzerinden yapılmasından kaynaklanmaktadır. Campania Bölgesi'nde farklı tür ve kalitelerde şarap üretilmesinin yanı sıra elit sınıf için pahalı şaraplar da büyük miktarlarda üretilmiştir. Antik Roma'nın hatta belki de antik dünyanın en ünlü ve pahalı şaraplarından olan Falernia şarabı da Campania Bölgesi'nde üretilmiştir⁸. Bölgenin volkanik toprak yapısından dolayı bereketli tarım topraklarına sahip olması ve Pompeii, Herculaneum, Napoli gibi büyük şehirlerin bölgede yer alması, tarımı ve bunu gerçekleştirecek iş gücünü beraberinde getirmiştir. Campania Bölgesi aristokrat sınıf hatta imparatorlar için bile oldukça popüler olan karlı yatırımların yapıldığı bir bölge olarak değerlendirilmiştir. Capri adasındaki imparatorluk villaları bu açıdan önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Elbette aristokrat sınıfın bu bölgeye olan ilgisi küçük üreticilerin topraklarını satmalarına ve tekelleşen büyük üretim merkezlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra Roma'nın Ostia yapılıncaya kadar en büyük limanı olan Pozzuoli limanının Campania'da yer alması ürünlerin Akdeniz'e sevkiyatını kolaylaştırmıştır. Campania'daki toprak sahipleri ve Akdeniz'in önemli ticaret şehirleri ile bağlantısı olan tüccarlar söz konusu ihracatın en önemli aktörleri olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra Campania Bölgesi'ndeki şarap ihracatını makro ekonomi düzeyinde ele aldığımızda Roma İmparatorluğu'nun kendi topraklarındaki bu üretimi desteklediği ve karşılaştırmalı üstünlük teorisi göz önüne alındığında elindeki ürün ile farklı

⁷ Rodriguez 2004, 101-124; Shumpeter 1972, 67; McKay 1998, 106.

⁸ Johnson 2012, 81; Arthur 1982, 31; Sealey-Davies 1984, 250-254.

topraklardaki ürünler arasındaki değer dengesini koruduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Mısır'dan gelen tahıl başta olmak üzere ihtiyaç duyduğu ürünleri İtalya topraklarına ithal ettirirken, karşılığında fiyatı yüksek olan Campania şarabını ihraç etmiştir⁹. Roma devleti, İtalya topraklarında üretilen bu şarabın daha karlı ve büyük miktarda ihraç edilebilmesi için piyasaya müdahaleler yapmaktan geri durmamıştır. Bu ihracat için gerektiğinde vergi indirimlerine gitmiş, gerektiğinde üreticilere maddi açıdan kolaylıklar göstererek (kredi ya da hibe gibi) üretimin sürekliliğini sağlamaya çalışmıştır. Veriler ele alındığında Campania şarabı üzerinden iktisadi değerlendirmeler yapılabilmekte, üretici, piyasa bileşenleri ve tüketici arasında değerlendirmeler yapılabilmektedir.

Campania Bölgesi'ndeki şaraba olan Akdeniz'deki yoğun talep, hem yazılı kaynaklarda (bölgenin şarabı yazılı kaynaklarda bahsi en çok geçen şarap olarak karşımıza çıkar) hem de materyaller üzerinden yapılan değerlendirmelerde görülmektedir. Bu talebe verilen üretim karşılığını anlamak, şarabın piyasadaki gerçek miktarını ölçmek anlamına gelecektir. Bu sebep ile tez çalışmasında Campania bölgesindeki üretim kapasitesi ölçülmeye çalışılmıştır. Campania Bölgesi'ndeki üretim potansiyelini Pax Romana Dönemi içerisinde ikiye ayırmak uygun olacaktır. İlk evre Geç Cumhuriyet Dönemi'nde başlayan ve MS 79 tarihine kadar katlanarak devam eden büyük boyutlu üretimin yapıldığı zaman aralığı olarak incelenebilir. Bu süreçte Dressel 2-4 amphoraları ile Akdeniz'in her yerine büyük boyutlarda Campania şarabı ihraç edilmiştir. Ancak MS 79'da Vezüv Yanardağı'nın patlaması sonucunda Vezüv'ün özellikle güney yamacındaki tarım alanlarını ve Pompei, Herculaneum gibi büyük metropollerinin yok olması üretimi büyük bir krize sokmuştur. Bu krizin izlerini antik kaynaklardan ve arkeolojik çalışmalardan takip etmek mümkündür. Antik kaynaklar ve yazıtlar, bölgedeki felaketi ve tahribatı detaylı bir şekilde anlatırken “bu krizden sonra devlet tarafından bağlar için yeni alanların açılması yasaklanmıştır” diye bahseder¹⁰. Çünkü bu felaketten sonra bölgedeki tahıl üretimi sekteye uğramıştır. Bölgeden elde edilen tahılın, başta başkent Roma ve önemli kentler için önemi göz önüne alınarak, üretimin sürekliliği için bu karar alınmıştır. Hatta zarar görmeyen kimi arazilerdeki bağlar sökülmüş ve tahıl

⁹ Temin 2012, 55-59.

¹⁰ Bowersock 1981, 461-470.

ürünleri bu alanlarda yetiştirilmeye başlanmıştır. Bölgede yapılan yüzey araştırmaları ve sondaj kazıları, tarım alanlarının ne kadarının etkilendiği ile ilgili veriler sunmuştur¹¹. En çarpıcı verilerden biri ise Campania üretimi Dressel 2-4 amphoralarının piyasadaki durumları (sayılarının azalması ve taklitlerinin çoğalması) üzerinden olmuştur. MS 79'dan sonra Hispanya, Britanya, Küçük Asya ve Mısır gibi coğrafyalardaki çok sayıda amphora atölyesinde Dressel 2-4 amphoralarının taklitleri yapılmış ve bölgelerin yerel şarapları bu amphoralar ile kendi iç piyasalarına ya da farklı coğrafyalara ihraç edilmiştir. Bu durumun önemli göstergelerinden biri, Akdeniz'deki büyük liman şehirlerinde yapılan kazılar sonucu MS 79'dan sonra Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraların sayılarında ciddi boyutlarda düşüşler tespit edilmesidir. Aynı zamanda bu düşüş batıkların kargolarında da gözlemlenmektedir. Campania şarap ihracatında önemli ölçüde bir düşüş görülse de üretimin bitmediği ve sevkiyatların devam ettiği de yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten Campania özelinde hem yükseliş hem de kriz dönemlerinde üreticilerin verdiği iktisadi tepkiler ile ilgili çıkarımlar yapılabilir.

Pax Romana Dönemi şarap piyasasının Akdeniz pazarındaki durumunu anlamak için kullanılan bir diğer yöntem, bu şarabın taşındığı Campania üretimi Dressel 2-4 amphoralarının dağılım alanlarını belirlemek olacaktır. Bu dağılımlar şarabın iç piyasada ve dışarıya ne miktarlarda gönderilmiş olabileceği hakkında fikirler verecektir. Bu doğrultuda ağ sistemi analizleri kullanılarak¹², ticari etkileşimin boyutları ve miktarı ile ilgili değerlendirmeler yapılacaktır.

Campania şarabı ile ilgili önemli verilerden biri şarabın fiyatlandırılması ve bu piyasadaki karşılığının ne ölçüde bulunduğu ya da bu fiyata karşı verilen piyasa refleksi olacaktır. Örneğin antik çağın en pahalı şaraplarından olan Campania şarabının piyasadaki etkisini gören diğer bölge üreticileri Campania şarabını taklit etmiş ve ürettikleri şarapları yerel üretim olan taklit Dressel 2-4 amphoraları üzerinden piyasaya sürmüşlerdir¹³. Bu sayede şaraptan kazandıkları kâr marjını artırmayı hedeflemişlerdir.

¹¹ Vogel vd. 2012, 377-381.

¹² Brughmans 2010, 278.

¹³ Ballester 2009, 562; Rizzo 2014, 223-228; Domínguez 2018, 194; Şenol 2003, 49; Berker 1986, 69; Empereur-Picon 1986, 103-126.

Bu durumun öncelikle Batı Akdeniz’de görülmesi, Campania şarabının daha çok Batı Akdeniz’e üretilmesinden kaynaklanmıştır.

Yukarıda bahsi geçen veriler göz önüne alınarak bu ticari hareketliliği bir model çerçevesinde açıklaması yapılacaktır. Bu kapsamda antik çağın genel hatları çerçevesinde piyasa şartları gözetilerek iktisadi bir modelleme çalışması gerçekleştirmek hedeflenmiştir. Ancak önceki çalışmalarda kullanılan verilerin belirsizliği genellikle tahmini modelleme kapsamında sadece bir çerçeve çizmekten öteye gidememiştir. Bu kapsamda kazı verileri, antik kaynaklar ve dijital arkeolojinin imkanları kullanılarak Campania üretim hacmi hesaplanmaya çalışılacaktır. Ulaşılan üretim hacminin Akdeniz’deki merkezlere dağılımı amphora verileri ve antik kaynaklardan yola çıkılarak model için veriler oluşturulacaktır. Pax Romana dönemi içerisinde bu dağılımın kronolojik olarak gösterdiği değişimler göz önüne alınarak piyasa analizi yapılacaktır. Campania şarabının ihracatının daha çok Batı Akdeniz’e yapıldığı bilindiğinden buradaki ticari ilişkiler tüccarlar veya piyasanın gerçekleri üzerinden anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda üretici, tüccar, tüketici üçgeni çerçevesinde bu denkleme müdahil olan vergilendirme, doğa olayları, siyasi koşullar ve tüketicinin tercihini etkileyen bütün etkenler değerlendirilecektir. Şarap ihracatının bir model çerçevesinde açıklanması ile gerçeğe yakın bir matematiksel formül ortaya çıkacaktır. Diğer bir deyişle Campania Bölgesi’nin Pax Romana Dönemi’ndeki ihracatı simüle edilecek ve sınanabilir bir modele dönüştürülecektir.

Çalışmanın Soruları

Tez çalışmasının öncelikle cevap bulmaya çalıştığı soru şöyle ifade edilebilir,

Roma İmparatorluğu’nun Akdeniz’de ticari olarak yayılırken uyguladığı stratejileri Campania bölgesi şarap üretimi ve ticareti üzerinden anlamak/okumak mümkün müdür?

Bu genel soru çerçevesinde araştırma boyunca cevap aranan sorular ise şunlardır:

- Antik çağ ekonomisi, Campania şarabının ihracatı üzerinden ekonomik model çerçevesinde açıklanabilir mi?
- Amphoralar üzerinden bir ticari ağ modeli gerçekleştirilebilir mi?
- Vezüv yanardağının patlamasından önceki süreçte üretimin miktarınızdaki karlılık hesaplanabilir mi?
- Villa üzerinden merkezi üretim planlaması kapsamında Campania Bölgesi'ndeki şarap üretim organizasyonu temel dinamikleri nelerdir?
- Dijital arkeoloji ve Coğrafi Bilgi Sistemleri sayesinde Campania Bölgesi'nin Pax Romana dönemindeki şarap üretim alanları ve miktarı hesaplanabilir mi?
- Campania üretimi şarap miktarı, ücreti ve taşıma detayları yazılım yoluyla/kodlama hesaplanabilir mi?

Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Çalışma konusunu oluşturan Campania bölgesinde üretilen şaraba odaklanılmasının bir den fazla sebebi vardır. Antik Roma ekonomisini yorumlamanın önündeki en büyük engel, dönemin ticareti ve ekonomisine ait çok az veriye sahip olmamızdan kaynaklanmıştır. Bu sebepten dolayı verilerine görece daha sağlıklı ulaşabildiğimiz Campania bölgesindeki bağcılık ve şarap ticaretine odaklanılmıştır. Söz konusu veriler şöyledir;

- Campania Bölgesi Roma İmparatorluğunda tarımsal aktivitelerin en yoğun yapıldığı birkaç bölgelerden biridir. Bölgenin uygun olan her noktasında başta (karlılık durumdan dolayı) bağcılık faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Bu durum bölgedeki tarımsal arazi üretim açısından değerlendirildiğinde, tahmini modellemelerin gerçeğe daha yakın yapılabilme imkanını sunmaktadır.

- Bölgenin tarımsal ürünü olarak şarabın seçilmesinde; Campania şarabının sadece Roma'nın değil bütün antik dünya için en ünlü ve pahalı şaraplar arasında sayılması yatmaktadır. Bu ünün arkasında kalite, moda ve prestij gibi unsurlar yatmaktadır. Campania üretimi şaraplar ile ilgili, yüzey ölçümlerinden üretim miktarının ölçülebilmesi, fiyatı ve dağıtım noktalarının bilinmesi gibi önemli verilere ulaşılmıştır.

Bu veriler elbette spekülasyona açık olsa da bir ekonomik model üretmek için yeterli olacağı düşünülmüştür.

- Çalışmanın odaklandığı zaman aralığı olarak Roma Devleti'nin bütün Akdeniz'i ele geçirdiği ve ticaretin zirveyi gördüğü Pax Romana dönemi belirlenmiştir. Bu dönemin seçilmesindeki ana sebepler ticari faaliyetlerin sürekliliği, dönemin ekonomisi hakkında diğer dönemlere oran ile daha çok bilgiye sahip olunması ve ticari hareketliliğin izinin sürülebilmesidir. Ayrıca Campania şarabı bu dönemde yoğun olarak talep görmüş ve Akdeniz'in farklı yerlerine ihraç edilmiştir. Bu ihracatın temel motivasyonlarından biri Campania bölgesinde bulunan ve Ostia limanı inşa edilene kadar Roma'nın en büyük limanı olduğu bilinen Pozzuoli limanından yapılan büyük boyutlu sevkiyatlar olmuştur.

- Campania şarabının ticari hareketliliği ile ilgili sorgulamalar, şarabın taşındığı Dressel 2-4 amphoralarının dağılımı üzerinden yapılmıştır. Kazı ve yüzey araştırmalarında ele geçen bu amphoralar kara ve deniz yoluyla başta liman kentleri olmak üzere kıyı ve iç kesimlere sevkiyatı yapılmıştır.

- Şarabın üretim miktarı ise coğrafi bilgi sistemleri ve yazılımlar kullanılarak hesaplanmış, bu kapsamda bölgenin antik peyzajı simüle edilerek, eğim, bakı ve yükselti analizleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmedeki amaç şarabın olası üretim yerleri ve üretim miktarını belirlemek içindir.

- Çalışmanın konusunu Campania şarabının ihracatındaki bütün aktörler (üretici, kontrolör, tacir, rakipler ve tüketici) ve bütün koşullar (doğal olaylar, ticari yollar, makro ve mikro düzeydeki ekonomik) değerlendirilerek anlaşılmasına çalışılacaktır. Bu değerlendirmelerin ardından Campania'daki şarabın ihracatı ekonomik çerçevede bir model ile sunulmaya çalışacaktır. Bu sebep ile tez çok yönlü olarak arkeoloji, tarih ve iktisat gibi farklı disiplinlerin verilerini değerlendirecektir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada elde edilen verilerden tümevarım yöntemi ile sonuca gidilmeye çalışılacaktır. Tez çalışmasında oluşturulacak modeller için verilerin toplanması, verilerin

üretilmesi, analiz edilmesi, yorumlanması ve modele uyarlanması gerekmektedir. İlk aşamada antik kaynaklar ve Pax Romana dönemi koşullarını anlatan çalışmalardan veriler alınarak incelenmiştir. Campania Bölgesi'nde üretilen ve Campania şarabını taşımada kullanılan Dressel 2-4 amphoralarının hangi yerleşimlerde ele geçtiği ile ilgili istatistiki veriler derlenmiştir. Campania Bölgesi'nin üretim hacmini ölçebilmek için uzaktan algılama sistemleri üzerinden DEM (Digital Elevation Model) verileri toplanmış ve bu veriler dikkate alınarak eğimi, akarsu ve bakı analizleri gibi çeşitli analizler yapılmıştır. Bu sayede model için veri üretme evresine geçilmiştir. Üretim alanları ve miktarları hesaplandıktan sonra dağıtım aşamaları için ağ model analizleri ve tahmini modellemeler yapılmıştır. Kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda üretim maliyetleri, vergilendirme ve şarabın fiyatlandırılması ile ilgili veriler toplanmıştır. Ayrıca piyasadaki Campania şarabının dönem içerisindeki tercih sebeplerindeki değişimler, üretim krizleri ve devletin şarabın ihracatı ile ilgili piyasa müdahaleleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Tüm verilere iktisadi bir perspektiften bakılarak uygun modellemeler çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede çalışmanın metodoloji olarak izlediği yol şöyledir;

Veri Toplama; Campania şarabının Pax Romana dönemindeki üretimi üzerine yazılı kaynaklar ve arkeolojik materyaller başta olmak üzere bütün veriler toplanmıştır. Bunu yanı sıra dijital arkeolojide uzaktan algılama yöntemleri, coğrafi bilgi sistemleri aracılığı ile başta Campania bölgesi ve ticari rotalar olmak üzere yüzey verilerine ulaşılmıştır.

- a) Yazılı Kaynaklar; Tezin oluşmasında önemli veriler biri antik yazarlar tarafından kaleme alınan eserlerden çıkarılmıştır. Tarım üzerine kitapları olan Cato, Varro ve Columella başta olmak üzere çeşitli kaynaklardan faydalanılmış ve bu kaynaklardaki veriler yorumlanmıştır. Bu veriler arasında Campania'daki üretim sistemleri, arazi verimliliği, maliyetler ve villa üretim organizasyonu gibi çok sayıda veri toplanıp sorgulanmış ve modele uygun veriler yorumlanarak kullanılmıştır. Antik yazarların yanı sıra yazıtlar, borç kayıtları ve duvar yazıları gibi konu ile ilişkili bilgi veren kayıtlar kullanılmıştır. Örneğin şarabın Falernia

şarabının fiyatı Pompeii'deki bir duvar yazıtından, Campania'daki tefecilere ait kayıtlar borç belgeleri ve mahkeme kayıtlarından, şarabın sonraki dönemlerdeki fiyat artışı da Diocletianus fermanından yola çıkılarak sorgulanmıştır.

- b) Arkeolojik Materyaller; Tez çalışmasında epigrafik kayıtların yanı sıra ekonomik faaliyetler üzerinden değerlendirilen sikke, maden ve batık analizleri üzerinden değerlendirmeler yapılsa da asıl odaklanılan materyal şarap ile direk bağlantılı olan Dressel 2-4 amphoraları olmuştur. Antik Roma'nın hüküm sürdüğü topraklarda yapılan kazılar ve araştırmalar sonucu bulunan amphoraları yayınlanmış binlerce makale incelenmiş ve bu makalelerden Campania üretimi olduğu düşünülen amphoraların istatistiği çıkarılmıştır. Elbette her çalışma yeterince özenli yayın yapılmadığından ya da amphoralar üzerine yapılan çalışmaların eksik kaldığından dolayı bu istatistiğin geliştirilmeye ve genişletilmeye muhtaç olduğu unutulmamalıdır. Ancak bu verilerin kullanımındaki kritik nokta yayınlanan Dressel 2-4 amphoralarından hangilerinin Campania üretimi olup olmadığı sorusu olmuştur. Bundan dolayı bu araştırma kapsamında killeri yayınlanan ve bu killer doğrultusunda Campania üretimi olduğu düşünülen Dressel 2-4 amphoraları istatistiğe alınmıştır.
- c) Dijital Veriler; Coğrafi bilgi sistemleri üzerinden yapılacak modellemeler için dijital veriler kullanılmıştır. Bu verilerin başında Campania Bölgesi'nin yüzey yükseltilerinin ve coğrafi şekillerinin bulunduğu DEM verileri gelmektedir. İtalya tarım bakanlığı tarafından açık kaynak olarak yayınlanan veriler, bakanlığın sitesine kaydolunarak indirilmiş ve QGIS programında işlenmiştir. Bu veriler doğrultusunda Campania bölgesinin haritalandırılması yapılmış ve bu haritalar analizlere imkân sağlamıştır. İkinci veri kaynağı Oxford Üniversitesi bünyesinde yapılan "Roman Economy Project" isimli projenin açık kaynak olarak yayınladığı Roma ekonomisi ile ilgili veriler olmuştur. Bu veriler aracılığı ile yerleşim, nüfus ve batık yoğunluklarına ilişkin sayısal veriler edinilmiş ve yazılım programları sayesinde (Python, Html vb.) işlenmiş ve tezde kullanılmıştır. Bir diğer veri ise Stanford Üniversitesinin yaptığı "ORBIS Project" kapsamındaki uzaklıkları hesapladığı projenin yayınladığı analizlerden elde edilmiştir. Bu çerçevede

Campania Bölgesi limanı olan Pozzuoli'den Akdeniz'in farklı yerlerine olan uzaklıklar ve yol bilgileri kullanılmıştır.

- d) Önceki Çalışmalardan Elde Edilen Veriler; Antik Roma Dönemi ekonomisi ile ilgili sikkeler, inşa faaliyetleri, madenler ve devlet harcamalarının yayınlandığı çok sayıda çalışmanın verileri, dönemin iktisadi koşullarının anlaşılabilmesi için kullanılmıştır. Bu verilerin yanı sıra bölgede yapılan kazı ve yüzey araştırmalarına ait yayın ve raporlardaki veriler ışığında gerek amphoralar gerekse üretim alanları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Analiz Çalışmaları; Pax Romana Dönemine ve şarap ticaretine ait toplanan tüm veriler kronolojik bir düzlemde ve dönemin koşulları gözetilerek iktisadi bir çerçevede analiz edilmiştir. Ayrıca dijital olarak toplanan veriler üzerinde yazılımlar aracılığı ile analiz çalışmaları gerçekleştirilmiş, uzaklık, ağ, eğim ve bakı analizleri gibi çeşitli analizler yapılmıştır.

- a) CBS Analizleri; Çalışmaların odaklandığı temel noktalardan biri şarap üretim kapasitesini ölçmek için yapılan yüzey analizleri olmuştur. Bu kapsamda eğim, bakı ve yükselti analizleri yapılarak, bağıcılık yapılmaya uygun alanlar coğrafi bilgi sistemleri üzerinden hesaplanmıştır.
- b) Ağ Analizleri; Campania şarabını taşıdığı amphoralardan biri olan Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraların bulunduğu yerler ile Campania bölgesi arasındaki uzaklıkların gösterildiği ağ analizleri yapılmıştır.
- c) Yoğunluk Analizleri; Dressel 2-4 amphoraların bulunduğu yerleşimlerdeki sayısal miktarlar üzerinden talebin yoğunlaştığı alanlar belirlenmiştir.
- d) Mesafe Analizleri; Campania'daki en büyük liman olan Pozzuoli limanından başta Alexandria limanı olmak üzere çeşitli yerleşimlerin mesafeleri, sevkiyat süreleri ve miktarları analiz edilmiştir. Ayrıca Pozzuoli limanının gemi kapasitesi ve bir geminin aldığı şarap miktarı tahmini sayılar ile hesaplanmıştır.

Modelleme Çalışmaları; Elde edilen bütün analizler üzerinden Pax Romana dönemindeki Campania şarabının ihracatına yönelik tahmini, karşılaştırmalı ve bilgisayar tabanlı bir model ortaya konmuştur.

- a) Coğrafi Bilgi Sistemleri Modeli; Campania Bölgesi yüzey verileri kullanılarak, bağcılık alanları ile ilgili analizler gerçekleştirilmiş ve bu kapsamda üretim alanları simüle edilmiştir.
- b) Akış Modeli; Üretim ve tüketim organizasyonları ve bu organizasyonda yer alan aktörler ve değişkenlerin yer aldığı bir akış modeli oluşturulmuştur.
- c) Bilgisayar Tabanlı Hesaplama Modeli; Üretim miktarları, ürün fiyatı, maliyetler ve sevkiyat verileri kullanılarak, yazılım dilleri aracılığı ile bir program geliştirilmiş ve açık kaynak olarak sunulmuştur.

Çalışmanın Özgünlüğü

Antik çağ ekonomisi ile ilgili çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiş ve veriler belirsiz olmasına rağmen genellikle tahmini modellemeler araştırmacılar tarafından öne sürülmüştür. Ancak bu modellemelerden genellemelere tabi tutulan çok az sayıda çalışma vardır. Bu durumun temel sebebi modellerde ya arkeolojik veriler çok az kullanılmış (genellikle tarihi kayıtlardan faydalanılmış) ya da modeller sadece bir kent ya da çok sınırlı bir bölge için yapılmıştır. Roma ile ilgili yapılan çalışmalarda genel bir ekonomi tanımı yapılırken detaylar sadece örnekler kapsamında verilmiş genellemeler yapılırken varsayımlar üzerinde durulmuştur. Değerlendirmelerde arkeolojik buluntulardan ziyade antik kaynaklar ve yazıtlar dikkate alınmış, yazılı veriler kapsamında iktisadi bir tablo çizilmeye çalışılmıştır. Elbette lokal bölgeler için başta amphora gibi seramikler ve çeşitli mal grupları üzerinden iktisadi çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda işlenen yerleşimler arasındaki ticari ilişki incelenmiş ve yüzeysel olarak birbirleri ile ticaret yapan yerleşimler ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca ele alınan bu konu ile ilgili önceden yapılan çalışmalarda dijital imkanlar yeterince kullanılmamış ve başta coğrafi bilgi sistemleri ve yazılım dilleri olmak üzere birçok imkândan faydalanılamamıştır. Buna rağmen bu çalışmalarını Oxford Üniversitesinin Roma ekonomisi ile ilgili yürüttüğü çalışmalar gibi önemli birkaç proje literatürde yerini almıştır. Ancak bu çalışmalar uzman bir ekip ve kurumların gücü ile yapıldığı için bir doktora tezinden ziyade çok yazarlı yayına dönük olarak tasarlanmıştır. Bu tezde kullanılan yöntem ve teknikler antik çağ ekonomisi ile ilgili yürütülen projelerin kullandığı metotların izinden gitmiştir. Bunun yanı sıra Campania şarabı özelinde yapılan bu değerlendirmeler, literatürde ilk kez

yayınlanacaktır. Ayrıca bu çalışmada yer alan analizler ve metodoloji antik peyzajın analiz edilmesinde ve üretim kapasitesinin hesaplanmasında kullanılabilir. Çünkü tezin bir diğer özgün yanı elde edilen verilerin yazılımlar aracılığı ile kodlanması ve araştırmacıların bir program aracılığı ile hizmetine sunulması olmuştur. Çalışmanın bir diğer özgün tarafı ise Akdeniz'e yayılmış Campania üretimi Dressel 2-4 amphoralarının tespitinden sonra yoğunluk analizlerinin yapılmış olmasıdır. Bu analizler farklı tiplerdeki amphoralara uygulanmış olsa da ilk kez Dressel 2-4 amphoralarına bu çalışma ile uyarlanmıştır. Çalışmada yer alan bütün veriler aynı isimli bir internet sitesinde yayınlanacak, yapılan analiz ve kodlamalar açık kaynak olarak, araştırmacıların ve meraklıların hizmetine sunulacaktır.

Çalışmanın Amacı

Bu tez çalışmasının temel motivasyonu Roma Dönemi'nde insan davranışlarının, ekonomik yapının, üretim biçimlerinin, ticaret yollarının, piyasanın ve ihracattaki aktörlerin birbirleri ile olan ilişkisini ve davranışlarını kavrayabilmektir. Bu kavrama sürecindeki bakış açısı Pax Romana döneminde, Campania'daki şarap üretiminin ihracatı üzerinden gerçekleştirilmiş ve bu kapsamda mütevazı bir model ortaya konmaya çalışılmıştır. Bir diğer deyişle Roma Dönemi ekonomik yapısını, arkeolojik veriler kullanarak, Campania bölgesindeki şarap üretim ve ticaretinin temel dinamikleri ile anlamak ve bunun Roma imparatorluğundaki önemini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda; seçilen dönemin en çok tercih edilen ürünlerinden biri olan Campania şarabının ihracatı, piyasa değeri, talep arz ilişkisindeki rolü ve ihracatını etkileyen dış etmenlerin etki boyutlarının anlaşılması hedeflenmiştir.

Roma İmparatorluğu için gerek coğrafi gerekse siyasi açıdan önemli olan Campania bölgesinin, antik peyzajı simüle edilmiş ve üretim kapasitesinin hesaplanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda geliştirilen model ve metot diğer bölgelerde uyarlanabilecek ve bu sayede antik çağ tarımsal üretimi hakkında yeni verilere ulaşılabilecektir.

Bu çalışmanın amaçlarından biri antik çağ üretimi için yapılacak çalışmalara bütünlük bir metodoloji önermek, üretim ve dağıtım gibi organizasyonların analizler kullanılarak değerlendirilmesini sağlamaktır.

Tez çalışmasında Campania şarabı üzerinden Pax Romana döneminde oluşturulan piyasayı yorumlamak ve piyasadaki aktörlerin kimler olduğunu anlamak amaçlanmıştır. Ayrıca piyasaya Roma devletinin müdahaleleri ve bu müdahalelerin gerekçeleri ortaya konmuştur.

Bu amaç doğrultusunda; seçilen dönemin en çok tercih edilen ürünlerinden biri olan Campania şarabının ihracatı, piyasa değeri, talep arz ilişkisindeki rolü ve ihracatını etkileyen dış etmenlerin etki boyutlarının anlaşılması hedeflenmiştir.

Antik Roma'nın en ünlü şaraplarından olan Campania şarabı üzerine değerlendirmeler yapılırken, şarabın talep görmesindeki sebepler, tüketici tercihleri ve tüketim lokasyonlarının belirlenmesi gibi hususların anlaşılması amaçlanmıştır.

Ayrıca oluşturulan bu modelin açık kaynak olarak tez ile aynı isimli bir web sitesinde araştırmacılar ile paylaşılması çok sayıda bilim insanının değerlendirme ve eleştirileri ile katkı sunmasına olanak sağlayacaktır. Bu sayede değiştirilebilir ya da geliştirilebilir bir model bilim dünyasına sunulacaktır. Bu tez çalışmasının amacı kapsamı hedefleri ve özgünlüğü kurgulanırken daha sonra bu alanda çalışma yapacak olan akademisyenlere ve meraklılara genel bir fikir oluşturmak ve yeni çalışmalar için yeni sorular oluşturması ve ilham vermesi umulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM: PAX ROMANA DÖNEMİ

Bu tezin araştırmaya yönelindiği Campania bölgesi şarap üretimi ve tüketimini belirleyen dinamikler üzerinden dönemin iktisadi yapısını anlama çabasına girişmeden önce Pax Romana döneminin siyasi, sosyal ve ekonomik olaylarına bir genel değerlendirme yapılmıştır. Ancak bilindiği üzere toplumsal değişim evrimsel bir süreçle yani zaman içinde olguların sürekliliği izlenerek anlaşılabilir bu neden Pax Romana döneminin temel özelliklerini anlayabilmek için Pax Romana öncesini de ele almak tezin kapsamındaki dönemin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Bu nedenle bu bölüm Pax Romana öncesi ve Pax Romana dönemi olarak iki alt başlıkta incelenmiştir. Bu sayede ticaretteki sürekliliği ve dönemin koşullarının söz konusu şarap ticaretindeki etkisi anlaşılabilir olacaktır.

I. I. Pax Romana Öncesi

Pax Romana dönemine giden süreç değerlendirilirken, bu süreçte Roma devletinin siyasi durumuna değinmek, söz konusu sürecin sonucunda yaşanan siyasal gelişmelerin, ticari ağları ne ölçüde etkilediği, gelir dağılımı üzerindeki önemli gelişmeleri ve bu gelişmelerin üretimi ne ölçüde etkilediğinden bahsedilmiştir. Bu sayede Roma dünyasındaki ekonomik dönüşüm ve Campania şarabının Akdeniz piyasasındaki talebi daha doğru anlaşılabilir olacaktır. Elbette bu geniş dönem için kısa bir özet yapılmış, metnin merkezine devlet ve üretici yerleştirilmeye gayret edilmiştir.

Roma Devleti'nin imparatorluğa dönüşme sürecini doğru kavrayabilmek için cumhuriyetten imparatorluğa giden süreci anlamak gerekmektedir. Çünkü dönemin iktisadi koşullarının ve ticari ilişkilerinin büyük kısmı kendisinden önce oluşturulmuş iktisadi zemin üzerine kurulmuştur.

Roma Devleti'nin Batı Akdeniz'deki hükmü Pön savaşlarında, Kuzey Afrika ve Batı Akdeniz'in önemli bir siyasi ve ekonomik aktörü olan Kartaca Devleti'ni yenmesi ile başlamıştır¹⁴. Batı Akdeniz'deki siyasi üstünlük, ekonomik bağlantıları beraberinde

¹⁴ Detaylı bilgi için bkz; Bagnall 2002, 36-70; Fields 2007, 57-86; Bishop-Coulston 2006, 50-71.

getirecek ve Pax Romana dönemindeki Batı Akdeniz ile kurulan ticari ilişkilerin ilk adımları böylelikle atılmış olacaktır¹⁵. **(Lev. I. Har. I)** Roma Cumhuriyeti'nin hızlı yükselişini ve Akdeniz'de üstün bir güç haline gelişini yavaşlatan ve sistemi değiştiren temel olay, ordu üzerinde hükmü olan kişilerin siyasi olarak güçlenmesi ve senato üzerinde baskı kurarak yönetimi ele geçirme mücadeledir. Pax Romana sürecindeki siyasi ve ekonomik faaliyetleri doğru değerlendirebilmek için, bu iç mücadelelerin yaşandığı dönem olan ve Geç Cumhuriyet dönemi olarak nitelendirilen zaman aralığındaki bazı olayların iyi tahlil edilmesi gerekmektedir.

Roma Devleti'nin özellikle Cumhuriyet döneminin sonlarına doğru askerî açıdan fetih politikasına geçişi ile ekonomik açıdan kazanımları ve kayıpları olmuştur. Kazanımları arasında fethedilen toprakların kullanım hakları, ganimetler, köle sayısının artması ve vergi alınacak bölgelerin sayısındaki artışlar sayılabilir. Kayıplarına bakıldığında ise öncelikle orduya alınan vatandaşların sayısının artması ve bu kişilerin maaşlarının hazineden karşılanması olarak değerlendirilebilir¹⁶. Çünkü söz konusu bu vatandaşlar genellikle ya toprak sahibi ya da toprağı işleyen köylü sınıfından oluşmaktadır. Bu durum ise üretici sınıfın azalmasına ve ekonomik açıdan sadece tüketen bir konuma gelmelerine neden olmuştur. Bu sebep ile topraklar genişlemesine rağmen iç üretim dengesinde bozulmalar ve üretici sınıfın aktörlerinde değişimlerin yaşanmasına sebep olunmuştur¹⁷.

Geç Cumhuriyet döneminin ekonomik açıdan olumsuz gelişmelerinden biri de ordunun güçlü komutanlarının ya da varlıklı elitlerin, siyasi ve ekonomik çıkarları için başta Roma senatosu olmak üzere, farklı kesimler üzerinde baskı kurma çabalarından kaynaklanmıştır. Bu liderler arasında Geç Cumhuriyet döneminde uzun yıllar boyunca yönetimi ele geçirmek için iç savaşlar yaşanmış, devletin siyasi ve iktisadi problemlerine,

¹⁵ Campania şarabının aslında daha çok Batı Akdeniz için üretilmesi ve Batı Akdeniz ile kurulan ticari ilişkilerin başlangıcı bu sebepler ile Cumhuriyet Dönemi'ne başladığı anlaşılabilir; Şenol 2003, 47.

¹⁶ Faulknee 2017, 209-210.

¹⁷ Campania Bölgesi özelinde bu sürecin izleri, söz konusu bölgenin villa sahipleri ve villa tiplerindeki değişimleri üzerinden sürülebilir. Detaylı bilgi için III. bölüme bakınız.

yeni problemler eklenmiştir¹⁸. İç savaşların Roma'yı iktisadi olarak etkilediği en temel noktalardan biri tarımsal faaliyetlerdir¹⁹. Kuruluşundan itibaren ekonomik açıdan tarım toplumu olan Roma için toprak hem değerli bir gelir kaynağı sayılmış hem de prestij unsuru olarak görülmüştür. Roma devlet ekonomisinin ayakta kalmasını sağlayan temel dayanak, tarımsal üretim olmuştur²⁰. Ancak Geç Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan iç savaşlar, üretici köylü sınıfın askere alınması, toprakların el değiştirmesine ya da boş kalmasına sebep olmuştur. Toprağın işlenememesi tarımsal üretimdeki istikrarı engellemiş ve Roma üretimi malların pazara girişini zorlaştırmıştır.

Roma'da üreten köylü kesimin fırsat eşitsizliği kapsamında kökleri derinlere inen sorunları bulunmaktadır. Bu sorunların başında temel hakların eşit dağıtılmaması, gelir adaletsizliği ve aksayan bürokrasi yer almıştır. Özellikle üretici sınıf için güvenli ve istikrarlı bir ortam sağlanamaması ve yargının taraflılığı Roma tarihindeki kimi olaylarda kendini göstermiştir. Roma'da tarım topraklarının önemli bir kısmı zenginlerin eline geçmeye başlamış, bu sayede büyük boyutlu çiftlikler (latifundia) ortaya çıkmıştır. Bu çiftliklerin üretim hacmi ve fiyat dengesi ile baş edemeyen kısmen daha sınırlı topraklara sahip köylü üretici sınıf piyasada yer edinmemeye başlamıştır²¹. Diğer bir sorun ise zengin toprak sahiplerinin iş gücünü kölelere devretmeye başlamasıdır. Bunun sonucunda Romalı tarım işçileri ucuza çalışmak ve de işsizlik gibi sorunlarla baş başa kalmıştır. Ayrıca küçük üreticiler ellerine yeterince köle olmadığı için iş gücünü fiyatlara yansıtmak ya da üretimden çok daha az kar etmek zorunda kalmıştır. Küçük boyutlu üreticiyi zor duruma sokan bir diğer etken ise devletin gerek genişleme gayreti gerekse iç mücadeleler için kullandığı hazine ve askeri maliyetler olmuştur. Çünkü bu maliyetler dolaylı olarak üreticiye vergi olarak yansımış, küçük üretici bu sebep ile devlete borçlanmaya başlamıştır. Söz konusu bu olumsuz durumlar Geç Cumhuriyet Dönemi'nde küçük üreticinin topraklarını satmasına ve üretimin zenginlerin tekeline geçmeye başlamasına

¹⁸ Geç Cumhuriyet dönemi, olarak nitelendirilen zaman aralığında MÖ 133-MÖ 30 sürecinde yaşanmıştır. Roma Cumhuriyet'indeki iç karışıklıklar, sırası ile Sulla, Pompei ve Caesar'ın senatoya baskı kurmak ve yönetimde etkili olabilmek için kendilerine bağlı olan lejyonları kullanmışlardır.

¹⁹ Roma Devleti'nin iktisadi yapısı da kendinden önceki uygarlıklar gibi tarıma dayalı olarak inşa edilmiştir; Alston 1998, 172; Finley 1973,1; Bowman-Wilson 2013, 1-7.

²⁰ Antik çağ toplumlarının ekonomisi tarıma dayalı ekonomi olarak nitelendirilmiştir; Findley 2006, 108.

²¹ Faulknee 2017, 135-138.

sebepe olmuştur. Bu durum ise Pax Romana Dönemi'nden itibaren ciddi gelir adaletsizliğine ve köylülerin topraklarını terk ederek büyük şehirlere iş için göç etmesine zemin hazırlayacaktır. Bu sosyoekonomik krizlerin önlenmesi için Roma Cumhuriyet döneminde bir dizi halk yanlısı reformcu girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerin ya da mücadelelerin en ünlüsü MÖ II. yy'da Gracchus kardeşlerin liderlik ettiği reform girişimleridir²². Roma'nın aristokrat ailelerinden olan Tiberius Sempronius Gracchus, MÖ 133 tarihinde Pleb Tribunus'una seçilmesinin ardından üreten kesimi koruyan bir reform dizisi hazırlamıştır²³. Bu reformların en dikkat çekici maddelerinden biri, her Romalı vatandaş en fazla 125 hektar toprağa sahip olabilecek ve geri kalan topraklar ihtiyacı olanlara dağıtılmasını öneren maddedir²⁴. Bu sayede orta sınıfın maddi gücünün korunacak, gelir dağılımı daha dengeli bir yere gelecek ve üretim kapasitesi artmış olacaktır. Aristokrasiyi bir zenginleşme fırsatı olarak gören ve söz konusu kanun tasarısına ilk tepki halk meclisindeki (Comitia Tributa) senatör M. Octavius tarafından gelmiştir²⁵. Bu tepkinin arka planında toprağı zarar etmeyen bir yatırım aracı olarak görme eğiliminden kaynaklanmıştır. Böylelikle zenginleşen ve daha çok servet edinmeyi amaçlayan senatörler, bu tasarıyı kendi mal varlıklarına bir müdahale olarak görmüş ve tepki göstermişlerdir. Kamuoyunu arkasına alan Gracchus'un kanun tasarısı halk meclisinden geçerek senatoya sunulmuş, M. Octavius ise halkın menfaatlerini göz ardı ettiği için görevinden uzaklaştırılmıştır²⁶. Bu kanundaki düzenlemelerin yapılması için Tiberius Sempronius Gracchus ve Appius Claudius Pulcher den oluşan bir komisyon kurulmuştur. Bunun yanı sıra aynı tarihte Pergamon Krallığı'nın toprakları kral III. Attalos'un vasiyeti ile Roma Devleti'ne geçmiştir²⁷. Bu komisyon söz konusu toprakların Romalı ihtiyaç sahibi köylülere dağıtılması için girişimlerde bulunmuştur. Bu durum senato ve senatörleri oldukça rahatsız etmiş ve böyle bir yetkinin verilmesindeki amacın senatonun işine karışmak olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Başta senatör ve toprak sahiplerinin durumdan kaynaklanan rahatsızlıklarını belirtmiş ve reformculara karşı

²² Freeman 2003, 392.

²³ App., Rom. Hist. I.1-2; Freeman 2003, 391.

²⁴ App., Rom. Hist. I.9.

²⁵ App., Rom. Hist. I.12.

²⁶ App., Rom. Hist. I.13; Plut., Gracc. Brot., 13.1.

²⁷ Plut., Gracc. Brot., 14.1.

kalabalıkları kışkırtma çalışmaları başlamıştır. Tiberius Sempronius Gracchus'un görev süresi dolmasının ardından tekrar aday olacağını açıklaması ile Roma'nın en dramatik suikastlarından biri yaşanmıştır. Tiberius Sempronius Gracchus ve yandaşları, başlarında Pontifex Maximus'un (baş rahip) olduğu bir grup tarafından dövülerek öldürülmüştür²⁸. Bu trajedinin ardından reform gelecek tepkileri önlemek için hemen rafa kaldırılmamış bunun yerine işlevsiz hale getirilmeye çalışılmıştır.

MÖ 123 yılında halk meclisine seçilen Gaius Sempronius Gracchus kardeşinin ölümüne sebep olan reformları hayata geçirmek ve de kardeşinin intikamını almak için senato ile mücadele içine girmiştir²⁹. Gracchus'un önerdiği reformlar arasında halka ucuz buğday dağıtmak, yeni fethedilen (Asya eyaleti gibi) toprakları Roma'daki ihtiyaç sahibi vatandaşlara vermek veya halkı için kullanmak, müttefiklere yurttaşlık vermek bulunmaktadır. Onun önerdiği bu tekliflerin büyük kısmı yasalaşmıştır. Ancak işlerine karışıldığını ve güçlerinin elinden alındığını düşünen senatörler Gaius Sempronius Gracchus için ölüm fermanını hazırlamıştır. MÖ 121 yılında tekrar seçilmek için aday olan Gaius Sempronius Gracchus, senato konsülü olan L. Opinius'un verdiği emir ile Aventinus tepesinde pusuya düşürülmüş taraftarları ile burada öldürülmüştür³⁰.

Toprak reformları ve sınıf mücadelelerinde yaşanan olumsuz gelişmeler, cumhuriyette iktisadi olarak çözümlerin yaşanacağını sinyallerini vermiştir. Senato ve Roma'nın ileri gelenleri halkın (özellikle üretim yapan köylünün) zor durumda olduğunu ve reformlardan en azından bazılarının yapılması gerektiğini düşünse de güçlü sınıf ellerinden gidecek malların korkusundan dolayı bu yeniliklere çok sıcak bakmamıştır³¹. Bu reformları destekleyen küçük bir senatör grubu olsa da çoğunluk bu yeniliklere karşı çıkmıştır. Köylü sınıf, her ne kadar şehirlerde çok temsil edilmese de şehirlerin kaderi üretimi yapan bu sınıfa bağlı olmuştur. Çünkü Roma şehirlerindeki çoğunluk aynı diğer birçok antik kentte olduğu gibi üretici değil tüketici sınıftan oluşmaktadır. Bu şehirlerdeki

²⁸ App., Rom. Hist. I.16; Plut., Gracc. Brot., 19.3.

²⁹ Plutus, Gracc. Brot., 2; 22.3;25.1.

³⁰ App. Rom. Hist., I.26; Plut., Gracc. Brot., 37.3.

³¹ Faulknee 2017, 150.

zenginlikler, köylülerin sömürülen topraklarından alınan vergiler ve üretici sınıfın malları beslenmiştir³².

Roma'nın dışlilerininin halk olduğunu fark eden önemli isimlerden biri, General Gaius Marius, olmuştur. Roma yönetiminde etkili olan bu isim, Roma'nın gelecekteki başarılarında da kilit bir rol oynamıştır³³. Gaius Marius'un asıl devrimleri Roma ordusu üzerinde olsa da onu diğer liderlerden ayıran halkçı bir lider olmasıdır. Özellikle toprak reformları ve köylü sınıfın hakları gibi konuları önemsemiştir³⁴. Onun döneminde öne çıkan halkçı parti, ilerleyen süreçlerde orta ve alt sınıfın haklarını korumuş ve Roma yönetiminde etkili olmuştur. Ayrıca, Gaius Marius askeri reformlarından en önemlisi Roma ordusuna profesyonel askerlerin alınması ve bu sayede ordunun modernleştirilmesi olmuştur³⁵. Bu durum her çıkan savaşta zorunlu olarak köylülerin orduya katılmasını engelleyecek ve üretim her durumda devam edebilecektir. Orduya katılımı genişletmek ve toprak sahiplerini koruyabilmek için orduya alımda toprak sahibi olma gerekliliğini kaldırmıştır. Askerleri motive edebilmek için maaşlarda düzenleme ve emekli askerlere toprak sağlama şartlarını iyileştirmiştir. Ancak bu durum ilerleyen süreçlerde zengin ya da güç sahibi liderlerin iç savaşlarda lejyonları satın alma diğer bir deyişle onlara maddi vaatler verme durumunu doğurmuştur³⁶.

Gaius Marius, Afrika'nın Kuzeyinde yaptığı seferler sırasında ordunun aksayan yönlerini tespit etmiş buna göre orduda revizeler gerçekleştirmiştir. Bu revizyonlardan biri orduların hareket kabiliyetini geliştirebilmek için yavaşlatan unsurları ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Tüm lejyonları 500 kişilik (lejyonun onda biri) taburlara ayırmıştır. Bir diğer gelişme askerlerin teçhizatını taşıyan katır sayılarını düşürmek olmuştur. Bunun yolu olarak askerlerin yükünü yine kendi sırtlarında taşımasını sağlayarak katır sayısını düşürmüştür. Bu yüzden Gaius Marius'un askerleri için "Marius'un katırları" deyişi kullanılmıştır³⁷.

³² Montesquieu 2001, 28.

³³ Taylor 1949,17.

³⁴ App. Rom. Hist. I.30-33.

³⁵ Gabba vd. 1976, 23; Taylor 1949, 17.

³⁶ Brunt vd. 1988, 257.

³⁷ Faulkner 2017, 161.

Ordunun güç kazanması her ne kadar cumhuriyetin korunması için fayda sağlamış gibi görünse de sonraki yüzyıllarda ordunun gölgesinde bir Roma'nın doğuşu anlamına gelecek ve yönetim gücünün senatodan askeri diktatörlerin ellerine geçmesini sağlayacaktır. Ayrıca gelecekte askerler bağlılıklarını senatoya değil onları işe alan subaylara sunacaklardır. Diğer bir deyişle cumhuriyeti öldüren Augustus (Octavianus) değildir. O sadece önceden ölmüş bir yönetimin naaşını kaldırmıştır³⁸. Marius'tan sonra Geç Cumhuriyet döneminde senatonun, ordunun gölgesi olmadan karar verme özgürlüğünü elinden alan ilk lider Lucius Cornelius Sulla Felix olmuştur. General Lucius Cornelius Sulla Felix, MÖ 88-79 yılları arasında Roma yönetiminde önemli diktalardan biri haline gelmiştir. Lucius Cornelius Sulla'nın hemen öncesinde maddi açıdan güçlenen ve senatoda söz sahibi olan aristokrat sınıfını baskı altında tutmaya çalışmış ve yönetimdeki yetkileri kendinde toplama gayretine girişmiştir³⁹. Sulla'nın yetiştirdiği adamlarda olan Gnaeus Pompeius Magnus, Sulla'nın ardından o güne kadar cumhuriyete karşı yapılan en radikal değişikliği MÖ 63 yılında yürürlüğe koymuş ve *Triumvirlik* denilen üçlü yönetim sistemini hayata geçirmiştir⁴⁰. Bu sistem ile Roma'nın özellikle askeri beceriler noktasında, önde gelen üç ismi Gnaeus Pompeius Magnus, Gaius Julius Caesar ve Marcus Licinius Crassus devleti yönetmeye başlamışlardır. Senato, bu yönetim içinde kendine yer bulsa da bu hamle cumhuriyet için sonun başlangıcı olmuştur. Crassus'un ölümü ardından yönetimin diğer paydaşları, kısa süre içerisinde birbirlerine düşmüş ve Roma'nın uzun yıllar boyunca yaşayacağı iç savaşlar dönemini başlatmışlardır⁴¹.

Cumhuriyet döneminde güçlü askeri diktaların, yönetimi ele geçirmek için başlattıkları iç mücadeleler, devletin baskın güçleri arasında iktidar savaşlarına dönüşmüş ve bu durum Roma Devleti'nin yanı sıra vatandaşlarına da oldukça zarar vermiştir. Roma Devleti, diktatör Sulla'nın iç yönetimi ele geçirmek için sınırlarını zorlaması ve Roma geleneklerine uygun davranmamasıyla başlayan bir kaos sürecine girmiştir. MÖ 82-81

³⁸ Faulknee 2017, 132.

³⁹ Keaveney 1982, 156-168.

⁴⁰ Plutus, Caes., XIII. XIV; Suet., Caes., XXL.I

⁴¹ Keaveney 1982, 108-124.

tarihinde yaptığı değişimleri legalleştirmek ve yetkilerini artırmak için kendisini *dictator rei publicae constituendae* (devletin reformu için diktatör) ilan etmiş, böylelikle MÖ 88’te ilk kez gerçekleştirdiği darbenin ikincisini de yapmayı başarmıştır⁴². Sulla cumhuriyet ile yönetilen Roma için senato ve kuralların askıya alınması Sulla ile başlamış ve Pompeus ile devam etmiştir. Güçlü bir general ve lider olan Pompeus kendini devletin ve cumhuriyetin koruyucusu olarak göstermiştir. **(Lev. I. Res. I)**

Roma’nın kaderi için en dramatik etkiye sahip olan liderlerden biri Ceaser’dır. Galya seferine devam ederken, senato ile arası açılan senatonun hakkında verdiği cezadan sonra ordusuyla başkente yürüyen Ceaser, Rubicon’u geçen lider olarak tarihe adını yazdırmıştır⁴³. Ceaser ve Pompeius arasında başlayan mücadeleyi Ceaser kazanmış, rakibi Pompeius’un Mısır’a kaçması ve orada öldürülmesi ile de Ceaser, Roma’nın yönetimdeki en güçlü adam olmuştur⁴⁴. Böylelikle tek adam rejimine giden yolun önü açılmıştır. Bu durumdan rahatsız olan başta senato olmak üzere Ceaser’in düşmanları ona bir suikast düzenleyerek öldürmüşlerdir⁴⁵. Ceaser’in ölümü ardından Roma’da güçlü üç isim olan Octavianus, Marcus Antonius ve Marcus Aemilius Lepidu’un iş birliği ile ikinci Triumvirlik dönemi başlamıştır⁴⁶. Marcus Aemilius Lepidus’nun ölümü ardından Roma’nın doğudaki topraklarında Marcus Antonius; batıdaki topraklara ise Octavianus egemen olmuştur. Ancak kısa bir sürenin ardından bu ikili iktidar için mücadeleye girişmiştir. Octavianus ve Marcus Antonius Actium savaşında karşı karşıya gelmişler ve zafer Octavianus’un olmuştur. Marcus Antonius’un yenilmesi ve ölümünün ardından Roma Devleti tek bir adamın eline geçmiş ve Cumhuriyet Dönemi sona ermiştir. **(Lev. II. Har. 2)**

I. II. Pax Romana Dönemi

Roma İmparatorluğu’nun elinde tuttuğu geniş topraklarda, istikrar, güven ve barış ortamını sağladığı tarih aralığı olan MS 27-MS 180 yılları araştırmacılar tarafından “Pax

⁴² Faulkner 2017, 170.

⁴³ Suet., Caes., XXX.III; App., Rom. Hist. II.35; Plutus, Caes., XXX.I

⁴⁴ Seager 2002, 169-173; Trollope 2017, 89 104; Freeman 2003, 425-431.

⁴⁵ Goldsworthy 2006, 505-511.

⁴⁶ App. Rom. Hist. , IV.II.

Romana” dönemi olarak nitelendirilmiştir⁴⁷. Bu dönem, Roma İmparatorluğu’nun hüküm sürdüğü zaman boyunca, altın çağını yaşadığı ve iç savaşları bitirdiği bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Akdeniz, Roma’nın bir iç denizi haline gelmiş, merkez İtalya’dan Doğuda Hindistan ve Asya topraklarına, Güneyde Afrika’nın iç bölgelerine, Batıda Kuzey Avrupa’ya kadar olan bölgelerde güvenli yollar ve sürekliliği olan ticari ilişkiler sağlanmıştır⁴⁸. Bu dönemin başlatıcısı ve mimarı olan Gaius Octavius Thurinus⁴⁹, iç savaşların bitmesinin ardından (Actium Zaferini kazandıktan sonra) Roma’nın tek gücü haline gelmiş ve Augustus ismini almıştır⁵⁰. **(Lev. II Res. 2)** Bu uzun soluklu barışın baş kahramanı olan Augustus’u onurlandırmak için, Pax Romana Dönemi kimi yazarlar tarafından Pax Augustus Dönemi olarak da gösterilmiştir⁵¹. Pax Romana içerisinde Augustus’un yanı sıra bu döneme damga vuran önemli imparatorlar sırasıyla şöyledir; Marcus Cocceius Nerva (MS 96-98), Marcus Ulpius Nerva Traianus (MS 98-117), Publius Aelius Traianus Hadrianus (MS 117-138), Titus Aurelius Fulvus Boionius Arrius Antoninus Pius (MS 138-161), Marcus Aurelius Antoninus Augustus (MS 161-180). Bu imparatorlar için tarihte en iyi beşler tabiri kullanılmıştır⁵². **(Lev. III Res. 3)**

Pax Romana Dönemi yönetimi ele geçirmek için verilen iç mücadelelerin sona erdiği ve devletin sarsılan prestijinin tekrar sağlandığı, merkezi ve güçlü bir yönetim sayesinde sahip olunan geniş toprakların başarı ile tek elden yönetildiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde yapılan reformlar, sarsılan Roma ekonomisini toparlamıştır. Reformlar, antik çağın en güçlü organizasyonu olan Roma Devleti’nin devasa bir emperyal güç haline geleceğini ve bu gücün kıtalararası sömürü sistemini nasıl başarı ile gerçekleştireceğini göstermiştir. Söz konusu dönem, sonraki yüzyıllarda devletlere ilham vermiş ve günümüze kadar olan süreçte büyük devletler Roma İmparatorluğu’nun ayak izlerini takip etmeye çalışmışlardır⁵³.

⁴⁷ Goldsworthy 2016, 207; Faulkner 2008, 204; Wengst 1986, 7.

⁴⁸ Wengst 1986, 26; Kehoe 2008, 543, 549; Harris 2011, 262.

⁴⁹ Gaius Julius Caesar’ın yeğeni olan ve daha sonra Caesar tarafından evlat edinilen Gaius Octavius Thurinus’un ismi, Cesar tarafından evlat edinildikten sonra Gaius Julius Caesar Octavianus olmuştur.

⁵⁰ Goldsworthy 2014, 2.

⁵¹ Eck 2007,123; Goldsworthy 2020, 446; Goldsworthy 2016, 446.

⁵² Faulkner 2008, 230-240.

⁵³ Cohrs 2018, 1-5.

Augustus Dönemi; Pax Romana Dönemi'ni başlatan ve değişimin öncüsü sayılan ilk imparator ya da yasadaki adı ile “Primus inter pares” (eşitlerin birincisi)⁵⁴ Octavianus'tur (Augustus ismini almadan önce kullandığı ad Octavianus'tur)⁵⁵. Octavius, Roma'nın en güçlü isimlerinden olan Julius Caesar tarafından MÖ 44 yılında evlat edinilmiş ve Caesar'ın gözetiminde bir lider olarak yetiştirilmiştir⁵⁶. Augustus, hayatında ve eğitiminde önemli yeri Caesar'ı örnek almış ve imparator olduğu süreçte kendisine baş komutan anlamına gelen Augustus ismi verilmiştir. Buna rağmen Octavius, Caesar ismini kullanmayı da tercih etmiştir⁵⁷. Augustus, Roma Cumhuriyeti'nin yönetim sistemini değiştiren ve devleti imparatorluğa taşıyan isim olarak nitelendirilmiştir⁵⁸. Caesar'ın yanında yetişen ve disiplinli bir asker olmanın yanı sıra, iyi bir yönetici olma özelliğine sahip Augustus, sırasının geleceği zamana dek sahip olduğu yetki alanlarında ve Roma'nın siyasi arenasında oldukça başarılı olmuştur⁵⁹. Augustus'un içinde yer aldığı ve Pax Romana öncesinde kurulan ikinci Triumvirlikte üç lideri birleştiren temel amaç Caesar'ın intikamını almak ve Roma siyasi arenasından Caesar'a ihanet eden ve onun ölümüne neden olan senatör ve equesleri tarih sahnesinden silmek olmuştur⁶⁰. Bu amaçlarını kısa süre içerisinde başaran bu üç lider yönetim alanlarını ve topraklarını aralarında paylaşmış ama kısa süre içerisinde kendi aralarında da en güçlüyü belirlemek için bir mücadele içine girmişlerdir.

Triumvirliğin iki önemli gücünden biri olan Octavianus Roma'nın sahip olduğu batıdaki toprakları, M. Antonius ise doğudaki Roma topraklarını yönetmiştir. Toprakların paylaşılmasına rağmen, bu ikili arasında iktidar mücadelesi daha yeni başlamıştır. Bu mücadelede, Roma'da olma avantajını kullanan Octavianus, rakibi M. Antonius'u alt etmek için gerekli propaganda çalışmalarına başlamıştır. M. Antonius'un Mısır Kraliçesi Kleopatra ile yaşadığı aşk Octavianus'un elini güçlendirmiştir. Octavianus, eline geçen her fırsatta M. Antonius'un, Kleopatra'ya olan zaafını vurgulamış ve rakibini senato ve

⁵⁴ Jones 1970, 81; Eck 2007, 146.

⁵⁵ Goldsworthy 2020, 45.

⁵⁶ Goldsworthy 2020, 61.

⁵⁷ Buradan sonra metinde Octavius yerine Augustus ismi kullanılacaktır.

⁵⁸ Goldsworthy 2020, 262-270.

⁵⁹ Baker 2012, 340.

⁶⁰ Goldsworthy 2016, 63.

halkın gözünde bir hain olarak göstermeye çalışmıştır⁶¹. Bu süreç sonucunda iki lider MÖ 31’de Actium Deniz savaşında kozlarını paylaşmışlardır⁶². Savaşın galibi Augustus olurken, bu mücadele M. Antonius ve Kleopatra’nın hayatına mal olmuştur. Actium savaşının ardından Augustus, Roma’nın en güçlü adamı olurken, imparatorluğa ve tek adamlığa giden yol açılmıştır. Buna rağmen bu geçiş döneminde Roma’da en az reaksiyon ile karşılaşmak için, Augustus gerekli tedbirleri alarak ilerlemiş, kendinden önceki liderlerin düştüğü hatalara düşmemiştir. Bütün yetkiyi elinde toplamadan önce siyasi zemini hazırlamış, popülerliğini artırmış ve muhaliflerini yok etmeyi başarmıştır⁶³.

Octavinaus (Augustus) lider olmadan önce Roma’da bir lider algısı yaratmayı hedeflemiş ve bu amaç doğrultusunda bir dizi reform gerçekleştirmiştir. Bu reformlarından biri ismini, baş komutan anlamına da gelen Augustus olarak değiştirmesi olmuştur⁶⁴. Augustus rejiminin doğru ilerlemesi için gerekli propaganda çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalarda amaç ideal bir liderin prestij inşasıdır. İktidar üzerinde ordunun, halk üzerinde de din etkisinin gücünü bilen Augustus, uygun zamanlarda her ikisini de kullanmaya çalışmıştır. Augustus, yönetimi boyunca bazen bir asker bazen ise bir rahip görünümünde olmak üzere idealize biçimde betimlenmiştir⁶⁵. Ayrıca kendinden öncekilerin çok başvurmadığı bir yöntem olan çok sayıda portre yapıp ülkenin farklı noktalarına gönderme yöntemine başvurmuştur. **(Lev. III Res. 4)** Augustus Roma’nın iç karışıklığını bitirip istikrar ve güven ortamı yaratmak için güçlü bir merkezi sistem, bu sistem için ise güçlü ve kendini sıklıkla hissettiren bir hükümdar olması gerektiğinin farkında olarak eylemlerini gerçekleştirmiştir.

Augustus Reformlar; Augustus Roma’nın radikal reformcu liderlerinden biri olmuştur. Onun inşa ettiği mali, askeri ve idari reformlar, Roma Devleti’nin temellerini değiştirmiş ve devleti dünyanın en büyük imparatorluğu haline getirmiştir⁶⁶. Kendi için

⁶¹ Kleiner 2005, 3.; Horatius, Odes, I. 37.

⁶² Horatius, Odes, I. 6; I. 37; Cass. Dio, Romaike Historia, XXXIX, 41, 6.

⁶³ Goldsworthy 2014, 32-47.

⁶⁴ Aymard vd. 1954, 269.

⁶⁵ Edmondson 2009, 123; Goldsworthy 2016, 207.

⁶⁶ Tacitus, Annales. I. II. 1.

idealize bir lider portresi çizmeye çalışsa da Augustus dönemi hala tartışmalı bir dönem olarak tarihe geçmiştir⁶⁷.

Augustus'un en çarpıcı reformlarından biri ismini değiştirmek olmuştur. Mısır'dan dönüşünün ardından lider kendisine Augustus ismini uygun görmüş ve başta yazıtlar olmak üzere birçok yerde bu ismi kullanmıştır. "Auctoritas" yani otorite sözcüğünden türeyen bu isim, Roma'daki ana rahip gruplarından birinin de kullanmasından dolayı söz konusu isim kutsiyet ile de ilişkilendirilmiştir⁶⁸.

Augustus güçler birliğini elinde toplamak için demokratik süreci ve senatonun gücünü iyiden iyiye zayıflatmıştır⁶⁹. Augustus triumvir olarak Roma yönetiminde söz sahibi olmaya başlamış, Actium'dan sonra uzun yıllar consul, censor ve imparatorluk ile bir tutulabilecek olan "imperatoria potestas" gibi yetkiler ile donatılmıştır. Roma'nın bütün eyaletlerinin valisi olarak kendisini tek adam göstermiştir. Ordudaki lejyonlarda ve görev alan generallerde değişiklikler yaparak, kendi destekçilerinin yükselmesini sağlamıştır. Ayrıca, ordu üzerindeki üst rütbeliler üzerinde doğrudan hegemonya kurmuş ve olası başkaldırıları başlamadan bitirmiştir⁷⁰.

Augustus aslında Roma'nın derinlerdeki güçlü sıfatını yani, "Pontifex Maximus"⁷¹ baş rahip ve "Pater Patriae" yani vatanın babası isimlerini kendine layık görmüş ve bir liderin yanı sıra bir dini bir figür ve bir baba olarak bütün halka bazı dikteler de bulunmuştur. Bu dayatmalar bazen kanunlaşmış bazen tavsiye şeklinde kalmıştır. Bunlardan özel yaşama müdahale olarak değerlendirilenleri şunlardır; Romalılardan en az üç çocuk yapmasını beklemek, giyimlerine ve cinsel hayatlarına karışmak ve özellikle kadınlar üzerine çıkardığı yasalar olmuştur⁷². Ayrıca, fazla çocuk yapan kişiler için vergi

⁶⁷ Ortaya koyduğu emperyal yönetim, cumhuriyete son veriş ve çıkardığı kanunlar, bu dönem için güçlü ama zalim bir otokrasiyi işaret etmektedir; Cicero, De Rep., I. 2.

⁶⁸ Bu isim saygıdeğer kişi olarak da nitelendirilmiştir; Beard 2015, 354.

⁶⁹ Augustus senatonun gücünü zayıflatırken ihtiyatlı davranmış, önce yakınındaki isimleri senatoya dahil etmiş, muhaliflerin tepikisini çekmemek için senatonun önemine vurgu yapmış ama sürecin sonunda senatoyu pasif hale getirecek önemli adımlar atmaya başarmıştır; Schneider 1997, 309.

⁷⁰ Boadwright vd. 2004, 318.

⁷¹ Res Gestae Divi Augusti, I.34.

⁷² Tacitus, Annales, XI. 25. 1-2.

indirimleri, statülerinde yükselme gibi birçok ayrıcalık tanımıştır⁷³. Romanın ahlaklı bir toplum olmasını ve dine saygılı bireyler yetiştirilmesini sağlamaya çalışmıştır. Dini reformlarının yanı sıra Augustus ahlaki ve sosyal açıdan da düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler genellikle ahlaklı birey, evliliğin önemi ve aile içindeki sorumluluklar üzerine olmuştur. Ona göre, evlilikler Roma'nın devamlılığı için oldukça elzemdir⁷⁴. Bu yüzden, aileleri çocuk yapmaya yönlendirmeye çalışmış ve boşanmaları zorlaştıran yasalar çıkarmıştır. 38 yaşından büyük olan ve evlenmemiş erkeklere ayrı bir vergi koyarak onları evlenmeye teşvik etmiştir. Ayrıca, bu bireylerin mirastan yararlanmalarını zorlaştırmış, halka açık oyunlara girmelerini yasaklamıştır. Bu sayede, Roma'da doğum oranını yükseltmeye çalışmıştır. Ne yazık ki antik çağın ataerkil yapısı imparator için de geçerli olmuş, toplumun etik değerlerini ve ailenin kutsiyetinin kadından geçtiğini savunmuştur. Bu yolla ahlaklı kadını koruyan, iffetsiz kadını cezalandıran yasalar çıkarmıştır. Bu kapsamda zina suçunu da ağırlaştırmıştır.

Barış İmgelem Etkisi; Pax Romana için kullanılan terimlerden biri de Pax Augustus'tur. Çünkü bu dönemin mimarı ve Roma'nın özellikle siyasi ve ekonomi açısından en başarılı lideri Augustus olmuştur. Augustus rejiminin başarısının ardında askeri zaferler, doğru siyasi hamleler ve istikrarlı bir ortamın olması gibi nedenler yatmaktadır.

Devletin tek adam rejimi ile yönetilmesi için Augustus, cumhuriyeti savunan güçlü siyasi aktörleri ya ortadan kaldırmış ya da yönetimdeki etkilerini azaltmıştır. Örneğin tek adamlığa giden yolda önce gerici olduğu ileri sürülen 200 senatör görevden alınmıştır⁷⁵. Augustus, kendisini seçilmiş bir siyasetçi gibi gösterse de ordunun yetkileri elinde olduğu için askeri gücü eline almış ve muhalifleri susturmuştur. Senatörlerin koltuk sayısını 1000'den 600'e düşürmüş ve kendi yandaşlarını senatör yapmaya çalışmıştır⁷⁶. Böylelikle Ceaser'i ölüme götüren senatodaki ihanet riskini azaltmayı başarmıştır.

⁷³ Cass. Dio, Romaike Historia, LIII. 13. 2.

⁷⁴ Suetonius, Augustus, I.34.

⁷⁵ Faulkner 2015, 204.

⁷⁶ Faulkner 2015, 206.

Roma'nın en güçlü adamı olan Augustus, Roma barışını sağlamak için öncelikle Roma'nın kendi ile barışması yani iç çatışmaların ve miras kalan sorunların çözülmesi sorunlarına odaklanmıştır⁷⁷. Augustus ilk aşamada sınırlarda oluşan güvenlik problemini çözmeyi hedeflemiştir. Özellikle Kuzeyden gelen saldırıları savuşturmak, Akdeniz'de bozulan istikrarı sağlamak ve stratejik noktaları Roma topraklarına katmayı hedeflemiştir⁷⁸. Devletin içeride karşılaştığı en büyük sorun, artık doyurulması güçleşen ve ekonomide büyük bir yük anlamına gelen asker masrafları olmuştur⁷⁹. Augustus için ilk yapılan sunaklar, barış sunağı olarak yapılmıştır. Res Gestae'de "Senato, şehre dönüşümün onuruna Pax Augusta için bir sunak kutsadı" yazdıran Augustus, halkın ve senatonun neler beklediğinin farkındadır⁸⁰. **(Lev. IV Res. 5)** Dönemin önemli yazarlarından Ovidius'ta yazılarında Augustus barış sunağına atıfta bulunmuştur⁸¹. Bunun yanı sıra birçok yazar Augustus dönemindeki olumlu gelişmeleri anlatırken, artık güvenli ve güçlü Roma'nın altını çizmek için barış kelimesini ön plana çıkarmışlardır.

Cumhuriyetin son yıllarında liderler kendi güçlerini hükmettikleri askeri gruplar üzerinden göstermişlerdir. Uzun süren iç çatışmalar ve askerin yönetimde önemli pay sahibi olması, ordudaki asker sayısının artmasına ve askeri maliyetin devlet tarafından karşılanamaz boyuta gelmesine neden olmuştur. Augustus, iktidarı eline aldığı anda ekonomik durumu iyileştirmek için ilk reformlarından birini ordudaki asker ve lejyon sayısını düşürmek üzerine yapmıştır. Ayrıca, askerlerin Roma yönetimi üzerinde baskı kurmaması için orduyu başkent Roma'dan uzaklaştırmış, başkentini koruması için 9000 kişilik seçkin bir birlik olan Praetorian Muhafızlarını oluşturmuştur⁸².

Pax Romana her ne kadar barış dönemi olarak nitelendirilse de devlet bu dönemde de isyan çıkaran bölgelere varlığını ve gücünü ordu yoluyla hatırlatmaktan çekinmemiştir. MÖ 15'te Dalmaçya kıyılarında başlayan isyan hızla bastırılmıştır. Pax Romana

⁷⁷ Faulkner 2015, 180.

⁷⁸ Goldsworthy 2020, 242-244.

⁷⁹ Rathbone 2008, 310.

⁸⁰ Res Gestae I.12; Goldsworthy 2020, 392.

⁸¹ Ovidius, Augustus'un barışının, Romalılar ve müttefikler için bir güven düşmanlar için ise bir korku simgesi olduğuna vurgu yapmıştır. Ovid, Fasti. I.709-718.

⁸² Baker 2012, 169.

Dönemi'nde bile Augustus, sınırları genişletmiş senato ve Roma halkının gözünde eşsiz bir lidere dönüşmüştür. Aynı yıl Roma barışını simgeleyen önemli bir sunak yaptırmıştır (Ara Pacis)⁸³. **(Lev. IV Res. 6)**

Augustus barışının en önemli sembollerinden biri olan savaş anında yardım etmesi için gidilen Janus Tapınağı'nın kapılarını kapattırmıştır⁸⁴. Bu şekilde, savaşların yerini barışın aldığını göstermiştir. Ayrıca, Roma dini ile insanları yakınlaştırmak için tapınaklar ve yeni anıtlar inşa ettirmiştir⁸⁵. Bu şekilde savaşlardan dolayı barışı ipe çeken Roma halkının kahramanı olmuştur. Augustus idari olduğu kadar dini bir figür olarak da dini törenlerde varlığını göstermeye özen göstermiştir. İmparatorun dine bakışı ile ilgili en güzel örnekler de portrelerinde gözükmektedir Asker imparator portrelerinin yanı sıra rahip imparator portreleri de Augustus için yapılmıştır⁸⁶.

Roma'yı ayağa kaldırmaya çalışan Augustus, savaşlardan dolayı ihmal edilen ya da zarar gören yolları ve binaları kendi servetini kullanarak yaptırmıştır⁸⁷. Deniz ticareti üzerinde en büyük tehdit olan Kilikya ve Sardinia korsanları başta olmak üzere korsan gruplarını yenmiş ve Akdeniz'i güvenli bir yer haline getirmeye çalışmıştır⁸⁸. Denizleri güvenli bir hale gelmesi ile ilgili antik yazarlarda oldukça memnun olduğunu söyleyen metinler kaleme almışlardır. Örneğin Augustus Dönemi'nden sonra yaşamış Epiktetos, Buchan seyahat sırasında bu durum ile ilgili övgülerini yazmıştır. Epiktetos "*Caesar (Augustus) bizim için önemli bir barış kazandı ne savaşlar ne hırsızlar ne de korsanlar var artık. Biz her zaman doğudan batıya yelken açabiliyoruz*" ifadelerini kullanmıştır⁸⁹.

Augustus ekonominin canlanması, istihdam yaratılması ve halkın barınma sorununun giderilmesi için yeni şehirlerin imar çalışmalarına başlamış, stratejik noktalardaki şehirlerinde yeniden inşa çalışmalarının gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Bu şehirlerden bazıları, Asturica Augusta (Astorga), Ebro'da Saragossa, Guadiana'da

⁸³ Res Gestae Divi Augusti, I.12; Ovidius, Fasti, I. 709 – 722.

⁸⁴ Wengst 1987, 8-11; Cass. Dio, Romaik Historia, LI, 20; Edmondson 2009, 123.

⁸⁵ Res Gestae XIX, I.30.

⁸⁶ App. Rom. Hist. , I.16; Plut., Gracc. Brot, 19.3.

⁸⁷ Res Gestae Divi Augusti, I.41.

⁸⁸ Cassius Dio, Romaik Historia, LV. 28.1-3; Res Gestae Divi Augusti, V, 71.

⁸⁹ Epiktetos, III, 2-3.

Emerita, Guadalquiver ovasında Italica ve Tarraco (Tarragona) şehirleridir. Emerita şehri bütünüyle Augustus'un vakfi aracılığıyla yapılmış, yapım masrafları imparator tarafından karşılanmıştır.

Augustus Dönemi'nde İtalya'da üç büyük toprak iskanı yapılmış ve bu sayede İtalya topraklarının yüzde beşi el değiştirmiştir. Bu iskanlar ile 300.000 ailenin toprak sahibi olduğu ve 150 milyon denariinin harcandığı ileri sürülmüştür⁹⁰.

Augustus, Res Gastea'da şahsi parasından yaptığı harcamalara da yer vermiştir. Bu harcamalardan bir kısmını dağıttığı sadakalar oluşturmaktadır. Res Gastea'ya göre imparator 250 kişiden daha fazlasına kişi başı 300 ile 400 sesteri bağış yapmıştır⁹¹. İmparator Roma'nın yoksul kesiminin kahramanı olup kalabalıkları arkasına toplamaya ve popülerliğini artırmaya çalışmıştır. Bunun yolu olarak yardımlar ve halka açık gösteriler yaparak, Roma'nın alt ve orta kesiminin popüler ve saygı duyulan lideri olmuştur.

Augustus dönemi her ne kadar başarı ve barış ortamında geçse de istisnai durumlar da olmuştur. Germania'da istikrarı sağlamaya çalışan Roma İmparatorluğu bölgede beklemediği bir yenilgi almıştır. Bu yenilginin sebeplerinden biri Augustus'un ordulardaki askerlerin bir kısmını emekli etmesi ve garnizonların üçünün zayıflamasından kaynaklanmıştır. Germania'daki Cherusci kabilesi Punlius Quintutillus Varius'un birliklerini (toplamda üç lejyon) Teutoburg ormanında pusuya düşürmüş ve lejyonları katletmiştir⁹². Bu alanda kaybedilen asker sayısı Roma ordusunun 10'da biri oranındadır ve oldukça yüksek bir sayı olarak kabul edilmiştir.

MS I. yy'ın sonunda Romalı tarihçi Tacitus, Roma barışı için şu ifadeleri kullanmıştır. Kaledonyalı bir savaş lideri adamlarına "*Romalılar bir ıssızlık yaratır ve bunun adına barış derler*"⁹³. Pax Romana için söylenmiş bu cümleler şüphesiz ki bir fikir

⁹⁰ Res Gestae, III.3, 16.1-17.2; Cancik vd. 1998, 223.

⁹¹ Res Gestae, X, 53.

⁹² Eck 2003, 134; Cass. Dio, Romaike Historia LV. 13. 1, 29. 5-7.

⁹³ Tekin, 2014, 222.

vermektedir. Ancak ayrıntıları ile incelenmesi gereken bu dönem de belli bölgeler için bir ıssızlık mı yoksa bir refah dönemi mi olduğu tartışmalıdır.

Augustus'un 40 yıl süren hükümdarlığı boyunca Roma bilinen dünyanın önemli bir kısmını yönetmiş ve bu sürede Roma vatandaşlarının sayısı 20.000.000'u bulmuştur⁹⁴. Augustus'un ölümü ardından MS 14' te imparatorun evlatlığı olan Tiberius Julius Caesar Augustus yönetime geçmiştir⁹⁵. Tiberius yönetiminde risk almamak için eyalet politikaları ve dış ilişkilerde ılımlı bir politika sürdürmeye çalışmıştır. Roma'ya bağlı vasal krallıklar ilişkilerini iyi tutmaya çalışmış, bu krallıklara zaman zaman vergi indirimleri uygulamıştır. Bu vergi politikasını eyaletlere de uygulamış, olası huzursuzluk ve isyanların önüne geçmeyi hedeflemiştir. Antik kaynaklarda, Tiberius'un *“iyi bir çobanın görevi koyunun derisi yüzmek değil, yünü tıraş etmektir”* sözü ona atfedilmiştir⁹⁶.

Tiberius'un ölümünün ardından MS 37'de imparatorun torununun çocuğu Gernicus'un oğlu Gaius Julius Caesar Augustus Germanicus, iktidarın başına geçmiştir. Bu imparator daha çok Caligula ismi ile tanınmıştır⁹⁷. Caligula “küçük çizme/çizmecik” anlamlarına gelen bir takma isimdir. Gaius Caesar Germanicus'un babası ile katıldığı seferlerde küçük yaşına rağmen büyük çizmeler giydiği için bu takma adı almıştır⁹⁸. Caligula tahta geçtiğinde, onu destekleyen senatör ve saray muhafızlarından olan Macro'ya cömertçe yardımlar yapmış ve yönetimde onların tavsiyelerini dinlemiştir⁹⁹. Ayrıca halkın sempatisini toplamak için kanunlar ve aflar ile ilgili çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar kapsamında, sürgünde olanları da kapsayacak genel af çıkarması, kamu görevlileri için adil yargılanma hakkı tanınmasını sağlamıştır¹⁰⁰. Bunun yanı sıra, Augustus ve Tiberius zamanında yapımına başlanmış yapıları tamamlayıp yeni birçok imar projesine girişmiştir. Caligula yönetime geldikten 7 ay sonra ciddi bir

⁹⁴ Baker 2012, 187.

⁹⁵ Baker 2012, 190.

⁹⁶ Suetonius Tiberius: 32.

⁹⁷ Kienast 1996, 79-80.

⁹⁸ Suetonius Caligula, I.9.

⁹⁹ Tekin 2010, 228-229.

¹⁰⁰ Suetonius Caligula, I.15-16.

hastalığa yakalanmış, hastalığı yenmesine rağmen bu süreç onun kişiliğinde büyük değişimler yaratmıştır. Özellikle aşırıya kaçan davranışları, dengesiz ruh hali ve paranoyası etrafındakilere de korku salmaya başlamıştır¹⁰¹. Caligula, kısa süre içerisinde düşmanlar edinmiş, etrafına güven verememiştir. Caligula'nın yönetiminde gösterdiği dengesiz davranışlar ve senatoyu karşısına almasından dolayı MS 41 yılında kendisi, karısı ve kızı suikast sonucu öldürülmüştür¹⁰².

Caligula'nın ardından Julia Agrippina, oğlu Tiberius Claudius Nero Germanicus'u imparator yapmak için büyük uğraşlar vermiş ve nihayet amacına ulaşmıştır¹⁰³. **(Lev. V Res. 7)** Cladius imparator olunca, Praetorian muhafızlarından her birine 15.000 sestertius ödeme yapmıştır¹⁰⁴. Cladius, Britania, Trakya ve Ortadoğu'da (Filistin) hakimiyet sağlamıştır¹⁰⁵. Denge politikası gözetilen imparator İtalya içerisinde Ostia limanının inşası gibi önemli bayındırlık faaliyetlerinde bulunmuştur. Ancak saray içerisindeki entrikalardan dolayı, MS 54 yılında zehirlenerek öldürülmüştür¹⁰⁶.

Cladius'un ardından imparatorluğun başına geçen Nero Claudius Caesar Augustus Germanicus'da kendinden önceki liderler gibi Praetorian muhafızlarına yüklü bir bağış yapmıştır. Nero henüz genç yaşta ve tecrübesiz olduğundan danışmanları olan Burrus ve Seneca yönetiminde onu yönlendirmişlerdir. İmparator Nero eğlence hayatına düşkünlüğü, atlara, Yunan sanatına ve müziğine hayran bir karakter olarak tarih sahnesinde yerini almıştır¹⁰⁷. Roma imparatorluğunda sadece imparator değil yanındakilerde oldukça lüks bir hayat sürmüştür. Nero'un danışmalarının Pompei'deki villaları bu lüksün önemli göstergelerinden biri olmuştur¹⁰⁸.

MS 64'te Maximus bölgesindeki küçük bir dükkânda başlayan yangın bütün Roma'yı sarmış, Roma'yı oluşturan 14 mahalleden 6'sı tamamen yanmış diğerleri de

¹⁰¹ Charlesworth 1934, 655.

¹⁰² Suetonius Caligula, 58; Cass. Dio, Romaie Historia LIX. 29.

¹⁰³ Scullard 2011, 256;

¹⁰⁴ Cass. Dio, Romaie Historia, LX.12.4.

¹⁰⁵ Tekin 2010, 232-233.

¹⁰⁶ Baker 2012, 197.

¹⁰⁷ Ergin 2008, 94; Baker 2012, 201.

¹⁰⁸ Baker 2012, 211.

hasar almıştır¹⁰⁹. Bu olay yaşanırken Nero yangına karşı mücadele emri vermiş; ancak felaketi önleyememiştir. Bu olayın ardından itfaiye teşkilatının geliştirilmesi emrini veren imparator, yanan yerlerin tadilatı için kendi servetinden önemli miktarlarda para ödemiştir¹¹⁰. Yangın için alınan tedbirler arasında evlerin birbirine yakın yapılmaması, ev yapımında kullanılacak kerestelerin sadece belli cinslerden seçilmesi, sokakların genişletilmesi, ev ve sokaklarda sütun ve kemerlerin kullanılması gibi önlemler vardır¹¹¹. Ayrıca bu durumun kendisi için bir fırsat olduğunu düşünen Nero, Roma'ya inşaat yapmak isteyen yatırımcılara inşaat projeleri için cömert yardımlar ve teşvikler sunmuştur¹¹².

İnşaat projeleri için devlet eyaletlerdeki halktan sınıf gözetmeksizin ekstra vergiler toplamıştır¹¹³. Ayrıca imparator Nero, kendisine büyük ve gösterişli bir saray yapmak için büyük miktarlarda paralar harcamıştır¹¹⁴. Bu lüks saray için (Domus Aurea) yüklü bir miktar hazineden para ayırtmıştır¹¹⁵. Bu mali yük Nero'nun muhaliflerinin elini güçlendirmiş, bu adamın devleti iflasa sürükleyeceğine dair muhalifler propagandalara başlamışlardır. Nihayetinde bu durum imparatorun sonunu hazırlamıştır. Nero gücünü göstermek ve halkı sakinleştirmek için Roma'da büyük gösteri ve oyunlar düzenlemiştir ama henüz 31 yaşındayken suikast girişimini fark ettiğinde boğazına bir hançer saplayarak intihar etmiştir¹¹⁶.

MS 66-70 yılları arasında yaşanan büyük Yahudi isyanları, Pax Romana'nın kimin için barışı ifade ettiği sorusunu tekrar gündeme getirmiştir. Yahudilere konan ağır vergiler, başta Kudüs'te yaşayan Yahudiler olmak üzere bu halkı oldukça fakirleştirmiştir. Ayrıca, yönetimde yapılan adaletsizlikler ve verilen ağır cezalar halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu tepkilere Roma'nın duyarsız kalması isyanın fitilinin ateşlenmesine

¹⁰⁹ Barrett vd 2016, 149; Tac. Ann. 15.40; Cass. Dio, Romaie Historia, 62.18

¹¹⁰ Faulkner 2015, 222-223; Baker 2012, 213.

¹¹¹ Aldrete 2004, 78.

¹¹² Baker 2012, 215.

¹¹³ Faulkner 2015, 224; Baker 2012, 215

¹¹⁴ Yegül-Favro 2019, 225.

¹¹⁵ Cass. Dio, Romaie Historia, LXII.16-17.

¹¹⁶ Kienast 2004, 76; Kerschner vd. 2005, 113.

sebepe olmuştur¹¹⁷. Yahudi bölgesini yöneten maliye memurunun bölgeden 400.000 sesterius talep etmesi ve bu paranın verilmediği takdirde Yahudilere ait tapınaklardaki eşyalara el koyulacağını ilan etmesi, bardağı taşıran durum olmuştur¹¹⁸. Başlayan isyanın ardından, Roma, bölgeye birliklerini yollamış ve bu birlikler Yahudiler tarafından bozguna uğratılmıştır. Bu yenilginin haberi, Roma’da bir panik havasına sebep olmuştur. Çünkü güçlü Roma imparatorluğu küçük bir bölgeyi bile kontrol edememiş haberi devletin prestijini sarsacak ve daha kötüsü isyanın başka bölgelere yayılmasını sağlayacaktır.

Nero’nun ölümünün ardından, soylu bir aileden gelen Servius Sulpicius Galba, MS 68 yılında Roma imparatorluğunun başına geçmiştir¹¹⁹. Roma üzerinde etkili olan askeri dikta Galba’dan da para istemiştir. Galba, askeri lejyonlara para ödemeyi reddettiği için lejyonlardan bazıları imparatora bağlılık yemini etmeyi reddetmiştir¹²⁰. Askerler arasında başlayan huzursuzluk, Galba’nın yönetiminin kısa sürmesine neden olmuştur¹²¹.

Galba’nın ardında MS 69 yılında imparatorluğun başına Marcus Salvius Otho getirilmiştir. Otho, Nero’nun hatırasını yaşatmak için Nero’nun portrelerini ve projelerini devam ettirmeye çalışmıştır¹²². İktidarını güçlendirmeye çalışırken, imparator olma hevesinde olan Aulus Vitellius Germanicus Otho’ya savaş açmış, ikili Brixellum’da savaşmışlardır. Savaşın sonucunda henüz 95 günlük imparator olan Otho yenilmiş ve MS 69 yılında iktidara Vitellius geçmiştir¹²³. Ancak bu lider bütün Roma dünyasında kabul görmemiştir. Çünkü şehvet düşkünlüğü, müsrifliği ve erdemsiz gözükmesi, ona karşı olan muhaliflerinin elini güçlendirmiştir. Ardından, Caesar Vespasianus Augustus’un iktidara talip olduğunu ilan etmesi ve güçlü bir pozisyonda bulunması sebebi ile Vitellius iktidardan el çektilmiştir. Romanın başına geçen bu dört imparator da bir yıl bile iktidarda kalamamıştır.

¹¹⁷ Roma’nın bölgede uyguladığı vergiler hakkında bkz. App. His. Syr. I.8.

¹¹⁸ Baker 2012, 253.

¹¹⁹ Varner 2004, 105.

¹²⁰ Tacitus Hist. I. LV.

¹²¹ Plut. Galb. XXVIII. II, III.

¹²² Suetonius, Otho, VII.

¹²³ Suetonius, Vitellius. III.

Caesar Vespasianus Augustus, imparator olmadan önce Britanya'nın istilası, Yahudi isyanlarının bastırılması gibi kritik olayların çözülmesinde görev almıştır¹²⁴. Yönetimi ile ilgili antik çağ tarihçileri farklı fikirlerde olsa da güçlü ve etkili bir imparator imajı çizmiştir. İmparator olduğunda Yahudi isyanları ile mücadele etmesi için Titus'u görevlendirmiş ve kendisi Roma'ya dönmüştür. Ekonomik istikrarı sağlamak için vergi kurumlarını yeniden düzenletmiş ve vergi memurlarını denetlemiştir. Vespasianus Yahudi isyanlarının bastırılmasının ardından savaşlar olduğunda gidilen Janus tapınağının kapılarını tekrar kapattırması böylelikle Roma barışını pekiştirmeye çalışmıştır. Yönetimi sırasındaki 9 yıl boyunca çatışmaların yaşanmamasının üzerine bu döneme "Vespasianus Barışı" adı verilmiştir¹²⁵. İmparator ılımlı ve dengeli bir politika izleyerek özellikle imar faaliyetleri üzerine çalışmıştır. Roma'nın hüküm sürdüğü coğrafyalarda tapınak, tiyatro, yol gibi çok sayıda gösterişli eserin yapılmasını sağlamıştır¹²⁶.

Vespasianus'un hastalanıp ölmesinin ardından¹²⁷, MÖ 79 yılında veliahttı ve oğlu olan Titus Flavius Vespasianus imparatorluğun başına geçmiştir¹²⁸. Titus pahalı oyunlar yaptırmak yerine büyük inşaat çalışmalarına odaklanmıştır. Vespasianus Dönemi'nde yapımına başlanan Flavianus Amfiteyatrosu diğer adıyla Colosseum'u bitirmiştir¹²⁹. Bunun yanı sıra Roma'da büyük Titus hamamı olarak bilinen kompleks yapılar inşa ettirmiştir¹³⁰. MS 79 ve MS 80 yılları Roma için oldukça zor geçmiştir. Vezüv Yanardağının patlaması ve Campania bölgesinde yer alan Pompeii ve Herculaneum bu patlamanın etkisi ile yerle bir olması ayrıca yüz binlerce insanın ölmesine sebep olmuştur. MS 80 yılında ise büyük veba salgını Romalı çok sayıda insanın ölmesine neden olmuştur. Bu durum, Roma ekonomisi oldukça sarsılmış, yıkılan kentlerin yeniden yapılması ve ölen insanlardan dolayı kaybolan iş gücünün telafi edilmesi gerekmiştir¹³¹. MS 81 yılında Titus yüksek

¹²⁴ Kienast 1990, 108.

¹²⁵ Tacitus, *Historiae* IV.1.

¹²⁶ Levick vd. 2003, 80.

¹²⁷ Suetonius *Vespasianus*, I.14.

¹²⁸ Cass. Dio, *Romaik Historia*, 66.17.

¹²⁹ Suetonius, *Vespasianus*, VIII.5.

¹³⁰ Richardson 1992, 396.

¹³¹ Cass. Dio, *Romaik Historia*, LXVI.21-23.

ateş ve hastalıktan dolayı ölmüş yerine halefi ve kardeşi Titus Flavius Domitianus geçmiştir.

Domitianus Roma'da Nero Dönemi'ndeki yangından beri hasarlı olarak kalan yapıların tadilatını yaptırmıştır. Ayrıca, sanatsal gösteri ve oyunlara merakından dolayı imparatorluğun farklı yerlerinde spor ve sanat odaklı oyunlar düzenlemesini sağlamıştır¹³². Saltanatının sonlarına doğru kendine çok güvenen ve acımasız bir karaktere bürünmüştür¹³³. Özellikle, aristokrat sınıf ile yıldızı barışmamış, kendi yönetimine muhalifleri sert bir şekilde cezalandırmıştır¹³⁴. Bu durum, ona karşı cephe alınmasını ve iktidarının sonunu getiren sebeplerden biri olmuştur. MS 96 yılında Praetorian muhafızlarının organizasyonu ile suikaste uğramıştır.

Domitianus Dönemi'nin ardından 5 iyi imparator dönemi olarak bilinen veya kısa bir altın çağ olarak nitelendirilen dönem imparator Nerva ile başlamıştır.¹³⁵ MS 96 yılında Marcus Cocceius Nerva imparatorluğun başına geçmiştir. 5 iyi imparatorun (ya da evlatlık imparatorlar) ilki olan Nerva, Roma'da genel bir af çıkarmış ve vatana ihanet soruşturmalarını askıya almıştır. Yönetimi sırasında, Roma refahı ve istikrarı için mücadele vermiştir. Çocuğu olmadığı için Traianus'u evlat edinmiş ve halefi ilan etmiştir¹³⁶.

MS 98 yılında Nerva hastalanarak ölmüş yerine evlatlığı Marcus Ulpius Nerva Traianus geçmiştir¹³⁷. Asker kökenli ve bir senatör oğlu olan Traianus'un başa geçmesi sorunsuz olmuştur. İmparatorluk ile çatışmalar yaşayan Dacia Krallığına karşı (Tuna nehri kıyısında bugünkü Romanya topraklarında) savaş başlatmış ve nihayetinde zafer ile Roma'ya dönmüştür¹³⁸. Ayrıca, MS 113'te Ermenistan Krallığı Perslerin etkisi ile Roma düşmanı olan bir kralı başa getirince Traianus, Ermenistan'ı kuşatmış ve Roma

¹³² Cass. Dio, Romaike Historia, LXVII.8.

¹³³ İmparatorun her işe karışmasından dolayı Plinius onu sevenler ve nefret edenler diye iki grubun oluştuğundan bahsetmiştir. Plinius, Panegyricus, I.62.

¹³⁴ Cass. Dio, Romaike Historia, LXVII.2-4; Suetonius, Domitianus, 10-11.

¹³⁵ Gibbon 2001,78.

¹³⁶ Plinius, Panegyricus, VI.6.

¹³⁷ Cass. Dio, Romaike Historia, LXVIII.5.

¹³⁸ Meijer 2006, 61.

topraklarına katmıştır¹³⁹. MS 116'da Mezopotamya'da ilerleyişini sürdürmüş, Basra körfezine kadar fetihler gerçekleştirmiş ve Mezopotamya'yı Roma topraklarına katmıştır¹⁴⁰. Traianus Dönemi'nde fetihlerin yanı sıra yol ve liman inşa çalışmaları gerçekleştirilmiştir¹⁴¹. Traianus'un Dönemi'nde imparatorluk en geniş sınırlara ulaşmıştır.

MS 117'de Traianus'un ölümü ardından imparatorluğun başına Publius Aelius Traianus Hadrianus geçmiştir¹⁴². Publius Aelius Hadrianus, Güney İspanya'dan İtalya'ya yerleşmiş göçmen bir ailenin çocuğudur. MS 76 yılında İtalya'da doğmuştur¹⁴³. Ordunun ve aristokrasinin desteğini alan Hadrianus sınırlarda yaşanan isyanları bastırarak ve Roma sınırlarını güçlendirmiştir. Ünlü Hadrianus duvarları bu güçlendirmenin bir göstergesi niteliğindedir¹⁴⁴. Ayrıca imparator sınır güvenliğini korumak için asker sayısını ve ordu harcamalarını artırmıştır. Stoacı olan imparator hükümdarlığı sırasında Britanya, İran, Anadolu, Yunanistan, Filistin ve İlirya'ya seyahatler düzenlemiştir. Oldukça uzun süren seyahatleri sırasında, Roma'nın egemenliğinde olan topraklara yatırımlar yapmış, olası sorunları çözmüştür¹⁴⁵. Vergi düzenlemeleri ve yatırımcılara teşvik politikaları ile Roma ekonomisini güçlendirmeye çalışmıştır. Ayrıca Romanizasyon çalışmaları ve farklı bölgeleri Roma ve Yunan kültürüne entegre etmek için çalışmalar gerçekleştirmiştir. Yunan Kültürüne olan hayranlığını her fırsatta gösteren Hadrianus, Yunanistan'a da birden fazla kez seyahatlerde bulunmuştur. Hayatının önemli bir kısmını, seyahat ederek geçiren imparator, ömrünün sonlarına doğru İtalya'da yerleşik olarak kalmış ve MS 138'de hastalanarak ölmüştür¹⁴⁶.

Hadrianus'un vasiyeti üzerine, halefi Antoninus Pius imparator olmuş ve Pius Hadrianaus'un cesedini vasiyet üzerine yaktırmıştır. MS 138'de başa geçen Pius'da sınırları korumak ve Roma'nın siyasi ve ekonomik refahını sağlamak için çalışmalar

¹³⁹ Cass. Dio, Romaik Historia, LXVII 7.3-LXVIII. 19.2.

¹⁴⁰ Cass. Dio, Romaik Historia, LXVIII 29.

¹⁴¹ Cass. Dio, Romaik Historia, LXVIII.16.3-LXIX.4.1; Plinius, Epistulae, X.40.

¹⁴² Roux, 2005, 25.

¹⁴³ Cass. Dio, Romaik Historia, VIII.2.; LXVIII.9.2.

¹⁴⁴ Epi. De Caes. XIV, 5.

¹⁴⁵ Cass. Dio, Romaik Historia, LXIX, 5, 2-3.

¹⁴⁶ Baker 2012, 312.

gerçekleştirmiştir¹⁴⁷. Pius İmparator olmadan önce henüz Praetor iken şahsi servetiyle yüzde dört faiz ile borçlar dağıtmıştır¹⁴⁸. İmparator olduktan sonra da cömert yardımlarına devam etmiştir. Pius, imar faaliyetleri doğrultusunda çok sayıda tapınak, köprü, liman ve su kanalı inşa ettirmiştir. Pius'un ana hedeflerinden biri iç istikrarın sağlanması ve sınır güvenliği olmuştur. Ayrıca Pius yönetimi süresince ahlaklı, çalışkan ve kudretli bir imaj sergilemeye çalışmıştır.

Pius'un ardından MS 161 yılında Roma'nın başına Marcus Aurelius geçmiştir. Pax Romana Dönemi'nin son imparatoru olan Aurelius, bir düşünür ve barışçıl bir adam olarak kendini ifade etmesine rağmen hayatının önemli bir kısmını Roma'nın düşmanlarına karşı savaşarak geçirmiştir. **(Lev. V Res. 8)** M. Aurelius'un Dönemi Roma'nın altın çağından çıkıp ciddi iç ve dış sorunlar ile uğraşacağı zamanların habercisi niteliğinde olmuştur. İmparator öncelikle Avrupa'nın iç bölgelerinde (Tuna kıyılarında-Germenya topraklarında) Germen kabilelerinin birleşerek çıkardığı isyanları bastırmak için bu bölgeye çok sayıda sefer düzenlemiş ve bu kabileler ile savaşmıştır¹⁴⁹. Doğudaki sınır boylarında Part destekli isyanlar çıkmış ve imparator bu isyanları da bastırmak için mücadelelere girişmiştir. İmparator yargı sistemleri ve bürokrasi ile ilgili iyileştirme çalışmalarında bulunmuştur. Kendinden önceki dört imparatorun çizdiği iyi ve ahlaklı yönetici çizgisini M. Aurelius'ta korumuş ve ideal yönetici izlenimi vermeye çalışmıştır. Stoacı felsefeyi benimseyen imparator, hayatını öğretisi ile yaşamaya çalışmış ve bu kapsamda eserler kaleme almıştır¹⁵⁰. Aurelius, MS 180 tarihinde Tuna'da çıkan bir ayaklanmayı bastırmak için yola çıkmışken Vindobona (günümüzde Viyana yakınları) hastalanarak ölmüştür. Ölümünün ardından, diğer imparatorlarda olduğu gibi, tanrılaştırılmış ve yakılıp külleri Roma'ya gönderilmiştir. Aurelius ölümü ardından başa geçen oğlu Commodus ile Roma çöküş ve kriz dönemine girecektir¹⁵¹. Ayrıca öz oğlunun başa geçmesi ile evlatlık imparatorlar dönemi de sona ermiştir. Bunu yanı sıra Roma eski

¹⁴⁷ App. Rom. Hist. V.V: Goodman, 2003, 71.

¹⁴⁸ Historia Augusta Marcus Antoi Pius, III: Goodman, 2003, 72: faiz oranı olan yüzde dört on iki levha kanunu göz önüne alındığında verilen en düşük faiz oranı olmuştur

¹⁴⁹ Goodman, 2003, 73.

¹⁵⁰ Aurelius 2020, et all.

¹⁵¹ Freeman 2003, 542: Wengst 1987, 148.

gücünü kaybetmeye başlamış ve Aurelius ölümü ile imparatorluğun altın dönemi olan Pax Romana dönemi bitmiştir.

Yukarıda bahsi geçen imparatorlar, antik çağın en güçlü organizasyonu olarak nitelendirilebilecek Roma devletinin ekonomisini ayakta tutmaya ve büyütmeye çalışmışlardır. Devletin sınırlarını genişletmesi her ne kadar başta vergi olmak üzere gelirlerini artırmışsa da sorumluluklarda artmıştır. Kontrol edilmesi gereken topraklar, sayısı artan nüfus, hacmi büyüyen ticaret organize edilmeye çalışılmış, doğrudan ya da dolaylı olarak devletin varlığı piyasada kendini hissettirmiştir. Barışın getirilmesi kadar, sürdürülmesi de imparatorların gayelerinden biri olmuştur.

Pax Romana dönemi Campania şarabının tesadüfi sebeplerden piyasaya yayılmadığını, şarabın ihracatı için uygun bir zemin hazırlandığını ve tüccarların yanında devletin de bu şarabın yayılımında etkili olduğunu gördüğümüz bir dönemdir. Bu dönem içerisinde Campania özelinde doğal felaketlerin yaşanması, devletin kısa süreli krizleri ve ihracatın miktarının MS 79'dan sonra düşmesinin arkasında yukarıda bahsi geçen gelişmeler yatmaktadır. Tüm bunlara rağmen Campania şarabı imparatorluğun ihraç etmeyi istediği ürünler arasında yer almış, kimi zaman vergi indirimleri, kimi zaman ihracatçılara sunulan destekler ile söz konusu ürünün satışı desteklenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM: CAMPANIA BÖLGESİ

Campania Bölgesi, İtalya'nın güney batısında, Volturno Nehri'nin güneyinden Sarno Nehri'ne kadar uzanan volkanik bir ova üzerinde yer almaktadır. Latium ile Lucania Bölgesi'nin arasında Samnium Bölgesi'nin güneybatısında yer alan bölge, Vezüv Yanardağı tarafından ikiye ayrılmıştır¹⁵². Antik Campania Bölgesi bugünkü İtalya devletindeki Campania Bölgesi'ni ve Basilicata Bölgesi'nin bir kısmını içine almaktadır. **(Lev. VI Har. 3)** Tyren Denizi'ne kıyısı olan Campania Bölgesi'nin kıyı bölümlerinde Akdeniz iklimi hâkimden iç bölgelerde karasal iklim hakimdir. Bölgenin yaklaşık %50'si tepelik, %35'i dağlık ve %15'i de düzlük alandan oluşmaktadır.

Volkanizma ve fay hatlarından dolayı bölgede yoğun bir sismik hareket vardır. Bu volkanik etkenlerden dolayı, çok sayıda kaplıcaya sahip olan bölgenin termal su kaynakları antik çağlardan günümüze kadar kullanılmaya devam etmiştir¹⁵³. Sıcak su kaynaklarının iyileştirici etkisi bölgenin bir diğer cazibe sebepleri arasındadır. Su açısından zengin bir durumda olan Campania Bölgesi, içerisinde nehirleri, gölleri (özellikle krater gölleri) ve termal su kaynaklarını barındırmaktadır. Bu kaynakların tarımda kullanımı ile ilgili antik yazarlar da bilgi vermektedir¹⁵⁴. Bölgenin sulanması için önemli kaynaklardan birini Sarnus Nehri oluşturmaktadır. Bu nehrin bir diğer işlevi nakliye amaçlı denize doğru yüklerin gönderilmesidir. Ayrıca Avernus ve Locrinus nehirlerinde balıkçılık yapıldığı ve balık çeşitliliği olarak zengin olduğu antik yazarlar tarafından vurgulanmıştır¹⁵⁵. Zengin su kaynaklarına sahip olan bölge, volkanik arazi yapısı ve iklim koşulları olarak tarım açısından oldukça verimlidir¹⁵⁶. Bölgenin tarım ürünleri üzüm, narenciye, zeytin, kayısı, tahıl ve sebzedir. Bölgenin güzellikleri övülürken baharın güzelliği yılda iki kez çiçek açtığı, eşsiz gölleri ve ılıman ikliminden bahsedilmiştir¹⁵⁷. Tahılın ve üzümün oldukça önemli ürünler olduğu vurgulanmıştır.

¹⁵² Strabon Geo. V.4.8. Strabon bölgenin ılıman iklime sahip olduğu için tercih edildiğini söyler.

¹⁵³ Strabo Geo. V, 4, 7.

¹⁵⁴ Plinius Maior III, 60-62.

¹⁵⁵ Strabon Geo. V.4.8.

¹⁵⁶ Campania Bölgesinde yapılan tarım ile ilgili antik kaynaklar önemli bilgiler vermektedir. Bu bilgilerin keşiştiği ana nokta bölgenin verimli arazisi olmuştur. Ştefan 1997, 98.

¹⁵⁷ Ştefan 1997, 105.

Bölgenin kapladığı alan yaklaşık 13.590 km²'dir. Antik çağda bölge içerisinde; Capua, Atella, Liternum, Cumae, Baiae, Puteoli¹⁵⁸, Acerrae, Nola, Neapolis, Caprae, Oplontis, Pompei, Sorrentum, Stabiae, Nuceria Alfaterna ve Salernum gibi önemli kentlerin varlığı bilinmektedir. Campania Bölgesi sınırlarına, Tyren Denizi'nde yer alan ve kıyıya yakın olan Ischia, Procida ve Capri adaları da dahil edilmektedir.

Campania Bölgesinin coğrafyası analiz edildiğinde, volkanik bir yapıda olan toprağı, iklim yapısı, jeopolitik konumu ve arazilerin bağcılık için uygun olması, bu bölgede bir üretim patlaması yaşanmasına sebep olmuştur. Ayrıca kıyı bölgesi olan ve Roma'nın en büyük ikinci limanına sahip olması, bölgede üretilen şarabın ihracatını kolaylaştırmış ve bölgenin işlek bir ticari lokasyon haline gelmesini sağlamıştır.

II. I. Bölgenin Tarihi

Bölgenin en erken dönemi, Capri Adası'nda tespit edilen Alt Paleolitik Çağ'a tarihlenen Acheulean Dönem'in orta-üst evresidir (MÖ 480.000-370.000). Ayrıca Paleolitik Dönem'e tarihlendirilen kültür materyallerine Marina di Camerota Bölgesi'nde rastlanmıştır. Poggio ve Taddeo bölgelerindeki mağaralarda, Mousterian Evresi'nin kalıntıları ve Neandertal kemikleri bulunmuştur. Bölgenin Kalkolitik Dönem'i Gaudio Kültürü olarak temsil edilmektedir. Palma Campania ve La Starza'da tespit edilen Alt ve Orta Tunç Çağı'na ait yerleşim izleri tespit edilmiştir. Bu yerleşim evrelerinin volkanik faaliyetlerden dolayı kesintiye uğradığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, Neolitik Dönem'den Geç Tunç Çağı'na kadar malzeme içeren zengin bir stratigrafi ile belgelemek mümkündür.

İtalya'nın erken kültürlerinden biri olan Villonova'nın, Erken Demir Çağ'dan itibaren, Campania Bölgesi'nde olduğu tespit edilmiştir¹⁵⁹. Ayrıca Apulia ve Campania arasındaki Apenin havzasındaki Apulia'da ve Ariano Irpino'da yüzeysel oluklarla, dekore edilmiş gri seramikler bulunmuştur. Campania'da kendisinin dikkate değer bir kültürü

¹⁵⁸ Konumu, günümüzde İtalya'nın Campania Bölgesi'ndeki, Napoli metropolü sınırları içinde, Pozzuoli komünüdür. Campania'ya bağlı bir liman kenti olan Pozzuoli, MÖ 194 yılında Roma kolonisi olmuştur.

¹⁵⁹ Edwards vd. 1973, 356.

Avelliono Bölgesi'nde Paestum yakınlarında Gaudo'daki ve Mirabella Eclano'da taş oyma lahit mezarlıklarda bulunmuştur¹⁶⁰.

Campania'nın antik çağdaki asıl sakinleri, Oscan dilini konuşmaktadır. İtalya'nın kadim halklarından tanımlanmış bu üç grubun isimleri Osci, Aurunci ve Ausones olarak belirtilmiştir. MÖ VIII. yy'da, Yunanistan'da (Cumaealılar) olarak bilinen Euboea'dan gelen halklar, günümüz Napoli eyaletinin kabaca çevresindeki bölgede koloniler kurmaya başlamışlardır¹⁶¹. Bir başka Oscan kabilesi olan Samnitler, orta İtalya'dan taşınmıştır. MÖ IX. yy'da, İtalya yarımadasında, Yunanlar tarafından kolonizasyon faaliyetleri başlamıştır. Bu kolonizasyon faaliyetleri sırasında Campania'daki Cumae kentinde ve Vezüv kıyılarında MÖ VIII.- MÖ VI. yüzyıllar arasında Yunan hakimiyeti göze çarpmaktadır. Bugünkü Napoli şehri olan Yunan yerleşimi Parthenope'nin temelleri de aynı dönemde atılmıştır. Bu kentler arasında MÖ 750'de Kalsidiler tarafından kurulan Cumae kenti, Magna Grecia'nın (ana kaya dışındaki Yunan şehirleri) İtalya yarımadasındaki önemli bir temsilcisi olmuştur. Cumae'nin imparatorluk şehri olarak asıl önemi, Baiae'nin kendi bölgesinde olması gerçeğinde yatmaktadır¹⁶². Etrüskler tarafından yarımada Yunan yayılımı durdurulmaya çalışılmıştır. Buna rağmen, Yunanlar mevcut Neopolis ve yakınlarına başka önemli koloniler kurmuşlardır. Yunanlar MÖ 680 civarında Parthenope, daha sonra MÖ 531'de Dicearchia (Pozzuoli) ve MÖ 470'te Neapolis'de şehirler kurmuşlardır. Bölgenin önemli kentlerinden olan Neapolis (Napoli), MÖ V. yy.'da Cumaealı ve Etrüsk uygarlıklarının Tiren Denizi'ndeki ticaret yolları üzerinde kontrolünü sağlamak için kurulmuştur. Campania Bölgesi, MÖ VII.-MÖ VI. yüzyılda hem nüfus hem de kültür açısından oldukça çeşitli bir görüntü çizmektedir. Campania yerlileri arasında Opici (Osci) isimli Oskların da olduğu bilinmektedir¹⁶³. Campania'nın yerlilerinin bir kısmı Sabeliler tarafından asimile edilmiştir. MÖ 445'e kadar Kuzey Campania'daki Sabeliler, Campani olarak ayrı bir kabile gibi ortaya çıkmıştır ve yaklaşık 20 yıl sonra Etrüsk derebeylerinden Capua'nın ve Yunan

¹⁶⁰ Edwards vd. 1973, 357.

¹⁶¹ Boardman 1982, 97.

¹⁶² Beloch 1890, 152.

¹⁶³ Varro Res Rust. I. 285.

derebeylerinden Cumae'nın kontrolünü ele geçirmişlerdir. Güney Campania da ise Sabellianlılar kısa bir süre bölgeyi hakimiyetleri altına almışlardır¹⁶⁴. Sabellianlıların ardından bölgeyi Samnitler işgal etmiş ve nüfusu domine etmeye çalışmışlardır¹⁶⁵.

Erken dönem Yunan kolonistler ve Etrüskler tarafından yerleşilmiş olan bölgeye, MÖ VI. yy'da kuruluşundan sonra Capua şehri hâkim olmuştur. Capua sakinleri ve daha sonra Campania Ovası'nın sakinleri, buraya Romalı adı olan Campania adını vermişlerdir¹⁶⁶. MÖ V. yy'ın sonlarında bölge Campania ismiyle anılmaya başlamıştır. Samnite Capua, yaklaşık MÖ 340 yılında Roma'nın müttefiki olmuştur. MÖ IV. yy'ın sonunda tüm bölge Romalılaştırılmıştır ve MÖ IV. yüzyılda Romalılar bölgenin kontrolünü ele geçirerek burada koloni kurmuşlardır. MÖ 340'larda, Samnitler, I. Samnit Savaşı sırasında Romalıların kuzey Campania'nın zengin otlaklarını güvence altına aldığı Samnit Savaşları olarak bilinen bir anlaşmazlıkta Roma Cumhuriyeti ile savaşa girmişlerdir. Kalan en büyük bağımsız Yunan yerleşimi Neapolis'tir ve kasaba sonunda Samnitler tarafından ele geçirildiğinde, Napolitenlerin, II. Samnit Savaşı'nı başlatan bir ittifak kurdukları Romalıları çağırmaktan başka seçeneği kalmamıştır. Roma konsülü Quintus Publilius, MÖ 326'da Neapolis'i yeniden ele geçirmiş ve kısmi özerkliğe sahip bir Yunan şehri olarak kalmasına izin vermiştir. II. Samnit Savaşı, Romalıların Güney Campania'yı ve daha güneydeki ek bölgeleri kontrol etmesiyle sona ermiştir. Campania, MÖ IV. yy'ın sonunda Roma Cumhuriyeti'nin önemli bir parçası olmuştur.

Yunan dili ve geleneklerinin yerleştiği Campania Bölgesi'ne Roma'nın da girişi ile bir Greko-Romen kültürü oluşmaya başlamıştır. MÖ 216'daki II. Pön Savaşı sırasında Capua, Kartaca ile ittifak kurmuştur. Neapolis kentinin surları, Hannibal ve ordusuna direnmiştir. MÖ 211 yılında Roma'nın zaferi ve Capua'yı geri alması ile bölgede Roma tarafından kontrol sağlanmıştır. Bu tarihten itibaren Campania Bölgesi'nin neredeyse tamamında Latince resmi dil olarak kabul edilmiş ve *Romanizasyon* çalışmaları başlamıştır. (**Lev. VI Har. 4**)

¹⁶⁴ Boardman 1988, 707-708.

¹⁶⁵ Varro Res Rust. I.285.

¹⁶⁶ Aslında Roma öncesidir ve Oscan'da (eski bir İtalic lehçesi) fatihler olan Samnitler tarafından basılan madeni paralara yazılmış sonlandırmalarla (son ekler) görünmektedir.

Campania Bölgesi, Roma Eyaleti içerisinde yer almakta ve doğrudan merkezden yönetilmektedir. Roma Devleti için birçok yönden önemli bir konumda yer alan Campania Bölgesi'ne devlet tarafından ciddi yatırımlar yapılmıştır. Ayrıca Roma'nın önemli kentlerinden bazıları bölgede yer almaktadır. Bölge diğer bölgeler gibi yerel yöneticiler tarafından merkeze bağlı olarak yönetilmiştir. Pax Romana Dönemi içerisinde doğal afetler dışında ciddi bir sorun ile karşılaşmamış genellikle barış, istikrar ve refah ortamında bölge idare edilmiştir¹⁶⁷.

Campania Bölgesi, Roma'ya olan yakınlığı ve Roma'nın dış dünyaya açılan kapısı olması açısından oldukça stratejik bir noktada yer almaktadır. Başkent ve İtalya'daki toprakların korunması için zaman zaman bölgeye askeri birimlerde yerleştirilmiştir¹⁶⁸. Bu askeri garnizonların yerleştirme amacı hem İtalya topraklarını korumak hem de Pozzuoli limanı aracılığı ile gerekli görüldüğünde İtalya dışına askeri sevkiyat yapmaktır. **(Lev. VII Har. 5)**

Campania Bölgesi, Roma Dönemi'nde önemli Roma kentlerine de ev sahipliği yapmıştır. Büyük kentlerin ve yatırımların bölgeye yapılmasındaki sebeplerden biri verimli topraklar iken bir diğer sebep elit sınıfın bölgeyi yaşamak için tercih etmesi olmuştur. Öyle ki bölgede yer alan kentlerden Pompeii ve Herculaneum'da yapılan kazılarda, zengin ve gösterişli yaşama dair izler tespit edilmiş ve kentlerde orta sınıfın yanında elit bir sınıfın yaşadığı anlaşılmıştır. Ayrıca üretim yanında ticareti de getirmiş, bölgeden ya da bölgenin yolları kullanılarak büyük boyutlu sevkiyatlar yapılmıştır. Örneğin Via Apia yolu üzerinde bulunan Capua kenti de ticaret açısından stratejik kentlerden biri olmuştur. Campania'nın deniz aşırı ticareti için Napoli Körfezi'nde bulunan önemli kentlerinden biri de Cumae'dir. Ayrıca iç bölgelerde tarımsal üretim ve hayvancılığa dönük olan Nola kenti, Campania Bölgesi'nin önemli Roma Dönemi kentlerinden biridir¹⁶⁹. **(Lev. VII Har. 6)**

¹⁶⁷ Marcuccio 2016 ,199-211.

¹⁶⁸ Campania bölgesine yerleştirilen askeri birlikler ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Marcuccio 2016, 23.

¹⁶⁹ Campania bölgesindeki kentlerin ticari potansiyeli için bkz: Beloch 1890 1-20.

Roma İmparatorluğu, Campania Bölgesi'nde yol ve alt yapı çalışmaları yapmıştır. Özellikle ticari açıdan yolların öneminin farkında olan devlet, bölgeye ünlü Via Appia ve Via Puteolana yolları gibi önemli yol hatları inşa ettirmiş ve geliştirmiştir¹⁷⁰. Devlet tarımsal üretim hacmini artırmak için bölgeye sulama kanalları kurmuştur. Bu alt yapı çalışmaları bölgede büyük boyutlu (Latifundia) çiftliklerin kurulmasını teşvik ettirmiştir. Bunun yanı sıra bölgede inşa faaliyetleri gerçekleştiren Roma, Pompeii ve Capua gibi önemli kentlere tiyatro ve amphitiyatro inşa ettirmiştir.

Roma egemenliğine geçtikten sonra Campania Bölgesi'ni etkileyen isyanlardan biri MÖ 73-71 yılları arasında yaşanmış olan Spartacus isyanı olmuştur. Campania Bölgesi'ndeki Capua kentinde başlayan isyan iki yıl boyunca sürmüş, isyancı köleler ile Roma ordusu bir dizi savaş yapmıştır¹⁷¹. Sonucunda Roma güçleri ciddi kayıplar verse de isyanı bastırmış ve Spartacus'ü yenmeyi başarmıştır. Campania Bölgesi'nin Roma hükmündeyken yaşadığı krizlerden en ciddiisi MS 79 tarihinde Vezüv Yanardağ'ının patlaması ve Pompeii ve Herculaneum gibi önemli kentlerin yok olmasından kaynaklanmıştır¹⁷². **(Lev. VIII Har. 7)**

Campania Bölgesi Roma imparatorları için ayrı bir öneme sahip olmuş, ilk imparator Augustus bölgede, Napoli Körfezi'nde yer alan ve Tyren Denizi'ne bakan, Villa Jovis olarak bilinen bir saray kompleksi inşa ettirmiştir. Bu saray yapısını Augustus'un halefi Tiberius'ta kullanmıştır. Tiberius yine Campania Bölgesi'nde yer alan Capri Adası'nda bir saray kompleksi inşa ettirmiş ve yönetiminin son yıllarında burada ikamet etmiştir. İmparator Nero ise Napoli Körfezi'nde lüks bir saray görüntüsünde olan Villa Poppaea'ı (Villa Oplontis olarak da literatürde geçmektedir) inşa ettirmiştir. İmparator Hadrianus ise bugünkü Tivoli şehrinde yer alan Villa Adriana'yı (Hadrianus Villası) inşa ettirmiştir. İmparatorların bu bölgede özellikle yaz aylarında vakit geçirmelerinin sebebi, Campania'nın iklimi, doğal güzellikleri ve yüksek refah seviyesi olarak düşünülebilir¹⁷³.

¹⁷⁰ Laurence 2002, 13-21.

¹⁷¹ Shaw 2001, 10-28.

¹⁷² Bowersock 1981, 461-470.

¹⁷³ Viitanen 2010, 131-132.

Bunların yanı sıra Romanın ileri gelen şahsiyetleri ve Patrici ailelerinin bölgede toprak ve konutları olduğu bilinmektedir¹⁷⁴.

Vezüv'ün patlamasının ardından (MS 79) Roma devleti İtalya topraklarındaki tarımsal faaliyetleri desteklemek adına, 149 adet su kemeri inşa etmiştir. Bu su kemerlerinden 32 tanesi Vezüv yakınlarındaki kentlere (Pompeii ve Herculaneum) civarında yapılmıştır. Tarım topraklarının önemli bir kısmı yok edilmesine rağmen, bu durum Roma devletinin Campania'daki tarıma (özellikle Sarno Bölgesindeki verimli toprakları) verdiği önemi göstermektedir. Su kaynaklarının ana hedeflerinden biri de Campania'da bulunan sivil liman Pozzuoli ile askeri liman olan Misenum'a su sağlamak ve limanlarda canlılığı devam ettirmek olmuştur¹⁷⁵. **(Lev. VIII Har. 8)**

Campania Bölgesi'nde nüfus her ne kadar Roma asıllı vatandaşlardan oluşsa da bölgenin köklerinde olan yerli halk, bölgede uzun yıllar ticari açıdan etkili olmuş Yunanlar ve farklı milletlerden oluşan tacirler ile bölge kozmopolit bir nüfusa sahip hale gelmiştir. Bölgedeki şehir ve kırsal yerleşimlerde yapılan kazılarda bu söz konusu farklı sosyokültürel izleri yazıtlar, materyaller ve mimari üslup üzerinden görmek mümkündür.

Campania bölgesinde yapılan tarımsal faaliyetlere için antik yazarlarda değinmiş örneğin Cato buradaki bağcılık faaliyetlerine De Agriculture isimli kitapta bahsetmiştir. Ayrıca Latince bir deyim olan *Campania Felix* terimi bereketli kırsal bölge anlamına gelmektedir ve Napoli, Pompeii ve Herculaneum kentlerini kapsayan topraklar için bu terim kullanılmıştır.

Bölgenin tarihi coğrafyasından anlaşıldığı üzere, Campania verimli topraklarından ve konumundan ötürü, tarih öncesi dönemlerden itibaren yerleşim görmüş ve tercih unsuru olmuştur. Pax Romana döneminde dış pazara kolayca ulaşabilmesinin sebeplerinden biri kozmopolit bir nüfusa sahip olması ve bölgedeki tüccarların Akdeniz piyasası ile sürekli iş yapmalarından kaynaklanmıştır. Öyle ki Roma devletinin krizler

¹⁷⁴ Marzano 2022, 198.

¹⁷⁵ Libertini vd. 2014, 2.

yaşadığı geç Cumhuriyet döneminde bile Campania ürünlerini Akdeniz'e satmış ve bu konudaki talebi hep canlı tutmayı başarmıştır.

II. II. Pax Romana Dönemi Campania Şarabı

Roma devletinin İtalya topraklarındaki en verimli bölgesi olan Campania'da elbette sadece bağcılık yapılmamış farklı ürünlerinde yetiştirilmiştir. Bunun yanı sıra bölgenin yükselti açısından tarımsal alanlara çok uygun olmayan kuzey kısmında hayvancılık faaliyetleri yapılmıştır. Ancak gerek antik yazarlardan gerekse sahada yapılan çalışmalardan anlaşıldığı üzere bölgedeki açık ara tercih edilen ilk üretim alanı bağcılık ve daha sonra ise şarap üretimi olmuştur. Bu durumun sebeplerinden biri şaraptan elde edilen karlılık oranının diğer ürünlere göre çok daha fazla olmasıdır. Bir diğer sebep özellikle bölgeye göz eden aristokrat sınıfının bağcılık ve şarap üretimine duyduğu meraktır.

Antik Campania'da şarap tüketimi ve ticareti Arkaik Dönem'den itibaren özellikle kıyı kentlerinin hegemonyasında yapılmıştır. Bu ticarete şarap iç piyasa (İtalya bölgesindeki halklar), Yunanlara ve Fenikelilere satılmıştır. Ticaretin izleri amphoralar üzerinden sürülmüştür. Campania şarabının ününü antik yazarlar anlatmıştır. Strabon bölgede harika şaraplar üretildiğini ve bu durumun bölgeye ayrı bir şöhret getirdiğini belirtmiştir. Plinius zamanında, Roma dünyasında 185 farklı şarap türünden bahsedilmiş ve bu şaraplar arasında kırmızı şarabın yaygın olduğundan bahsedilmiştir. Şarapları tatlandırmak için reçineler, otlar ve bal gibi malzemelerin kullanıldığı bilinmektedir. Campania'da farklı kalitelerde şaraplar üretilmiştir. Plinius Campania'da hem nicelik hem de nitelik olarak 4 farklı şarabın ortaya çıktığını yazmıştır¹⁷⁶.

Volkanik arazinin de etkisiyle verimli, şifalı kaynaklara sahip olan Campania¹⁷⁷, buğday, zeytin ve şarap söz konusu olduğunda, meyve bahçesi konumundadır¹⁷⁸. Bölgenin kuzeyinde bulunan Faleria alanı, tarihin her döneminde, bağcılık yapmasıyla

¹⁷⁶ Purcell 1985, 16; Pliny Hist. Nat. I. 4, 69.

¹⁷⁷ Beloch 1890, 117; Marzano 2022, 12.

¹⁷⁸ Varro Res. Rust. I. 51.

öne çıkmaktadır. Bölgede, Aminnius, Murgentius, Apicius üzümleri de oldukça meşhurdur¹⁷⁹. Her yıl iki kez kavuzlu buğday, bir kez de mısır hasadı yapıldığı gibi, hasada bırakılan arazilerde, yüksek miktarda gül yetiştirildiğine değinilmiştir¹⁸⁰. Vergilius da Georgica’da Vesuvius eteklerinin tarım için oldukça elverişli bir bölge olduğunu ve şarap, yağ, tahıl üretiminin burada en verimli şekilde yapıldığını aktarmıştır¹⁸¹. Kullanılacak üzümler için, uygun alanın seçilmesinden bahsedecek olduğumuzda, Varro, üzüm için en elverişli ve güneş alan arazide küçük aminia üzümü, çift eugeneum üzümü ve küçük alaca üzümü dikilmesini; ağır ve gölge olan toprakta ise, büyük aminia veya murgetia, apicia, lucania üzümlerinin dikilmesini önermektedir¹⁸². Diğer asmaların, her türlü toprağa uyum sağladıklarını belirtmiştir¹⁸³.

Üzüm bağları, Mont Blanc’den kaynaklanan ve Kuvaterner kökenli topraklarla oldukça geniş ve güneşli bir vadiyi geçmektedir. Toprağın doğası, çeşitli şarap yetiştirme alanları arasında önemli çeşitlilik olmasına rağmen, esas olarak kumlu-killidir. Valtellina üzüm bağları, Adda Nehri’nin sağ kıyısında yer alır, güneye bakar ve bu nedenle daha güneşlidir. Buradaki toprak esas olarak kumludur, buzulların geri çekilme döneminde granit kayaların dökülmesiyle oluşmaktadır. Toprak yapısı çok geçirgen ve üzüm yetiştirmeye uygundur. Güney Tirol’de, üzüm bağları, özellikle Isarco Vadisi boyunca, porfir ve kireçtaşı ile karakterize tortul kökenli topraklarla, Adige ve Isarco nehirlerinin vadilerini sıralayan tepeler ve dağ yamaçlarında bulunmaktadır.

Özellikle, Aminea, Falerno üretmek ve daha sonra İtalyan bağıcılığının erken altın çağından “*premier cru*” şaraplarını üretmek için kullanılmıştır¹⁸⁴. Kırmızı şarabın da akla gelmesine rağmen, hepsinin beyaz şarap olması bir noktada, şaşırtıcıdır. Plinius’a göre en değerli Yunan şarapları, yıllandıkça gelişen sağlam ve güçlü şaraplar üreten bir asma olan *amin* grubuna aittir. Yunanı Plinius’nin “*iki ikizi*” *Aminea gemina* ile özdeşleştirmek kolaydır, çünkü bu (beyaz) üzümün salkımları her zaman iki farklı tada bölünmüştür.

¹⁷⁹ Cato, Agr. 6, 25.

¹⁸⁰ Plinius Hist. Nat., XVIII. 8,9,11.

¹⁸¹ Vergilius, G. II. 224.

¹⁸² Beloch 1890, 54: Strabon, Georg. II. 97.

¹⁸³ Varro Res Rust. I. 94.

¹⁸⁴ Johnson 2012, 81.

Aslında mevcut şarap, *Greco di Tufo*, adeta bir bedene ve canlılığa sahiptir¹⁸⁵. MS 27'den MS 14'e kadar hüküm süren Augustus döneminin en popüler olan şarapları, tatlı ve çok güçlü bir tada sahiptir. Bu şaraplar, tat anlamında dikkat çeken özelliklerinin dışında, genellikle pişme özelliği de göstermektedir (şu anki Madeira gibi az ya da çok). Ayrıca, bu şaraplar genellikle sıcak suyla, hatta deniz suyuyla seyreltilmektedir. Bugün bile sulandırılması yapılan Madeira (sıcak, soğuk ya da deniz suyuyla olsun) aynı başarıyı sağlamaktadır. Romalıların en iyi şaraplarının rafine tekniklerle üretildiği şüphesiz bilinmektedir¹⁸⁶. Gauros Dağı'ndan gelen şarap, Massicum'a eşit olan en değerli çeşitlerden biri olarak kabul edilmiştir¹⁸⁷. Ulbanus "daha hafif bir şaraptır ve sözde sadece beş yaşından itibaren içilebilmektedir" diye yazmıştır¹⁸⁸.

Campania Bölgesi şarabı iki kategoriye ayrılmıştır. İlki sofralık üzümler (ad mensam, addedendum, cibariae, suburmuz) ikinci kategori ise şaraplık üzümlerdir. (ad bibendum, ad vindemias). Bir diğer sınıflandırma da Campania'da yetişen asma çeşitleridir ve bunlar üç sınıfa ayrılmıştır. Birinci sınıf asil asmalar olarak da nitelendirilen yerli asmalardır. Bu asmalardan Amineae ve Nomentanae şarapları üretilmiştir. İkinci sınıf orta kalite şarap üretilen Murgentina minor, Argitis, Graecula asmalarıdır. Üçüncü sınıf ise kalitesiz şarapların üretildiği asmalardır¹⁸⁹. Bu asmalardan üretilen şaraplar statü göstergesi olarak da nitelendirilmiştir. Augustus döneminde üretilen en iyi beş şarap içerisinde Campania'da Falerno ve Sorrentino'da üretilen şaraplar da dahil edilmiştir¹⁹⁰. Ayrıca Plinius, Campania şaraplarının oldukça sağlıklı olduğuna vurgu yapmıştır¹⁹¹. Vezüv Yanardağı patladıktan sonra bölgenin şarap üretimindeki azalma ve kalitedeki düşüş gözlemlense de Falerian şarabının ününü koruduğundan bahsedilmiştir¹⁹². **(Lev. IX**

Çizim 1)

¹⁸⁵ Johnson 2012, 97.

¹⁸⁶ Johnson 2012, 81.

¹⁸⁷ Plinius Hist. Nat. XIV. 64.

¹⁸⁸ Beloch 1890, 157.

¹⁸⁹ Pliny Nat. Hist. XIV, 61-66.

¹⁹⁰ Belfrage 2003, 30.

¹⁹¹ Pliny Nat. Hist. XXIII, 35.

¹⁹² Pliny, Nat. Hist. XIV, 16.

Romalılar için iyi bir şarap, iyi yıllanmış olmasıyla nitelendirilmektedir. Şair Horatius, ölümü üzerine derin derin düşünürken, karısından çok, eski şaraplarla dolu mahzeninden ayrılmak zorunda kalmaktan daha çok endişeli görünmektedir¹⁹³. Romalılar yapım aşamasında, şarabın alkol içeriğini arttırdıklarında, şarabı uzun süre dayanıklı hale getirmek, pek mümkün değildir. Sadece fazla tatlı şaraplar, sirkeye dönüşmeden kalabilmektedir. Şarabın alkol içeriği %15 veya %16'yı aştığında, hiçbir maya, mayalanmaya devam etmemektedir. Roma döneminde damıtmanın bilinmemesi sebebiyle, Campania şarapları, dönem için, bilinen en güçlü şaraplar olarak görülmektedir¹⁹⁴. Tüm bunların yanı sıra, Romalılar, açık havada “güneşe, aya, yağmura ve rüzgâra maruz kalan” güçlü ve tatlı şaraplar ile amphoralarda, tutulan nispeten daha zayıf şaraplar arasında net bir ayırım yapmaktadır. Campania'nın ünlü şarapları, güçlü olarak sınıflandırılan kategoriye aittir. Bu şarap türlerinden olan şeri ve madeira kasıtlı olarak oksitlendirilmekte ve bu sayede değeri artmaktadır (sıcaklıktaki değişikliklerle süreç hızlanmaktadır). Belki de Dressel 2-4 amphoralarında taşınan şaraplar, yolculuğa nispeten hazır bir yapıdadır.

Campania'daki en saygın şarap üreticisi, Vezüv kıyılarından yaklaşık otuz kilometre uzaklıktaki Avellino'dan gelmektedir. Tüm şaraplar, birbirine yakın alanlarda Romalılar tarafından kullanılan üzümlerden yapılmaktadır: Plinius'a göre, bu şarapların Roma öncesi zamanlarda Yunanistan'dan ithal edildiğine inanılmaktadır. Bazı şarap isimlerinin etimolojisine bakıldığında bu çıkarım yapılabilmektedir¹⁹⁵.

İtalya'nın en önemli şarap üretim merkezlerinden biri de Falerno'da bulunmaktadır¹⁹⁶. Antik çağın en ünlü şaraplarından olan Falerno şarabının yapısı ile ilgili yeteri kadar veri henüz ele geçmemiştir. Plinius tarafından, gerçek Falerno asmalarının, bazen tüm bölgelere nakledildiği, herhangi bir yerde “çok kısa sürede kuruduğu” gözlemlenmiştir¹⁹⁷.

¹⁹³ Johnson 2012, 95.

¹⁹⁴ Johnson 2012, 81.

¹⁹⁵ Johnson 2012, 97.

¹⁹⁶ Beloch 1890, 117.

¹⁹⁷ Johnson 2012, 97.

Faleria şarabından epigrafik kayıtlarda ve antik kaynaklarda çokça bahsedilmesine rağmen, arkeolojik kanıtlar açısından sayısal olarak bu denli büyük bir üretimin yapıldığı ile ilgili tartışmalar sürmektedir. (Lev. IX, Grafik. 1) Şarabın fiyatı kimi yerlerde normal şarabın iki katı kimi yerlerde ise genel olarak dört katı olduğu yönünde kayıtlar mevcuttur. MÖ I- ve MS I yy. arasında şarabın fiyatı oldukça pahalıdır¹⁹⁸. Campania Bölgesi'nin tarımsal potansiyeli rustik villa dağılımları, yol ve su bağlantılarının çok sayıda olması, tüketicinin moda olarak bu şarapları talep etmesi ve siyasi durum göz önüne alındığında oldukça yüksektir. Bölgedeki amphora potansiyelini anlamak için aslında yeterince villa kazısı yapılmadığı görüşü vardır¹⁹⁹. Cumhuriyet Dönemi'nde şarabın taşınması için Dressel 1 amphoraları kullanılmış olup, yapılan kazılarda Dressel 1 ile Dressel 2-4 amphoraları aynı alanlarda tespit edilmiştir. Bu durum ise ticari olarak bir sürekliliğin olduğunu gösteren kanıtlar arasında sayılabilir²⁰⁰. Ancak Dressel 1 amphoraları ile Dressel 2-4 amphoraları arasındaki farklılıklardan biri amphora mühürleridir. Bu durum ise üreticinin değiştiğini gösteren kanıtlar arasında yer almaktadır.

Ager Falernus Bölgesi'nde üretilen Falernia şarabı ve bu şarabı taşıyan Dressel 2-4 amphoraları üzerine Artur Willams detaylı çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bu çalışmalar doğrultusunda Falerian şarabının üretiminin patlamadan sonra bile piyasadan kaybolmadığı anlaşılmıştır. Bunun önemli göstergelerinden biri MS III. yy'da Falerian şarabından Galenus'un bahsetmesi ve Diocletianus Fermanı'ndaki fiyat listesine girmesi olmuştur²⁰¹. Yapılan yüzey araştırmalarında Sinuessa'dan kuzeye, Savone Nehri'ne (Lat Savus) ve diğeri güneydoğu kıyısındaki bir Roma yolu boyunca çok sayıda amphora atölyesi tespit edilmiştir. Bu atölyelerde Dresseel 1 ve Dressel 2-4 amphoralarının üretildiği anlaşılmıştır. Bölgede ciddi bir villa yoğunluğu olmamasına rağmen atölyelerin çok sayıda olması üretim kapasitesinin büyüklüğünü göstermektedir²⁰². Falerian şarabı

¹⁹⁸ Panella 1980, 252.

¹⁹⁹ Panella 1980, 253.

²⁰⁰ Panella 1980, 254.

²⁰¹ Arthur 1982, 22.

²⁰² Arthur 1982, 23.

MS V.-MS VI. yy'a kadar kaynaklarda geçmiştir²⁰³. Şarabın lükse gidişinin altında yatan sebeplerden biri patlama olabilir patlamadan sonra şarap piyasada azalmış ve lüks haline gelmiş olabilir²⁰⁴.

İtalya'daki Roma dönemi asmalar ve şarap üretimi ile ilgili çalışmalar sürmektedir. Örneğin Mascoberardino'da Roma kökenini üç tür asma tespit edilmiştir. Bu asmaların Yunanlıların yetiştirdiği asmalardan ayırmak için ilk olarak adlarında etimolojik yapıları incelenmiştir. Bu asmalardan biri Latince ismi ile "Fiano"dur. Diğer asma Plinius'unda bahsettiği tilki kuyruğu olarak çevrilebilen fermezza'dır. Plinius bu asmada yetişen üzümlerin genellikle sofralarda kullanıldığı şarap yapılamadığından bahsetmiştir. Son olarak kırmızı çiçek sapı olarak çevrilen piedirosso asması, İtalyan kökenli asma olarak nitelendirilebilir. Ayrıca bu asma türü hala Vezüv'ün güney yamaçlarında yetiştirilmektedir²⁰⁵. Romalılar döneminde bağlardaki asmalar 3-4 feet (yaklaşık 1 metre aralıklar ile dikildiği bilinmektedir²⁰⁶.

Campania'daki bağlardan ve şarapların kalitelerinden bahseden antik yazarlardan biri Galen olmuştur. Yazar Napoli bölgesinde üretilen *Gauranosunu* ve *Aminosunu* şaraplarını tattığından ve bu şarapların oldukça kaliteli olduğundan bahsetmiştir²⁰⁷.

Galen'den sonra, şarap açısından Roma lezzetlerinin evrimine dair yazılı hiçbir kanıtımız bulunmamaktadır. Görünüşe göre en iyi ve en pahalı şarapların, kalite farkları söz konusu olabileceği gibi, genel yapının benzer bir biçimde olduğu söylenebilir. Olasılıkla, illerden yapılan ithalat artmıştır ve Roma şarap pazarı talebe göre farklı coğrafyalardaki üreticilere de kapılarını açmıştır²⁰⁸.

Campania Bölgesi'nde yapılan bağcılık faaliyetleri İtalya'nın en eski ve önemli tarımsal faaliyetlerini amphoralar mühürleri ve dipintolar üzerinden tespit edilmiştir. Bu yazılı kanıtlar ışığında Campania Bölgesi'nde Clodii ailesi, Eumachia gensi, Holconii,

²⁰³ Arthur 1982, 24.

²⁰⁴ Arthur 1982, 33.

²⁰⁵ Johnson 2012, 97.

²⁰⁶ Duncan-Jones 1974, 39; Columella De Rus. V. 3. 1-9.

²⁰⁷ Beloch 1890, 54.

²⁰⁸ Johnson 2012, 99.

Alleii, isimlerinin geçtiği kişilerin şarap üretimi veya ticaretinde bulunduğu anlaşılmıştır. Ayrıca Pozzuoli'de bulunan Granii, Numisii ve Tiburtii aileleri de şarap üretiminde rol almışlardır. Bu isimler Cumhuriyet döneminden itibaren büyük boyutlu şarap ticaretinin önemli aileleridir²⁰⁹.

Campania şarap üretimi için ilk büyük darbe MS 79'da Vezüv yanar dağının patlaması ve ardından MS 80'de veba salgının başlamış olması olmuş bu felaketler şarap üretimini düşmüştür. Pax Romana döneminin ardından MS III. yy krizi ve MS 250 yılında getirilen aynı vergiler üretime büyük darbe vurmuştur. Üreticiler, askerlerin için şaraplarının bir kısmını Roma'ya ve diğer merkezlere teslim etmek ve halkada düşük bir fiyata şarap tedarik etmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle satılan şarap, yalnızca nakliye masraflarını karşılamış ve bu bağlamdaki pek çok şarap üreticisinin işini değiştirmiştir²¹⁰. Buna karşın köklü ve büyük boyutlu üretim yapan kişilerin, üretim kapasitesi düşse de üretimlerine devam ettiği amphora mühürleri ve yazılı kaynaklardan yola çıkılarak anlaşılmıştır. **(Lev. X Grafik 2)**

II. III. Campania Bölgesi'ndeki Villalar

Roma tarım ekonomisinin üretim organizasyonunda büyük gelişme sağlamanın başlıca sebeplerinden biri villa sistemleri olmuştur. Villalar sayesinde üretim kapasitesi artırılmış ve üretim düzenli halde yapılabilmıştır. Özellikle Cumhuriyet döneminin orta ve son evrelerinde İtalya topraklarında villaların sayıları artmıştır. Pax Romana dönemi ile ise villa sayıları zirveyi görmüş ve üretim kapasitelerinde büyük artışlar yaşanmıştır. Roma villa sisteminin en başarılı örneklerinin görüldüğü bölgelerden biri Campania bölgesi olmuştur. Bölgede Cumhuriyet döneminde başlayan villalar daha sonra villa rusticalara ve latifundialara evrilmiştir. Özellikle pazarın daha çok ürün talep etmesi, aristokratların bölgeye olan ilgisi ve bölgenin verimli arazileri, villa sayılarının artmasındaki sebeplerden birkaçı olarak değerlendirilebilir. **(Lev. X Har. 9)**

²⁰⁹ Purcell 1985, 5-8.

²¹⁰ Johnson 2012 99.

Tarım toplumu olan Roma'nın ekonomisinin lokomotifini köylü yani üretici sınıf üstlenmiştir. Ancak villa sahipleri hem şehirli hem de kırsaldır²¹¹. Campania'da Ager Falernus bölgesinde bu sistemden ziyade uzmanlaşmış bir sistem söz konusudur²¹². Bu tip ekonomiler için iklim, istikrarsızlık, nüfus gibi etkenler bazen sorun demektir²¹³. Roma tarım ürünlerinin kapasitesi üzerine Thomas Malthus üretim ve popülasyona dikkat çekmiş²¹⁴, Ester Boserup ise nüfusun taşınabilir olduğunu ama arazi kapasitesinin değişmezliği üzerinden değerlendirmeler yapmıştır²¹⁵. Roma ekonomisinin piyasaya entegrasyonu ve piyasayı ele geçirmesi Pax Romana döneminde zirve yapmıştır. Ancak Roma ticareti büyük ölçüde devlet elinden gerçekleşmiştir²¹⁶.

Villaların üretim merkezi olarak sayılması hatta villalar için çiftlik teriminin kullanılması bu yapıların üretim ile olan ilişkisi göstermesi açısından önemlidir²¹⁷. Roma villasında mimari, dekoratif özellikler, çeşmeler, balık havuzları, kütüphaneler, mozaikli zeminler, freskli duvarlar ve teraslar yer almaktadır²¹⁸. Bunun yanı sıra asıl amaçlarının üretim olduğu unutulmamalıdır. **(Lev. XI Res. 9)**

Geç Cumhuriyet dönemi ile küçük ve orta ölçekli villalar birleştirilmiş ve büyük boyutlu üretime yönelim eğilimi görülmüştür²¹⁹. Çiftlikler için mal sahipleri ve kiracılar arasında bir üretim yarışı söz konusudur. Cumhuriyet döneminde Capua'da tarımsal faaliyetler daha çok kiracılar üzerinden yürütülmüştür²²⁰.

Villa sistemleri Campania bölgesinde genellikle şarap üretimine odaklansa da bu üretimin ve şarap ticaretinin varlığını desteklemek için villalardaki depo alanları ve villa yakınlarındaki amphora atölyelerine dair tespitler önemlidir. Örneğin Campania Bölgesi'nde Massico sıradağları kıyılarında yapılan saha çalışmalarında kıyı bölgesinde

²¹¹ Rothe 2020, 45.

²¹² GoodcHild 2019, 87-88.

²¹³ Limbergen 2020, 1.

²¹⁴ Malthus 1798, 1-5.

²¹⁵ Limbergen 2020, 3.

²¹⁶ Limbergen 2020, 5.

²¹⁷ Rothe 2020, 42.

²¹⁸ Rothe 2020, 43.

²¹⁹ GoodcHild 2019, 212.

²²⁰ GoodcHild 2019, 218.

çok sayıda amphora atölyesi tespit edilmiştir. Bu atölyelerde Graeco-Italic, Dressel 1A ve IB ve Dressel 2-4 tipi amphoralar üretilmiştir. Panella'nın yayınladığı 30 km²'lik alanda 33 villa yerleşimi tespit edilmiş bunların 12 tanesi Cumhuriyetin son dönemlerinde inşa edilmiştir. Bu alanda amphora fırınlarıyla da karşılaşmıştır²²¹. Villaların en az 13 tanesinde amphora fırınları keşfedilmiştir. Dikdörtgen formda olan kireç taşlarından yapılmış fırınların yakınında çok sayıda amphora kalıntısı tespit edilmiştir²²². Falernus'ta MÖ II. yy'da Graco-Italic amphoraların tespit edilmesi Mondragone yakınlarındaki bölgenin önemli bir şarap üretim merkezi olduğunu göstermektedir. MÖ I. yy'da bölgede köle temelli bir ekonomi oluşmuş ve bu durum şarap üretimini ve amphora atölye sayılarını artırmıştır.

MÖ IV- MÖ II. yy. arasında bölgede birçok proto-kent yerleşimi ortaya çıkmış ve ilk villa rusticalar bu dönemde inşa edilmeye başlanmıştır. Şehirler arasında mülkiyete dayalı bölgesel tarım organizasyonları vardır. Şehirde önceden belirlenmiş tarihlerde takas ve satış için gerçek pazarların kurulduğu yerler de vardır. Şehirler içerisindeki bahçelerden ziyade şehirlerin dışındaki tarım alanlarının üretim ve ekonomi için önemli bir yeri vardır²²³. MÖ II. yy'da yoğun nüfusun yaşadığı Galya Bölgesi'nin şarap ihtiyacını karşılamak için 60.000 hektolitre şaraba ihtiyaç duyulmaktadır²²⁴. Villalar üretimin yapıldığı merkezlerin yanı sıra zenginlik ve statünün gösterildiği yerler olarak da değerlendirilmiştir²²⁵. Bugünkü Napoli Bölgesi'nin kıyı şeridinde lüks villaların yer aldığı ve Pompeii civarında tarımsal kimliği olan bunun yanında içerisinde lüks konutların yer aldığı villalar olduğu bilinmektedir²²⁶. Campania Bölgesi'ndeki villaların içerisinde zengin mülklerin bulunduğu ve değerli topraklar üzerinde kurulduğu tespit edilmiştir²²⁷. Cuma kentinde yer alan villa örneklerine bakıldığında içerisinde kütüphane, heykel ve lüks tüketim ürünlerinin tespit edildiği göz önünde bulundurulmalı villaların lüks ile bağlantısı olduğu için arkeolojik kazılardaki sonuçlarda değerlendirilmelidir.

²²¹ Arthur 2023, 25.

²²² Arthur 2023, 27.

²²³ Castaldo 2011, 138.

²²⁴ Castaldo 2011, 152.

²²⁵ Varro De Re Rust. I, 13, 6-7.

²²⁶ Cicero ad Att., II, 8, 2.

²²⁷ Cicero ad Att., IX, 16, 7.

Vezüv Bölgesi'nde 40 kadar villanın listesi derlenmiştir²²⁸. Bu villaların çoğunlukla Campania içerisinde antik Stabiae çevresinde yoğunlaştığı gözlemlenmektedir.

MÖ 167 yılında köle pazarlarının daha aktif çalışması ile villa sayılarında da artış görülmüştür. Pompeii'deki Villa dei Misteri bir avlu ve onu çevreleyen odalar şeklinde bu dönemde yapılmış örnekler arasındadır. Bu villa, villa rusticalar için ilk örneklerden biri olmuştur. Deniz manzaralı ve bereketli topraklar üzerine kurulmuştur. Vezüv yakınlarında MÖ II. yy'ın son çeyreğinde 10 kadar villa tespit edilmiştir²²⁹. Pompeii Bölgesi'ndeki ilk mülkler küçük ve orta ölçekli olarak köylülere ait olmalıdır. Burada daha çok şarap üretimi yapan köylülerin gösterişten çok işleve önem verdiği görülmektedir²³⁰. Geç Cumhuriyet dönemi ile villalardan beklentiler değişmiş, bunlara cürekâr yatırımlar yapılmıştır. Zengin girişimciler artan iş gücü ile çok sayıda bina inşa etmiştir. Villalar için peyzaj düzenlemeleri de bu şekilde yapılmış işlevin yanına lüks ve gösterişte eklenmiştir. **(Lev. XI Grafik. 3)** İç savaşın bitmesi ile Pompeii kırsalında konut villalardan oluşan yaşam merkezleri belirginleşmiştir²³¹. Herculaneum'daki Villa dei Papiri örneğinde olduğu gibi yapılarda peristil planlar kullanılmış ve yapıların daha kompleks hale geldiği görülmüştür. **(Lev. XII. Plan 1)** Villalarda mozaik zeminler, duvar süslemeleri ve güzel alçı tavanlar lüks objeler dikkat çekmektedir. Cicero, villalar için sadece zevk veren yer cümlesini kullanmıştır²³². Ayrıca zaten var olan villalarda erken imparatorluk döneminde yenilemeler ve süslemeler yapılmıştır.

Antik yazarlardan hiçbiri çiftliklerin tek bir ürün üretip başka bir ürün yetiştirmemesini savunmaz. Columella, çiftliklerde ürün yetiştirmenin yanı sıra hayvancılığın olması gerektiğini, Cato üzüm ve zeytin gibi karlılık oranı yüksek olan çeşitli ürünlerin yetiştirilmesinin uygun olacağını, Varro, çiftlik sahiplerinin ideal mülkün dışarıdan ürün almayan, ürünleri kendi yetiştiren çiftlikler olduğunu söylemiştir. Burada amaç villaların farklı ürünlerin ticaretinin yapılması ve olası bir kıtlıkta ithalata ihracat

²²⁸ D'Arms 2003, 350.

²²⁹ D'Arms 2003, 357-358.

²³⁰ D'Arms 2003, 359-360.

²³¹ Plinius Nat. Hist. III.70; D'Arms 2003, 357.

²³² Cicero ad Att., XVI, 3, 4; D'Arms 2003, 369.

duymadan kendini beslemesidir²³³. Çeşitli ürünler kıtlık zamanında villa ekonomisi için olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Varro bu durum için uzun süre dayanabilen ya da geç bozulan ürünlerin istiflenmesi gerektiğini böylelikle villa sahiplerinin normalin üstünde fiyatlar ile mallarını piyasaya sürebileceklerini yazmıştır²³⁴.

L. Abucius, Alba'daki mülkünde villanın fundus'un iki katından fazla gelir getirdiğini (HS 20, 000); via Salaria'da Varro'nun teyzesine ait villanın ise Reate'deki 200 iugerium fundus'un iki katı gelir getirdiği (HS 60,000) bilgisini verilmiştir²³⁵.

Roma'da önde gelen isimlerden Plinius'un serveti Tifernum'daki toprak mülkiyetinden gelmektedir. Bu mülkiyetin kabaca 7 milyon HS olduğu anlaşılmıştır. Bu mülkten yılda yaklaşık 400.000 HS gelir elde etmektedir. Ayrıca en az 7 villaya sahip olduğu bilinmektedir. 400'ten fazla kölesi vardı ve şarap ürettiyordu ancak Campania da bir villası yoktur²³⁶.

İtalya'daki villa sisteminin Yunanistan sisteminden gelip gelmediği, Magna Graecia kolonileri veya Pön (Kartaca) dünyasından, Sicilya üzerinden, hatta Orta İtalya'da Etrüsk saray yapılarından evrimleşip evrimleşmediği hala bir tartışma konusudur. Kökeni ne olursa olsun, bu tip villalar, Tiren Orta İtalya'da, özellikle Latium, Kuzey Campania ve Güney Toskana (Etruria) gibi bölgelerde gelişmiştir²³⁷. Örneğin, Diodorus tarafından söylenen T. Vettius'un MS 104 yılında Campania'daki mülkünde 400 köleye sahip olduğu varsayılır²³⁸. Pax Romana'nın başından itibaren seçkin sınıf, aristokratlar ve zenginler Campania Bölgesi'nde toprak almaya yoğunlaşmıştır. Kaba bir hespla bu senatörlerin yüzde 70'i Campania Bölgesi'nde toprak sahibi olmuştur²³⁹. Torre Astura, aynı zamanda "Cicero'nun Köşkü", sözde Villa, Torre Astura burnunda yer

²³³ Duncan-Jones 1974, 37.

²³⁴ Duncan-Jones 1974, 38; Varro tahıl, şarap ve balı uzun ömürlü olarak listeler ve balda üretici tarafından yapılan fiyat spekülasyonunu övmektedir.

²³⁵ Duncan-Jones 1974, 36; Fundus: Aile mal varlığına ait küçük boyutlu arazilerdir. Latifundium; büyük boyutlu üretim yapan çiftlik ve arazilerdir. Ager Publicus; kamu arazileridir. Ager privatus; şahsa ait arazilerdir. Roma'da aile işletmelerine heredium denmektedir.

²³⁶ Duncan-Jones 1974, 9-11.

²³⁷ Marzano 2007, 125.

²³⁸ Marzano 2007, 126.

²³⁹ Marzano 2007, 185.

almaktadır. Villanın ilk yapım aşaması Geç Cumhuriyet dönemidir. Zamanla villa, imparatorluk mülkünün bir parçası haline gelmiş ve ilk üç imparator, Campania'ya yaptıkları yolculuklarda burada kalmışlardır²⁴⁰.

Pompeii'deki 'Menander'in evinde olduğu gibi bölgedeki kimi villalarda kültürel olarak Yunan Etrüsk ve Latin izleri gözlemlenmiştir. Ayrıca Pompeii'deki birçok kırsal ev ve villalarda şarap üretimini işaret eden, şarabın fermantasyonu ve saklanması için toprağa gömülü olarak tespit edilmiş pithos kaplar ele geçmiştir²⁴¹. Pompeii'deki Villa dei Misteri'deki şarap presleme odası yer almaktadır. Villa kazılarında tespit edilen üzüm çekirdekleri üzerinde yapılan paleobotanik buluntular ışığında asma sürgülerinin türleri tespit edilmiştir. Metaponto, Cilento, Valle del Bussento ve diğerleri, güney İtalya'daki yoğun bağcılık faaliyetlerinin MÖ IV-III. yy'a kadar gittiğini göstermiştir²⁴². Campania Bölgesi'ndeki ticari faaliyetler Cumhuriyet döneminde hızlı bir ivme yakalamış, Campania'dan bazı aileler doğuya, Delos Adası'na kadar uzanan ilk ticaret şirketlerini kurmuşlardır²⁴³.

Campania Bölgesi'nde yapılan ilk çalışmalarda toplamda 39 adet villa yapısı tespit edilmiştir. Bu yapıların 12 tanesi Castellammare di Stabia yakınlarında yüzyılın başında kazılırken, geri kalanları Pompeii yakınlarında bulunmuş ve son 50 yıl içerisinde kazıları gerçekleştirilmiştir²⁴⁴. Villaların sadece 9 tanesinin sahibi ile ilgili veri elde edilmiştir. Villalardan birinin Tiberius saltanatında öldürülen Agrippa Postumus'a ait olduğu tespit edilmiştir. Ölümünden sonra imparator Tiberius'un çiftliğe el koyduğu villayı ve çiftliği işletmesi için bir azatlıya devrettiği anlaşılmaktadır. Lüks ve zarif bir görünüme sahip olan villada bağcılık ve şarap üretiminin yapıldığı tespit edilmiştir. Pompeii'ye iki mil uzakta olan Comune di Boscoreale'deki bir diğer çiftlik sahibi yerli bir Pompei gensinin üyesi Numerius Popidius Florus'tur. Numerius isminden anlaşıldığı üzere özgür doğmuş bir aristokrat olduğu düşünülmektedir. Bu villa, zengin ve gösterişli

²⁴⁰ Marzano 2007, 283.

²⁴¹ Belfrage 2003, 17.

²⁴² Belfrage 2003, 18. İtalyan kıta topraklarında bağcılık MÖ VIII-VII yy'de başlamıştır.

²⁴³ Belfrage 2003, 22.

²⁴⁴ Carrington 1931, 110. Bu villardan 36 tanesinin isim listesini kronolojik sıra ile Rostovtzev tarafından yayınlanmıştır.

süslere sahip, cömertçe harcamaların yapıldığı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir diğer villa Oskan gensi üyesi olduğu düşünülen Asellii isminde bir kişiye aittir.²⁴⁵ Ayrıca Campania'daki bir villanın ise Pompeii vatandaşı olan üç kişi (üç ortak) olarak yönetildiği tespit edilmiştir. Son olarak Yunan asıllı olan ve yabancı yatırımcı olarak burada bulunduğu düşünülen Siminius isimli bir villa sahibi tespit edilmiştir²⁴⁶. Bu durum ile nadir olarak karşılaşılsa da Pozzuoli limanı civarındaki aynı isimli yerleşimin ikinci Delos olarak adlandırılması ve burada farklı milletlerden yabancı tüccarların ticari faaliyetlerde bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir²⁴⁷. Yapıların genel durumlarına bakıldığında, villa sahiplerinin statü sahibi varlıklı kişiler olduğu ve genelinin şarap üretimi yaptığı anlaşılmaktadır. Ayrıca villaların badanalı duvarları ve özenli bölümleri göz önüne alındığında, burada ikamet eden işçilerin büyük kısmını da kölelerden ziyade uzman işçi ve köylüler oluşturduğu düşünülebilir. Yapı durumları gözetildiğinde her ne kadar kazılara ait eksik bilgiler olsa da 39 villanın en az 6 tanesinin Villa Rustica özelliklerine sahip olduğu söylenebilmektedir²⁴⁸.

Campania'da tespit edilen villa ve çiftliklerden şarap ve yağ üretimi yapan villaların listesi aşağıdadır.

Boscovale, Villa Regina- Boscovale, Villa Della Pisanella- Boscovale, Popidius Florus'un Villası- Boscovale, Publius Fannius Synistor'un Villası -pompeiana di P-Casalotto, Lazio. - Cosa, Ager Cosanus. - Gragnano-Caritt, Campania. - Gragnano-Messigno, Campania. - Granaraccio, Ager Tiburtinus. - Grotta del Malconsiglio, Sybaris-Guidonia, Lazio- Oplontis, L. Crassius Tertius'un Villası- Pompeii, Regio II Insula 5- Pompei, Regio I Insula 20.1.- San Giovanni di Ruoti, Basilicata. - San Sebastiano al Vesuvio, Campania. - Scafati-Spinelli, Campania- Sette Finestre, Ager Cosanus. - Stabiae. M. Ruggiero, Degli Scavi di Stabiae (Napoli 1881)- Villa Magliano, Emilia-Romagna. - Vitimose, Buccino.

²⁴⁵ Carrington 1931, 111.

²⁴⁶ Carrington 1931, 112.

²⁴⁷ Carrington 1931, 113-114.

²⁴⁸ Carrington 1931, 117.

Villa Tipleri ve Kronolojileri

Villa tiplerini belirlemek adına araştırmacılar çalışmalarda bulunmuş ve villaların işlevleri ve sahipleri üzerinden sınıflandırmalara gidilmiştir. Bu sınıflandırmalar villa merkezli üretim organizasyonunda nelere odaklanıldığını göstermiştir.

Campania Bölgesi'ndeki villalar üzerine ilk çalışmalarda bulunan isimlerden biri olan Rostovtzev bölgedeki villaları üç sınıfa ayırmıştır. **(Lev. XII Grafik 4)** Bu sınıflandırmayı, villanın süslemeleri, yazıtlar ve materyaller gözeterек oluşturmuştur. Birinci sınıf villa sahipleri kentte yaşasın ya da yaşamasın, sahip olduğu villayı sadece karlı bir yatırım olarak değerlendiren kişilerdir. Villalarda şarap üretimine yönelen (kâr marjından dolayı) bu kişilerin mülklerinde ürettikleri şarapları pazarlamışlardır. Villalarda bulunan izler villa sahiplerinin sosyo kültürel ve dini inançlarını anlamak için de önemli ip uçları sunmuştur. Örneğin bazı villalarda şarap ile ilişkilendirilen ve aşk tanrılarının temsil edildiği Vetti tasvirleri tespit edilmiřtir²⁴⁹. İkinci grubunu sürekli villada ikamet eden gerçek çiftçilere ait bir sınıf olarak belirlemiştir. Bu villalar bir yazlık olarak değil bütün yıl kullanım görmüş, süslemeden ziyade işlevsel materyaller ön plana çıkmıştır. Bu çiftlikler uzak mesafeli üretimin yanı sıra iç tüketim ve günlük tüketim içinde üretim yapmışlardır. Aynı zamanda ilk grupta olduğu gibi bu çiftliklerde bağcılık ve şarap üretimi de gerçekleştirilmiş bu şarapların satıldığı (iç piyasa için) dükkanlar tespit edilmiřtir²⁵⁰. Üçüncü grup ise büyük üretimler yapmayan, genellikle ucuz işçi gücünün veya kölelerin kullanıldığı, zeminleri topraktan, duvarları süslemesiz ve içerisinde değerli eşya pek bulunmayan villalar ve onları işleten köylü sınıfındır. Bu villalarda büyük boyutlu üretim gerçekleştirilmemiş ve genellikle iç piyasaya yönelik üretim yapılmıştır. Eldeki villalar düşünüldüğünde 9 tanesi ilk gruba, 9 tanesi ikinci gruba diğer iki tanesi ise üçüncü gruba dahil edilebilir. Bu çıkarım için genelleme yapacak kadar veriye sahip olunmasa da Campania'nın değerli arazilerinin büyük yatırımcıların elinde olduğu ve genellikle ihracata yönelik yatırım yaptıkları gözlemlenmiştir. Villaların Vezüv henüz patlamamışken verimli topraklar üstünde kurulduğu ve oldukça değerli mülkler

²⁴⁹ Carrington 1931, 118.

²⁵⁰ Carrington 1931, 119.

arasında olduğu unutulmamalıdır²⁵¹. Ancak villaların mülkiyet değerleri ile ilgili yazılı belgeler ne yazık ki ele geçmemiştir. Ayrıca villalar genellikle miras yoluyla el değiştirmiş böylelikle satış belgelerine ilişkin veriler henüz bulunamamıştır.

Rostovtzeff Roma villalarını sahipleri açısından üç tipe ayırmıştır. İlk tip yazlık lüks konutlar ve etrafında tarım alanları, ikinci tip kendi çiftliğini idare eden orta ölçekli villalar üçüncü tip ise efendilerin ara ara ziyaret ettiği kölelerin ve işçilerin idare ettiği çiftliklerdir. Bu ayırımı tip bir için sahiplerin yaşadığı veya zaman zaman sadece ziyaret ettiği çiftlikler olduğunu vurgulamıştır. Bu tipler düşünüldüğünde Contrada Rota'daki Boscotrecase villası tip iki içine dahil edilebilir. Villanın sahibinin M. Vipsanio Agrippa olduğuna ve daha sonra villaya el konulduğuna inanılmıştır (MÖ 21-16)²⁵².

Campania bölgesinin Roma dönemi villa kronolojisine bakıldığında 4 farklı evre tespit edilmiştir. Bu evreler içerisinde ya eski villalar tamir edilip genişletilmiş ya da yeni villa kompleksleri inşa edilmiştir. Bu durumun temel sebebi siyasi ve ekonomik gelişmeler sonucu bölgedeki toprak iskanları ve üretimi artırma çabalarından kaynaklanmıştır. Bu evreler sırası ile MÖ II. – MÖ I. yy. (iç savaşlar) – Sulla'nın kolonizasyonu – Augustus dönemi olarak belirlenmiştir. Bu inşa tarihleri, arkeolojik stratigrafi, materyal, yazılı kaynaklar ve duvar süslemelerindeki stilistik bezemelere bakılarak yapılmıştır²⁵³.

Villalardaki üretim şekillerini ortaya koymak için, antik yazarlar (Cato, Varro ve Columella), kazılarda bulunan aletler, duvar resimleri ve tarım terasları gibi detaylardan yararlanmışlardır. Tüm villalar, temel üretim ürünleri olarak bağcılık (şarap) ve zeytin yağına odaklanmıştır. Tespit edilen villaların en az 19 tanesinde bu üretimin yapıldığı gerek depolama alanları üzerinden gerekse bulunan aletler üzerinden kesinleşmiştir. Villaların bazılarında hem üretildiği hem de perakende olarak satıldığını gösteren çiftlik materyalleri ve dükkanlar tespit edilmiştir²⁵⁴.

²⁵¹ Carrington 1931, 121-122.

²⁵² D'Arms 2003, 354.

²⁵³ Carrington 1931, 127.

²⁵⁴ Carrington 1931, 124.

Campania’da Vezüv yamacında yer alan Della Corte yamaçlarındaki villalar ile Sarno Vadisi’nde yer alan villalar tip ve işlev açısından birbirine benzemektedir. Özellikle yapılan çalışmalarda Sarno Vadisi’ndeki villalar antik çağda bağcılık ve zeytinciliğin (özellikle bağcılık) yoğun bir şekilde yapıldığı alanlar olarak karşımıza çıkmıştır²⁵⁵.

Roma döneminde ise İtalya topraklarındaki tarım modeli Villae Rustica merkezi üzerine kurulmuş özellikle Campania Bölgesi’ne çok sayıda asma ithal edilmiştir. Araziler tek elde toplanmaya başlanmış ve bu sayede büyük boyutlu üretimler gerçekleştirilebilmiştir. Ayrıca üreticilerin statü olarak üst sınıftan olmaları, üretime yatırım yapmalarını ve ticari bağlantıları daha sağlıklı kurmalarını sağlamışlardır²⁵⁶.

Campania’da mülk almak ekonomik açıdan avantajlıdır ve zenginler sadece villanın gösterişi ile ilgilenmemiş üretim kapasitelerini de oldukça önemsemişlerdir. Miseno’daki bir villanın 25 yıl içerisinde 4 kez el değiştirmesi de ticari girişimler ile açıklanabilir. Boscoreale’deki ünlü villaların lüks ve gösteriş içinde görünmesinin yanı sıra en büyük odalarının şarap fermantasyonu için kullanılması, villaların ticari fonksiyonunu göstermesi açısından da önemlidir²⁵⁷. Çiftliklerin üretim potansiyelleri hakkında soru işaretleri vardır. Üretim sahaları hakkında yeterince bilgi olmaması ve çiftlik dışında da ayrı bir depolarının olup olmadığı sorusundan dolayı bu durumu net bilinmemektedir²⁵⁸. Bölgede 60’tan fazla villa tespit edilmiş ancak bunların sadece 16 tanesinin sahibi hakkında fikir (edebi kaynaklar sayesinde) yürütülmüştür. Diğer villa sahipleri ve bu sahiplerin mal varlıkları hakkında bilgi edinilememiştir²⁵⁹. Pax Romana dönemi ile villa pazarı istikrarlı bir ivme yakalanmıştır. Bu istikrarın sebebi köylü sınıfın piyasada mal sahibi fonksiyonunu yitirmesi ve zenginlerin istikrarlı yatırımlarıdır. Geç Cumhuriyet döneminde başlayan villa zevki, villa ekonomisi birleşimi imparatorluğun başlaması ile hız kazanmıştır²⁶⁰.

²⁵⁵ Carrington 1931, 126.

²⁵⁶ Castaldo 2011, 136.

²⁵⁷ D’Arms 2003, 357-371.

²⁵⁸ D’Arms 2003, 373.

²⁵⁹ D’Arms 2003, 375.

²⁶⁰ D’Arms 2003, 378.

Campania bölgesinin değerli olmasının bir diğer sebebi aristokrat sınıfın yanı sıra imparatorlarında bölgeye olan ilgisi olmuştur. Capri Adası'nın tamamı imparatorluk mülküdür ve içerisinde çok sayıda kompleks bina mevcuttur. İmparator Tiberius, devleti Capri Adası'ndaki mülkünden yönetmiş ve burası imparatorların yazlıkları olarak kullanılmıştır²⁶¹. 19. yy'ın sonlarına doğru Campania Bölgesi'ndeki Pompei yakınlarında bir dizi çiftlik yapısında kazılar yapılmıştır. Villa kelimesi ve tarım kelimesi arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Villa rusticalar ise emperyal tarım alanlarını karşılayabilmektedir²⁶². İtalya tipi villaların ilk gelişimleri için belirsizlikler vardır. Samnit ve Etrüsklerin villa tipi evleri ve bir genelleme yapılabilmesi için veriler oldukça yetersizdir. MÖ II. yy'da villa sisteminin yaygınlaşması ve gelişmesi ile karakteristik özellikle ortaya çıkmıştır. Bu şekilde Yunan etkisi ile moda uygun çiftlik yapıları ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra büyük çiftlik yapılarının yanında hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz küçük çiftliklerde varlığını sürdürmüştür. Bunlardan Ager Capenas'ta Monte Forco'da kazılan MÖ I. yy. sonlarına tarihlendirilen çiftlik yapısıdır. Çiftliğin boyutları yaklaşık 5-6 iugeriumdur²⁶³. Villa rusticalar sadece bir üretim alanı değil, sahiplerin, ailelerinin, işçilerin ve onların ailelerinin de yaşayabileceği alanlar olarak tasarlanmıştır. Çiftlik yapılarının (Boscureale Pisanella'daki villa olduğu gibi) tarımsal ve evsel bölgeleri ayrılmıştır. (**Lev. XIII Plan 2**) Büyük odalar genelde zeytinyağı ve şarap gibi ürünlerin saklandığı, fermante edildiği yerler olarak ayrılmıştır. Bu bölümlerde odaların içinde toprağa gömülü dolialar bulunmaktadır²⁶⁴. Birçok örnekte olduğu gibi Boscureale çiftliklerinin ana ürünü yağ değil şaraptır²⁶⁵. Yine bu örnekte ve birçok örnekte olduğu gibi Yunan etkisinde kalınmış avlu, revak ve konut düzenlemesi bu etki ile yapılmıştır²⁶⁶. Villalarda üzümün preslenmesi için iki tip pres aleti kullanılmıştır. Kollu ve tamburlu presler ve vidalı preslerdir. Boscureale villalarında tespit edilen presler platform üzerine

²⁶¹ Zevi 1979, 4; D'Arms 2003, 381.

²⁶² Rossiter 1977, 2-3.

²⁶³ Rossiter 1977, 13.

²⁶⁴ Rossiter 1977, 27.

²⁶⁵ Rossiter 1977, 28.

²⁶⁶ Rossiter 1977, 29.

yükseltilmiş vidalı preslerdir²⁶⁷. Burada bulunan presler, Cato'nun anlattığı formlar ile benzerdir²⁶⁸.

Campania Bölgesi, imparatorlar için önemli yerlerden biri olmuştur. İmparator Augustus'un Capri Adası'nda villası ve mülkleri vardır. Villa değerli objeler, heykeller ve lüks bir biçimde tasarlanmıştır. Aynı villayı Tiberius'ta kullanmış imparatorluğunun son döneminde Roma'yı buradan yönetmiştir. Son olarak Cladius'un bu villada bir süre ikamet ettiği bilinmektedir²⁶⁹. Falviuslar döneminde başlatılan sosyoekonomik tedbirler doğrultusunda Campanian Bölgesi'nde haksız yere el konulan çiftlikler olmuştur. Devlet tarafından. Domitianus bölgede ticari aktiviteler için yeni kara yolları inşa ettirmiştir. (Roma-Campania arasında). Via Apia'nın dolambaçlı yolları yerine daha düz yollar inşa ettirerek Sinuessa'dan Pozzuoli'ye bir günlük kara yolu mesafesi iki saate düşürülmesini sağlamıştır.²⁷⁰ Nerva ve Traianus tarafından Pozzuoli ile Neapolis arasındaki araba yolunun bağlanması yapılmıştır. İtalyan ekonomik arterlerini iyileştirmeye yönelik bu girişimler, Trajan döneminde MS 102'de tamamlanmıştır. Hadrian, MS 119'da Campanian'a giderek burada hem alt yapı çalışmaları yaptırmış hem de bağışlar ile bölge ekonomisini kalkındırmaya çalışmıştır. Bu ziyaretten sonra²⁷¹ Campanian'a ilgi azalmış hatta Capri Adası sürgün adası olarak kullanılmıştır. Burası ile ilgili yazıtların sayısında da ciddi bir düşüş yaşanmıştır²⁷². Augustus döneminde başlayan lüks mimari ve göletler, villalar senato tarafından ilerleyen imparatorlar döneminde bölgede gereksiz bir lüks olarak görülmüştür²⁷³.

Campanian bölgesinde, Pompeii hinterlandında yer alan villaların üretimi doğal afetlerden dolayı kesintiye uğramıştır. Bu afetlerin başında yanardağ patlaması ve hastalıklar yer almıştır. Vezüv yanardağının patlamasının ilk habercisi MS 62'de yaşanan depremdir. Bu deprem sosyoekonomik bozulmalara sebep olmuştur. MS 79'da Vezüv

²⁶⁷ Rossiter 1977, 67.

²⁶⁸ Rossiter 1977, 68.

²⁶⁹ Zevi-Tchernia 2003, 80-81.

²⁷⁰ Zevi-Tchernia 2003, 101-105.

²⁷¹ Zevi-Tchernia 2003, 105-107.

²⁷² Zevi-Tchernia 2003, 107-110.

²⁷³ Zevi-Tchernia 2003, 112-115.

patlamasına kadar yaşanan depremler ve nihayetinde yanardağın patlaması, tarım alanlarını yok etmiş, binlerce insanın ölümüne sebep olmuş ve ticareti organize eden metropollerin yıkılmasına sebep olmuştur. Hem işlenecek araziler hem de insan gücünün büyük oranda yok olması bölgedeki villa ekonomisini de olumsuz etkilemiştir. Bu sürecin ardından başlayan veba salgını da bölgedeki istikrarı olumsuz etkilemiştir. Tüm yıkımlara rağmen Campania Bölgesi geç antik çağa kadar büyük bir şarap tedarikçisi rolünü yerine getirmiştir²⁷⁴.

Roma dünyasında şarap kıtlığının yaşanması MS 79'da Vezüv Yanardağı'nın patlaması ile olmuştur. Bu durum, bu tarihten sonra Hispanya ve Galya'da bağıcılığın gelişmesi ve piyasaya yeni aktörlerin girmesine neden olmuştur²⁷⁵. Somma Vezüv Bölgesi'ndeki Augustus villası Roma'nın bağıcılık faaliyetlerini sürdürdüğü villalardan biridir. Bu villada presler, büyük kazanlar, kanallar ve 64 adet dolia ele geçmiştir.²⁷⁶

Campania bölgesi büyük bir felaketi yaşamasına rağmen tarım ve ticaret potansiyelinden ve devletin bölgeyi hareketlendirme çabasından dolayı ıssızlaşmamıştır. Roma İmparatorluğu bölgedeki yaraları sarmak için yardımlarda bulunmuş ve bölgede inşa faaliyetlerine devam etmiştir. Şarap ticareti açısından da her ne kadar üretim kapasitesi büyük oranda düşmüş olsa da yine de Campania şarabının ihracatı devam etmiştir.

Campania bölgesindeki villaların Pax Romana döneminde artması ve zaten var olan villaların boyutlarının genişletilmesinin arkasında, bölgeye yapılan yatırımlar bulunmaktadır. Bölgedeki üretici ve girişimcilerin topraklarını genişleterek, üretim miktarını artırmaları, şarapta bir standart ortaya koymaları bölgenin şarap ihracat miktarının artmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra villaların depolama ve dağıtım işlevleri için kullanılması, üretimde ne kadar önemli bir yerde olduğunu göstermektedir.

²⁷⁴ Ruffo 2010, 23.

²⁷⁵ Dodd 2022, 446.

²⁷⁶ Dodd 2022, 470.

Yapılan araştırmalarda villaların Campania bölgesinin güneyinde özellikle Sarno Vadisinde yoğunlaşmasının arkasında coğrafi ve ekonomik sebepler yatmaktadır. Bu bölge bağcılık yapılmaya uygun toprak yapısına sahiptir. Bunun yanı sıra büyük metropollere yakınlığı ve ana yol hatlarının bölgeden geçmesinden dolayı nakliye için oldukça el verişlidir. Ayrıca senatör sınıfın hatta imparatorların bölgede villalarının olması ve özellikle yaz aylarını bölgede geçirmeleri, üretici sınıfın yönetici sınıfa ulaşabilmesini ve siyasi avantajları ticarete kullanabilmesini sağlamıştır. Bölgenin önemli limanına (Pozzuoli) gelen mallar ise yine villalarda ikamet edenler tarafından satın alınıp ticareti yapılabilmiştir. Bu açıdan Campania bölgesinde mülk edinmek her bakımdan karlı bir yatırım olarak kabul edilmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: DRESSEL 2-4 AMPHORALARI VE DAĞILIMLARI

Campania şarabının taşındığı amphoraların kalıntıları üzerinden söz konusu ürünün çıktığı ve ulaştığı yerleşimler ya da bölgeler tespit edilebilmektedir. Pax Romana Dönemi'nde daha çok Dressel 2-4 amphoraları üzerinden Campanian şarabı taşınmıştır. Ancak bu şarabın ihracatı Roma Cumhuriyet döneminden itibaren özellikle Akdeniz'in batısına gerçekleştirilmiş ve bu sevkiyatlar genellikle MÖ II. yy'ın ikinci yarısından itibaren Dressel 1 amphoraları üzerinden yapılmıştır. İstisnai durumlarda da olsa daha geç döneme tarihlendirilen Dressel 2-4 amphoralarının Dressel 1 amphoraları ile aynı tabakalardan çıkması, Dressel 1 amphoralarının kullanılmaya devam ettiğini göstermektedir. Elbette oldukça sınırlı sayılan bu durumdan dolayı istatistiğe Dressel 1 amphoraları dahil edilmemiş ama Campanian ihracatının ulaştığı bölgeleri, ticari hareketliliği ve dönüşümü göstermek üzere Dressel 1 amphoraları ile de bilgi verilmesi gerekmiştir.

III.I. Dressel I Amphoraları

Roma İmparatorluğunun lüks tüketim ögesi olan, Campanian şarabının taşındığı, imparatorluk döneminin standart formu olarak değerlendirilen, Dressel 2-4 amphoralarının inceleneceği bu bölümde, bölgenin şarap ticaretindeki sürekliliğini anlayabilmek açısından, Dressel 1 amphoralarına değinmek yerinde olacaktır²⁷⁷.

MÖ II. yy'ın ikinci yarısından itibaren denizaşırı şarap ticaretinde görülen Dressel 1 amphoraları, Geç Cumhuriyet döneminde, Roma'nın, İtalyan şarabı başta olmak üzere, ticari ürünlerinin Akdeniz pazarlarında önemli bir marka haline geldiğini göstermektedir. Greko-İtalik amphoraların üretiminin ortadan kalktığını gösteren bu amphora formu, Roma'nın Akdeniz ticaretindeki standartlaşmasını ortaya koymaktadır²⁷⁸. Geç Cumhuriyet döneminde, İtalyan şarap ticaretine damgasını vuran, Dressel 1 amphoraları,

²⁷⁷ Dressel 1 amphoraları için bkz: Arthur-Williams 1992, 1-2.

²⁷⁸ Zevi 1966, 212, Peacock 1971, 162; Bezczyk 2013, 100.

Greko-İtalik amphoraların gelişen bir formu olarak değerlendirilmektedir²⁷⁹. Dressel 1 amphoraları, 1 (A-B-C) olarak üç gruba ayrılmaktadır. (Lev. XIII Çizim 2)

Dressel 1A, özellikle, Campania Bölgesi'nde, Pompeii ve Herculaneum'da üretilen tuğla ve çatı kiremitti gibi yerel malzemeler aynı özellikteki kil yapısına sahip olduğundan kökeninin Campania bölgesi olduğu düşünülmektedir²⁸⁰. Bu form, kısa ve üçgen kesitli bir ağız kenarına, keskin profilli bir omuzla, silindirik bir gövdeye, yuvarlak kesitli dikey kulplara ve masif, konik bir kaideye sahiptir²⁸¹. Oldukça kalın cidarlı, Dressel 1A amphoralarının kaba, kumlu bir kil hamuruna sahip olduğu gözlemlenebilir. Bu amphoraları üreten merkezlerin birçoğu İtalya'da Campania, Latium ve Etruria'nın volkanik bölgelerinde yer almaktadır²⁸². Bu nedenle, bu tip amphoraların killeri kuvars ve piroksen gibi volkanik malzemeleri içermektedir²⁸³.

Dressel 1B amphoraları; MÖ I. yy'ın ilk çeyreğinden hemen sonra esas olarak Campania, Latium ve Etruria'da üretilmeye başlayan amphoralardır²⁸⁴. Bu amphoralar, şarap taşımak²⁸⁵ için üretilmiş olup MÖ I. yy'ın sonlarına kadar üretimleri sürmüştür²⁸⁶. Dressel 1A formundan daha yüksek olan bu form; kalın, dikey bir ağız kenarına ve silindirik bir boyna sahiptir. Bu amphoraların omuz kısmı keskin açıdır ve gövdesi daha ince uzun formdadır. Oval kesitli, dikey kulplara sahip amphoranın kaidesi alt kısma doğru hafifçe genişleyen, kalın formlu bir görünüme sahiptir, oldukça kalın cidarlı olan bu amphoralar, sağlam ve masif bir karaktere sahiptir²⁸⁷. Dressel 1B amphoralarının 48 *sextari* ölçü birimine uygun olan yaklaşık 26 litrelik bir kapasiteye sahiptir.²⁸⁸ Bu form

²⁷⁹ Tchernia 1986, 42; Moore 1995, 13.

²⁸⁰ Peacock 1971, 164; Peacock-Williams 1991, 69-90.

²⁸¹ Sciallano- Sibella 1991, 7.

²⁸² Peacock 1977, 261- 278; Peacock-Williams 1991, 87- 88; 94-95.

²⁸³ Peacock- Williams 1991, 87.

²⁸⁴ Bezczy 2004, 89, No 4.

²⁸⁵ Bulunan tituli pictilerin gösterdiği ışığında: Novaković vd. 2018, 224; Beltrán-Lloris 1970, 316.

²⁸⁶ Peacock 1991, 90.

²⁸⁷ Sciallano-Sibella 1991, 8.

²⁸⁸ Golfe-Juan'da Fourmigue C batığında ele geçen bazı Dressel 1B amphoralarında yapılan ölçüler ışığında ortaya çıkmıştır. Moore 1995, 69.

yerini, MÖ I. yy'ın ikinci yarısında Batı Akdeniz'de yoğun olarak kullanılacak olan Dressel 2-4 amphoralarına bırakacaktır²⁸⁹.

Dressel 1C; MÖ geç II. yy'dan itibaren Akdeniz'deki birçok tüketim merkezinde görülmektedir. Bu amphoraların kil yapıları incelendiğinde üretim merkezinin Campania bölgesi olduğu görülmektedir. Dressel 1C'nin belirgin özelliği piroksen gibi volkanik malzemeler içeren bir kile sahip olmasıdır²⁹⁰. Dressel 1A ve Dressel 1B amphoralarından daha ince ve iğ biçiminde gövdeye sahip olan bu amphoralar, kavisli kulplarının ve daha dar ağız kenarının formuyla ayırt edilmektedir²⁹¹.

Dressel 1 tipinde amphoraları içeren çok sayıdaki batığın da gösterdiği gibi, MÖ I. yy'ın ortasında Dressel 1 amphoralarının büyük miktarda ihraç edildiği sırada eş zamanlı olarak Campania'daki bu atölyenin Dressel 2-4 amphora tipini de üretmiş olması mümkün görünmektedir; ancak Dressel 1 amphora tipinin, Dressel 2-4 amphoralarından daha yoğun olarak ele geçmesi, bir problem olarak değerlendirilmektedir. Özellikle Dressel 2-4 formunun az olarak ele geçmesinin genel sebebi, yerel üretimlerin genel talebi karşılamasından ötürü, dış ithalata pek ihtiyaç duyulmaması olarak açıklanabilir; dış ticaretin yapıldığı örnekler için, amphoranın içindeki ürünün kalitesinin standardı belirlediği durumlarda, bölgeler arası genel ticaretin varlığı görülmektedir²⁹². Sonuç olarak, iki amphora tipi karşılaştırıldığında, Dressel 2-4 amphoraları şarap taşımak için daha iyi bir kapasite oranına sahiptir²⁹³. Artan kapasite ile, formun ağırlığının azalması, yani her bir amphora için daha az depolama hacmine ihtiyaç duyulması, kargo alanının kullanım verimliliğinde somut bir kazanıma yol açtığı söylenebilir. 4500 Dressel 1 yükü, tarafından işgal edilen bir gemideki kargo alanı, 6000'den fazla Dressel 2-4 amphora içerebileceği ve bu da ticari gemiler için, taşıma kapasitesinin neredeyse üçte biri kadar

²⁸⁹ Arthur 1986, 242; Ballester 2009, 562.

²⁹⁰ Peacock 1991, 92.

²⁹¹ Sciallano-Sibella 1991, 9.

²⁹² Panella 1973, 670.

²⁹³ Moore 1995, 30; Laubenheimer 1990, 117.

bir kazanç anlamına gelmesi önemli bir orandır, bu durum sevkiyatta ve dolayısıyla ekonomik olanaklarda büyük farklılıklar anlamına gelmektedir²⁹⁴.

III. I. Dressel 2-4 Amphoraları

MÖ I. yy'ın ikinci yarısından itibaren, erken imparatorluk dönemi boyunca üretilen en yaygın amphora formu, Dressel 2-4 amphoralarıdır. E. Dressel tarafından oluşturulan tipolojiye göre, bu forma sahip amphoralar Dressel 2-4 olarak adlandırılmaktadır²⁹⁵. **(Lev XIV Çizim 3)**

Formun, düz, yuvarlak bir ağız kenarı, ince ve silindirik formda bir gövdesi, alta doğru genelde hafifçe genişleyen solid bir kaidesi vardır. Amphora, bu özelliğiyle dikkat çekmektedir. Birçok örnekte boyundan omuz kısmına ve omuzdan gövdeye geçişte keskin açılı bir yiv gözlenir²⁹⁶. Dressel 2-4 amphoralarının cidarları genelde Dressel 1B amphoralarından daha incedir²⁹⁷. E. Dressel tarafından oluşturulan tipoloji ve isimlendirme detaylandırıldığında, Dressel 2-4 amphora grubu, bu formların aralarındaki geçişlerden dolayı, formları daha net bir biçimde nitelendirmek; tek bir çatı altında değerlendirilmek için bu ismi almaktadır. Formun geçişleri zamanla birbirlerine girmektedir. Campania üretimi bu formlar birbirlerine yakın bir tipoloji sunmasına rağmen, farklılıkları şu şekilde nitelendirilebilir; Dressel 2 olarak adlandırılan formun Tarraconensis Bölgesi'nde MS I. yy'ın ortalarında üretilen, amphoralar için kullanıldığı görülmektedir²⁹⁸. Dressel 3 amphoraları ise daha kalın çeperleri ve omuzdaki kademeli geçişin daha belirgin hale getirilmesiyle Dressel 2-4 amphoraları içinde farklı bir grubu oluşturmaktadır. Dressel 4 olarak adlandırılan form ise, MÖ 30- MS I. yy. başında Campania üretimi Dressel 2-4 amphoralarından gelişmiş bir formdur²⁹⁹. Kartaca'daki

²⁹⁴ Morre 2017, 30; Hesnard 1977, 162, No. 28, Panella 1981, 59.

²⁹⁵ Dressel 2-4 şeklinde adlandırmanın kökeni, Heinrich Dressel'in Roma amphoralarının boyalı yazıtlarını (tituli picti) ve mühürlerini yayınladığı *Corpus Inscriptionum Latinarum*'un XV. Cildindeki tabloda yer almaktadır. Buradaki çalışmalarında Heinrich Dressel, amphoraların üzerinde yer alan mühür ve yazıtları bu amphoraların formlarıyla ilişkilendirmenin gerektiği biçiminde bir düşünceye sahiptir; Liou 1985, 12; Şenol 2003, 46.

²⁹⁶ Arthur 1982, 31; Peacock 1977, 266.

²⁹⁷ Peacock-Williams 1991, 105.

²⁹⁸ Arthur 1992, 250; Şenol 2003, 47; Domínguez 2016-2017, 71-72.

²⁹⁹ Tchernia 1981, 328-329.

buluntular ışığında Dressel 4 olarak adlandırılan formun, Dressel 2-4 amphora grupları içinde en erken form olduğu, Dressel 2 amphoralarının ise bu grubun en geç örnekleri olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu formlar arasında en çok kullanılan tipin ise Dressel 3 amphoraları olduğu görülmektedir³⁰⁰. (Lev. XIV Res. 10)

Dressel 2-4 amphoralarının, Rhodos ve Kos'ta üretilen ovoid gövde bifid kulp ve silindirik boyun gibi karakteristik özellikler gösteren Yunan prototiplerini saymazsak³⁰¹; klasik olarak nitelendirdiğimiz tipi, İtalya'da, Campania Bölgesi'ndeki Helenistik dönemde üretilen Kos taklidi amphoralar olduğunu görmektedir³⁰². Bu amphoralar, üretim merkezi olarak Campania'nın yanı sıra Latium ve Etruria'yı içermektedir; Etruria bölgesinde Orbetello yakınlarındaki Albinia yerleşiminde Dressel 1³⁰³ ve Dressel 2-4 amphoralarının üretildiği bir atölye belirlenmiştir. Bu bölgede Geç Cumhuriyet dönemi Dressel 1A ve Dressel 1B formlarıyla birlikte Dressel 2-4 formuna ait buluntular da ele geçmiştir³⁰⁴. Bu atölyede üretilen, hafifçe yivlendirilmiş iki amphora kaide parçası büyük olasılıkla Dressel 2-4 tipine ait olup Helenistik dönem, Kos amphoralarını andırmaktadır. Dressel 2-4 formuna ait buluntular bu atölyenin üretiminin MÖ I. yy'ın sonlarına kadar sürdüğünü, olasılıkla MS I. yy'da devam ettiğini doğrulamaktadır³⁰⁵.

İspanya'nın kuzeyinde Tarraconensis Bölgesi'nde³⁰⁶ üretilen amphoraların ince boyun ve abartılı kalın kaide gibi özellikleriyle Dressel 2-4 amphoralarının ataları olarak kabul edilen, ince çeperleri ile ünlü Kos amphoralarından nitelik olarak uzaklaştıkları görülmektedir. (MÖ I. yy'ın ikinci çeyreğinden itibaren) İtalya Yarımadası'nın Tiren Denizi kıyılarındaki atölyelerde üretimine başlanan³⁰⁷ amphoraların kısa sürede Adriyatik

³⁰⁰ Şenol 2003, 47.

³⁰¹ Zevi 1966, 214-217.

³⁰² Şenol 2003, 46.

³⁰³ Williams 2002, 444; Peacock-Williams 1991, 106. 41; Moore 1995, 52.

³⁰⁴ Arthur 1986, 242; Laver 1927, 241-54.

³⁰⁵ Campania ve Tarraconensis amphoraları araştırmaları için bkz: Farinas vd. 1977, 179- 206.

³⁰⁶ Tchernia-Zevi 1972, 35-65; Laures, 1988; Panella 2001, 248, 85.

³⁰⁷ Peacock 1977, 267, Fig. 3.6-11; Manacorda 1981, 19, no. 20-21, lev. 5; Benquet-Mancino 2006, 472 Fig. 11; Benquet, Vitali 2013, 526-527; Olcese 2011-12, 51, lev. 1.15, no. 6; Mondragone: Olcese 2011-12, 317, lev. 3.29, no. 3; Etruria: Facchini 1989, 560-561; Thierrin-Michael 2004, 237, Fig. 1; Sorrento: Olcese 2011-12, 369, Fig.3.29; Olcese, Iliopoulos, Giunta 2013, 55, no. 3a-b; Pompei: Panella 2001, 194; Iavarone, Olcese 2013, 222, Fig. 2; Cales: Morel 1989, 559, Fig. 1-4; Fellingine, Taranto, Forlimpopoli: Rizzo 2014, 125.

kıyısında bulunan atölyelerde³⁰⁸, Dressel 2-4 formu olarak sınıflandırılan farklı versiyonlarının MÖ I. yy'ın ikinci yarısından itibaren imparatorluğun teşvikiyle üretildikleri izlenmektedir³⁰⁹. Aynı zamanda Dressel 2-4 amphoralarının tipolojisi ve kökeni Dressel 2-4 amphoralarının, farklı bölgelerde üretilen örnekleri arasında kil yapısı ve form özellikleri yönünden farklılıklar gözlenmektedir³¹⁰. Çoğu Batı Akdeniz'de yer alan birçok üretim bölgesi bulunmaktadır. İtalya'daki önemli üretim merkezleri Campania, Latium ve Etruria bölgelerini kapsamaktadır³¹¹. İspanya'da Catalonia, Tarraconensis ve Baetica bölgeleriyle; Saguntum, Dianium kentleri civarında³¹²; Guadalquivir Vadisi, Ilipa Magna (Alcalá del Rio), Salobreña, Algeciras, El Riconcillo³¹³ gibi yerleşimlerde, bunun yanı sıra, Gallia, Narbonensis Bölgeleri'nde ve Anadolu kıyılarında üretilmiştir³¹⁴ ve Fransa'nın merkezinde ve güneyinde (Sainte – Cecile – les Vines (Vaucluse), Saint – Just (Ardèche), Montbazin gibi yerleşimlerde³¹⁵ ve Lyon'da³¹⁶ Dressel 2-4 amphoraları üreten merkezler belirlenmiştir³¹⁷. Bu üretim merkezlerine ek olarak, MS III. yy'ın ortalarına kadar üretimi devam ettirilen Dressel 2-4 amphoralarının Britanya'da da taklit edildiği bilinmektedir; Brokley Hill³¹⁸ ve Britanya'da üretildiğine ilişkin bilgiler de mevcuttur³¹⁹. Ayrıca bu amphoraların kil analizleri sonucunda İtalya, Fransa ve Kos başta olmak üzere Ege adalarında da üretildiği anlaşılmıştır³²⁰. Doğu Akdeniz'de, Myndos, Halikarnassos, Theanala, Knidos, Rhodos, Aigeai, Tarsus, Mylasa³²¹ vb. gibi Kilikya Bölgesi kentleri, Antakya, İskenderiye'de ele geçirilen Dressel 2-4 amphoralarının ise doğu taklitleri dikkati çekmektedir³²². Bu amphoraların, sarı-deve

³⁰⁸ Moore 1995, 46; Şenol 2022, 158; Limbergen 2018, 203, Fig. 1, 213.

³⁰⁹ Ceccarelli 2017, 128; Rizzo, 2014, 126.

³¹⁰ Peacock 1977, 268.

³¹¹ Kil özellikleri hakkında detaylı bilgi için bkz: Boüard vd. 1989, 257-268.

³¹² Ballester 2009, 562.

³¹³ Rizzo 2014, 223-228, 237- 238.

³¹⁴ Domínguez 2018, 194.

³¹⁵ Üretim merkezleri hakkında detaylı bilgi için bkz; Laubenheimer- Schmitt 2009, 1-50.

³¹⁶ Becker 1989, 578.

³¹⁷ Peacock- Williams 1991, 106.

³¹⁸ Castle vd. 1978, 383-392; Panella 2001, 199.

³¹⁹ Sealey 1985, 127-130; Peacock-Williams 1986, 105-107.

³²⁰ Şenol 2003, 49, Berker 1986, 69.

³²¹ Tüylüoğlu 2015, 29.

³²² Mısır üretimi için: Empereur-Picon 1986, 103-126; Empereur-Picon 1989, 225, fig. 2; Ballet 1996, 818; Ballet 1998, 195.

tüyü renkli orta sertlikte pişirilmiş taklitleri Kıbrıs'ta ortaya çıkarılmıştır³²³; ancak Kıbrıs'a ithalat olasılıkla Kilikya'dan gelmektedir ve Karadeniz Bölgelerinde de üretildiği belirlenmiştir³²⁴. **(Lev. XV Har 10)**

Roma'nın standart Roma tipi olan, Dressel 2-4 amphorası, Kos amphorasının tipinden esinlenerek oluşturulmuştur. Bu amphoralar, form olarak ekonomik ve teknik avantajları söz konusudur³²⁵. Antik Yunan dünyasının önemli şarap üreticisi olan Kos'un üretimi olan amphoralar, dışa çekik ucu yuvarlaklaştırılmış ağız kenarına, kısa ve kalın boyuna; ağız kenarının altından başlayarak omuzda amphorayla birleşen; formun ayırıcı özelliği olan bifid kulplara, ovoidal gövdeye ve içi dolu, sivri kaideye sahiptir³²⁶. Kos adası için önemli bir ticari kaynak olan, deniz suyu ile karıştırılmış tatlı beyaz şarabın sindirime yararlı olduğu³²⁷ ve siyah şarabın; tonik olarak kullanıldığı³²⁸ tarihçiler tarafından belirtilmiştir. Bu bağlamda, taşıdığı nitelikli ürün ile, araştırmacılar tarafından, Kos amphoralarının şekli yerine içeriğinin daha önemli olduğunu söyleyebiliriz. Bu amphoralarda, zaman ve emek isteyen bifid kulbun tercih edilmesi hakkında; formun zarif şekli ile dikkat çekmesini sağlamak; amphora monotonluğunu gidererek taklit edilmesini zorlaştırmak, gibi öneriler vardır. Bu varsayımlar, araştırmacıların net bir fikir birliğine ulaşmasına engel olmuştur³²⁹. Kos amphorası ve Dressel 2-4 amphoraları hakkında yapılan araştırmalarda, taklit üretimlerin genellikle Dressel 2-4 ve Dressel 4 başlığı altında incelendiği görülmektedir; ancak üretim yapılan her kentin, formun bölgesel özelliklere göre farklı şekillere sahip olmasını sağlamaktadır. Bu noktada bölgesel üretimler taklitten ziyade, otorite tarafından yerel ihtiyacı karşılamaya yönelik bir politika olabileceğini göstermektedir.

³²³ Şenol 2003 49; Hayes 1991, 94, fig. 7-21.

³²⁴ Vnukov 2004, 407-409.

³²⁵ Moore 1995, 29.

³²⁶ Moore 1995, 25: Kos, birbirine yakın iki amphora formu üretmiştir, ilki bifid kulplardır, ikincisi ise tekli kulplara sahip aynı kildeki örneklerdir. Virginia Grace, MÖ geç IV. yy ve MÖ erken III. yy'a vermektedir. Grace 1955, 36-37.

³²⁷ Plinius, Nat. His. XIV.10.

³²⁸ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>- Demosthenes, Against Lacritus, 35.32.

³²⁹ Farinas vd. 1977, 180.

Dressel 2-4 amphoraları, ucu yuvarlaklaştırılmış dışa çekik ağız kenarlarına, yüksek bir boyuna, omuz-boyun geçişinde ayırt edici ince bir yive, kalın, bifid kesitli kulplara, keskin açı yapan omuzlara, kaideye doğru daralan ince uzun bir gövdeye, içi dolu, altı düz ve yüksek kaidelere sahiptir³³⁰. Campania bölgesinde Dressel 1 amphoralarının formuna benzer ince uzun görünümlü üretilen Dressel 2- 4 amphoralarını İspanya'nın kuzeyinde üretilen örneklerinde çeper kalınlıklarının arttığı ve kapasitesinin azaldığı gözlenmektedir. Tarraconensis üretimi Dressel 2-4 amphoralarının kaidelerinin de daha kalın yapıldığı izlenmektedir³³¹. Yerel kil problemleriyle de ilişkili olan bu nüanslar amphoranın üretildiği bölgeyi, dolayısıyla da içindeki ürünün niteliğini antik dönemde alıcıya iletilmesi açısından özellikle kullanılmış olmalıdır. Dressel 2-4 amphoraları içinde ince çeperleri ve zarif yapıları nedeniyle Kos Adası'nda üretilen amphoralar, Helenistik amphora geleneğinin devamı niteliğinde bölgede üretilmeleri ile dikkat çekmektedir.

Dressel'in tablosunda Dressel 4 olarak adlandırılan formun imparatorluk döneminin başında üretilen en erken form olduğu bilinmektedir. İspanya'da üretilen Dressel 2 ve daha kısa boylu ve kalın cidarlı Dressel 3 formunun ise bu grubun geç örnekleri olduğu düşünülmektedir. Genel olarak şarap ticaretinde kullanıldığı bilinen bu formun³³², defrutum gibi sosların, liquamen ve muria içeren balık ürünlerinin³³³, zaman zaman zeytin yağının hatta hurmaların ticaretinde de kullanıldığı belgelenmiştir. Genellikle 26-34 litre kapasiteye sahiptir³³⁴.

Dressel'in bu tipolojik tablosu üzerinde çalışan Fausto Zevi, prototipi Kos kökenli olan Dressel 2-4 amphoralarının kronolojisini, bazen bu amphoralar üzerinde yer alan tituli picti biçimindeki konsül tarihlerini tespit ederek belirlemeye çalışmıştır. Bu tarihler MÖ 28 yılından MS 146 yılına kadar gitmektedir³³⁵. Dressel 2-4 amphoralarının, MS II.

³³⁰ Sciallano-Sibella 1991, 13.

³³¹ Jàrrega-Otina 2008, 281-286.

³³² Arthur 1986, 242.

³³³ Özellikle amphoraların üzerinde bulunan dipintolar yardımıyla bu sonuca verilmektedir. Londra ve Ostia'da ele geçen Antives üretimi formlardan da bu sonuca ulaşılmıştır: Laubenheimer 1989, 105-138; Laubenheimer 1998, 164-176; Panella 2001, 196- 199; Rizzo 2014, 167- 169.

³³⁴ Şenol 2003, 48.

³³⁵ Moore 1995, 13; Zevi 1966, 212-214; Tchemia vd. 1978, 13.

yy'da üretimlerinin durduğu söylenebilir³³⁶; sonrasında Dressel 6B tipi, en çok tercih edilen tiptir, İspanya'da bulunan amphoraların toplam %14'üne tekabül etmektedir³³⁷.

Erken İmparatorluk dönemi boyunca Dressel 2-4 amphoraları Akdeniz'de şarap üretilen birçok bölgede üretildiğinden, bölgesel olarak bu amphoraların kökenini belirlemek sorunlu olabilir. MS erken I. yy'da Batı Akdeniz'de İtalya dışındaki önemli üretim bölgeleri İspanya'da Catalonia ve Baetica bölgeleriyle Fransa'nın güneyini içermektedir³³⁸. Yerel Dressel 2-4 amphoralarının tipolojik farklılıklarının kökeni belirlemede yeterli olmadığı birçok durumda amphoranın kil yapısını incelemek, üretim bölgesini belirlemek için en önemli yöntemdir³³⁹. Batı Akdeniz'de Dressel 2-4'lerin üretildiği en yaygın kil tipleri, İspanya'nın Catalonia bölgesinin granitli kili, Dressel 20'lerin üretildiği Guadalquivir Vadisinin heterojen özellikte bol taşçık içeren kili ve İtalya'da Campania bölgesinin 'siyah-kum' denen piroksen içeren kilidir³⁴⁰.

Campania üretimi Dressel 1 amphoralarında da görülen, siyah kum, biotit ve quartz katkılı açık kırmızı renkli kildir³⁴¹. Peacock-Williams tip III Vesuvius Bölgesi ve Roma civarındaki kil yataklarıyla uyumlu olduğu yapılan petrografik analizlerle ortaya çıkarılmıştır³⁴². Koyu renkli, camsı, küçük piroksen parçalarının ve diğer volkanik malzemelerin Campania üretimi Dressel 2-4 amphoralarının kil yapısında yaygın olduğu gözlenmektedir. Özellikle Pompei ve Herculaneum bölgesindeki seramik atölyeleri, piroksen içeren volkanik kil yapısına sahip amphoralar üretmişlerdir. Bu nedenle bu tipteki Campania kilinden üretilen Dressel 2-4 amphoraları bölgede üretilen şarabın taşınmasında kullanılmıştır. Üstelik Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraları üzerinde yapılan petrografik çalışmalar³⁴³, Pompeii'nin tanınmış bir yurttaşı olduğu bilinen L. Eumachius adıyla mühürlenmiş olan piroksen içerikli Dressel 2-4 amphoralarını da

³³⁶ Beltrán 1970, 358.

³³⁷ Novaković vd. 2018, 226.

³³⁸ Laubenheimer-Widemann 1977, 59-82; Castle 1978, 383-392.

³³⁹ Moore 1995, 103.

³⁴⁰ Tchemia-Zevi 1972, 40.

³⁴¹ Moore 1995, 45; Arthur 1992, 256-258.

³⁴² Peacock- Williams, 1991, 87-88. 37; Williams 2004, 444.

³⁴³ Panella-Fano 1977, 149.

içermektedir³⁴⁴. Dressel 2-4 amphoralarını, klasik formu, şüphesiz, Campania üretimi olması sebebiyle, kil yapısını iyi şekilde bilmemiz, formun taşra üsluptaki bölgesel üretimlerinden, net olarak ayırmamızı sağlaması açısından önemlidir. **(Lev. XV Res. 11)**

Dressel 2-4 amphoralarının üzerindeki tituli picti vb. gibi yazıtlardan da yola çıkılarak farklı bölgelerin şaraplarını içermiş olan amphoralar oldukları anlaşılmaktadır. Bu amphoralar Campania, Narbonnaise, Tarraconensis bölgelerinde üretilen şarabın taşınmasında kullanılmıştır³⁴⁵. Campania bölgesinde ünlü Setinum, Caecubum, Fundanum şaraplarının üretildiği Fondi Ovası'nın yakınlarındaki Terracine bölgesinde Dressel 1 ve Dressel 2-4 amphoralarının üretildiği bir atölye belirlenmiştir³⁴⁶. Antik yazarlar bölgede üretilen ünlü Cécube (caecubum) şarabından birçok metinde söz etmektedir³⁴⁷. Plinius, Cécube şarabının üretim yeri için bu bölgedeki Fondi Ovası'nın da adını vermektedir³⁴⁸. Terracine bölgesindeki bu atölyede üretilen Dressel 2-4 amphoraları da olasılıkla önceki Dressel 1'ler gibi ünlü Cécube şarabının taşınmasında kullanılmışlardır. Bununla birlikte Dressel 2-4'ler üzerindeki hiçbir yazıtın Cécube şarabından bahsetmediği, sadece bir Dressel 4 amphorası üzerinde Fundanum şarabını gösteren bir yazıtın bulunduğu ifade edilmektedir. MÖ I. yy'da en yaygın kullanılan form olan Dressel 2-4 amphoralarının özellikle Aminea ve Falernia³⁴⁹; bu amphoralarının bazılarının omuzlarında bulunan tituli pictiden antik dönemin ünlü şaraplarından Aminnea şarabının da taşınmış olduğu bilinmektedir. Narbonensis'te Beziers, Baeterrense ve İspanya'nın en önemli şarabı olan Tarraconensis – Lauronsensé üretimi gibi pek çok farklı bölgenin şarabı taşınmaktadır³⁵⁰. Genel olarak şarap amphoraları olarak bilinen Dressel 2-4 amphoralarının zeytin yağı, balık sosları ve hurma da taşıdıkları bilinmektedir³⁵¹. Tarraconensis üretimi Dressel 2-4 amphoraların da bölgenin

³⁴⁴ Moore 1995, 74.

³⁴⁵ Domínguez 2018, 175-202.

³⁴⁶ Moore 1995, 21.

³⁴⁷ Moore 1995, 23.

³⁴⁸ Plinius, Hist. Nat. XIV, 61; Moore 1995, 23.

³⁴⁹ Kızıllarslanoglu 43; Sealey-Davies 1984, 252; Freed 2000, 459-462.

³⁵⁰ Zevi 1966, 214-217.

³⁵¹ Moore 1995, 32.

ünlü şarabı taşınırken, doğu üretimi Dressel 2-4 amphoralarıyla Kos şarabının ihraç edildiği düşünülmektedir.

Campania Bölgesinde üretilen Dressel 2-4 amphoralarının çoğunlukla Batı Akdeniz ve Kuzey Avrupa'da bulunan merkezlerde, yoğun olarak da batıklarda ele geçtiği görülmektedir³⁵². Narbonensis'te ve Gallia'da büyük oranlarda bulunan formun dağılım alanı içinde Batı Anadolu'da bulunan merkezler de yer almaktadır. Bu amphoraların özellikle MS I. yy'da Kuzey Afrika'ya İtalyan şarabını taşımak için yoğun olarak ihraç edildiği görülmektedir. Campania üretimi Dressel 2-4 amphoralarının Hindistan'da yapılan kazılarda ele geçirilmesiyle bu amphoraların dağılım alanı da genişlemiştir. Bununla birlikte *Arikamedu*'da yapılan kazılarda bulunan Dressel 2-4 amphoralarının Kos Adası kökenli olarak doğu üretimi olup olmadığı da tartışmalıdır. Kıbrıs'ta Dressel 2-4 formu farklı bölge üretimi olarak elimize geçse de İtalyan orijinalinin çıkarıldığı gözlemlenmektedir³⁵³. Özellikle Campania kökenli İtalyan Dressel 2-4 amphoraları Britanya ve Kuzey Batı Roma eyaletlerinden Doğu Akdeniz'deki tüketim merkezlerine ve hatta Kızıl Deniz'in çevresi ve Hindistan'a kadar çok geniş bir bölgede bulunmaktadır³⁵⁴.

Mühürleme sisteminden bahsedildiğinde, devlet tarafından gerçekleştirilen bu uygulama, müşteriye, Dressel 2-4 amphoralarının, içindeki ürünün bölgesi, kalitesi ve niteliği hakkında bilgi vermektedir; ancak özel ürünler için ve vergide kolaylık sağlanması amacıyla, kulplar üzerine basılan mühürler; atölyenin, amphoranın üzerinde pişirmeden sonra boyayla yazılan tituli pictilerin de ürünün kalitesi ve miktarını belirtmesi açısından Dressel 2-4 amphoralarında da sıklıkla kullanıldığı görülmektedir³⁵⁵. Dressel 2-4 amphoralarının taşıdığı, en erken Tituli Picti için MÖ 35- MÖ 28/27 tarihi verilebilir, amphora Castro Pretorio, Roma'da bulunmuştur. Mühürler, genellikle Latince harflere sahip olmakla birlikte, Yunanca harflerin de kullanım durumu söz konusudur,

³⁵² Sciallano-Sibella 1991, 13.

³⁵³ Kaldeli 2013, 265: İspanyol ve Mısır'dan da örnekler ele geçmiştir.

³⁵⁴ Millet 2015, 191.

³⁵⁵ Şenol 2009, 138.

yazıtın içeriği olasılıkla Yunan ve Romalı köle isimlerini içermektedir³⁵⁶. Dikdörtgen formdaki mühürler, genellikle normal ve retrograd³⁵⁷ yazıt olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, bifid kulp üzerinde “GA· EBIDIE” mührü bulunmaktadır. “EBIDIE” kısaltması atölye sahibinin nitelendirdiği, “GA” kısaltması ise atölye ustasının, büyük olasılıkla bir köle ya da çalışanın adına işaret etmektedir³⁵⁸. 'Ebidia' ve 'Ebidiena' taşıyan mühürler daha öncesinde, Dressel 6A'da Dressel 2-4 amphora da bulunmuştur³⁵⁹. Bu durum, bu atölyelerin uzun bir şarap ticareti geleneğine sahip oldukları, ancak mallarının nadiren Cisalpina sınırını geçtiği ve ticaretin nehirler yoluyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Üretim merkezi olasılıkla, Emilia veya Veneto olarak belirtilebilir³⁶⁰. Diğer örnekler, P. VEVE (iPapi)A ile ACIME Canneto'da ve ACIMME, Monte San Biagio'da ve P. VEVEIPAPI ile SABINA Canneto ve SABINVS mührü, Monte San Biagio'da iki komşu merkezdeki ilişkiye dair güçlü kanıtlardır. Kartaca'da bulunan örnekler, Dressel 2-4 İskenderiye ve Delos'taki örnekler: M. ARPINI, CARITONI ve VEHILI, tüm bunlar aynı zamanda Brindisi tipindeki amphora da Vehilius'un Apani'deki fırınları, en az 8 parçadan oluşmaktadır³⁶¹. Latin Mühürleri, Maison des Comédiens (Delos), Dressel 1 ve Lamboglia 2, şarap amphoralarında ele geçmektedir, bu bölgedeki amphora atölyesinin keşfinden önce yapılan çalışmalarda üzerinde P. Veveius Papus ve Sabina mühürleri bulunan Dressel 1 amphoralarının bulunduğu bildirilmektedir. Veveius Papus mühürleri yalnızca Madrague de Giens batığındaki Dressel 1 amphoraları arasında bilinmektedir³⁶². Terracine'deki atölyede bulunan amphora mühürlerinin basıldığı bu kalıp aynı zamanda bu batıdaki kimi amphora mühürlerinde de kullanılmıştır. Bu nedenle Terracine yakınlarında belirlenen atölye P. Veveius Papus ismiyle mühürlenmiş Dressel 1 ve Dressel 2-4 amphoraları üretmiştir.

Sadece amphoraların ve mühürlerin daha fazla incelenmesi, form analizleri, atölyelerin araştırılması ve içeriğin petrografik analizleri, kuşkusuz tarihsel veri

³⁵⁶ Canneto'daki P. VEVEI.P. FPAPI istisnası haricinde: Hesnard-Lemoine 1981, 282-283.

³⁵⁷ Gutiérrez 2009, 109.

³⁵⁸ Novaković vd. 2018, 226; Pesavento-Mattioli 2000, 109.

³⁵⁹ Kelemen 1990, 6; Pesavento-Mattioli 2000, 109.

³⁶⁰ Pesavento-Mattioli 2000, 109.

³⁶¹ Moore 1995, 47.

³⁶² Moore 1995, 16.

sağlamasının yanı sıra, elde edilen parçaların kesin kökeninin tanımlanmasını mümkün kılabileceği gibi, özellikle bölgesel üretimlerde ele geçen mühürlerin Dressel 2-4 tipi amphoralarda ve dönemin diğer amphoraları ile birlikte görülmesi, bu formların birlikte üretildiğini ortaya koymaktadır; bu perspektifte, şarap üretiminin bölgesel ihtiyacının yerel kaynaklar tarafından sağlanarak devlet otoritesi altında, düzenli kontrolü yapılan bir üretimi göstermesi açısından önemlidir. (Lev. XVI Res. 12)

III. II. Dressel 2-4 Amphoralarının Dağılımı

Roma Devleti'nin Akdeniz'de etkili olmaya başlaması MÖ II. yy'ın ortalarından itibaren gerçekleşmiştir. Orta ve geç Cumhuriyet döneminde Roma'nın Akdeniz'de sağlamaya başladığı siyasi üstünlük, ticari başarıyı da beraberinde getirmiştir. Bu ticari aktiviteler, epigrafik kanıtlardan, arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarından tespit edilebilmektedir. Bu tez kapsamında Roma mallarının Akdeniz genelinde yayılımı İtalyan üretimi amphoralar üzerinden anlaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle Pax Romana Dönemi'nde şarap taşımacılığında kullanılan Dressel 2-4 tipi amphoralarının Doğu ve Batı Akdeniz'deki yayılımı, söz konusu şarabın talep gördüğü yerleri göstermesi açısından önemlidir. Elbette şunu unutulmamalıdır ki, İtalyan şarabı Pax Romana Dönemi'nden önce de ve bu dönemden sonra da Akdeniz'de alıcı bulmuştur³⁶³.

Bu bölümde arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarından ele geçen Dressel 2-4 amphora sayıları ve Campania şarabının tüketildiği veya iç bölgelere dağıtıldığı alanlar ile ilgili veriler sunulacaktır. Buna karşın ele geçen amphoraların sayısı üretim ve tüketimi göstermesi açısından gerçekte olması gereken verilerden oldukça uzaktır. Yine de Campania şarabının ticari ağını göstermesi ve pazardaki yerini anlamamız açısından dağılımlar üzerinden bir istatistik yapılmaya çalışılmıştır.

Dressel 2-4 amphoralarının dağılımı, ticari kapasitenin gerçekleri ile uyuşmasa bile ticaret iletişim, pazarın sınırları ve dağılımın yoğunluğu ile ilgili ip uçları

³⁶³ İtalyan üretimi şarapların Pax Romana Dönemi öncesi farklı formlara sahip amphoralar ile Akdeniz'in farklı yerlerine ihraç edilmiştir. Bu ihracatın en dikkat çekici olanlarından biri Greko-İtalik amphoralar olmuştur.

sunmaktadır. Bu sebepten sadece amphoralar göz önüne alınarak bir ticari kuram ortaya atmak yanıltıcı olabileceği gibi ticaretin maddi kanıtı sayılan amphoraları göz ardı ederek de yapılacak değerlendirmeler eksik olacaktır.

III. II. I. Doğu Akdeniz’de Dressel 2-4 Amphoralarının Dağılımı

Roma Devleti, MÖ II. yy’ın ortalarında, Anadolu’nun (Küçük Asya) önemli krallıklarından biri olan Pergamon’un Roma’nın eline geçmesi ile Doğu Akdeniz’de etkili olmaya başlamıştır. Diğer bir deyişle Pergamon kralı III. Attalyates’in ölümünün ardından MÖ 133’te krallığını ve sahip olduğu toprakları miras yoluyla Roma’ya bırakması Roma’nın Akdeniz’in doğusundaki ticari faaliyetlerini artırmıştır³⁶⁴. Roma’nın MÖ 168’de Pydna Savaşı’nı kazanmasının ardından, Roma, Akdeniz’de önemli güçlerden biri haline gelmiştir. Delos Adası’nın da serbest liman ilan edilmesi Akdeniz’in doğusunda İtalya’dan daha fazla tüccarın bölgeye gelmesini sağlamıştır³⁶⁵. Böylelikle özellikle Doğu Akdeniz piyasasında önemli bir etkisi olan Rhodos’a alternatif geliştirilmeye çalışılmıştır³⁶⁶. Elbette bu gelişmelere rağmen Arkaik, Klasik ve özellikle Hellenistik dönemden itibaren Doğu Akdeniz’deki önemli şarap üretim merkezleri ticaret zincirindeki yerlerini korumaya çalışmışlardır³⁶⁷.

Ancak geç Cumhuriyet dönemi ile Akdeniz’in doğusu için pazar genişlemiş ve özellikle liman kentlerinin önemi artmıştır. Romalı tüccarlar da bu liman kentlerine mallarını taşıyarak talep oluşturma girişimde bulunmuştur. MÖ II. yy’da İtalyan tüccarların göçü, Roma ürünlerinin piyasada daha yoğun görüneceği dönemin öncü girişimlerinden biri sayılmıştır³⁶⁸. Bunun yanı sıra Roma’nın topraklarını genişletmesi, fetih yoluyla ele geçen köleler tarımda da bir ivme yaratılmasını sağlamıştır.

Bu kapsamda Campania Bölgesi’ne bakılacak olunursa, bölgede üretilen şarapların ihracat kapasitesi geç Cumhuriyet döneminden itibaren artmış, Pax Romana Dönemi’nde ise veriler zirveyi görmüştür. Örneğin; Campania Bölgesi’nden Dressel 1

³⁶⁴ Faulkner 2008, 142-143.

³⁶⁵ Bezczyk 2013, 1-4; Bezczyk 2010, 82.

³⁶⁶ Bezczyk 2009, 351-353.

³⁶⁷ Söz konusu ticari aktörlerden kasıt özellikle Ege denizi adalarındaki üreticilerdir. Bu adalar Rhodos, Knidos, Khios vd.

³⁶⁸ Bezczyk 2009, 351.

amphoraları ile Ephesos'a şarap ihraç edilmiştir³⁶⁹. MÖ II. yy'ın sonunda, MÖ I. yy'ın ortasında bu ihracat Dressel 1A-1C amphoraları ile gerçekleştirilmiştir³⁷⁰. Campania Bölgesi'nde üretilen şaraplar, Roma'nın Cumhuriyet döneminde Dressel 1 (Greco-İtalic) amphoralar ile Akdeniz'in doğusuna ihraç edilmiştir³⁷¹. Bunun yanı sıra farklı bölgelerden Lambogia 2 ve Brindisi amphoraları ile bölgeye şarap, zeytin yağı ve balık sosu gibi ürünler ihraç edilmiştir³⁷². Bu ticari ilişkiler Pax Romana dönemi ile pekişecek ve büyük boyutlu mallar bölgeye aktarılacaktır.

III. II. I. I. Küçük Asya'da Tespit edilen Dressel 2-4 Amphoraları

Doğu Akdeniz pazarının en önemli liman kentlerinden biri Ephesos'tur. Söz konusu kent kadim bir ticari geleneğe sahip olan ve özellikle Roma döneminde farklı bölgeler ile ticari ilişkilerini sıkı tutan kentlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır³⁷³. Her ne kadar Dressel 2-4 amphoralar Batı Akdeniz pazarı için üretilmiştir, görüşü yaygın olsa da kazılardan elde edilen son veriler, Campania şarabının Doğu Akdeniz'de de ciddi sayıda alıcısı olduğunu ve pazarda yer edinildiğini göstermiştir. Doğu Akdeniz'in ticari açıdan transit yol görevi gören ve büyük yerleşimleri ile ön plana çıkan, bugün ki Türkiye toprakları içerisinde Küçük Asya'daki (Anadolu) çok sayıda antik yerleşimlerde İtalyan üretimi Dressel 2-4 amphorası bulunmuştur.

Ephesos; Arkeolojik veriler göz önüne alındığında Ephesos'a ilk olarak Latium, Campania ve güney İtalya'dan tüccarların geldiği anlaşılmıştır³⁷⁴. Ephesos ve Campania arasındaki ticari bağlantılar Helenistik Döneme kadar gitmektedir. Greco-İtalic denilen amphoralar, uzun yıllar süren mal mübadelesinin ilk kanıtıdır. Erken imparatorluk dönemi ile düzensiz olan sevkiyatlar görece daha sık ve düzenli bir şekilde yapılmıştır³⁷⁵. Ephesos'u ticarete öne çıkaran etmenlerden biri bir liman kenti olması ve ticari

³⁶⁹ Bezczy 2009, 352-353.

³⁷⁰ Bezczy 2013, 196; Dressel 1C amforalarının bazıları Campania bölgesinden geliyor ve içlerinde şarap taşıyordu.

³⁷¹ Bezczy 2013, 1-4.

³⁷² Bezczy 2009, 353.

³⁷³ Bezczy 2013, 1-4.

³⁷⁴ Bezczy 2010, 83.

³⁷⁵ Bezczy 2005, 51.

bağlantıları olmuştur³⁷⁶. Roma döneminde Asya eyaletinin başkenti olan şehir yoğun bir nüfusa ev sahipliği yapmıştır. Ephesos'a gelen malların takibi amphoralar ve yazıtlar üzerinden yapılabilmektedir. Ephesos'ta tespit edilen amphoraların bir kısmının yerel üretim bir kısmının ise ithal amphoralardan oluşması, kentin hem ihraç eden hem de ithal eden bir konumda olduğunu gösteren kanıtlardan biri olarak sayılmaktadır³⁷⁷. MÖ I. yy' da kent siyasetinde etkili olan C. Curtius Postumus ve P. Vedius Pollio³⁷⁸ isimlerinin ticari alanlarda da etkin oldukları ve amphoralar ürettikleri tespit edilmiştir. Özellikle Postumus'un İtalya'da Campania Bölgesi'nde mülkleri bulunmakta bu bölgeden şarap ve balık ürünlerini üretip, Ephesos'a getirdiği bilinmektedir. Ayrıca bu isimler, Campania Bölgesi'ndeki üretimlerde azatlı köleleri kullanmışlar ve söz konusu ürünleri Dressel 1B, Dressel 2-4 ve Dressel 21-22 amphoraları ile Ephesos'a taşımışlardır³⁷⁹. Söz konusu kişinin Kos hükümdarı Curtius Nikeas'la da ticari ilişkiler içerisinde olduğu ve İstanköye'de (Kos) Dressel 2-4 amphoraları ile şarap gönderdiği düşünülmektedir. Pax Romana döneminde Ephesos'ta da diğer yerlerde olduğu gibi Dressel 1 formunun yerini Dressel 2-4 formunun aldığı tespit edilmiştir³⁸⁰.

Ephesos'ta tespiti edilen Dressel 2-4 amphoralarından üç tanesinin kulbunda mühürler tespit edilmiştir. Özellikle tespit edilen mühürlerden "L. EVMAC" ismi Pompeii ve çevresinde bağcılık ile uğraşan Eumachius ailesinin mallarına ait olduğu izlenimi vermiştir³⁸¹. Diğer bir isim olan "[M] LIVI.CAVS" Pompeii ve Herculaneum'un olduğu bölgede aristokrat bir soydan gelen Marcus Livius Caustrius'a ait olabileceği düşünülmüştür³⁸². Üçüncü olan "SV [r]us" mührü de Campania Bölgesi'nde sıkça rastlanan mühürler arasında yer almaktadır³⁸³. **(Lev. XVI Res. 13)** Ephesos'ta tespit edilen Dressel 2-4 amphoralarının kil yapısına bakıldığında bunların Campania üretimi

³⁷⁶ Yunan coğrafyacı Strabon MÖ 29'da Efes'i ziyaret eder ve şehrin tersaneleri olduğundan bahsetmiştir.

³⁷⁷ Örneğin Agora M 125 modeli gibi Ephesos üretimi iken çok farklı tipte ithal amphorada tespit edilmiştir. İmparator Augustus zamanı Efes agorasında var olduğunu bugün bilinmektedir.

³⁷⁸ Herennius Picens sadece politikacı değildir, aynı zamanda bağcılıkla uğraşmakta; kendisi consul görevindedir ve İmparator Augustus altında Asya'nın proconsül görevini üstlenmiştir. Bezczyk, 2010, 194.

³⁷⁹ Bezczyk 2013, 195.

³⁸⁰ Lamboglia 2 modeli ise Dressel 6 modeliyle yer değiştirmiştir.

³⁸¹ Panella-Fano 1977, 156 şek. 1: Hesnard vd. 1988, 49, Pl. 22; Werff 1989, 357-376; Parker 1992, 203, no. 477.

³⁸² Bezczyk 2013, 130; Bezczyk 2010, 86; Sıanı-Davis 2001, 50; Wiseman 1971, 194-95.

³⁸³ Bezczyk 2013, 130.

olduğu sunucuna ulařılmıştır³⁸⁴. Ephesos'ta Campania üretimi olan 16 parça Dressel 2-4 amphora tespit edilmiştir³⁸⁵. Campania Bölgesi'nde yaşayan ve azatlı olan Sur(us) adlı bir üreticinin ismi de tespit edilmiştir³⁸⁶. Amphora mühürleri üzerinden yapılan değerlendirmelerde MS I. yy'ın ortalarına kadar Ephesos'ta Dressel 2-4 amphoralarının ithal edildiği bilgisine ulařılmıştır³⁸⁷.

Ephesos'ta da şarap ve amphora üretilmektedir. Strabon Ephesos'taki şarapların iyi olduğunu aktarmakta³⁸⁸ ancak yaşlı Plinius şaraplara katılan deniz suyu ve kaynatılmamış baharatlardan dolayı şarapların baş ağrısı yaptığını söylemektedir³⁸⁹. Ephesos kentinin limanı ve şehrin bir ticaret merkezi olması ile ilgili Strabon MÖ 29'da şöyle yazmıştır. "... İşte liman böyledir ve şehir, nedeniyle diğer açılardan avantajlı durumda olan, her geçen gün büyüyen ve Torosların bu yakasında Asya'nın en büyük ticaret merkezidir..."³⁹⁰.

Myra Andriake; Akdeniz'de ticari aktivitelerini amphoralar üzerinden gösteren yerlerden biri Myra'nın Andriake limanı olmuştur. Bu limanda Hellenistik, Roma ve Geç Antik Çağ'a tarihlenen çok sayıda amphora ele geçmiştir³⁹¹. Pax Romana Dönemi içerisinde Nero dönemine tarihlendirilen gümrük yazıtından anlaşıldığı üzere Lykia Bölgesi'nde imparatorluk emri ile inşa edilen iki büyük silodan biri olan Andriake'ye inşa edilmiştir³⁹². Myra Andriake'de tespit edilen Dressel 2-4 amphoraları ise sayıca fazla olmamakla birlikte şimdilik toplamda 23 adet ele geçmiştir. Bu amphoralardan 7 tanesi yayımlanmıştır³⁹³. Bu amphoralardan 8 tanesi şarap işliğinde, 6 tanesi Plakoma'da, 4 tanesi Granarium'da, 5 tanesi Sinagog'da ele geçmiştir.

³⁸⁴ Bezczky 2013. 130-131; Bezczky 2010, 88.

³⁸⁵ Bezczky 2013. 130-131.

³⁸⁶ Bezczky 2010, 86.

³⁸⁷ Bezczky 2010, 83; Dressel 2-4 tipleri üzerinde bulunan mühürler: L. EVMACTII, LICCA, M. LİVİ ÇAVŐI / SVR, M. LİVİ ÇAVŐI / AMR S ve M. RV P(...); Bezczky 2005, 52.

³⁸⁸ Strabo, Geo. XIV.1.15. Bezczky 2010, 353.

³⁸⁹ Pliny, Nat. His. 14.75; Bezczky 2010, 353.

³⁹⁰ Strabo, Geogr. XIV, 1.24.

³⁹¹ 8500 amphora parçası ele geçmiştir. Tomay 2023, 233, Kat. 94-100.

³⁹² Tomay 2023, 17.

³⁹³ Tomay 2023, 68 Kat. 94-100.

Phaselis; Küçük Asya'nın önemli limanlarından birine sahip olan Phaselis antik kenti de Arkaik dönemden itibaren ticari aktivitelerin yoğun olduğu yerleşimlerden biri olmuştur. Özellikle kentte tespit edilen 22 farklı kökünde, 54 farklı tipi içeren amphoralar bu durumu göstermektedir³⁹⁴. Phaselis'te yapılan çalışmalarda Güney liman havzası ve Hellenistik tapınak A açmasında bulunan Campania üretimi olduğu belirlenen iki adet amphora için MS I. yy. tarihi önerilmektedir³⁹⁵.

Tralleis; Batı Anadolu'nun önemli kentlerinden olan Tralleis kentinde yapılan çalışmalar sonucunda çok sayıda amphora tespit edilmiştir. Pax Romana döneminde Dressel 1 ve Lambogia 2 amphoralarının yerini Dressel 2-4 amphoraları almıştır³⁹⁶. Campania üretimi olan Dressel 1A amphoralarının kentte bulunması ve ardından yine Campania üretimi olan Dressel 2-4 amphoralarının tespiti kentin İtalya ile olan şarap ticaretinin Hellenistik dönemde başladığını göstermektedir³⁹⁷. Dressel 2-4 amphoralarının piyasadaki baskınlığı Tralleis'te yapılan çalışmalarda da görülmektedir³⁹⁸. Tralleis antik kenti çalışmaları kapsamında Campania üretimi olan üç adet Dressel 2-4 amphora parçası yayınlanmıştır (Kat No: 31-34-36)³⁹⁹.

Pergamon; Pergamon, Batı Anadolu'nun siyasi ve ticari açıdan önemli kentlerinden biri olmuştur. Kentte yapılan kazılarda Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir. Söz konusu Dressel 2-4 amphoraları için MS I.-MS II. yy. tarihi önerilmiştir (Kat No: SG.012 ve SG.071)⁴⁰⁰.

Mylasa; Karia Bölgesi'nde yer alan Mylasa kentinde yapılan atölye kazısında Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir. Amphoralar MS I. yy'a tarihlendirilmektedir⁴⁰¹.

³⁹⁴ Tomay 2023, 160.

³⁹⁵ Tomay 2023, 123, Kat. 677-678.

³⁹⁶ Baylan 2008, 9.

³⁹⁷ Baylan 2008, 20.

³⁹⁸ Baylan 2008, 9-10.

³⁹⁹ Baylan 2008, 79-82-84.

⁴⁰⁰ Korkut 2022, 60.

⁴⁰¹ Tüylüoğlu 2015, 25.

Söz konusu atölyenin kazısında toplamda 36 adet Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir (Kat1-Kat 36)⁴⁰².

Myndos; Karia Bölgesi'nde kalan bir diğer kent Myndos'ta yapılan kazılarda 47 adet Dressel 2-4 tipi amphora tespit edilmiştir⁴⁰³. Karia Bölgesi'nde tespit edilen amphoralar arasında yerel kile sahip olan Dressel 2-4 amphoraları görülmüştür⁴⁰⁴.(Kat 82-90) Buna karşın Campania üretimi olduğu anlaşılan Dressel 2-4 amphoraları da aralarında yer almaktadır (Kat.No.82,83,90)⁴⁰⁵. Bunun yanı sıra İspanya üretimi Dressel 2-4 amphoraları da tespit edilmiştir. (Kat.No.84-87)⁴⁰⁶ Kentin Dressel 2-4 ve Kos amphorası ürettiği bilinmektedir. Yoğunluk bakımından da Dressel 2-4 ve Kos amphoraları öne çıkmaktadır⁴⁰⁷.

Patara; Likya Bölgesi'nin önemli kentlerinden biri olan Patara antik kentinde Dressel 2-4 formlu ve mühürlü amphoralar tespit edilmiştir. Kentte MÖ VII. yy'dan Geç Antik Çağ'a kadar kesintisiz olarak yaşam ve ticaretin olduğu gösteren kanıtlardan biri amphora verileri olmuştur⁴⁰⁸. Patara antik kentinde MS I. yy'a tarihlendirilen iki adet Dressel 2-4 formlu ve mühürlü amphora tespit edilmiştir⁴⁰⁹. (Kat No: 3 Env. No: PTR'10 – 422 No:4⁴¹⁰, Kat No: 1, Env. No: PTR'99 – 202⁴¹¹)

Elaiussa Sebaste; Dağlık Kilikya Bölgesi'nde yer alan ve doğal limanı olan Elaiussa Sebaste'de Dressel 2-4 formlu amphoralar tespit edilmiştir⁴¹². Toplam da tama yakın 20 adet Dressel 2-4 amphora bulunmuştur⁴¹³. Ancak bu amphoraların form gelişimleri

⁴⁰² Tüylüoğlu 2015, 33-68.

⁴⁰³ Gülsefa 2015, 44.

⁴⁰⁴ Gülsefa 2015, 45.

⁴⁰⁵ Gülsefa 2015, 44, kat no: 202-203-211

⁴⁰⁶ Gülsefa 2015, 44, kat no:207.

⁴⁰⁷ Gülsefa 2015, 63.

⁴⁰⁸ Dünder 2013, 142-143.

⁴⁰⁹ Dünder 2013, 145.

⁴¹⁰ Dünder 2013, 146.

⁴¹¹ Dünder 2013, 146. Amphoralar üzerindeki mühürler: MAHE (- ALBI(- LCCV.

⁴¹² Kızıllarslanoğlu 2019, 40.

⁴¹³ Kızıllarslanoğlu 2019, 57.

ve kil yapılarına bakıldığında farklı bölgelerde üretildiği sadece bir tanesinin Campania üretimi olduğu düşünülmektedir⁴¹⁴. (Kat. No. 20)⁴¹⁵

Smyrna; Dressel 2-4 amphoraları üreten İtalya Yarımadası'nda bulunan merkezlerin şarapları da Smyrna kentine ihraç edilmiştir⁴¹⁶. Kentte ele geçen amphoraların en az yüzde 1'ini Dressel 2-4 amphoraları oluşturmaktadır⁴¹⁷.

Troia/İlion; Çanakkale müzesinde Troia/İlion buluntusu ticari amphoralar arasında Campania üretimi olan 1 adet amphora parçası bulunmuştur⁴¹⁸.

Erythrai; Erythrai antik kentinde yapılan kazılarda iki adet Dressel 2-4 formlu amphora parçası ele geçmiştir⁴¹⁹. (Kat no 222⁴²⁰-223⁴²¹)

Zeugma; Zeugmada yapılan kazılar sonucu iki adet Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁴²². (Kat no AM61[2]⁴²³- AM112⁴²⁴) Bu amphoraların MS III. yy. stratigrafisinde ele geçmesi Roma üretimi şarabın Anadolu'da Pax Romana Dönemi'nden sonra da alıcı bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir⁴²⁵.

III. II. I. II. Orta Doğu'da Tespit edilen Dressel 2-4 Amphoraları

Doğu Akdeniz'de yapılan ticaretin önemli istasyon noktalarından bir kısmı bugün Orta Doğu olarak isimlendirilen Suriye, Lübnan ve Filistin topraklarındaki antik yerleşimler olmuştur. Bu yerleşimlerin özellikle limanları, ürünlerin iç bölgelere aktarılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Ne yazık ki kazılardan ele geçen amphoralar, birkaç istisnai çalışma dışında iyi bir şekilde yayınlanmamıştır. Özellikle amphora

⁴¹⁴ Kızırlarslanoğlu 2019, 57.

⁴¹⁵ Kızırlarslanoğlu 2019, 59.

⁴¹⁶ Şenol 2015, 248.

⁴¹⁷ Şenol 2015, 255.

⁴¹⁸ Başdemir 2019, 59.

⁴¹⁹ Kırkanlı 2021, 106.

⁴²⁰ Kırkanlı 2021, 521.

⁴²¹ Kırkanlı 2021, 522.

⁴²² Reynolds 2013, 98.

⁴²³ Reynolds 2013, 121.

⁴²⁴ Reynolds 2013, 125.

⁴²⁵ Reynolds 2013, 98.

sayıları ve kil yapıları ile ilgili yetersiz verilerden dolayı Dressel 2-4 amphoralarının hangilerinin İtalyan üretimi olduğu anlaşılammış ve ancak emin olunanlar istatistiğe dahil edilebilmiştir.

Beyrut'un antik limanında ve şehir merkezinde yapılan kazılar ile kentin Pax Romana Dönemi'nde Orta Doğu'nun liman kenti ve önemli bir merkezi olan tarihi şehrin ticari aktiviteleri anlaşılmaya çalışılmıştır⁴²⁶. Beyrut'ta yapılan çalışmalarda bölgedeki Roma etkisi MÖ 50 yılından itibaren etkisini artırmış, Augustus döneminden itibaren ise Beyrut ve civarı Roma'nın egemenliğine girmiştir. Augustus bölgeye emekli askerlerini yerleştirmiş ve toprakların bir kısmını bu emekli askerlere vermiştir⁴²⁷. Beyrut'ta yapılan kazı çalışmalarda Campania Bölgesi'nde yer alan Pompeii- Napoli- Cuma'e kentlerinin üretimi kaplar tespit edilmiştir. Ayrıca Campania üretimi kapların ve amphoraların taklitleri Beyrut ve civarında üretilmiştir⁴²⁸. Bölgede Hellenistik Dönemden itibaren Ege şarabı ve Kos amphoralarının ithal edildiği tespit edilmiştir. Roma döneminde ise Kos amphoralarının geliştirilmiş versiyonu olan ve ünlü Campania Bölgesi şarabını taşıyan Dressel 2-4 amphoraları ithal edilmiştir. Bu ithalat Pax Romana içinde daha taklit üretimlerin yerini alması ile oldukça sınırlı sayıda gerçekleşmeye başlamıştır⁴²⁹. Bunun yanı sıra bölgede yapılan kazılarda Campania üretimi Dressel 2-4 amphora parçalarına rastlanmıştır⁴³⁰.

Lübnan; Şehir merkezinde yapılan kazılar da amphora ve cam üretim alanları tespit edilmiştir. Bu amphoralardan Dressel 2-4 tipinde taklit amphora olarak yapılmış yerel üretim amphoralar tespit edilmiştir⁴³¹ (Pl. 3g c)⁴³². Beyrut genelinde yapılan çalışmalarda yerel üretim olduğu tespit edilen iki amphora parçası daha ele geçmiş bu amphoralar üzerinde yapılan kil analizleri sonucu Beyrut üretimi olduğu ortaya

⁴²⁶ Kouwatli vd. 2008, 103.

⁴²⁷ Reynolds 2003, 120.

⁴²⁸ Reynolds 2003, 121.

⁴²⁹ İthalattaki taklit üretim özellikle Kilikya bölgesinde üretilen Dressel 2-4 taklidi amphoralar olmuştur. Reynolds 2003, 122.

⁴³⁰ Reynolds 2003, 123, Fig. 6.

⁴³¹ Kouwatli 2008, 125.

⁴³² Kouwatli 2008, 124.

konulmuştur.⁴³³ (Kat no: BEY 015 2A-2B)⁴³⁴ Beyrut şehir merkezine yakın bir lokasyondaki Roma dönemine tarihlendirilen sarnıçta yapılan kazılarda Campania üretimi olduğu tespit edilen amphora parçaları ile karşılaşılmıştır (Fig 4)⁴³⁵. Söz konusu sarnıçta ayrıca Campania üretimi olduğu tespit edilen terra sigillata da tespit edilmiştir⁴³⁶ Yapılan çalışmalarda Beyrut'taki Campania üretimi amphoraların MS II. yy'da sayılarında ciddi bir düşüş vardır⁴³⁷. Beyrut'taki The AUB-Leverhulme kazılarında Campania Bölgesi'nden ithal edilen Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁴³⁸. (Fig. 79-80)⁴³⁹

Beyrut, Lübnan kıyılarında yer almakta ve Roma İmparatorluğu'nda önemli bir liman kenti olarak bilinmektedir. Şehir, mal ithalatı ve ihracatı için önemli bir merkezdir ve aynı zamanda şarap da dahil olmak üzere malların üretimini yapmaktadır. Beyrut'ta Anglo-Lübnan AUB/ACRE kazılarında Dressel 2-4 amphorası bulunmuştur. Bu amphoralar, İtalya'nın Campania kentinde üretilmiş ve bölgeden Roma İmparatorluğu'nun diğer bölgelerine şarap taşımak için kullanılmıştır. Beyrut'ta Dressel 2-4 amphoralarının keşfi, şehrin Roma ticaret ağında önemli rolü olduğuna dair kanıt sağlamıştır.

Suriye; Suriye topraklarında Palmyra, Apamea ve Dura-Europos antik kentlerinde yapılan kazılarda Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir. Palmyra'daki Bel tapınağında ve Dura-Europos antik kenti kazılarında MS II. yy'a tarihlendirilmiş Dressel 2-4 amphoraları bulunmuştur⁴⁴⁰. Suriye'nin Akdeniz kıyısında yer alan Ras El Basit'te yapılan kazılarda Dressel 2-4 taklidi amphoralar tespit edilmiştir (Fig 6)⁴⁴¹.

İsrail; İsrail'de Kudüs'te, Caesarea'da ve Aşkelon antik kentlerinde yapılan kazılarda MS II. yy'a tarihlendirilen Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir. Tel

⁴³³ Reynolds 2010, 79.

⁴³⁴ Reynolds 2010, 86.

⁴³⁵ Reynolds 2004, 119.

⁴³⁶ Reynolds 2004, 122.

⁴³⁷ Reynolds 2004, 125.

⁴³⁸ Reynolds 1997-1998, 53.

⁴³⁹ Reynolds 1997-1998, 72.

⁴⁴⁰ Reynolds 2013, 107.

⁴⁴¹ Mills-Reynolds 2014, 137.

Ishqaf’da yapılan kazılarda Campania üretimi Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir.⁴⁴² Bu amphoranın üzerinde “HERAC” yazılı mühür bulunmuştur. (Fig 15-16)⁴⁴³.

III. II. I. III. Kuzey Afrika’da Tespit edilen Dressel 2-4 Amphoraları

Campania üretimi şarabın Dressel 2-4 amphoraları üzerinden Kuzey Afrika’ya dağılımı büyük oranda, Akdeniz’in en önemli limanlarından biri olan İskenderiye limanı üzerinden gerçekleşmiştir. Söz konusu liman MS I. yy’da (Augustus döneminde) Roma Devleti’nin Hindistan’a ve Kızıl Deniz’e açılan kapısı olarak değerlendirilmiştir⁴⁴⁴. Ayrıca Campania üretimi şaraplar bu limana gelmiş, iç bölgelere ise kara yolu ya da Nil Nehri aracılığı ile dağıtılmıştır⁴⁴⁵. Ayrıca Campania şarabının uzak bölgelere gönderilmesi ile ilgili verilere ulaşılmıştır. Örneğin Afrika’nın Güney Doğusunda kalan Punt Yarımadası’ndaki Heis ve Damo kentlerindeki yüzey araştırmalarında Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁴⁴⁶.

Mısır’da diğer bazı bölgeler gibi (Kilikya, Ephessos, Beirut vd.) Campania şarabına yerel bir alternatif üretmek için özellikle Mariotis Bölgesi’nde şarap ve amphora üretmiştir. Dressel 2-4 tipinin taklidi olarak AE3-AE4 amphoraları üretmiş ve özellikle iç piyasaya şarapları satmayı başarmıştır. Örneğin İskenderiye’deki kazılarda AE 3-4 amphoralarının ithal Dressel 2-4 amphoralarına göre sayıca çok daha baskın olması iç piyasanın yerel şarabı çok daha fazla tercih ettiğini göstermiştir⁴⁴⁷. Campania Bölgesi’ndeki önemli üretim yerlerinin Vezüv Yanardağ’ının patlaması ile yok olması ve üretimin sekteye uğraması İskenderiye’de de kendini hissettirmiştir. Bu durumdan ötürü Dressel 2-4 amphoralarının sayılarında düşüş tespit edilmiştir. Mısır ise bu duruma tepki olarak yerel şaraplar üreterek iç piyasaya sürmüştür⁴⁴⁸. Yerel şarabının Campania şarabına

⁴⁴² Shmueli 2008, 2.

⁴⁴³ Shmueli, 2008, 9.

⁴⁴⁴ Şenol 2000, 511; Şenol 2011, 405; Hindistan’da az miktarda da olsa Kızıl Deniz limanı olan Berenike’deki Kuseyr kazılarında Dreesel 2-4 amphoraları ele geçmiştir.

⁴⁴⁵ Nicanor arşivleri bu durum ile ve Dressel 2-4 üretimine benzerliği ile dikkat çeken AE4 amphoraları ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Detaylı Bilgi için bkz: Şenol 2000, 62.

⁴⁴⁶ Şenol 2000, 62.

⁴⁴⁷ Dressel 2-4 amphoraları sayısal olarak yüzde 1’in altında kalmıştır. Şenol 2000, 511.

⁴⁴⁸ Şenol 2000, 102. Bu durumun izlerini Mısır üretimi olan AE4 amphoraların sayısındaki artıştan anlamak mümkündür ve söz konusu durum üretim azalması ve Mısır’da yaşayanların ucuz şaraba yönelmesinden de kaynaklanmaktadır.

göre daha fazla tercih edilmesinin ardında birden fazla sebep yatmaktadır. Bunun ilk nedeni iki şarap arasında Mısır üretimi şarabın çok daha ucuz olması yatmaktadır. Diğer sebep ise Pax Romana Dönemi'nin başından itibaren Mısır'daki sulama kanalları için yapılan onarım çalışmaları ve yeni kanalların açılması ile tarımsal üretimin ivme kazanmasıdır. Bunun sonucunda ise büyük boyutlu üretimler gerçekleştirilmiştir. Öyle ki bu amphoralar aracılığı ile Mısır üretimi şaraplar İngiltere'ye kadar ihraç edilmiştir⁴⁴⁹. (Fig 2⁴⁵⁰).

İskenderiye; İskenderiye kentinde yapılan kazılarda Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir. Bu kazılardan biri Bilardo kazı alanı olarak nitelendirilen yerde iki adet Dressel 2-4 amphora parçası ele geçmiştir. Env.No.: BI.93.N17.2.12⁴⁵¹ - Env.No.: BI.93.12.C1.3⁴⁵² Bir diğer kazı Majestik kazıları olmuştur. Bu kazılarda üç adet Dressel 2-4 amphora parçası ele geçmiştir. Env.No.: MA92.H. S-Env.No.: MA92.2.102.25⁴⁵³ Env.No.: MA93.5.3.9⁴⁵⁴. Kriket kazı alanında da Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir. Bu amphora üzerinde mühür tespit edilmiştir. Env.No.: CRI.94.4.1028.8.7⁴⁵⁵. Bir diğer kazı Diana kazı alanında Dressel 2-4 amphora tespit edilmiştir. Env.No.: DI.97.4168.9⁴⁵⁶ Env.No.: DI.96.3368.1⁴⁵⁷ Env.No.: DI.96.4099.2⁴⁵⁸ Env.No.: DI.96.4099.2⁴⁵⁹ Env.No.: DI.95.1237.16 Env.No.: DI.97.4364 425⁴⁶⁰. İskenderiye'deki Eski Diana Tiyatrosu

⁴⁴⁹ Tomber – Williams 2000, 41.

⁴⁵⁰ Tomber – Williams 2000, 44.

⁴⁵¹ Şenol 2000, 293.

⁴⁵² Şenol 2000, 294.

⁴⁵³ Şenol 2000, 357.

⁴⁵⁴ Şenol 2000, 358.

⁴⁵⁵ Şenol 2000, 384. Bu Dressel 2-4 amphorasının kulpu üzerinde bulunan 4.1 x 2.2 cm. boyutlarında dikdörtgen mühürde NICEPHOR yazıtı okunmaktadır. Nicephorus isminin, çok kullanılan bir köle ismi olduğu bilinmektedir.

⁴⁵⁶ Şenol 2000, 421.

⁴⁵⁷ Şenol 2000, 422. Campania Bölgesi'nde üretilmiş Kat.No.275'a Kat.No.275 b olan bir Dressel 2-4 amphorasının ikiz kulpunda bulunan bu iki mühür üzerinde 1.7 cm. x 0.9 cm. boyutlarında çerçeve içinde PAP ve 2.9 cm. x 1.1 cm. boyutlarında çerçeve içinde OS. CUTRO yazıtı okunabilmektedir (İskenderiye Mühür Kat.No.384) (Şekil Kat.No.275 b).

⁴⁵⁸ Şenol 2000, 423, Dressel 2-4 amphorası üzerindeki? x 1.2 cm. ölçülerinde kırık dikdörtgen mühürde TRA [yazıtı okunabilmektedir. Tarih: Bu tabakada, MÖ II. yy.'ın sonu- MÖ I. yy.'ın başlan araştırma tarihlendirilen amphora mühürleri ele geçmiştir.

⁴⁵⁹ Şenol 2000, 424.

⁴⁶⁰ Şenol 2000, 425.

kazılarında tespit edilen amphoraların %3,16'sı Dressel 2-4 amphoralarıdır. Dressel 2-4 amphoraları MS II. yy'a kadar Mısır'a ihraç edilmiştir⁴⁶¹. (Lev. XVII Çiz. 4)

Mons Claudianus; Mısır'ın güneyinde Doğu Çölü'nde yer alan ve Mons Claudianus olarak isimlendirilen alanda 1987-1993 yılları arasında yüzey araştırmaları yapılmış ve bu çalışmalarda amphora parçaları toplanmıştır⁴⁶². Bu amphoraların büyük çoğunluğu yerel üretim olmak ile söz konusu amphoralar içerisinde Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraları da tespit edilmiştir⁴⁶³. (Kat. No 941-942-943)⁴⁶⁴. Ayrıca Mısır'ın batısında yer alan Marina El Alamein kentinde kazılarda bir tanesi mühürlü olmak üzere birkaç adet Dressel 2-4 amphora parçası tespit edilmiştir⁴⁶⁵. (Fig. 11⁴⁶⁶) Bunun yanı sıra Mısır'ın doğusunda yer alan Tel el-Kanais'te kazı çalışmalarda Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁴⁶⁷. (Fig 157⁴⁶⁸) İskenderiye kentinde tespit edilen Dressel 2-4 amphoraların az sayıda bulunması kentin daha çok transit bir durak işlevinde olup olmadığı sorularını akıllara getirmiştir⁴⁶⁹.

Karadeniz; Kırım'da KARA-TOBE yerleşiminde yapılan kazılarda az sayıda Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir.⁴⁷⁰

III. II. I. IV. Kıbrıs'ta Tespit edilen Dressel 2-4 Amphoraları

MÖ 56 yılında Kıbrıs'ın Roma yönetimine geçmesi ile Kıbrıs, Doğu Akdeniz dünyasında Roma için önemli üslerden biri olmuştur⁴⁷¹. Kıbrıs'ın Roma Dönemi'ndeki ticari aktivitelerdeki rolü yazılı kaynakların yanı sıra adada bulunan amphoraların kökenleri ve taşıdıkları malzemeler üzerinden değerlendirilmiştir⁴⁷². Kıbrıs'ta Kourion,

⁴⁶¹ Şenol 2011, 405.

⁴⁶² Peacock-Maxfield 1997, 142.

⁴⁶³ Peacock-Maxfield 1997, 153.

⁴⁶⁴ Peacock-Maxfield 1997, 160.

⁴⁶⁵ Medeksza vd. 2006, 78.

⁴⁶⁶ Medeksza vd. 2006, 79.

⁴⁶⁷ Jaritz vd. 1996, 13.

⁴⁶⁸ Jaritz vd. 1996, 182.

⁴⁶⁹ Şenol 2011, 405-406.

⁴⁷⁰ Kovalenko-Trejster 1990, 27.

⁴⁷¹ Kaldeli 2013, 37; Kaldeli 2009, 365.

⁴⁷² Kaldeli 2013, 39.

Salamis ve Baf bölgeleri ve civarında Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁴⁷³. Kıbrıs'ta tespit edilen amphoraların %1,5'ini Campania üretimi Dressel 2-4 tipi oluşturmaktadır⁴⁷⁴.

Kıbrıs'ta Romalılaştırma izleri mimari süslemenin yanı sıra seramikler üzerinden de takip edilebilir⁴⁷⁵. Adadaki Orpheus evinde yapılan çalışmalarda çok sayıda İtalyan kökenli amphoranın yanında Dressel 2-4 üretimi⁴⁷⁶ amphoralar ve bu amphoraların taklitleri⁴⁷⁷ dikkat çekmiştir. Söz konusu evde Batı Akdeniz üretimi amphoraların sayısı, Doğu Akdeniz üretimi amphoraların sayısının iki katı kadardır⁴⁷⁸. Nea Paphos Tiyatrosu'nda Orpheus evinin aksine daha çok yerel üretim amphoralar bulunmuş ama bu amphoraların yanı sıra farklı bölgelerde üretilen Dressel 2-4 taklitleri ile karşılaşmıştır⁴⁷⁹. Orpheus'un Evi'nde bulunan amphoralar Dressel 2-4 amphoralar, muhtemelen imparatorluğun merkezinden, zengin konutta gönderilmiştir bu durumda statü gereği olduğu düşünülmektedir⁴⁸⁰. Paphos'ta yapılan çalışmalarda 20 tane Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir⁴⁸¹. Bunlardan en az 8 tanesi İtalyan üretimidir⁴⁸².

Arabistan'da Tespit edilen Dressel 2-4 Amphoraları; Yemen'deki Periplus'ta yer alan ve bir liman şehri olan Qana'da yapılan kazılarda Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁴⁸³. (Fig 3 No. 2: 1, 3, 7, 10)⁴⁸⁴ Yazılı kaynaklar ışığında limanda Yunan tüccarların da olduğu ve deniz aşırı ticaretin yoğun miktarda yapıldığı gözlemlenmektedir⁴⁸⁵. Kentte bulunan seramiklerin yaklaşık %80'i ithal kökenli ve %50'si de amphora parçası olduğu tespit edilmiştir⁴⁸⁶. Qane limanı antik kaynaklara göre coğrafi koşullardan dolayı Roma döneminde gemilerin uğramak zorunda olduğu limanlar

⁴⁷³ Kaldeli 2013, 400.

⁴⁷⁴ Kaldeli 2013, 118.

⁴⁷⁵ Kaldeli 2009, 369.

⁴⁷⁶ Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir.

⁴⁷⁷ İspanyol üretimi Dressel 2-4 amphoraları söz konusu evde tespit edilmiştir; Kaldeli 2009, 370.

⁴⁷⁸ Kaldeli 2009, 381. Özellikle bu sayının çoğunluğunu İtalyan amphoraları oluşturmaktadır. Fig 3.

⁴⁷⁹ Kaldeli 2009, 373.

⁴⁸⁰ Kaldeli 2009, 376.

⁴⁸¹ Kaldeli 2009, 381.

⁴⁸² Kaldeli 2009, 383.

⁴⁸³ Sedov 1992, 111.

⁴⁸⁴ Sedov 1992, 115.

⁴⁸⁵ Sedov 1992, 116.

⁴⁸⁶ Sedov 1992, 127.

arasında yer almaktadır⁴⁸⁷. Limanda ve liman açıklarında kazılar gerçekleştirilmiş ve Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir. Ele geçen Dressel 2-4 amphoralarının %39'unun Campania kökenli olduğu kil yapılarından anlaşılmıştır⁴⁸⁸. (Env.25 – 28 – 30 – 100 – 1003 – 112 – 119 -120 – 122 – 131 – 132)⁴⁸⁹.

III. II. I. V. Kıta Yunanistan'da Tespit edilen Dressel 2-4 Amphoralar

Roma'nın kültürel, dini ve tarihi bağının olduğu topraklardan biri Kıta Yunanistan olmuştur. Elbette bu bağlantı ticari hareketliliğine peşinden getirmiştir. Ancak Kıta Yunanistan'ın Akdeniz pazarında ürünleri ile (zeytin yağı ve şarap başta olmak üzere) güçlü bir konumda olması Roma'nın Kıta Yunanistan pazarında yer edinmesini zorlaştırmıştır. Bu rağmen başta Atina olmak üzere Campania şarabı, Yunanistan'da da tercih edilen ürünlerden biri olmayı başarmıştır.

Atina; Atina Agora kazılarında içlerinde Dressel 2-4 tipi amphoraların da olduğu çok sayıda amphora gün ışına çıkarılmıştır⁴⁹⁰. Bunun yanı sıra Atina'daki Attalos Stoası'nda yapılan kazılarda Dressel 2-4 tipi amphoralar ele geçmiştir. (Obj: P 11481-Obj: P 16703)⁴⁹¹. Agora'da yapılan kazılarda Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir. (Object: P 9672⁴⁹² - P 12370⁴⁹³ - P 21788⁴⁹⁴ - P 12370⁴⁹⁵-1997.17.0245⁴⁹⁶). Bunun yanı sıra İsthmia'daki Poseidon Kutsal Alanı ve Eleusis'teki Demeter Kutsal alanında da söz konusu amphoralar bulunmuştur.

Olympia; Olympia'da yapılan kazılarda da Dressel 2-4 amphoraları bulunmuştur⁴⁹⁷. Antik Korint kentinde yapılan kazı çalışmalarında tespit edilen amphoralardan %1,4'ünü

⁴⁸⁷ Levick 2003, 85.

⁴⁸⁸ Levick 2003, 87.

⁴⁸⁹ Levick 2003, 89.

⁴⁹⁰ Grace, 1961, Notebook Page: X-2-97 (pp. 384-385).

⁴⁹¹ ASCSA Digital library; arşiv no: 1997.07.0405.

⁴⁹² ASCSA Digital library; arşiv no: Inventory Number: P 9672.

⁴⁹³ ASCSA Digital library; arşiv no: P 12370.

⁴⁹⁴ ASCSA Digital library; arşiv no Inventory Number: P 21788.

⁴⁹⁵ ASCSA Digital library; arşiv no Inventory Number: P 12370.

⁴⁹⁶ ASCSA Digital library; arşiv no Inventory Number 1997.17.0245.

⁴⁹⁷ Martin 2000, 427.

Dressel 2-4 amphoraları oluşturmaktadır⁴⁹⁸. (Obj. No: 213⁴⁹⁹ - 236⁵⁰⁰-237⁵⁰¹- 238⁵⁰²- 239⁵⁰³-240⁵⁰⁴-242⁵⁰⁵- 841⁵⁰⁶ - LOT 2015 87:47⁵⁰⁷)

Thasos; Yunan adalarında yapılan kazılarda da Dressel 2-4 amphoraları bulunmuştur. Bu adalardan biri Thasos olup, yapılan kazılarda Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁵⁰⁸. (Fig 3) ⁵⁰⁹.

Rodos; Rodos'ta Agora ve Yamaç evde yapılan kazılarda Dressel 2-4 amphoraları ele geçmiştir.

Delos; Delos adasında yapılan kazılarda İtalyan üretimi olan Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiş ancak henüz kapsamlı olarak yayınlanmamıştır.

III. II. II. Batı Akdeniz'de Dressel 2-4 Amphoralarının Dağılımı

Campania şarabının taşınmasında kullanılan Dressel 2-4 amphoraları daha çok Akdeniz'in batısında ele geçmiştir⁵¹⁰. Elbette iç piyasada tercih edilen şarapların başında olan Falerian şarabı gibi Campania şarabı ürünleri İtalya'da çok sayıda bulunmuştur. Bunun yanı sıra antik çağda Galya olarak isimlendirilen bugün Fransa, Belçika, Batı Almanya ve Lüksemburg'daki antik yerleşimlerde söz konusu amphoralar tespit edilmiştir. Ayrıca antik çağdaki ismi ile Hispanya Bölgesi'nde yani İspanya ve Portekiz'de çok sayıda Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir. Roma yıkılmadan önce Kartaca'nın kontrolünde olan Kuzey Afrika'nın batısındaki Tunus, Cezayir ve Libya'nın bir kısmında Dressel 2-4 amphoraları bulunmuştur. Bunların dışında Britanya

⁴⁹⁸ Slane 2003, 328.

⁴⁹⁹ ASCSA Digital library; arşiv no C 1960 213

⁵⁰⁰ ASCSA Digital library; arşiv no Inventory Number: C 1948, 236.

⁵⁰¹ ASCSA Digital library; arşiv no Inventory Number: C 1948, 237.

⁵⁰² ASCSA Digital library; arşiv no Inventory Number: C 1948, 238.

⁵⁰³ ASCSA Digital library; arşiv no Inventory Number: C 1948, 239.

⁵⁰⁴ ASCSA Digital library; arşiv no Inventory Number: C 1948, 240.

⁵⁰⁵ ASCSA Digital library; arşiv no Inventory Number: C 1948, 242.

⁵⁰⁶ ASCSA Digital library; arşiv no Inventory Number: C 1948, 841.

⁵⁰⁷ ASCSA Digital library; arşiv no Inventory Number: LOT 2015 87.

⁵⁰⁸ Gros 2012-2013, 301.

⁵⁰⁹ Gros 2012-2013, 305.

⁵¹⁰ Şenol 2003, 46.

Bölgesi'ndeki İngiltere'de Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir. Buluntu yoğunluklarından anlaşıldığı üzere Romanya, Hırvatistan gibi Avrupa'nın içlerinde kalan yerlerde söz konusu amphoraların ihraç edildiği ortaya çıkmaktadır.

III. II. II. I. İç Piyasada (İtalya) Tespit Edilen Dressel 2-4 Amphoraları

İç piyasadaki (İtalya) Dressel 2-4 amphoralarının yayılımı: Campania şarabının üretildiği yerde yani Campania Bölgesi'nde yoğun olarak karşılaşılması şaşırtıcı bir sonuç değildir. Bu durumun sebepleri arasında piyasanın seçkin ve pahalı şarabının yine Roma'nın seçkin ve varlıklı kesiminin yaşadığı bu bölgede tüketilmesidir. Özellikle Pompeii civarındaki villa kazılarında Dressel 2-4 amphoraları ile karşılaşmıştır. Son yapılan çalışmalarda Pompeii Bölgesi'nden gelen 200'den fazla Dressel 2-4 örneği incelenmiştir⁵¹¹. Bu amphoralarda üzerinde farklı isimlerde damgalanmış mühürler tespit edilmiştir. Bunlarda biri L[uci] Eumac[hi] Lucius Eumachius atölyesine ait olduğu düşünülen LEVMAC mührüdür⁵¹². Pompeii House 11 yapısında onlarca Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁵¹³. Pompeii Bölgesi'ndeki bir diğer villa da "Villa Ariana" yapı kompleksinde toplamda Dressel 2-4 amphorası olan 40 parça amphora tespit edilmiştir⁵¹⁴. İtalya'nın ortasında yer alan Umbria Bölgesi'nde Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁵¹⁵. Bu bölgeden 6 adet amphora parçası yayınlanmıştır⁵¹⁶. Arkeolojik kanıtlar Pompeii civarında üretilen şarapları bir kısmı Pompeii'nin 3,2 km kuzeyinde yer alan Oplotis villasında amphoralara konulduğu ve buradan ihracat için yola çıktığını göstermiştir. Villada MÖ 25-MS 25 tarihi aralığında büyük miktarlarda sevkiyat yapıldığı düşünülmektedir. Sevkiyat için 20 amphora alabilecek kapasitede (yaklaşık 524 lt) inek postundan paketlemeler yapılmıştır⁵¹⁷. Söz konusu villada geniş şarap depolama alanları, amphoralara dolum yapılan alanlar ve küçük dükkanlar tespit edilmiştir⁵¹⁸. Pompeii antik

⁵¹¹ Peña-McCallum 2009, 176.

⁵¹² Peña-McCallum 2009, 176-177. Bu mührden Kartaca, İskenderiye Roma, Pozzuoli, Ostia, alanlarında tespit edilmiştir. Ayrıca aynı mührün basılı olduğu kiramit parçaları Pompenin 2 km kuzey batısında yer alan Villa Regiana'da tespit edilmiştir. MS 79'daki patlamadan sonra bu mührün azaldığı ya da yok olduğu düşünülmektedir.

⁵¹³ Berry 1997, 114; Berry 1997, 110, Fig: 4.

⁵¹⁴ Federico 2019, 253; Federico 2019, 259, Fig 14.

⁵¹⁵ Ceccarelli 2017, 125.

⁵¹⁶ Ceccarelli 2017, 140.

⁵¹⁷ Peña-McCallum 2009, 178.

⁵¹⁸ Peña-McCallum 2009, 179.

kentinin yaklaşık 4 kilometre güneyinde yer alan Villa Stabiae’da 1958 yılında kazılar gerçekleştirilmiş ve tespit edilen amphoraların yarısı yerel üretim Dressel 2-4 amphorası olarak belirlenmiştir. Amphoralar villanın kilerinde bulunmuştur. Villa Vezüv patlaması sırasında toprağa gömülmüştür⁵¹⁹. Pompeii antik kentinde yapılan çalışmalarda 200’den fazla Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir⁵²⁰.

Roma’nın en büyük limanı olan Ostia limanı için ayrı bir değerlendirme yapılmalıdır. Limanın su çarkında yapılan kazılarda İtalyan üretimi olan 57 adet Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁵²¹. Bunun yanı sıra Tarraconesi yani Hispanya üretimi olan Dressel 2-4 amphoralarının sayısının 61 olması oldukça dikkat çekicidir⁵²². Ostia’da yapılan kazılarda Campania üretimi şarap tespit edilmiştir. Bunun dışında Ostia limanına Tarraconaise’den şarap amphoraları tespit edilmiştir. Her iki bölgeden de Dressel 2-4 amphoraları üretilip gönderilmiştir.⁵²³ Tarraconaise’den şarap amphoralarından birinin üzerinde İspanyol üretimi olduğunu doğrulayan dipinto bulunmuştur.⁵²⁴ Ostia’da ele geçen Dressel 2-4’lerden bazılarının üzerinde MAF ve L. Eu muchi mühürleri bulunmuş bunlarda Pompeii’den gelmiş olabileceğini düşündürmektedir⁵²⁵. "Casa delle Pareti Gialle’nin merkez salonundaki mozağin altında 90 adet Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir⁵²⁶. Ele geçen Dressel 2-4 Campania üretimi amphoralar Vezüv yamaçlarındaki killer ile benzerlik göstermektedir⁵²⁷. Bunu yanı sıra amphoraların daha fazla sayıda olmaları gerekmektedir. Muhtemelen amphoralar başka yerlere ihraç edilmiştir. Bunun yanı sıra nerede üretildiği bilinmeyen çok sayıda Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir⁵²⁸. **(Lev XVII Grafik 5)** Kil yapısı gözetildiğinde Pompeii ve Herculenaum üretimi Dressel

⁵¹⁹ Caro 1987, 71, Fig. 77-84.

⁵²⁰ Etienne-Mayet 1998, 202-203.

⁵²¹ Olcese vd. 2017, 202; Olcese vd. 2017, 200 Fig 2.

⁵²² Olcese vd. 2017, 202.

⁵²³ Tciiernia-Zevi 1972, 35.

⁵²⁴ Tciiernia-Zevi 1972, 36.

⁵²⁵ Tciiernia-Zevi 1972, 37.

⁵²⁶ Tciiernia-Zevi 1972, 41.

⁵²⁷ Tciiernia-Zevi 1972 51.

⁵²⁸ Tciiernia-Zevi 1972 52.

2-4'ler karşımıza çıkmıştır⁵²⁹. Pompeii'deki Vestals evinde Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir.⁵³⁰

Ostia'da Castro Pretorio'da yapılan çalışmalarda Augustus dönemine tarihlendirilen amphora deposu ele geçmiştir. Amphoraların Dressel 2-4 alanlarından bir kısmı Pompeii-Sorrentum ev Kuzey Campania'da üretilmiştir. Bu amphora deposunda İspanya Tarraconaise üretimi Dressel 2-4 amphoraları ele geçmiştir⁵³¹. Roma şehir merkezinde Nero'nun forumunda yapılan kazılarda 50 adet Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir⁵³².

Pompeii şehri içerisindeki Regio VII bölümündeki insulalarda yapılan kazılar sonucu çok sayıda Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁵³³. Bu amphoraların üçte ikisi Campania Bölgesi'ne ait olup büyük kısmı Vezüv yamaçlarında üretildiği düşünülmektedir. Yapılan çalışmalarda deprem sonrasında Dressel 2-4 amphoralarının iç piyasaya yöneldiği gözükmemektedir⁵³⁴. Toplamda 52 amphora parçası ele geçmiş bunların 39 tanesi Campania üretimi olduğu anlaşılmıştır⁵³⁵. Patlama ciddi orada etkilese de İtalya'da yerel üretimin bir süre daha devam ettiği ve ithalat çözümünü hemen aramadığı görülmektedir⁵³⁶. Ostia kazılarında ortaya çıkarılmış MS I. yy'a tarihlendirilen Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁵³⁷. Bu amphoralar arasında İspanya üretimi Dressel 2-4 amphoraları da vardır⁵³⁸. Tespit edilen 50 Dressel 2-4 amphorasının en az 5 tanesi kesinlikle Campania üretimidir⁵³⁹. Pompeii antik kentindeki 11 ve 12 nolu evlerde yapılan kazılarda Dressel 2-4 amphoraları ele geçmiştir. 30 adet Dressel 2-4 amphora ele geçmiştir⁵⁴⁰. Pompeii'de Villa Arianna'da yapılan kazılarda 10 adet amphora ele

⁵²⁹ Tciiernia-Zevi 1972, 66.

⁵³⁰ Sena-Ikâheimo 2003, 301.

⁵³¹ Hesnard 1980, 141.

⁵³² Ceci 2013, 69.

⁵³³ Iavarone 2017, 333.

⁵³⁴ Iavarone 2017, 334.

⁵³⁵ Iavarone 2017, 335.

⁵³⁶ Iavarone 2017, 343; Iavarone 2017, 898-899, lev. 14-15.

⁵³⁷ Hesnard 1980, 141.

⁵³⁸ Hesnard 1980, 141-146.

⁵³⁹ Hesnard 1980, 141-154.

⁵⁴⁰ Berry 1997, 113.

geçmiştir⁵⁴¹. Campania sınırındaki pıvano e volterrano'da Dressel 2-4 amphoraları ele geçmiştir⁵⁴². Söz konusu Dressel 2-4 amphoralarında FELIX mührü tespit edilmiştir⁵⁴³. Pompeii'de tespit edilen 200 örnek Panella ve Fano tarafından incelenmiş tip ve kil yapıları ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda 10 farklı varyasyon belirlenmiştir. Bu kapsamda Falerian ve Surrentinum şaraplarının paketlenildiği titulus pictus örnekleri üzerinden anlaşılmıştır. Bu amphoralardan bazıları üzerinde LEVMAC⁵⁴⁴ mührü ele geçmiştir. Bu amphoraların imalatı patlamadan sonra durdurulmuştur⁵⁴⁵. Pompeii'deki epigrafik kayıtlardan birden fazla amphora üreticisi olduğu kesindir⁵⁴⁶. Farklı atölyelerde üretildiğinin bir diğer kanıtı farklı killerden amphoraların yapılmasıdır⁵⁴⁷. Yapılan çalışmalarda üzümün preslenmesi ve saklanması için dolialarda kullanıldığı tespit edilmiştir⁵⁴⁸. Pompeii VI dükkanında şarap döken iki adamın freski tasvir edilmiştir. Ayrıca Villa Regina ve Villa Oplontiste Dressel 2-4 buluntuları tespit edilmiştir⁵⁴⁹. Satışlar üretim tesislerinden, uzaktan satış ve seyyar satıcılar vasıtası ile gerçekleşmiştir⁵⁵⁰. Pompeii'de Apollon kutsal alanında 5 adet Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁵⁵¹.

İtalya'nın Adriyatik kıyısı olan kuzeyindeki bölgelerde büyük boyutlu şarap üretimi ve Dressel 2-4 amphora üretimi tespit edilmiştir⁵⁵². Dressel 2-4 amphoraları ile bölgede üretilen şaraplar deniz aşırı ticaretle ihraç edilmiş ve MS II. yy'ın sonlarında bu tipin üretimi bölge için sona ermiştir⁵⁵³.

⁵⁴¹ Federic 2019, 253.

⁵⁴² Cherubini-Del Rio 1995, 362.

⁵⁴³ Cherubini-Del Rio 1995, 381.

⁵⁴⁴ Peña-McCallum 2009, 176; L[uci] Eumac[hi] (Lucius Eumachius'un [atölyesi]).

⁵⁴⁵ Peña-McCallum 2009, 177.

⁵⁴⁶ Peña-McCallum 2009, 178.

⁵⁴⁷ Peña-McCallum 2009, 179.

⁵⁴⁸ Peña-McCallum 2009, 190.

⁵⁴⁹ Peña-McCallum 2009, 191.

⁵⁵⁰ Peña-McCallum 2009, 113.

⁵⁵¹ Carroll-Godden 2000, 748.

⁵⁵² Limbergen 2018, 201.

⁵⁵³ Limbergen 2018, 215.

Dressel 2-4 amphoralarının üretildiği noktalardan biri de İtalya'nın güneyindeki Calabria Bölgesi olmuştur⁵⁵⁴. Stazione Ferroviaria di Cariati tren istasyonunda ve Bruttii'daki sitelerde Dressel 2-4 üretim atölyeleri tespit edilmiştir⁵⁵⁵.

Dressel 2-4 amphoralarının hareketlerinin askeri seferler ile de bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Pax Romana Dönemi'ndeki imparatorların ilerleyiş rotaları ile Dressel 2-4'lerin dağılımları uyumlu bir görüntü vermektedir⁵⁵⁶. Örneğin; Vespasianus döneminde Drava ve Sava nehirleri arasındaki bölgeye yapılan yatırımlar ve Avrupa içlerine ilerleyiş Dressel 2-4 amphoralarının da sayısını çoğaltmıştır. Bu amphoraların İtalyan üretimi olduğu tespit edilmiştir⁵⁵⁷. Tabi ki bu bölgelerde sadece İtalyan üretimi Dressel 2-4'ler değil Lamboglia 2, Dressel 6 gibi amphoralar da tespit edilmiştir. Ancak garnizonların yerleştirildiği alanlarda amphora sayılarındaki artış orduya sağlanan şarap ihtiyacı ile ilgili olabilir⁵⁵⁸. Ayrıca sadece Avrupa değil Hispanya ve İngiltere'de bulunan amphoralar da askeri birlikler ile ilişkili olabilir⁵⁵⁹.

Kuzey Etrürya'da yapılan çalışmalarda Dressel 2-4 ve Dressel 1 amphoraları tespit edilmiş yapılan kazılarda bu amphoralarının yerel üretim olduğu anlaşılmıştır. Çalışmalar sonucu bölgede bu amphoraları üreten 28 adet amphora atölyesi tespit edilmiştir⁵⁶⁰. Bölgede Campania'dan 20 adet amphora parçası ele geçmiştir⁵⁶¹.

Kuzey Etrürya'da Castagneto Carducci, (Toskana)'de Torre di Donoratico projesi kapsamında kazılar yapılmış ve bu kazılarda Dressel 2-4 amphoraları ele geçmiştir. Söz konusu amphoraların Campania üretimi olduğu anlaşılmıştır⁵⁶².

⁵⁵⁴ Miriello vd. 2015, 1.

⁵⁵⁵ Miriello vd. 2015, 2.

⁵⁵⁶ Egri 2007, 44.; Res 2: Flavian döneminden önce Dressel 2-4 amfora olduğunu göstermektedir; Egri 2013, 45.

⁵⁵⁷ Egri 2007, 44.

⁵⁵⁸ Egri 2007, 45.

⁵⁵⁹ Egri 2007, 47.

⁵⁶⁰ Gisela 2004, 238.

⁵⁶¹ Gisela 2004, 239.

⁵⁶² Gisela 2004, 116.

Dressel 2-4 amphoraları Tiberia-Claudian döneminde de üretilmiştir. MS II. yy'ın sonuna ve belki de MS III. yy'ın başlarına kadar Imbria Bölgesi'nde Dressel 2-4 amphoraları üretilmiştir⁵⁶³.

Dressel 2-4 amphoraları ile ilgili yeni kil yatakları ve üretim yerleri tespit edilmiştir. Bu alanlardan biri Campania'nın kuzeyinde Mondragone' diğeri ise Etrürya'da Albinia yakınlarında Orbetello'dur⁵⁶⁴. Bu alanda amphora fırınları tespit edilmiştir⁵⁶⁵. Bu alanlardaki üretim MÖ I. yy'a tarihlenmekte bu durumda erken dönemlerden itibaren üretimin yapıldığını göstermektedir⁵⁶⁶.

İtalya'nın kuzeyinde bugünkü Ferrara Bölgesi'nde yer alan Roma villası Bocca delle Menate'de yapılan yeni çalışmalar sonucunda toprağa gömülmüş Dressel 2-4 amphoraları açığa çıkmıştır⁵⁶⁷. Tespit edilen Dressel 2-4 amphoralarının huni boyunlu ve kısa gövdeli seçilmesi iç piyasaya gönderildiğini ilerleyen dönemlerde boyunun uzaması ile daha uzak coğrafyalara gönderilmiş olabileceğini göstermiştir⁵⁶⁸.

Latina'nın Horti Lamiani Bölgesi'nde Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁵⁶⁹. Latiniun Bölgesi'nde yer alan Astura'da yapılan kazılarda 49 adet MS 75 – MS 100 arasına tarihlendirilen Dressel 2-4 amphora bulunmuştur⁵⁷⁰.

Sicilya; Roman Sicily Project kapsamında Sicilya'daki Roma izleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada Sicilya Bölgesi'ndeki tarımsal ticareti amphoralar üzerinden açıklamaya çalışmışlardır⁵⁷¹. Bölgede üretilen yerel şarap Erken Hellenistik'ten Geç Roma dönemine kadar sürmüştür. Bu yerel amphoralardan bir kısmını Dressel 2-4'ler oluşturmaktadır⁵⁷². Bölgede yer alan Villa di Terre Bianche'de

⁵⁶³ Ceccarelli 2017, 224-225.

⁵⁶⁴ Peacock 1977, 262.

⁵⁶⁵ Peacock 1977, 266.

⁵⁶⁶ Peacock 1977, 267; Peacock, 1971, 166.

⁵⁶⁷ Fiano vd. 2022, 105.

⁵⁶⁸ Fiano vd. 2022, 114.

⁵⁶⁹ Ferrandes 2014, 353.

⁵⁷⁰ Gijstol-Attema 2014, 39.

⁵⁷¹ Lund 2007, 127.

⁵⁷² Lund 2007, 138.

söz konusu amphoraların tespit edildiği alanlardan biridir. Ayrıca Segesta’da Greko-italik Dressel 1 amphoraları tespit edilmiştir. Bölgede imparatorluğun ilk yıllarında Dressel 2-4 tipi amphoralar Campania’ dan ithal edilmiştir⁵⁷³.

III. II. II. II. İspanya

Akdeniz ticaretinde özellikle Roma İmparatorluk Dönemi ile önemli aktörlerden biri İspanya (Hispania) üretimi mallar olmuştur. İspanya kıyılarından büyük miktarlarda hem ithalat hem de ihracat gerçekleştirilmiştir⁵⁷⁴. İspanya’daki üretimin Roma’da olduğu gibi Villa Rusticalar kontrolünde yapıldığı ve üretimde insan gücü olarak kölelerin kullanıldığı düşünülmektedir. Yine bölgede başlıca tarım ürünü olarak kâr marjı ve üretim potansiyeli göz önüne alındığında zeytin yağı ve şarap geldiği tespit edilmiştir. Üretimin önemli halkasını köylülerin oluşturduğu da unutulmamalıdır⁵⁷⁵. İspanya ile Campania arasındaki ticari ilişkilerin yoğunlaşması ile Roma Cumhuriyet Dönemine gitmektedir. İspanya’nın farklı bölgelerinde yapılan kazılarda Campania üretimi (Pompeian Red Ware) çok sayıda kap tespit edilmiştir⁵⁷⁶. Campania üretimi amphoraların yoğun bulunduğu alanlardan biri İspanya’nın (antik dönemdeki adıyla Hispanya) kuzey kıyıları olmuştur. Ayrıca amphoralar İspanya’nın iç bölgelerine de yayılmıştır. Valencia sınırlarındaki Oliva’da yapılan kazılarda çok sayıda Campania üretimi Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir⁵⁷⁷. Aynı zamanda Cadiz’deki Villa Victoria atölyesinde yapılan çalışmalarda Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁵⁷⁸. Mallorca’da Ses Païsses’de 60 adet Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir⁵⁷⁹. Katulonya Bölgesi’nde bulunan Tarragona müzesinde bölgede ele geçen Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraları ve Campania üretimi ince cidarlı seramikler ele geçmiştir⁵⁸⁰. Ayrıca Tarragona’da yapılan kazılarda Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁵⁸¹. **(Lev. XVIII Res. 14)**

⁵⁷³ Lund 2007, 155.

⁵⁷⁴ Reynolds 2010, 1.

⁵⁷⁵ Tortosa 2018, 31.

⁵⁷⁶ Reynolds 2010, 15.

⁵⁷⁷ Pascual 1977, 17.

⁵⁷⁸ Lloris 2021, 16.

⁵⁷⁹ Modificado 2021, 1-30.

⁵⁸⁰ Monclus 2010, 482.

⁵⁸¹ Járrega- Otina 2008, 281-282.

İspanya'daki şarap üreticileri piyasada daha etkin olabilmek adına Campania üretimi Dressel 2-4 amphoralarını taklit etmişlerdir. İspanyol üretimi Dressel 2-4'ler, Campania'da Vezüv Dağı'nın patlayıp, üretimin aksamasını da değerlendirerek özellikle Batı Akdeniz piyasasında yayılımını genişletmiştir. Örneğin İber Bölgesi'nde İspanyol Dressel 2-4 üretimi yapan atölyeler tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Sagunto ve Valencia çevresindeki diğer alanlar, üretim Dressel 2-4 amphora kaydedilmiştir. Hispania Citerior'unda yapılan çalışmalarda MÖ I. yy'ın ikinci yarısı ve MS I. yy'a tarihlenen Dressel 2-4 amphoralarının taklitleri ele geçmiştir⁵⁸². Bu taklitlerin yanında Pompeii üretimi olduğu düşünülen Dressel 2-4 amphoraları da tespit edilmiştir⁵⁸³. İspanya Baetica Bölgesi'nde (Guadalquivir) yerel üretim Dressel 2-4'ler ile Campania üretimi ithal Dressel 2-4 amphoraları bulunmuştur⁵⁸⁴. Guadalquivir'da tespit edilen Dressel 2-4 amphora atölyeleri, İspanya'nın söz konusu tipteki en erken üretimini gösteren atölyelere örnek olarak sayılmıştır⁵⁸⁵. Ayrıca İspanya üretimi Layetano şarabı Campania şarabı gibi oldukça kaliteli bir yapıya sahiptir⁵⁸⁶.

Barcino'da tespit edilen İspanyol Dressel 2-4'lerinin boyunlarında dörtgen biçiminde üreticileri gösteren L·C·M ve M·CLO·MA mühürleri tespit edilmiştir⁵⁸⁷. Tarragona'da bulunan amphoralar üzerinde MC[LO?]M[A?] damgalı mühürler tespit edilmiştir⁵⁸⁸. Söz konusu mühürlerin Pompeii'de yaşayan bir azatlının ismi ile eşleştiği düşünülmektedir⁵⁸⁹.

İspanyol üretimi şarabın (özellikle Cisrior Terraconensis üretimi) Akdeniz'in batısında ve kısmi olarak doğusundaki yayılımı MÖ I-MS I. yy arasında olmuştur. İspanyol Dressel 2-4 amphoraları üzerindeki mühürler göz önüne alındığında Llobregat Nehri'nin aşağısında (Baix Llobregat bölgesi) kalan atölyelerde söz konusu amphoraların üretildiği, buluntu yoğunluğu göz önüne alındığında bu üretimin büyük miktarlarda

⁵⁸² Domínguez- Lacomba 2021, 209.

⁵⁸³ Domínguez- Lacomba 2021, 210.

⁵⁸⁴ Bernal vd 2021, 216-223-227.

⁵⁸⁵ Bernal vd 2021, 223.

⁵⁸⁶ Domínguez 2018, 176.

⁵⁸⁷ Domínguez 2018, 177.

⁵⁸⁸ Domínguez 2018, 180.

⁵⁸⁹ Domínguez 2018, 186.

olduğu sonucuna varılmıřtır⁵⁹⁰. Bölgede tespit edilen Dressel 2-4 amphoralar üzerinde (ANT, CEL, CVPIT, DAP, F, FAV, FELI, FEL, PAE, SAB, SOS, TH, QVAS? QVALE, QVA, VALE) isimli mühürler tespit edilmiřtir⁵⁹¹.

III. II. II. III. Fransa

Moita ve Bandeira Ferreira, Lizbon metrosunun yapım çalışmaları sırasında Praça da Figueira'da (Lizbon) amphoralarında içinde bulunduğu Roma döneminde ait buluntular tespit edilmiştir. Bunlar arasında İtalyan retimi Dressel 2-4 amphoraları da bulunmuřtur⁵⁹². Lyon ve Vienne şehirlerinde yer alan Saint-Romain-en-Gal, Lyon-Fiil-Incarn, Lyon-Favori antik yerleşimlerde Dressel 2-4 amphoraları bulunmuřtur⁵⁹³. Bu yerleşimlerdeki Dressel 2-4 amphoraları arasında İtalyan üretimini yanı sıra İngiltere, Kıta Yunanistan, İşpanya ve Fransa retimi amphoralar olduğunu da anlaşılmıştır. Fransa'da Dressel 2-4 amphoralar üretim alanlarından biri Lyon'da La Muette'de yer aldığı tespit edilmiřtir⁵⁹⁴. Bunun yanı sıra bölgede 50 adet Dressel 2-4 amphorası bulunmuřtur⁵⁹⁵.

Lyon'da üretilen şarabın Dressel 2-4 taklitleri ile satılması, Fransa'da da Dressel 2-4 amphoralarının taşıdığı şarabın popülerliğine bir iřarettir⁵⁹⁶.

Fransa Rhne Bölgesi'nde yer alan Saintromain-en-gal'de yapılan çalışmalarda İtalyan retimi 52 adet Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiřtir⁵⁹⁷. Bu durum İtalyan şarabının Galya Bölgesi'nde talep gördüğünü gstermiřtir⁵⁹⁸.

Lyon kentinde yapılan çalışmalarda özellikle Augustus döneminde doğudan çok miktarda şarap ithal edildiği tespit edilmiştir. Örneğin Lyon'daki Kibele Kutsal Alanı'nda

⁵⁹⁰ Ferreras 2015, 56.

⁵⁹¹ Ferreras 2015, 64.

⁵⁹² Filipe 2013, 737; Mantas, 1990, 160 Fig. 4-28-744.

⁵⁹³ Desbat 1986, 140.

⁵⁹⁴ Desbat vd. 1986, 341.

⁵⁹⁵ Desbat vd. 1986, 353.

⁵⁹⁶ Desbat vd. 1986, 355.

⁵⁹⁷ Desbat vd. 1990, 204.

⁵⁹⁸ Desbat vd. 1990, 203.

217 doğu kökenli amphora bulunmuştur⁵⁹⁹. Söz konusu amphoralardan 30 tanesi İtalyan Dressel 2-4 amphorasıdır⁶⁰⁰.

Lyon’ da La Muette veya Manutention’da tespit edilen atölyelerde Campania üretimini taklit etmek adına Dressel 2-4 tipi amphoralar üretilmiş ve yerel üretim şarap bu amphoralarda satılmıştır⁶⁰¹. Söz konusu bu üretim MS II. yy’dan itibaren daha da yoğunlaşmıştır⁶⁰². Lyon’da kazılarda ortaya çıkarılan amphoraların çoğunlukla Galya, İspanya ve İtalya kökenli olduğu tespit edilmiştir⁶⁰³. Veriler incelendiğinde Vezüv’ün patlamasından sonra İtalyan Dressel 2-4 amphoralarında yaklaşık %80 düşüş görülmüştür⁶⁰⁴.

Lyon’da Rue Des Farges’de yapılan kazılarda Hadrianus dönemine ait üç sikke ile ikisi İtalyan kökenli 8 adet Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir⁶⁰⁵.

Lyon’daki bir diğer Roma yerleşimi olan Lugdunum’da Augustus dönemine tarihlenen İtalyan üretimi Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir. Söz konusu amphoralar üzerinde İtalyan menşeli bir tüccar olan M (arci)LICINI RV[FI]M ismi titulus pictus olarak tespit edilmiştir⁶⁰⁶.

Fransa’daki yerel üretime işaret eden kanıtlardan biri de Loire Bölgesi’nde tespit edilen Dressel 2-4 amphoralarının atölyeleri ve ele geçen amphoralar olmuştur⁶⁰⁷.

Fransa’daki Narbonne Bölgesi’nde yapılan kazılarda, İtalyan Dressel 2-4 amphoraları ve İspanyol (Tarraconaise) üretimi Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir. İtalyan üretimi amphoralar üzerinde üreticilerin sadece baş harfleri dipinto olarak yazılmış⁶⁰⁸, İspanyol üretimi amphoraların boyun kısımlarında L(uci) Afra(ni) A

⁵⁹⁹ Lemaitre 1995, 196.

⁶⁰⁰ Lemaitre 1995, 201.

⁶⁰¹ Desbat 1997, 86.

⁶⁰² Desbat 1997, 73.

⁶⁰³ Lemaitre vd. 1998, 49.

⁶⁰⁴ Lemaitre vd. 1998, 50-51.

⁶⁰⁵ Desbat vd. 2003, 220.

⁶⁰⁶ Matthieu 2014, 257.

⁶⁰⁷ Laubenheimer 1986, 176-177, Fig 1-2-3.

⁶⁰⁸ L10U 1993, 137.

lex(andri) ismi yazmaktadır⁶⁰⁹. Bu bölgede özellikle İspanyol üretimi Dressel 2-4 amphoraları çoğunlukta gözükmetedir. Bu amphoraların üzerinde L. VOLTEIL, MCN, QVA mühürleri yer almaktadır⁶¹⁰.

Fransa'daki Rhone Vadisi'nde 32 adet Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir.⁶¹¹ Yine Fransa'da Fréjus Bölgesi'nde yapılan kazılarda 134 adet Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir⁶¹².

Fransa'nın güneybatısındaki Bordeaux'daki Allees de Tourny kurtarma kazıları gerçekleştirilmiş ve 5 adet Pompeii üretimi olduğu anlaşılan Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir⁶¹³.

Fransa'nın güneyinde İspanya sınırında yer alan Port la Nautique'da yapılan kazılarda İspanyol (Tarraconnaise) üretimi olduğu anlaşılan 7 adet Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir⁶¹⁴. Yine Fransa'nın Nouvelle-Aquitaine Bölgesi'ne bağlı Deux-Sèvres şehrinde ve Gource'da (Picton Bölgesi'nde) yerel üretim olduğu anlaşılan Dressel 2-4 amphoraları ele geçmiştir.

III. II. II. IV. İngiltere

Canterbury; İngiltere'de yer alan Canterbury kazılarında Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁶¹⁵. Bunun yanı sıra Roma Cumhuriyet dönemine tarihlenen Dressel 1 amphoraları da bulunmuştur. Bölgede Dressel 1 amphoralarının yerini MÖ I. yy'da Dressel 2-4 amphoraları almıştır⁶¹⁶. İngiltere Canterbury'de yapılan kazılarda Vezüv yamacındaki killere benzeyen 45 adet Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁶¹⁷.

⁶⁰⁹ Liou 1993, 131.

⁶¹⁰ Lamour-Mayet, 1980, 8.

⁶¹¹ Haldimann 1998, 45.

⁶¹² Goudineau-Brenchaloff 2009, 536.

⁶¹³ Laubenheimer vd. 1986, 8.

⁶¹⁴ Bouscaras 1974, 103.

⁶¹⁵ Arthur 1986, 239.

⁶¹⁶ Arthur 1986, 241.

⁶¹⁷ Arthur 1986, 255; Fig 2.

Colchester; Dressel 2-4 amphoralarının tespit edildiği bir diğer yer Colchester yakınlarındaki Lexden yerleşimi olmuştur. Bu yerleşimde Dressel 2-4 amphoraları ile aynı konteks içerisinde Augustus sikkeleri de bulunmuştur. Amphoraların kil yapısı incelendiğinde, söz konusu kapların Napoli yakınlarındaki atölyelerde üretilmiş olabileceği anlaşılmıştır⁶¹⁸. Bölgede yapılan çalışmalar sonucu 45 adet Dressel 2-4 amphorası bulunmuştur⁶¹⁹. Tonneaux Vindolan'da yapılan kazılarda Campania üretimi 51 adet Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁶²⁰. Bölgede elde edilen bulgular şarabın sadece amphora ile değil fiçı ile de getirilmiş olabileceği sorularını akıllara getirmiştir⁶²¹.

İngiltere'de yoğun İtalyan amphoralarının ele geçmesi, buraya konuşlandırılan Roma garnizonları ile ilişki olabileceği ileri sürülmüştür. Bu amphoraların sevkiyatları için ise Ren Nehri'nin kullanıldığı düşünülmektedir⁶²². Özellikle Erken İmparatorluk Döneminde Dressel 2-4 amphoralarının İngiltere'de çok rağbet gördüğü düşünülmektedir⁶²³. İngiltere'de özellikle kıyı bölgelerinden gelen veriler dikkate alındığında yapılan amphora çalışmalarında MÖ 10 tarihinden sonra Dressel 1 amphoralarında ciddi bir düşüş görülmüş bu tarihten sonra Dressel 2-4 amphoralarının sayısında artış gözlemlenmeye başlamıştır. MS 78'den sonra Vezüv'ün patlamasının ardından İtalyan Dressel 2-4 amphoralarındaki düşüş İngiltere'de de kendini hissettirmiştir. Örneğin; Fishbourne Sarayı'nda (Batı Sussex) yapılan çalışmalarda bu tarihten itibaren Dressel 2-4 amphoraları sayı beşte bir oranında düşmüştür⁶²⁴.

Chichester; İngiltere'de Dressel 2-4 amphoralarının tespit edildiği bir diğer yer, Chichester olmuştur. Söz konusu amphoraların kil yapıları incelendiğinde, üretim yerlerinin Pompeii ve Herculaneum olduğu anlaşılmıştır⁶²⁵. Ayrıca bu amphoralar

⁶¹⁸ Arthur 1986, 243, Fig 2.

⁶¹⁹ Arthur 1986, 255.

⁶²⁰ Marlière-Costa 2005, 215.

⁶²¹ Marlière-Costa 2005, 230.

⁶²² Sealey vd. 2009, 1.

⁶²³ Sealey vd. 2009, 5.

⁶²⁴ Sealey vd. 2009, 22.

⁶²⁵ Williams vd. 2023, 334.

üzerinde “Eumachia” yazılı mühürler tespit edilmiş ve bu durum da amphoraların Campania üretimi olduğunu göstermiştir⁶²⁶.

Lincoln; İngiltere’nin Lincoln şehrinde yapılan çalışmalarda içlerinde Dressel 2-4 tipinin de olduğu çok sayıda amphora bulunmuştur⁶²⁷. Dressel 2-4 amphoraları arasında İtalyan üretiminin yanı sıra İspanyol ve Doğu menşeli üretim olduğu bilinen amphoralara rastlanmıştır⁶²⁸. Campania üretimi olduğu bilinen 41 adet Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁶²⁹.

Sussex; Boxgrove, Sussex’te yapılan kazılarda MS I. yy’ın sonuna tarihlenen 9 adet Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁶³⁰. Söz konusu amphoraların kil yapılarına bakıldığında Pompeii ve civarında üretilmiş olabilecekleri düşünülmektedir⁶³¹.

III. II. II. V. Avrupa

Avrupa içerisinde kalan Fransa, İngiltere ve İspanya Campania şarabının yoğun talep gördüğü antik yerleşimlere sahip olmuştur. Bunun yanı sıra Avrupa’daki birçok ülkede Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir. Bu durumun bir den çok sebebi olsa da Batı Akdeniz pazarında şarabın tüketicilerinin önemli bir kısmını garnizondaki askerlerin oluşturduğu unutulmamalıdır. Özellikle sınır hatlarında yer alan bölgelerde Dressel 2-4 amphoralarına rastlanılması bu açıdan şaşırtıcı değildir. Avrupa’da yer alan ülkelerin bir kısmında İtalyan üretimi şarapları taşıyan Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir. Aşağıda bu ülkelerden ele geçen ve yayınlanan ülkelerin ve tespit edilen amphoraların bilgisi verilmiştir.

Galya; Galya’daki Roma limanlarından Mureaux’da Dressel 2-4 amphoraları ele geçmiştir.⁶³²

⁶²⁶ Williams vd. 2023 35.

⁶²⁷ Darling 2014, 214.

⁶²⁸ Darling 2014, 215.

⁶²⁹ Darling 2014, 223.

⁶³⁰ Williams 1985, 1-2.

⁶³¹ Williams 1985, 3-4.

⁶³² Jean-Morin 2020, 347.

Belçika; Belçika’da Tongres şehrinde yapılan kazılarda Dressel 2-4 amphora tespit edilmiştir⁶³³.

Slovakya; Slovakya sınırları içerisinde Savari kentinde yapılan kazılar sonucu 10 adet Campania üretimi Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁶³⁴. Bölgede Claudius döneminden sonra XV. Lejyonun gazileri buraya yerleştirilmiştir⁶³⁵.

Portekiz; Portekiz’de Sado Nehri civarında Largo da Misericórdia’daki arkeolojik kazılarda Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁶³⁶. Ayrıca Conimbriga’da yapılan kazılarda 9 adet Dressel 2-4 amphoraları ele geçmiştir⁶³⁷. Bunu yanı sıra Roma İmparatorluk Dönemine tarihlendirilen Ammaia villasındaki kazılarda da Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraları ele geçmiştir⁶³⁸.

Avusturya; Avusturya’da Magdalensberg’de yapılan çalışmalarda İtalyan üretimi Dressel 2-4 amphoraları bulunmuştur⁶³⁹. Söz konusu amphoralar üzerinde Fal(ernum) kısaltması olarak titulus pictuslar tespit edilmiştir⁶⁴⁰.

Macaristan; Macaristan’da Brigetio Bölgesi’nde yapılan kazılarda Roma yerleşiminde İtalyan üretimi Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁶⁴¹.

Sardunya Adası; Sardinya Bölgesi’nde yapılan çalışmalarda İtalyan üretimi Dressel 2-4 amphoralara ele geçmiştir⁶⁴². Bu amphoraların bir kısmı Cagliari Müzesi’nde sergilenmektedir⁶⁴³.

Hollanda; Hollanda’da Nijmegen’de Kops Bölgesi’nde yapılan çalışmalarda Pompei ve Herculaneum hinterlandında üretildiği düşünülen 12 adet Dressel 2-4

⁶³³ Nicolas 2011, 53.

⁶³⁴ Nagy 2014, 130.

⁶³⁵ Nagy 2014, 129.

⁶³⁶ Mayet-Silva 2016, 59.

⁶³⁷ Alarco 1976, 79.

⁶³⁸ Venditti 2013, 37.

⁶³⁹ Bezczky 1998, 227.

⁶⁴⁰ Bezczky 1998, 227-232; Fig 1.5-6-7.

⁶⁴¹ Bezczky 1999, 65, 601; Fig 1-2

⁶⁴² Cagliari 1910, 13.

⁶⁴³ Cagliari 1910, 20.

amphorası ele geçmiş ve bu amphoralardan bir kısmında L. EVMACHI mührü tespit edilmiştir⁶⁴⁴.

İsviçre; İsviçre’de Solothurn kasabasında yer alan Roma dönemi villası Villa Biberist’de yapılan kazılar sonucu Dressel 2-4 amphoraları ele geçmiştir⁶⁴⁵. Amphoralar üzerinde yapılan arkeometrik sonuçlarda kökenlerinin Campania Bölgesi olduğu kanıtlanmıştır⁶⁴⁶. Bunun yanı sıra bölgede Galyadan ithal edilmiş 29 adet Dressel 2-4 amphorası da ele geçmiştir⁶⁴⁷. İsviçre’nin güneyinde yer alan Valais Vadisi’nde yapılan çalışmalarda 37 adet Dressel 2-4 ele geçmiştir.⁶⁴⁸

Hırvatistan; Hırvatistan’da Tilurium’a Roma lejyonlarının yerleştirildiği bilinmektedir⁶⁴⁹. Bu bölgede 30.000’den fazla amphora parçası ele geçmiştir. Bu amphoralardan 57 tanesinin Campania kökenli olduğu tespit edilmiştir⁶⁵⁰. Pannonia Bölgesi’nde Siscia antik kentinde yapılan kazılarda Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁶⁵¹. Bunun yanı sıra Brijuni’daki Castrum Laecanius villasında 5 adet Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁶⁵².

Romanya; Romanya topraklarında amphora üzerine yapılan çalışmalarda 7 adet Campania üretimi Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir⁶⁵³. Ayrıca Romanya topraklarına Cumhuriyet Dönemi’nden itibaren Campania’dan sevkiyatı yapıldığı tespit edilen Dressel 1 amphoraları tespit edilmiştir⁶⁵⁴. Bulunan amphoralar Tuna Nehri civarındaki Novae, Carsium, Beroe, Arrubium, Aegyssus, Halmyris gibi yerleşimlerden ele geçmiştir. Bu durum ise Dressel 2-4 amphoraların nehir yolu ile de taşındığını göstermiştir⁶⁵⁵.

⁶⁴⁴ Werff 1989, 357.

⁶⁴⁵ Habelt 2000, 363.

⁶⁴⁶ Olcese 1993, 144.

⁶⁴⁷ Frühgeschichte 1987, 113.

⁶⁴⁸ Haldmann 1998, 39.

⁶⁴⁹ Zagreb 2019, 521.

⁶⁵⁰ Zagreb 2019, 522.

⁶⁵¹ Novaković vd. 2018, 103.

⁶⁵² Bezecky vd. 2015, 194; Şek. 3.4.

⁶⁵³ Paraschiv 2003, 97.

⁶⁵⁴ Paraschiv 2003, 180.

⁶⁵⁵ Paraschiv 2003, 194-195.

III.III.VI. Kuzey Batı Afrika

Tunus; Kuzey Afrika’da yer alan Kartaca Batı Akdeniz’in ticari hareketliliğinde önemli bir yer tutmuştur. Pön Savaşları’nda Roma’nın Kartaca’yı yok etmesi, Batı Akdeniz piyasasında Roma’nın etkin bir güç haline gelmesini sağlamıştır. Elbette bu sayede Roma malları Afrika’nın kuzeybatısına ve batısına da girmiştir. Bugün Tunus topraklarında yer alan antik Kartaca yerleşimlerinde Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraları bulunmuş ve böylelikle Campania şarabının bu topraklara da ihraç edildiği tespit edilmiştir. Yerleşimlerin stratigrafi gözetildiğinde söz konusu amphoralar MS I. yy’a tarihlendirilmiştir⁶⁵⁶. Kazılarda Dressel 2-4 amphoraların yanı sıra İtalyan üretimi amphoralar (Dressel 6 tipi amphoralar gibi) ele geçmiş ve kentin İtalya ile olan ticari ilişkileri MÖ I. yy ile MS II. yy arasında yoğunlaştığı tespit edilmiştir⁶⁵⁷. Ayrıca Roma üretimi şarabın yoğun olarak sevkiyatı MS I. yy’ın ikinci çeyreğine kadar devam etmiş ve bu tarihten sonra bölgenin Roma şarabına talebi azalmaya başlamıştır⁶⁵⁸. Yapılan çalışmalarda Campania üretimi Dressel 2-4 amphoralarından 40 adet parça tespit edilmiştir⁶⁵⁹. Bu amphoraların yanı sıra İspanyol üretimi Dressel 2-4 amphoraları da ele geçmiştir⁶⁶⁰. Bu amphoralar içerisinde L. Eumachius mührüne sahip olan amphoralar da yer almaktadır⁶⁶¹.

Libya; Akdeniz’deki Roma yerleşimlerinden olan, içerisinde bir liman bulunan ve bugün Libya sınırları içerisinde kalan Trablus’un yaklaşık 280 km güneyindeki Gheriat el-Garbia’da kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁶⁶². (Fig. No: 1-2-3-4-5-7-8)⁶⁶³. Söz konusu amphoralar MÖ 25 ile MS I. yy. arasına tarihlendirilmiştir⁶⁶⁴.

⁶⁵⁶ Morrisson 1975, 21.

⁶⁵⁷ Peacock 1999, 467.

⁶⁵⁸ Freed 1996, 133.

⁶⁵⁹ Freed 1996, 134.

⁶⁶⁰ Millet- Canals 2020, 129.

⁶⁶¹ Millet- Canals 2020, 131.

⁶⁶² Schimmer 2012, 319, Fig. 4.1; Schimmer 2012, 322.

⁶⁶³ Williams- Peacock 2001, 12.

⁶⁶⁴ Williams- Peacock 2001, 13.

III. II. III. Batıklarda Tespit Edilen Dressel 2-4 Amphoraları

Antik çağda en çok tercih edilen nakliye yolları denizler ve nehirler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Gemiler sayesinde büyük miktarda ürün kara yoluna oranla daha hızlı ve daha ekonomik olarak istenen noktalara gönderilebilmiştir. Campania’da üretilen şaraplar büyük oranda Roma’nın en büyük limanlarından olan Pozzuoli limanından Akdeniz’in farklı yerleşimlerine deniz yolu ile sevk edilmiştir. Ancak deniz yolu her ne kadar tercih edilmiş olsa da içerisinde tehlikelere barındırmakta ve çok sayıda gemi bu tehlikeler yüzünden batmaktadır. Campania şarabını taşıyan ve sulara gömülen çok sayıda gemi ve gemi kargosu tespit edilmiştir.

İtalya üzerinden Akdeniz’e yol alan gemi kargoları, ticari ve politik düzlemde incelenmelidir. Bu kapsamda Roma devletinin bu sevkiyatlar üzerinden sağladığı faydalar sadece bölgeler arası ticari ağları ve miktarını değil, makro düzeyde iktisadi değerlendirmeler yapmak uygun olacaktır. Ticari ağların yoğun yaşandığı dönem olan Pax Roman Dönemi batıklar üzerinden değerlendirildiğinde, Orta Geç Cumhuriyetten başlayan ve Pax Romana ile zirveyi gören istatistikler, pazarın genişlediğini gösteren en önemli göstergelerden biri olmuştur. Parker’ın yayınladığı analiz bu açıdan oldukça kıymetlidir⁶⁶⁵. **(Lev. XVIII Grafik 6)** Ancak Pozzuoli limanının alternatifi olan Ostia limanının inşası, Campania bölgesindeki ürünlere rakip bir pazar yaratmak için değil, bu ürünlerin sevkiyatını genişletmek için yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumu gösteren kanıtlardan biri Ostia’da tespit edilen İtalyan üretimi Dressel 2-4 amphoraları olmuştur⁶⁶⁶.

MS 79’da Vezüv Yanardağ’ının patlaması ve başta Pompei ve Sorrentine üzüm bağları olmak üzere geniş alanları kapsayan tarımsal arazilerin yok olması Falerial şarabının üretimine önemli bir sekte vurmuştur. Ancak batıklardan anlaşıldığı üzere üretim azalsa da sürekliliğini korumuş ve Akdeniz’in farklı yerleşimlerine ihraç edilmeye devam etmiştir. Ayrıca batıklardaki amphora mühürleri Pompeii’deki büyük üreticilerin

⁶⁶⁵ Parker 1992, 549, Fig. 3.

⁶⁶⁶ Panella 1980, 252-254.

piyasada varlığını sürdürdüğüne işaret etmiştir⁶⁶⁷. Ancak üretim batık kargolarında da görüldüğü gibi Dressel 2-4 amphoralarının batı taklitleri ve şarap üretiminin Batı Akdeniz’de hatırı sayılır biçimde artması yine amphora mühürleri ve grafitolarında İspanyol, Galyalı ve Yunan tüccar isimleri ile karşılaşılmasına sebep olmuştur⁶⁶⁸. Diğer bir konu ise imparatorluğun uzak sınırlarında askerler ve İtalyan şarabını tercih eden üreticiler için yerel üretim ile ihtiyaca karşılık verilmesi ve İngiltere örneğinde olduğu gibi bu şarapları depolamak için Dressel 2-4 amphoralarının taklitlerinin yapılmasına sebep olmuştur⁶⁶⁹. Söz konusu üretim için İtalya’daki Villa Rusticalar örnek alınmış, İspanya, İngiltere ve Galya’da da büyük boyutlu Roma tipi villalar inşa edilmiş ya da eski villalar büyütülerek üretim kapasiteleri artırılmıştır⁶⁷⁰. MS 150’den sonra İtalyan Dressel 2-4 amphoraları piyasadaki tamamen kaybolmamış ama pazardaki yerini Batı Akdeniz’de üretilen Dressel 2-4 amphoralarına bırakmıştır⁶⁷¹.

İtalyan üretimi Dressel 2-4 amphoralarının piyasaya dağıtıldığı başlıca yerler Ostia, Pozzuoli, Tarentum ve Brundisium’daki limanlar olmuştur. Campania’da Minturnae, Sinuessa ve Volturnum’da toplanan mallar bu büyük limanlar aracılığı ile piyasaya sürülmüştür. Dressel 2-4 amphoralarının ilk ihracat izlerinden biri İspanya yakınlarında bulunan La Almadra batığı olmuştur. Bu durum ise Campania şarabının Geç Cumhuriyet Döneminden itibaren İspanya’da alıcı bulduğunun göstergelerinden biri olmuştur. Bir diğer batık ise MÖ I. yy’a tarihlenen Fransa’daki Pomegues B batığı olmuştur⁶⁷².

Grand Ribaud D Batığı; Fransa’da Grand Adacığının kuzeybatı ucunda 19 m derinlikte yer alan batık MÖ 10 ile MÖ 1 arasına tarihlendirilmiştir⁶⁷³. Batık ile ilgili kazılar 1982 yılında başlamış ve özellikle kargo kısmındaki materyaller üzerine çalışmalar derinleştirilmiştir. Söz konusu batığın kargosunda çok sayıda Dressel 2-4

⁶⁶⁷ Williams vd. 2023, 336; Grand Ribaud D batığında tespit edilen L. Eumachius mührü bu durum için örnek teşkil etmiştir.

⁶⁶⁸ Calvo-Monfor 1993, 53.

⁶⁶⁹ Calvo-Monfor 1993, 54.

⁶⁷⁰ Calvo-Monfor 1993, 56.

⁶⁷¹ Desbat vd. 1990 203-213.

⁶⁷² Duncan-Jones 1982, 8.

⁶⁷³ Hesnard vd. 1988, 16; Parker 1992, 202.

amphorası ve büyük boyutlu taşımacılık için kullanılan doliaların olması Campania şarap ihracatının anlaşılması adına oldukça önemlidir⁶⁷⁴. Gemi kargosunda belirlenen Dolialar çapları, boyları ve formları göz önüne alındığında 1436 ile 2572 litre arasında hacimlere sahip olduğu anlaşılmıştır⁶⁷⁵. Batığın en dikkat çekici kargolarından biri Pompei Dressel 2-4 üretimi olduğu anlaşılan amphoralar olmuştur⁶⁷⁶. Söz konusu amphoralar üzerinde L. EVMACHI L(uci)- M.LIVI.CAV – CAVSHRI gibi mühürler tespit edilmiştir⁶⁷⁷. Yapılan çalışmalarda en az 141 Campania üretimi tam Dressel 2-4 amphorası ele geçmiştir⁶⁷⁸. Bunların yanı sıra batıkta farklı tip seramikler ve materyaller de ele geçmiştir⁶⁷⁹. Gemi hacmi hesaplandığında 52 ton kapasiteye sahip olduğu bu kapasite için ise 477 amphora (12.400 litre) ile 10-12 dolianın (21.000 litre) olması gerektiği anlaşılmıştır⁶⁸⁰. Bu durum göz önüne alındığında dolialar amphoraların yaklaşık iki katı kapasite ile gemideki varlığını göstermiştir. Bu durum ise şarap taşımacılığının temelinde amphoralardan ve doliaların ön planda olduğunu göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir⁶⁸¹. Batık Campanaia ile Galya arasındaki şarap ticaretini göstermesi açısından önemlidir⁶⁸². **(Lev. XIX Çiz. 5)**

Ladispoli Batığı: İtalya’da Torre Flavia açıklarında tespit edilen ve 400 metre karelik bir alana dağılmış olan batık MS I. yy’a tarihlendirilmiştir⁶⁸³. Gemi kargosunda 3 sıra halinde dizilmiş kapasiteleri ortalama 3000 litreyi bulan en az 8 en fazla 10 adet dolia tespit edilmiştir⁶⁸⁴. Geminin ön ve arka kısmında 40’tan fazla İtalyan üretimi Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁶⁸⁵.

⁶⁷⁴ Batık kargosundaki dolialar için bkz: Hesnard vd. 1988, 35-39.

⁶⁷⁵ Hesnard vd. 1988, 37-38; Parker 1992, 203.

⁶⁷⁶ Hesnard vd. 1988, 39; Rice 2016, 177.

⁶⁷⁷ Hesnard vd. 1988, 49.

⁶⁷⁸ Hesnard vd. 1988, 60.

⁶⁷⁹ Hesnard vd. 1988, 68-82.

⁶⁸⁰ Hesnard vd. 1988, 139-141.

⁶⁸¹ Hesnard vd. 1988, 151.

⁶⁸² Hesnard vd. 1988, 156.

⁶⁸³ Parker 1992, 233; Rice 2016, 177.

⁶⁸⁴ Parker 1992, 233-234.

⁶⁸⁵ Parker 1992, 233-235.

La Giraglia Batığı: Korsika'nın en kuzey noktasında, küçük La Giraglia Adası yakınlarında batık 1993 yılında keşfedilmiş ve MÖ I. yy'a tarihlendirilmiştir⁶⁸⁶. Batığın kargosunda en az 8 dolia tespit edilmiştir. Geminin inşa teknikleri ve malzemeleri dikkate alındığında İtalya Minturna'da yapılmış olabileceği düşünülmektedir. Batıkta 200'den fazla Dressel 2-4 amphorası olduğu tespit edilmiştir. Bu amphoraların büyük kısmı İspanyol üretimi olup bir kısmı ise Campania üretimi olduğu anlaşılmıştır⁶⁸⁷.

Escombrera 3 Batığı; Batık MS I. yy'a tarihlendirilmiş olup İspanya kıyılarında tespit edilmiştir. Batıkta Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraları ve Tarraconensis üretimi Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁶⁸⁸.

Punta Sardinia A Batığı: İtalya kıyılarında tespit edilen batık MS I. yy'ın sonu MS II. yy'ın başına tarihlendirilmiştir. Batıkta İtalyan üretimi Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁶⁸⁹.

Cerno Batığı: İtalya kıyılarında bulunan MS 50-MS 100 arasına tarihlendirilmiştir. Batığın kargosunda en az 100 adet Campania üretimi Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁶⁹⁰.

Krava Batığı: İtalya'nın kuzey batısına yakın bir konumda Adriyatik'te tespit edilen batık MS I-II. yy'a tarihlendirilmiştir. Batığın kargosunda İtalyan üretimi Dressel 2-4 amphoraları tespit edilmiştir⁶⁹¹.

Maratea A Batığı: İtalya'da La Secca kıyılarında tespit edilen batık MS I. yy'ın ortalarına tarihlendirilmiştir. Batığın kargosunda çok sayıda İtalyan üremi Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁶⁹².

⁶⁸⁶ Marlier 2002, 161.

⁶⁸⁷ Marlier 2002, 162.

⁶⁸⁸ Rendina 2020, 17.

⁶⁸⁹ Rendina 2020, 21.

⁶⁹⁰ Parker 1992, 138.

⁶⁹¹ Parker 1992, 230.

⁶⁹² Parker 1992, 258.

Panarea (Alberti) Batığı: Panarea Adası'na yakın bir bölgede tespit edilen batık MS 50-MS 100 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Batığın kargosunda çok sayıda İtalyan üretimi Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁶⁹³.

Planier A Batığı: Marsilya'ya yakın bir konumda olan Planier Adası'nın kıyılarına yakın bir konumda tespit edilen batık MS 1-MS 15 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Batığın taşıdığı mallar arasında Campania üretimi Dressel 2-4 amphorası olduğu da tespit edilmiştir⁶⁹⁴.

Plavac A Batığı: Hırvatistan'a bağlı Zlarin Adası'nın açıklarında tespit edilen batık MS I. yy'a tarihlendirilmiştir. Batığın kargosunda Campania üretimi çok sayıda Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁶⁹⁵.

Bu batıkların yanı sıra piyasadaki değişimi gösteren çarpıcı örneklerden biri İtalya'nın kuzeyinde San Bartolomeo al Mare kıyısına yakın bir konumda bulunan ve MS I. yy'ın ortalarına tarihlendirilene Diano Marina batığıdır. Batığın kargosunda 1000'den fazla İspanyol üretimi Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁶⁹⁶. Bunun yanı sıra Les Sorres III (MS 25-MS 100), Petit Congloué (MS I. yy'ın ortaları), Île Rousse (MS I. yy'ın ortaları) gibi çok sayıda batığın kargosunda çok sayıda İspanyol üretimi Dressel 2-4 amphorası tespit edilmiştir⁶⁹⁷. **(Lev. XIX Çiz. 6)**

Akdeniz genelinde yapılan çalışmalarda Roma dönemine ait en çok batık İtalya çevresinde (458 adet) bulunmuştur. Sonra sırası ile Fransa (282), İspanya (134), Hırvatistan (92), Yunanistan (84), Türkiye (63), İsrail (31), Kıbrıs (15), Malta (12), Almanya-Hollanda (11), İngiltere (10), Lübnan (9), Bulgaristan (8), Belçika (7), Tunus (6), Romanya (3), Mısır (2), Ukrayna (1) ülkelerinde Roma dönemine tarihlenen batıklar bulunmuştur⁶⁹⁸. Bu rakamların yeni bulunan batıklar ile sayısı artmaktadır.

⁶⁹³ Parker 1992, 302.

⁶⁹⁴ Parker 1992, 314.

⁶⁹⁵ Parker 1992, 318.

⁶⁹⁶ Parker 1992, 163.

⁶⁹⁷ Rice 2016, 177.

⁶⁹⁸ Parker 1992, 7.

Dressel 2-4 amphoralarının dağılımından anlaşılacağı üzere, Campania şarabına olan talep sadece Akdeniz ile sınırlı kalmamış, Hindistan'dan Kuzey Avrupa'ya, Karadeniz'den Arabistan'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. MS 79'daki patlamada yok olan arazi içerisinde üretim alanlarının yanı sıra amphora atölyeleri de olmalıdır. Ancak bu büyük felaket şarap ihracatını durduramadığı gibi amphora üretiminde durduramamıştır. Ancak bu felaketten sonra üretim miktarı ve amphora sayılarındaki azalma piyasada boşluk oluşturmuş, bu boşluk ise yukarıda bahsi geçen Doğu ve Batı Akdeniz'deki farklı yerleşimlerin ürettiği taklit Dressel 2-4 amphoraları ve bölgelerin lokal şarapları ile doldurulmaya çalışılmıştır. **(Lev. XX Grafik 7) (Lev. XXI Grafik 8)**

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: PAX ROMANA DÖNEMİ EKONOMİSİ VE CAMPANIA ŞARABININ TİCARETİ

IV. I. Pax Romana Dönemi Ekonomisi

Pax Romana döneminin, iktisadi yapısını yorumlamak ve değerlendirmek için bu dönemin alt yapısını hazırlayan Roma Cumhuriyet dönemi ekonomisine göz atmak gerekmektedir. Çünkü Pax Romana dönemindeki ticari ilişkiler, özellikle Campania şarabı için geç Cumhuriyet döneminde başlayan ekonomik hareketliliğin ve ticari ilişkilerin bir sonucu olarak doğmuştur. Başta batıklar ve amphoraların sayısal dağılımına ve yayılımına bakıldığında, arkeolojik materyaller geç Cumhuriyet döneminde de yoğun ticari hareketlilik olduğunu göstermiştir.

IV. I. I. İktisadi Açıdan Cumhuriyet Dönemi

Roma Cumhuriyeti ekonomik açıdan iç savaflara kadar bir istikrar çizmişse de özellikle geç Cumhuriyet dönemi ile iktisadi olarak yıpranmış, olumsuz siyasi gelişmeler piyasaya yansımıştır. Bu durum basılan paraların miktarları ve içerisindeki değerli madenlerin azalması üzerinden takip edilebilmektedir. Örneğin Roma Cumhuriyetinde ne kadar miktarda para basıldığı net bilinmese de eldeki veriler üzerinden özellikle savaş öncesi para basımının çoğaldığı ve bu paraların savaşlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır⁶⁹⁹. Cumhuriyet Dönemindeki para grafiği ile ilgili en önemli çalışmalardan biri Hopkins tarafından yapılmıştır. İç savaşların ekonomideki etkisini gösteren bir başka grafik Crawford'un verilerini kullanan Harl tarafından hazırlanmış, savaş öncesinde devletin bastığı para miktarındaki artış gösterilmeye çalışılmıştır⁷⁰⁰. Hopkins'in grafiğinde MÖ 150 ile MÖ 80 yılına kadar sikkelerin içerisindeki gümüş miktarında artış olduğu, MÖ 80 ile MÖ 50 yılları arasında gümüş oranlarında düşüş yaşandığı görülmektedir⁷⁰¹. **(Lev. XXI Grafik 9)** Hopkins ayrıca askeri harcamalar ile de çalışmalarda bulunmuş ve

⁶⁹⁹ Hollander 2007, 17; İktisatçı Irving Fisher'ın 1911 yılında ortaya attığı "miktar teorisi" üzerinden paranın arzı, işlem miktarı, fiyatlar ve paranın dolaşım hızı arasında matematiksel bir ilişki vardır. Para piyasa için değil asker maaşlarını ödemek için basıldığında, ekonomik olarak olumsuz bir tablo ile karşı karşıya kalınır. Detaylar için bkz: Duncan-Jones 1994 et all.

⁷⁰⁰ Harl 1996, 12-13.

⁷⁰¹ Hopkins 1980, 107- 109 fig. 2; Hollander 2007, 17.

sikkeler üzerinden askeri harcama grafiği ıkarmıřtır⁷⁰². Bu grafiğe göre iç savaşlar sırasında askeri harcamalardaki artış açık bir şekilde görülebilmektedir. Hopkins Roma ordusunun bütün birimlerinin maaşları, dlleri ve emeklilerin giderleri ile toplamda yaklaşık 245.000-250.000 milyon HS miktarında olduğunu n grmřtr⁷⁰³. Roma Cumhuriyet Dönemi madenler üzerinden okunmaya çalışıldığında üretim sürekliliği olarak altın ve bronz sikkelerin tuhaf bir istatistik sergilediği görülmektedir. Gümüş sikkelerin üretimi artmakla birlikte özellikle bronz sikke üretiminde ciddi boşluklar göze çarpmaktadır. Örneğin Mö 146-114 yılları arasında çok nadiren bronz sikke basılmıştır. Bu durumun nedeni net olarak anlaşılamasa da asker maaşlarının gümüş sikkeler ile ödenmesi, sahte üretim kaynaklı bronz sikkelere olan güvenin kaybolması ve piyasada talep görmemesi gibi nedenler ortaya atılmaktadır⁷⁰⁴.

Roma'nın Geç Cumhuriyet dönemine iktisadi açıdan bakıldığında her ne kadar savaşların gölgesinde ve güvensiz bir piyasa ortamı olduğu görülse de İtalya topraklarında üretilen ürünlerin deniz aşırı topraklara satıldığı anlařılmaktadır⁷⁰⁵. Bu dönemde başlayan fetihler yoluyla toprakların genişletilmesi ve bu topraklarda üretim yapılması devletin ekonomisini olumlu anlamda etkilemiştir. Ayrıca Batı Akdeniz'de Roma şarabı ile köle takası⁷⁰⁶ ve fetihler yoluyla köle sayısının artırılması düşük maliyetli büyük boyutlu üretim için zemin hazırlamıştır. Bu durum Pax Romana Döneminde etkili olacak azatlı üreticilerin n hazırlığı olarak değerlendirilebilir. Geç Cumhuriyet döneminin olumlu etkilerinden biri genişlemeye başlayan topraklar sayesinde özellikle imparatorluk döneminde önemli bir gelir kaynağı olan vergiye dayalı ekonominin güçlenmesine sebep olmuştur. Ayrıca yine bu yeni toprakların yer altı (madenler) zenginlikleri, stratejik ticari yerleşimleri ve Romalı girişimcilerin farklı bölgelere yerleşmeye başlaması ekonomik açıdan olumlu etkilerden bir kaçıdır. Akdeniz piyasasındaki hareketlilik için batık sayılarına bakılması bile Pax Romana Dönemi'ndeki

⁷⁰² Hopkins 1980, 110.

⁷⁰³ Hopkins 1980, 125.

⁷⁰⁴ Hollander 2007, 25.

⁷⁰⁵ Bu durum şarap üzerinden değerlendirildiğinde Roma retimi amphoraların (Dressel 1 gibi) farklı bölgelere çok miktarda gönderildiği tespit edilmiştir; Peacock 1986, 90.

⁷⁰⁶ Hollander 2007, 105; Doğer 2004, 34.

pazar hareketliliğinin zeminin hazırlayan etkenlerin Cumhuriyet Dönemi'nin sonunda meydana geldiğini göstermek açısından önemlidir. Batık yoğunlukları, her iki dönemde de diğer dönemlere oranla çok daha fazla sayıda ele geçmesi, bu dönemlerde yoğun bir şekilde ticari aktivitelerin yapıldığını göstermektedir⁷⁰⁷. **(Lev. XXII. Grafik 10)**

Cumhuriyet Dönemi'nde Batı Akdeniz piyasasının önemli aktörlerinden olan Kartaca'nın ortadan kaldırılması, Geç Cumhuriyet döneminde Galya ve Germania'da etkili olan kavimlerin bertaraf edilmesi, Roma'nın Akdeniz'in batısında elini güçlendirmiştir. Akdeniz'in doğusunda ise önemli bir krallık olan Pergamon'un Roma'ya vasiyet yoluyla bırakılması, serbest liman olması itibari ile stratejik bir konumda olan Delos adası ve İskenderiye şehri gibi önemli liman faaliyetleri gösteren piyasanın kilit noktalarına Roma ürünlerinin girmesi ve popülerleşmeye başlaması bir diğer önemli gelişmedir. Mısır, Anadolu ve Kıta Yunanistan ile olan siyasi ilişkiler, Roma'nın Doğu Akdeniz'de ticari olarak güçlenmesini sağlamıştır. Roma'nın Akdeniz'deki ticari aktivitelerinin yoğunluğu batıklar üzerinden yapılan grafikler ile de anlaşılabilir. Parker yayınladığı Roma batıkları grafiği üzerinden Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemleri arasında bir kıyaslama yapılabilir. Bu doğrultuda MÖ 150-1 ile MS 1-150 arasındaki oransal yakınlık, siyasi krizlerin Akdeniz ticari faaliyetlerini durdurmadığını başka bir deyişle büyük miktardaki mal mübadelelerinin her orta ve geç Cumhuriyet ile Pax Romana Dönemi boyunca sürdüğü anlaşılmıştır⁷⁰⁸.

Geç Cumhuriyet döneminin olumlu gelişmelerinin yanında devletin iktidar mücadeleleri ve yayılma politikasının getirdiği bir dizi kriz karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu mücadeleler için toplanan orduları beslemek için üreticilerin malları piyasaya çıkmadan toplanmıştır⁷⁰⁹. Siyasi istikrarın sağlanamaması, piyasayı olumsuz etkileyen sebepler arasında sayılmaktadır. Yaşanan olumsuz gelişmeler için piyasaya

⁷⁰⁷ Parker 1992, 557.

⁷⁰⁸ Parker 1996, 550, Fig.4.

⁷⁰⁹ Orduların ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan üretimi gösteren önemli kanıtlardan biri, garnizonların yerleştirildiği alanlara yakın konumlarda bulunan amphora yığınları olarak gösterilebilir.

sürülen para miktarı önemli ip uçları vermektedir. Roma krizleri atlatabilmek için bu iç mücadeleler de bol miktarda para basmıştır⁷¹⁰.

Özellikle Roma iktidarı için yapılan mücadelelerde büyük miktarda ganimet hızlı bir şekilde el değiştirmiş, başkente sıçrayan çatışmalar başta senatörler ve elit sınıf olmak üzere, zenginlerin hızlı bir şekilde yer değiştirmesine sebep olmuştur⁷¹¹. Cumhuriyet Dönemi'nde şehirlerde nüfusun artması, köyden kente göçün nedeni olmuş ama Geç Cumhuriyet döneminde çatışmalardan özellikle başkentinde etkilenmesi sebebi ile aristokratların kentten köye göç etmesini sağlamıştır. Villa sayılarında Cumhuriyet dönemindeki artış ile Pax Romana önemindeki artış paralellik göstermektedir⁷¹². Bu durum elit kesimin kendini daha güvende hissetmesi ve dönemin modası olan iyi şarap üretmesi amacı ile gerçekleştirilmiştir. Öyle ki Campania'daki çiftliklerin karakterindeki dönüşümün izleri bu dönemden itibaren görülebilmektedir. Küçük boyutlu ve işlevsel olarak üretime odaklanmış çiftliklerin yerini yavaş yavaş lüks ve büyük üretime odaklı Villa Rusticalar almaya başlamıştır⁷¹³. Batıklardan ve kazılardan ele geçen veriler İtalya'daki büyük üretimi gözler önüne sermektedir. Ayrıca Romalı çiftçi için büyük boyutlu üretim için önemli pazar, iç çekişmelerde kullanılan ve mutlu edilmek zorunda olunan askeri birlikler olmuştur. Bu olumlu gelişmelerin yanı sıra ağırlaşan vergiler, mal ve can güvenliliğinin olmaması ve ellerindeki toprakları genişletmeye çalışan elitlerin baskısı küçük boyutlu üretim yapan sınıfı zora düşüren sebeplerden biri olmuştur. Bu yüzden sadece siyaset açısından değil piyasa açısından da Roma'nın barışa olan ihtiyacı açıkça görünmektedir.

İtalyan şarabının geç Cumhuriyet dönemi ile doğuda yoğun talep gördüğü arkeolojik kanıtlarla ortaya konulmakta⁷¹⁴, Filippo Coarelli doğuya İtalyan şarabı götüren gemilerin Yunanlılara ait sanatsal ve lüks ürünler ile geri döndüğünü iddia etmiştir⁷¹⁵. İç

⁷¹⁰ Harl 1996, 12-14.

⁷¹¹ Ceaser'in Roma'ya yürümesi ve Pompei'nin senatörler ile başkenti terk etmesi bu duruma örnektir. Öyle ki ünlü Cicero'da başkenti terk eden elit grubun içerisinde yer almıştır.

⁷¹² Marzano 2007, 200.

⁷¹³ Detaylı bilgi için III. Bölüme bakınız.

⁷¹⁴ Woolf 1992, 289.

⁷¹⁵ Coarelli 1983, 45-53.

piyasa için ise şarap tüketimini tavernaların sayılarındaki artış, şaraba olan talebi göstermektedir⁷¹⁶. Bunun yanı sıra halka dağıtılmak üzere veya ziyafetlerde ikram olarak zenginler tarafından büyük miktarlarda şarap satın alınmıştır⁷¹⁷.

Elbette Pax Romana döneminde bütünüyle piyasa değişmemiş, zaten Akdeniz pazarında söz sahibi olan Romalı tüccarların elleri güçlenmiş sayıları ve ticari ağırları artmıştır. Ancak Campania Bölgesi'nin ürünleri geç Cumhuriyet döneminde de talep görmüştür. Yapılan kazı ve yüzey araştırmaları, İtalyan üretimi Greko-İtalik amphoralarının tespit edilmesi, Orta-Geç Cumhuriyet döneminde İtalyan ürünlerinin Akdeniz piyasasında tercih edildiğini göstermiştir⁷¹⁸. Her ne kadar makro düzeyde Roma iktisadını sarsan bu gelişmeler üretici sınıfı etkilemişse de mikro düzeyde Campania özelinde üretim kesintisiz devam etmiş hatta Pax Romana öncesi bölge şarap üretimi açısından teşvik edilmiştir. Pax Romana Dönemi'nde patlama yapacak olan üretim için koşullar, üreticileri, girişimcileri, pazarı ve piyasa motivasyonunu Campania lehine sunmuştur.

IV. I. II. İktisadi Açıdan Pax Romana Dönemi

Bu bölümde Roma ekonomisinin Pax Romana Dönemi içerisindeki ekonomik faaliyetlerinin değerlendirilmesi yapılacak, ekonomik model ve sonuç kısımlarında elde edilen bilgiler doğrultusunda, Roma ekonomisinin Campania şarabı ihracatı üzerinden yapısal sürecine dair değerlendirmelerden bahsedilecektir. Pax Romana Dönemi içerisinde Campania şarap ihracatını anlamaya çalışırken, makro ekonomi faktörü de değerlendirilmelidir. Bu açıdan Pax Romana Dönemi ekonomik koşulları, piyasa hareketliliği ve paranın bu dönem içerisindeki rolü de anlaşılmalıdır. Bölgede üretilen şarabın ihracatı, dönemin koşulları ve organizasyon yapısına bağlı olduğundan, Pax Romana Dönemi'ndeki iktisadi yapıya kısaca değinilecektir. Antik çağ ekonomisi ile ilgili tartışmalar antik Yunan ve Roma dönemleri için bağımlı pazarlar olup olmadığı ya da piyasa ekonomisinin varlığı ve varsa etkisi ve gücü üzerinden yapılsa da Roma devleti

⁷¹⁶ Hollander 2007, 114.

⁷¹⁷ Hollander 2007, 119; Lucullus tarafından halka binlerce litre şarap dağıtılmıştır. Ancak piyasayı olumsuz etkilememe için şarap ve zeytin yağı ürünleri devlet tarafından halka hibe edilmemiştir.

⁷¹⁸ Tchernia 1986, 42; Moore 1995, 13.

diğer uygarlıklardan farklı olarak ele almak, devletin etki alanı, bireysel ya da kurumsal destekle oluşturulan pazarlar ve dönemin koşullarını gözden kaçırmamak gerekir. Ayrıca Roma ekonomisini makro düzeyde değerlendirmek için piyasa verilerine dair bilgilere ulaşılmasına rağmen bu konu spekülasyona oldukça açıktır⁷¹⁹. Roma ekonomisini incelerken, henüz sanayi devriminin gerçekleşmediğini bu doğrultuda Roma iktisadi yapısını, içerisinde bulunduğu dönemin siyasal ve iktisadi koşulları ile değerlendirmek doğru olacaktır. Bu kapsamda kimi ekonomistler Roma işçi sınıfı ve üretim koşulları ile ilgili Malthusçu model ışığında değerlendirmeyi uygun görmüşlerdir⁷²⁰. Roma imparatorluğunun sınırlarını genişlettikçe hükmü altına giren kişi sayısının artması, makro düzeyde nüfus, üretici ve tüketici arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir⁷²¹. Ancak bu görüşe karşı çıkan isimlerden biri Marks olmuştur. Marks ekonomik yapılanmayı sermayeyi elinde tutanların tutumları ile ilişkilendirmiştir. Durum ne olursa olsun üretim miktarları ve piyasadaki değerlerini anlamak için, ele geçen kısıtlı veriyi doğru değerlendirmek gerekmektedir. Söz konusu veriler, arkeolojik kazılardan ele geçen buluntular, epigrafik kaynaklar ve ticari iletişim ile açıklanmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda Pax Romana ekonomisini üretim, ticaret, vergiler, para akışı ve ekonomik politika üzerinden değerlendirmek doğru olacaktır.

Roma İmparatorluğu makro ekonomi olarak değerlendirildiğinde farklı ekonomik sistemler ile karşılaşılmaktadır. Cumhuriyet Dönemi'nde başlayan, ekonomide köle emeğine sistem imparatorluk döneminde devam etmiştir⁷²². Bunlardan biri köleye dayalı tarım ekonomisi olmuştur. Köle tabanlı tarım ekonomisi adına Roma'da farklı sektörlerde iş gücü olarak köleler kullanılmıştır. Bu sektörlerin başında tarım gelmiştir. Ancak Campania Bölgesi gibi özel ürünler (şarap) üreten yerlerdeki tarımsal faaliyetler kölelerden ziyade uzmanlaşmış işçiler kullanılarak üretim gerçekleştirilmiştir⁷²³. Bunun dışında Roma imparatorluğu tarımsal üretimi gücünü için diğer üretim alanlarında olduğu

⁷¹⁹ Temin 2013, 193.

⁷²⁰ Malthusçu modele göre işçi sınıfının ve üretimin kapitalist sistemin yanında nüfusun artması ile şekillendiğini hatta işçi sınıfının bu doğrultuda sayılarının artması ile yoksullaştığını ileri sürmüştür.

⁷²¹ Temin 2013, 193.

⁷²² Hopkins 1978, 10-13.

⁷²³ Goodchild 2019, 87-88.

gibi genellikle fakir köylüleri ve köleleri kullanmıştır⁷²⁴. Tarımsal üretimde işçiler deneyim ve uzmanlıklarına göre vasıflı ve vasıfsız olarak ayrılmakta ve söz konusu köle ve azatlılar vasıfsız grubu oluşturmaktadır⁷²⁵. Kartaca'nın yenilmesinin ardından Akdeniz piyasası Roma'nın eline geçmiş fetihler ile hem köle hem de ganimet ele geçirmiştir⁷²⁶. Geç Cumhuriyet döneminde Roma sınırları içerisinde yaklaşık 6-8 milyon kölenin yaşadığı tahmin edilmektedir⁷²⁷. Pax Romana Dönemi'nde fetihlerden sonra sayı artmış olsa da Roma İmparatorluğu doğal sınırlarına ulaştığı için köle kaynakları azalmış olabilir. Bir diğer sistem ticaret ve pazar ekonomisi olmuştur. Pax Romana ve hemen öncesinde yapılan fetihler ile Akdeniz bir iç deniz haline gelmiş ve coğrafi olarak çok geniş topraklar imparatorluğun hükmüne girmiştir. Bu sayede Roma, yapılan ticari faaliyetlerinden vergiler almış ve hazinesine önemli oranda katkı sağlamıştır. Ayrıca bu ticari faaliyetleri desteklemek için gerekli vergi ve gümrük politikaları uygulamıştır⁷²⁸. Devletlerin en büyük gelir kaynağı olan vergi, Roma iktisadi yapısının da en değerli taşı olmuştur. İktisatçılar Roma ekonomik yapısını vergiye dayalı toplum olarak tanımlamışlardır⁷²⁹. Vergi toplamak devletlerin en çok sorun yaşadığı organizasyonlar arasındadır. Vergi toplayıcıların adil olması ve etik davranması, bu organizasyonun devamlılığı için oldukça önemlidir. Örneğin Cicero, vergi toplayıcıları ve tefecileri kötü düşüncelere sahip, etik değerlerden yoksun kişiler olarak eleştirmiştir⁷³⁰. Roma gibi emperyal devletlerin piyasadaki mallara ve piyasadaki aktörlere uyguladığı müdahaleler daha çok vergi yolu ile gerçekleştirilmiş ve bu sayede devlet istediği grupları avantajlı hale getirmeye çalışmıştır.

Epigrafik veriler doğrultusunda Augustus dönemindeki önde gelen iş kolları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu veriler sadece Roma şehrindeki iş kollarını kapsamaktadır. Bu meslek gruplarının yer aldığı sektörlerden bazıları şöyledir; İnşaat, tarım, bankacılık,

⁷²⁴ Holleran 2016, 88.

⁷²⁵ Aldrete 2004, 191.

⁷²⁶ Alston 1998, 180.

⁷²⁷ Harris 2011, 273-284.

⁷²⁸ Roma Dönemi'nde alınan vergi çeşitleri şunlardır: Arazi vergisi, ticaret vergisi, ithalat ve ihracat vergisi, aşar vergisi, konut vergisi, konut ve mülk vergisi, köprü ve yol vergisidir.

⁷²⁹ Parkins 1998, 22; Finley 1973, 17; Hopkins 1978, 90-98; Temin 2012, 60.

⁷³⁰ Vander-Ploeg 2016, 38-39.

ulaştırma, yönetim, eğitim, ticaret ve imalat olarak belirlenmiştir. **(Lev. XXII Grafik 11)** Roma şehrinde bulunan yazıtlar gözetilerek oranlama yapılmıştır⁷³¹. İtalya genelinde toplanan 1469 yazıt incelendiğinde bölgesel olarak Latiniüm ve Campania bölgesinde yoğun ticari aktivitelerin ve iş hacminin olduğu anlaşılmıştır⁷³².

Roma'da kullanılan ekonomik sistemlerden biri piyasa ve pazar ekonomisi olmuştur. Bu sistem üretici ve tüccar tabanlı olarak inşa edilmiştir. Burada seramik, dokuma, maden, cam gibi ürünleri imal edenler ve bu ürünleri pazarda satanlar üzerinden bir ekonomik açıklama getirilmiştir. Bunun dışında devlet kontrolünde veya devletin piyasaya müdahalesi ile oluşturulan ekonomik bir sistem vardır. Bu sistemde devlet özellikle kriz dönemlerinde fiyatların kontrolünü sağlamak ya da belli bir bölgeye mal göndermek için uyguladığı yaptırımları gözetilen bir sistemdir. Buradaki devlet politikasına göre piyasa ya da karlılık oranları değil politikanın yararına uygulanan kişiler gözetilmiştir. Bunun yanı sıra Antik Roma imparatorluğunun ekonomik sistemini tek bir model ile açıklamak oldukça zordur. Çünkü bu iktisadi yapının çok fazla değişkeni ve bu değişkenlerin bağlı oldukları durum söz konusudur.

Roma ekonomisi için tüccarların yeri oldukça önemlidir. Romanın ticari bağlantıları düşünüldüğünde kara yollarının yanı sıra Akdeniz, Nil, Karadeniz hatta Adriyatik'te etkin rol oynağı görülmüştür. Pax Romana döneminde su yollarına limanlar ve tersaneler inşa edilerek katkı sunulmaya çalışılmıştır. Tüccarları ve yatırımcıları desteklemek için devlet tarafından kimi zaman vergi indirimleri ya da teşvikler verilmiştir. Bunun yanı sıra tüccarlar kendi aralarında haklarını korumak ya da iş birliği yapmak için loncalar kurmuştur. Roma Cumhuriyet döneminde deniz ticaretinin İtalya'daki en güçlü limanı Campania Bölgesi'nde yer alan Pozzuoli limanı olmuştur. Pax Romana ile başlayan imparatorluk döneminde ticari hareketliliğin yeni merkezi olacak Ostia limanı inşa edilmiş ve Pozzuoli limanına önemli bir rakip olarak ortaya çıkmıştır⁷³³.

⁷³¹ Vandevoorde 2019, 9.

⁷³² Vandevoorde 2019, 13.

⁷³³ Frank 2004, 213.

Roma'nın ekonomik başarısının altında birçok sebep yatsa, en önemli faktörlerden biri piyasanın güvende hissetmesi için istikrar ve barış ortamını Akdeniz'de sağlayabilmesi olmuştur. Özellikle bu dönemde Küçük Asya, Yunanistan, Suriye, Mısır ve birçok eyalette büyük boyutlu bir savaş yaşanmamış ve halkları genellikle Roma'ya bağlı kaldığı anlaşılmıştır⁷³⁴. Ayrıca Roma İmparatorluğun MS I-III. yy arasında sınırların genişlemesi ile ekonomik anlamda da önemli değişimler yaşanmıştır⁷³⁵.

Roma ekonomisinde serbest piyasa mı hüküm sürüyor yoksa devlet tarafından ticaret dizayn mı ediliyor⁷³⁶? Roma piyasası, birbirine bağımlı pazarlardan oluşan bir küme içerisinde yer almıştır⁷³⁷. Söz konusu ticaret ağları pek çok yol ile tespit edilebilmektedir. Bu ağları anlamak için kullanılan yöntemlerden biri amphoraların yer değişimleri olmuştur. Pax Romana Dönemi için Dressel 2-4 tipi amphoralar bu izi sürmemize yardımcı olan ipuçlarından sadece biridir⁷³⁸. Tarımsal üretim ve ticaretinin yapılması Roma ekonomisinin en büyük sektörünü oluşturmuştur⁷³⁹. Sosyal statü tarım sektöründe de kendini göstermiştir. Aristokratlar ve köylüler tarımdan geçinmeyi seçmişler aralarındaki statü elde ettikleri kazanç ile orantılı olmuştur⁷⁴⁰. Kendisi de çok zengin bir adam olan Seneca, arketipik zengin Romalıyı, çiftçilik yapan vatandaş olarak nitelendirmiştir. Pax Romana Dönemi'nde kölelerin nüfusu azalmış ama nitelikli işçi yetiştirmeye yönelik çalışmalar üretimin düşmemesine sebep olmuştur⁷⁴¹. İmparatorluk kendi üretimi malları simgesel hale getirmiş ve imparatorluğun her yerinde ticaretinin yapılmasını sağlamıştır. Bu mal gruplarından biri Arretine (terra sigillata) seramiğidir. Tahıl ithalatı ise hükümetin güvence altına aldığı ve vergilerinden vazgeçtiği önemli bir ticaret olmuştur⁷⁴². Ayrıca Augustus vergileri dizayn edebilmek için ülkede düzenli nüfus sayımı yaptırmış bu sayede tüm potansiyel vergi mükelleflerini tespit etmeye çalışmıştır. Hadrianus vergiler noktasında indirimler yapmış, depremden zarar gören Küçük Asya

⁷³⁴ Bozkan 2023, 6.

⁷³⁵ Flohr 2008, 173.

⁷³⁶ Bang 2007, 3.

⁷³⁷ Temin 2013, 2.

⁷³⁸ Peacock-Williams 1991, 51-53.

⁷³⁹ Duncan-Jones 1982, 33; Jongman 2002, 31.

⁷⁴⁰ Finley 1985, 44.

⁷⁴¹ Finley 1985, 86.

⁷⁴² Ducan-Jones 1990, 46.

eyaletindeki birçok şehrin vergi borcunu ertelemiştir⁷⁴³. Keith Hopkins Roma ekonomisi için tarafından geliştirilen “vergi ve ticaret” modeli geliştirmiştir⁷⁴⁴. Pax Romana için tedarik zinciri için Peiraeus, Syracuse, İskenderiye, Pozzuoli, Ostia ve Portus'un büyük limanları kullanılmıştır⁷⁴⁵.

Ticari Faaliyetlerin Artırılması için Devletin Yaptığı Çalışmalar; Pax Romana, Roma'nın ekonomik açıdan altın çağı olarak nitelendirilmiş ve bu çağın başlatıcısı Augustus olarak kabul edilmiştir⁷⁴⁶. Söz konusu dönemde imparatorluk siyasi ve ekonomik olarak büyük bir güç haline gelmiştir. İmparatorluğun kontrol ettiği topraklardan üzerinden vergi, yer altı kaynakları ve tarımsal faaliyetler yoluyla ekonomik gelir elde etmiştir⁷⁴⁷. İmparatorluğun bu gelirlerin yanı sıra ticari aktiviteleri artırması ve piyasa ekonomisinden elde ettiği kazançlar ile hazine gelirlerinin büyümesini sağlamıştır. Bu ticari aktiviteler için devlet yol hatlarını yenilemiş, ya da yeni yollar yapmış ve yol güvenliğini sağlamıştır⁷⁴⁸. Ayrıca Akdeniz'deki korsan faaliyetlerine karşı seferler düzenlemiş ve kayıt dışı ekonomiyi kontrol altına almıştır. Bu sayede mallar gönderildiği yerlere güvenle gidebilmiş ve serbest dolaşım kolaylığı ile tüccarlar ihracat ve ithalat faaliyetlerini artırmıştır. Bunun yanı sıra yeni yatırımcılar desteklenmiş gerektiğinde vergilerden indirimler yapılmıştır. Örneğin Roma'nın tüm tahıl ihtiyacının üçte biri Mısır'da üretilmiş ve büyük kargo gemileri ile Roma limanlarına gönderilmiştir. Bu ithalatın teşviki için geçiş vergilerinden muaf tutulmuştur⁷⁴⁹. Traianus döneminde vergilerde indirimde gidilmiş, bazı borçlar silinmiştir.

Vergiler: Roma İmparatorluğu önemli iktisadi gelirlerinin başında vergiler yer almıştır. Devlet topraklarında yaşayan insanların ödemesi için mülklerine ya da uğraştıkları işlere göre farklı vergi tipleri belirlemiştir. Bu vergilerden biri arazi vergisi olarak bilinen (Terra Vergisi) ve arazi sahiplerinden alınan vergilerdir. Bu vergilerin

⁷⁴³ Jones 1974, 165.

⁷⁴⁴ Temin 2012, 60.

⁷⁴⁵ Jones 1974, 223; Hesaplamalarına göre 460.000 ton gibi bir şey buğday fiyatı yaklaşık 210 milyon sestertiyi temsil etmektedir.

⁷⁴⁶ Bowser 2013, 45.

⁷⁴⁷ Blanton vd. 2022, 55.

⁷⁴⁸ Laurence 2002, 39-58.

⁷⁴⁹ Finley 1985, 159.

miktarı, arazinin konumu, üretkenliği ve büyüklüğüne göre değişmektedir. Bu değişkenlik eyaletlerdeki arazilere göre değişmektedir. Bir diğer vergi türü bugün gelir vergisi olarak değerlendirilebileceğimiz imparatorluk vergisidir. Bunun yanı sıra “sayım vergisi” olarak bütün vatandaşlardan toplanan ve gelirlerinin yüzde beşini devlete ödenmesini koşul koyan vergi mevcuttur. Tributum vergisi gelir elde eden bütün vatandaşlardan alınmıştır. Genellikle yüzde bir olarak belirlenen bu vergi farklı dönemlerde artırıldığı da olmuştur. Diğer vergi türü ticaret vergisi olarak nitelendirilen (Portoria Vergisi) ve tüccarlardan alınan vergidir. Bu verginin toplandığı alanlar genellikle limanlar ve ticaret yollarında gerçekleşen faaliyetlerden alınmıştır. Bu vergi ile bağlantılı olan satış vergisi de mevcuttur. Bu vergide satılan ürünlerin en az yüzde bir oranında devlete vergi verilmesi uygun görülmüştür. Bu vergi sadece ürünlerin satışında değil mülkiyet satışında da uygulanmıştır. Ayrıca miras yoluyla köle edinen vatandaşlara köle vergisi (Vicesima Hereditatum) uygulanmıştır. Bu vergiler, köle değerleri üzerinden yaklaşık yüzde beş oranında uygulanan vergilerdir. Ayrıca veraset vergisi olarak da bilinen ve mirasçının, kalan miras payından yüzde beş oranında ödediği bir vergide vardır. Bunun dışında eyaletler özelinde alınan vergilerde mevcuttur. Örneğin Vectigal olarak isimlendirilen vergi, bölgedeki Roma ordusunun giderlerini karşılamak için çıkarılmış vergidir. Tüm bu vergilerin dışında devletin uygun gördüğü ve olağanüstü durumların yaşandığı ortamda acil durum vergileri de vatandaştan talep edilmiştir. Bu acil durumlar, savaşlar, afetler ve hastalıklar olarak düşünülebilir⁷⁵⁰.

Vergi oranları devletin piyasaya müdahaleleri ve özellikle İtalyan ürünlerini ya da Roma sınırları içerisinde üretilen ürünlerin, dışarıdan gelen ürünlere karşı ön plana çıkarılması politikası için kullanılmıştır. Örneğin gümrük vergisi (portoria) imparatorluk sınırları dışından gelen mallar için yüzde 25, eyaletlerden gelen mallar için ise yüzde 2-5 arasındadır.

Tarımsal Üretim ve Tarım Ürünlerinin Ekonomideki Yeri; Antik çağ ekonomisinde çok önemli bir yeri olan tarım faaliyetleri, ilk aşamada hanenin artı ürünü biriktirmesi ve

⁷⁵⁰ Fitzgerald 2009, 32.

kendi geçimini sağlaması amacıyla yapılmıştır⁷⁵¹. İlerleyen süreçlerde tarımsal üretimin uzak mesafeli ve büyük boyutlu ihracatı yapılmaya başlanmıştır⁷⁵². Sınırların genişlemesi ile tarımsal alanlarda genişlemiştir. Bu alanlardan üretilen mallar farklı bölgelere ihraç edilmiş ve piyasa hacmi genişletilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren devleti yöneten diktatörler üretim ve toprağın gücünü kullanarak, toprak ile ordu arasında bir çıkar bağı oluşturmuşlardır. Örneğin Sulla Etruria, Umbria, Latium ve Campania'daki arazilere el koymuş ve söz konusu arazileri yaklaşık 80.000 emekli askere tahsis etmiştir. Caesar ise İtalya'daki topraklara 15.000 emekli askeri yerleştirmiştir⁷⁵³. Ayrıca büyük kısmını emekli askerlerin oluşturduğu yaklaşık 80.000 Romalıyı da deniz aşırı kolonilere yerleşmesini sağlamıştır⁷⁵⁴. Augustus ise 300.000'den fazla kişiyi Roma kolonilerine yerleştirdiğini ve bu kişilere maddi yardım yaptığını anlatmıştır.

Madencilik ve Yer Altı Zenginlikleri; Pax Romana Dönemi'nde elde edilen ve ticareti yapılan mallardan biri de madenler olmuştur. İmparatorluğun yeraltı zenginlikleri altın, gümüş, demir, bakır, kurşun, mermer ve tuz gibi maddelerden oluşmaktadır. İmparatorluğun farklı bölgelerinde bu madenler çıkarılmakta ve işlenmektedir. Hispanya bölgesi, Britanya, Balkanlar⁷⁵⁵ ve Anadolu (Kilikya bölgesi) fethi ile buradan çıkarılan değerli madenler (altın, gümüş, demir ve bakır) işlenmiş ve piyasaya sürülmüştür⁷⁵⁶. Roma Devleti'nin farklı birimlerde paraları piyasada dolaşmaktadır. Özellikle altın, gümüş ve bakırdan yapılmış sikkeler farklı coğrafyalarda ele geçmiştir. Ekonomik istikrarını korumayı hedefleyen Roma Devleti, maden rezervleri kontrol altında tutmayı, ihtiyaç olduğunda piyasaya para sürerek, kriz anlarında devlet eliyle müdahaleler yapmıştır⁷⁵⁷. Altın ve gümüş madeni Hispania'da Gallaecia (Kuzey İspanya), Baetica (Güney İspanya) Lusitania (Portekiz), Dacia'da Alburnus Maior, Britannia'da Cornwall gibi bölgelerden yoğun olarak çıkarılmıştır. Maden kaynaklarının keşfi ve piyasada

⁷⁵¹ Alston 1998, 172.

⁷⁵² Alston 1998, 176-177.

⁷⁵³ Boadwright vd. 2004, 197; Campbell 1984, 211.

⁷⁵⁴ Suetonius, Caesar, XLII. II.

⁷⁵⁵ Balkanlarda Dacia bölgesi (bugün kü Romaya) maden çıkarılan alanlar arsında yer almaktadır. Ancak bölgede Pax Romana Dönemi içerisinde dahi barbar kabileler ile mücadeleler yaşanmış, bu durumda buradaki faaliyetleri zaman zaman kesintiye uğratmıştır.

⁷⁵⁶ Detaylı bilgi için bkz; Travis 2008, et all.

⁷⁵⁷ Edmondson 1989, 88-90.

miktarlarının artması ile imparatorluk döneminde enflasyona sebep olmuştur. Piyasada para arzının artmasına ve Roma para biriminin değer kaybetmesine sebep olmuştur. Ayrıca bu durum ürün ve hizmet fiyatlarının yükselmesine sebep olmuştur. Elbette Pax Romana Dönemi henüz bu krizin yaşanmadığı bir dönem olarak bilinmektedir. Bunun yanı sıra maden işçiliği ağır ve zor bir çalışma ortamına sahip olmasından dolayı, bu alanlarda köle işçiler kullanılmıştır.

İmparatorluk piyasanın hareketlenmesi, istihdamın artması veya zorda olan vatandaşlara destek olunması adına da çalışmalar gerçekleştirmiştir. Örneğin ortak para birimleri kullanarak uzak coğrafyalar ile yapılan ticareti kolaylaştırmıştır. Pax Romana Dönemi'nde piyasaya sıcak parayı sunmak, istihdam yaratmak ve halkın ihtiyaçlarını karşılamak için devlet eliyle yatırımlar yapılmıştır. Bu yatırımların başında yol, alt yapı ve inşaat faaliyetleri gelmektedir. Bu yatırımlar kapsamında tiyatrolar, hamamlar, tapınaklar, su kemerleri, yollar, limanlar gibi inşa projeleri gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra tarımsal faaliyetlerin verimini artırmak için sulama kanalları yapılmıştır. Roma imparatorları ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve halkın desteğini kazanmak için piyasaya para sürmenin gerekliliğinin farkında olmuşlardır. Gerek devlet hazinesinden gerekse şahsi servetlerinden yüklü miktarda parayı, kimi zaman yatırım kimi zaman ise bağış ya da mükafat yoluyla şahıslara dağıtmışlardır. Bu politikanın imparatorlukta başlatıcısı Augustus olmuştur. İmparator düşük gelire sahip halkın desteklenmesi için ve kitlelerin devlete bağlılığını taze tutmak için şahsi servetinden nakit olarak yardımlar yapmıştır. Augustus'un en büyük propaganda metinlerin de olan ve yaptığı işleri anlattığı Res Gestae'de 2.400.000 sestertiye miktarındaki parayı vatandaşlara ve askerlik hizmetinden emekli edilmiş kişilere verdiğini ve toplamda 250.000 kişiye yardım ettiğini yazdırmıştır⁷⁵⁸. Res Gestae'ya göre Actium savaşından sonra hazineden İtalya topraklarına 600.000.000 sestertius ve eyalet topraklarında 260.000.000 sestertius miktarında para harcanmıştır. MS 6'da ise askeri hazine için 1.580.000.000 sesterium harcanmıştır. İmparatorluğun yönetiminde söz sahibi olan senatör sınıfı da ekonomik bir çerçeve gözetilerek seçilmiştir. Res Gestae'da Cumhuriyet vurgusu yapan ve senatör

⁷⁵⁸ Res Gestae Res Gestae, XXXIV, 1-2; Bowser 2013, 154.

sınıftan bahsetmesine kaşın bu sınıf imparatorun dediklerini tasdik eden ve en az 1 milyon sesterius'a sahip olması gereken varlıklılar sınıfına dönüştürülmüştür⁷⁵⁹.

Roma Devleti'nin sosyal devlet anlayışı bütçeden halk yararına yapılan yardımlar ile de kendini göstermiştir. Traianus döneminde başlatılan, Hadrianus tarafından genişletilen kimsesiz çocuklara bakılması için *alimenta* kurumu kurulmuş ve bu kurum devlet tarafından parasal olarak desteklenmiştir. Bu desteğin geliri ise çiftçilere hazineden yüzde beş faizle verilen kredilerden sağlanmıştır⁷⁶⁰.

Roma ekonomisi için önemli para dolaşım ve istihdam kanallarından biri büyük boyutlu inşa projeleri olmuştur. Pax Romana için inşaat faaliyetlerinin öncüsü ilk imparator Augustus olmuştur. Augustus Res Gestae'de çok sayıda tapınak ve ev yaptığundan, birçok eski binayı restore ettiğini anlatmıştır⁷⁶¹. İnşaat devletin maddi ve simgesel gücünü gösteren önemli yatırımlar arasında yer almış, Augustus Roma için tuğladan alıp, mermer bıraktığı söyleyip bunun ile övünmüştür⁷⁶². Augustus'un mimari ile vurgulamak istediği bir diğer nokta yeni çağ ve yeni Roma imajını insanların bilinç altına yerleştirmek olduğu düşünülmüştür⁷⁶³. Bu yeni ideolojinin önemli göstergelerinden biri Forum Augustus yapısı olmuştur. Yapı hem mimarisi hem de içerisinde sanat eserleri ile yaptığı Roma tarihi ve din vurgusu ile başlı başına bir propaganda unsuru sayılmıştır⁷⁶⁴. Augustus gibi birçok imparator mimari yapılar için büyük boyutlu paralar harcamıştır. İmparator Nero, Artaxata kentindeki inşa faaliyetleri için hazineden 200 milyon sestertius harcama yapmıştır⁷⁶⁵. Augustus'tan sonra başkent Roma için en yoğun inşa faaliyetleri Domitianus döneminde yapılmıştır⁷⁶⁶. Vespasianus döneminde (MS 80) 288.000.000 sestertius Iuppiter Optimus Maximus tapınağının inşası için harcanmıştır⁷⁶⁷. Bu harcama neredeyse imparatorluk gelirinin üçte birine tekabül etmekte ve inşa

⁷⁵⁹ Res Gestae, XXXIV, 1-2.

⁷⁶⁰ Cass. Dio, Romaike Historia, LXIX, 8, 1.

⁷⁶¹ Bowser 2013, 155.

⁷⁶² Bowser 2013, 156.

⁷⁶³ Bowser 2013, 157.

⁷⁶⁴ Bowser 2013, 158-159.

⁷⁶⁵ Suetonius, Nero, XIX. 2. 15; Cass. Dio, Romaike Historia, 62.2.2.

⁷⁶⁶ Jones 1992, 126.

⁷⁶⁷ Plutarkhos, Publicola, XV. 3.

faaliyetleri için ne orada bir meblağ ayrıldığını göstermektedir⁷⁶⁸. Antik yazar Suetonius'un yazdıkları göz önüne alındığında İmparator Vespasianus döneminde, devletin mali durumunun düzelmesi için 4 milyar sestertiusa ihtiyaç olduğunu yazmıştır⁷⁶⁹.

Nüfus ve İş Gücü Potansiyeli; İmparatorluk ekonomisini güçlendirmek için sürekli üretimi ve üretici sınıfın öneminin farkında olmuştur. Roma kentinin nüfusu Cumhuriyet Dönemi'nde (MÖ 130) yaklaşık 400.000 iken Pax Romana Dönemi'nin başında (Augustus dönemi) 750.000-1.000.000 arasına ulaşmıştır⁷⁷⁰. Antoninler döneminde ise imparatorluğun yayıldığı coğrafyadaki nüfus 55.000.000-65.000.000 arasında bir sayıya ulaşmıştır. Nüfusun artması mallara talep artmasına bu durum ise üretim hacminin büyümesine neden olmuştur⁷⁷¹. Ayrıca iç savaşların bitmesi ve devletin ticaret yollarını güvene alması, Pax Romana Dönemi'nde ticari faaliyetlerin ciddi oranda artmasını sağlamıştır⁷⁷². Pax Romana Dönemi'nde kurulan ticari bağlantılar sayesinde, MS II. yy'da Romalı tüccarlar Akdeniz'in her tarafına yayılmıştır⁷⁷³.

Pax Romana Dönemi ile kentlerin nüfusunda ve sayısında önemli bir artış tespit edilmiş ve kırsalda yaşayan insanların bir kısmı kentlere göç etmiştir⁷⁷⁴. Bu barış döneminde özgür insanlar askerlik hizmetinden ziyade üretime yoğunlaşmış ve üretim kapasiteleri artmıştır⁷⁷⁵. Ticaretin ve üretimin küçük aktörlerini alt ve orta sınıf oluştururken, varlıklı kesim bu organizasyonda yatırım yapan ve büyük boyutlu üretim için ham madde sağlayan rolünü üstlenmiştir⁷⁷⁶. Piyasayı domine eden büyük toprak sahipleri, küçük toprak sahipleri ile mücadeleye girmiş ve pes eden küçük üretici topraklarını ucuza satarak kentlere göç etmiştir. Bu sayede büyük toprak sahipleri arazilerini genişleterek üretim kapasitelerini artırmışlardır⁷⁷⁷. **(Lev. XXIII Grafik 12)**

⁷⁶⁸ Richardson 1992, 454.

⁷⁶⁹ Suetonius, Vespasianus, I. 16.

⁷⁷⁰ Harris 2011, 264; Kehoe 2008, 543.

⁷⁷¹ Kehoe 2008, 543.

⁷⁷² Kehoe 2008, 549.

⁷⁷³ Harris 2011, 262.

⁷⁷⁴ Alston 1998, 177.

⁷⁷⁵ Frank 2004, 217-218.

⁷⁷⁶ Kehoe 2008, 561.

⁷⁷⁷ Aldrete 2004, 187.

Askeri Harcamalar; Geç Cumhuriyet dönemi, Roma'nın zengin ve soylu sınıfının yönetimde askeri dikta ile kalma çabalarının yaşandığı bir zaman aralığı olmuştur. Bu dönemde yapılan reformlar ile doğru bağlantıları, parası ve nüfusu olan kişilerin kendi ordularını kurabilmişlerdir⁷⁷⁸. Cumhuriyet Dönemi'nde askerlerin emeklilik veya gazilik durumlarında onlara vaat edilen arazi tahsisini bağlı oldukları generaller yapmıştır⁷⁷⁹. Pax Romana Dönemi'nde ise her biri 5500 piyade ve 120 süvarisi olan 60 lejyon imparatorluğa hizmet etmiştir⁷⁸⁰. Asker hem bir mali yük hem de ticaretin güvenliğini, paranın ve ticari malların imparatorluğun her yanına gitmesini sağlayan güç olmuştur⁷⁸¹. Augustus sınır güvenliğini sağlamak ve bölgeyi tanıyan Romalıları bu alanlara yerleştirmek için gazileri sınır bölgelerine yerleştirmiştir. Böylece imparator hem güvenlik hem de ekonomik açıdan oldukça önemli bir adım atmış, pazarı Romalılaştırmaya çalışmıştır⁷⁸². Bunun yanı sıra Augustus dönemi ile, Roma'nın en büyük ekonomik yük kalemini oluşturan ordu giderleri azaltılmaya çalışılmıştır. Asker sayıları düşürülmüş, profesyonel bir orduya geçiş için zemin hazırlanmıştır⁷⁸³. Bu dönemde devlet gelirlerinin yüzde 70'e yakın bir kısmı ordu ve askerlere gitmiştir⁷⁸⁴. Bu sebeple MS 6 yılında vergi paralarının bir kısmının aktarıldığı "aerarium militare" ismi ile askeri bir hazine kurumu oluşturulmuştur⁷⁸⁵. **(Lev. XXIII Grafik 13)**

İmparator olmak isteyen adayların preatör muhafızlarına para vermek hem adet hem de gereklilik olmuştur. Örneğin öldürüleceğini düşünen Claudius sarayda gizlemiş, ancak preatör muhafızları ile anlaşma yapması sonucu tahta çıkmıştır. Tahta çıkar çıkmaz praetör muhafızlarına kişi başı 15.000 sestertius bağışta bulunmuştur⁷⁸⁶. Nero ise muhafızların kendisine bağlı kalması için her birine 2000 sestertius ücret vermiştir⁷⁸⁷.

⁷⁷⁸ Matthew-Bowser 2013, 19.

⁷⁷⁹ Lintott 1993, 92.

⁷⁸⁰ Scullard 1979, 253.

⁷⁸¹ Salmon 1970, 254.

⁷⁸² Finley 1985, 107; Frank 1962, 365.

⁷⁸³ Phang 2008, 163; Freemann 2010, 505.

⁷⁸⁴ Augustus yönetiminde 500.000 kişilik dev bir ordu bulunmaktadır. Trever 1939, 535.

⁷⁸⁵ Santasuosso 2001, 101.

⁷⁸⁶ Meijer 2006, 37-38.

⁷⁸⁷ Baker 2012, 24.

Yaşlı Cato'nun sözündeki gibi savaş kendini beslemiştir. Ama savaşlar bitince ordunun kendini finanse etme durumu kaybolmuştur. "Bellum se ipsum alet"⁷⁸⁸.

Pax Romana ve Ekonomik Kriz; Pax Romana Dönemi'nde iktisadi açıdan iyiye gidişin yaşanmasına rağmen ekonomik dalgalanmalarda söz konusu olmuştur. Bu dalgalanmaların sebeplerinden biri iç isyanlar ve savaşlardır. İmparatorluğun farklı noktalarındaki isyanlar ekonomik istikrarı olumsuz anlamda etkilemiştir. Bunu yanı sıra afetler ekonomiyi oldukça kötü etkileyen etmenlerden biri olmuştur. Bir diğer ekonomik olumsuz durumu imparatorların ölçsüz harcamaları ve bu harcamaları halka vergi olarak yansıtması olmuştur. Vergi artışlarının yaşanması tüccarların piyasa öngörüsü yapamamasını sağlamış ve güvensiz bir piyasa ortamı yaratmıştır.

İmparatorların piyasaya para sürmesi ile devlet hazinelerini savurganca harcaması arasında fark vardır. Örneğin ilk imparator Augustus'un halka yaptığı yardımların yanı sıra ekonomi yönetimin de bir tutarlı bir politika gütmüştür⁷⁸⁹. Ancak İmparator Nero ya da Caligula ekonomik sıkıntıları çözmek için kimi zaman zengin aristokratların mallarına göz koymuş ve mallara el koyabilmek için onları ihanet suçlaması ile öldürtmüşlerdir⁷⁹⁰. Bir diğer para bulma yolu ise tapınakların yağmalanması olmuş, Nero döneminde çok sayıda tapınak devlet eliyle yağmalanmıştır⁷⁹¹.

Pax Romana Dönemi içerisinde az sayıda da olsa de korsanlık ve haydutluk faaliyetleri gerçekleşmiştir. Örneğin MS 52 yılında Troksoboris ve adamları Anemorion kentinde isyan ve yağma girişiminde bulunmuştur⁷⁹². Bir diğer örnek Samos adası bir süreliğine korsanların eline düşmüştür⁷⁹³.

M. Aurelianus döneminde meydana gelen isyanlar büyük oranda paranın değer kaybetmesine neden olmuştur⁷⁹⁴. Pax Romana Dönemi'nin son imparatoru olan Marcus

⁷⁸⁸ Livius, *Ab Urbe Condita*, XXXIV, 9. 12.

⁷⁸⁹ Wierschowski 1998, 223-233.

⁷⁹⁰ Baker 2012, 229-230.

⁷⁹¹ Suetonius, *Caesar I, II*, 30-31, 211. 292. Baker 2012, 229-230.

⁷⁹² Bozkan 2023, 11.

⁷⁹³ Bozkan 2023, 13.

⁷⁹⁴ Carson 1965, 231.

Aurelius'un ölümünün ardından Cassius Dio "tarihimiz artık altından bir krallıktan, demir ve pasa dönüştü" ifadelerini kullanmıştır⁷⁹⁵.

IV. II. Campania Bölgesi Şarap Ticareti

Romalı zenginler için en karlı yatırımlardan biri arazi satın almak ve tarım yapmak olmuştur. Varlıklı sınıf aldıkları arazileri köylü gruba kiraya vermiş ve gelir elde edip şehirlerdeki yaşamlarını finanse etmiştir⁷⁹⁶. Roma için tarımsal üretimde üzümün ayrı bir yeri olmuştur. Çünkü üzümünden elde edilen şaraplar bütün Akdeniz dünyasına ihraç edilmiştir. Üzüm ve zeytin yetiştiriciliği için Etruria, Campania ve Po Ovası öne çıkan yerler arasındadır⁷⁹⁷.

Antik çağ insanın diyetinde önemli bir yere sahip olan şarap, Roma imparatorluğu sınırlarında da büyük miktarlarda üretilmiştir. Pax Romana Dönemi'nde İtalya, Fransa (Galya), İspanya (Hispanya), Kuzey Afrika (Tunus, Mısır), Küçük Asya (Anadolu) gibi bölgelerde her kaliteden şarap üretimi gerçekleştirilmiştir⁷⁹⁸.

İtalya içerisindeki bölgelerde yoğun miktarda şarap üretimi yapılmıştır. Bu bölgelerin başında Campania gelmektedir. Şarabı ile ünlü olan bölgede Aglianico, Falanghina ve Greco di Tufo gibi üzüm çeşitlerinden Falernia başta olmak üzere farklı isimler ile şaraplar üretilmiştir. Şarap üretilen bir diğer bölge Etruria olmuştur. Bölgedeki Sangiovese, Vernaccia ve Trebbiano gibi üzüm çeşitlerinden kaliteli şaraplar üretilmiştir. Bunun yanı sıra Latinium Umbria, Sicilya, Puglia, Calabria bölgelerindeki üzüm bağlarında üretilen üzümler şarap yapımında kullanılmıştır. Şarap ticaretini anlamak için üretim bölgeleri, ithalat noktaları, iş gücü, üretim maliyetleri, vergiler, devlet kontrolü gibi konular talep ve tüketim ilişkisini anlamak için oldukça önemlidir.

Şarap üretiminin ve ticaretinin Roma ekonomisinde oldukça önemli bir yeri olmuştur. Bu üretim vatandaşlar için önemli bir istihdam alanı yaratmıştır. Özellikle köylü sınıf ve mevsimlik işçiler şarap üretimi için bağlarda çalışmıştır. Ayrıca şarap ticareti hem

⁷⁹⁵ Cass. Dio, Romaik Historia, LXXII.36.4.

⁷⁹⁶ Setälä 1998, 99; Kehoe 2008, 546.

⁷⁹⁷ Aldrete 2004, 188.

⁷⁹⁸ Purcell 1985, 1-19.

iç piyasada hem de deniz aşırı bölgelerde yoğun olarak yapılmıştır. Roma Devleti'nin denizlerdeki üstünlüğü şarap pazarının büyümesine ve talebin artmasına katkı sağlamıştır. Şarap piyasasının büyümesi ve özellikle deniz aşırı ticaret Roma ekonomisi için vergi geliri anlamına gelmektedir. Bunu yanı sıra iç piyasadaki ticaret ise bölgesel düzeyde ekonomik refahı artırmış ve şehir ekonomilerine katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra şarabın bir içecekten ziyade statü gösterme simgesi olması, elit sınıfın lüks şarapları istiflemesini sağlamış böylelikle şarap talebi artmıştır. Ayrıca şarabın Baccus'tan (Dionysos) ötürü ritüellerde de yeri olmuştur. **(Lev. XXIV Res. 15)**

Roma'nın İtalya'daki topraklarında, MS I. yy'da zeytin ve tahıl yetiştiriciliğinden ziyade kâr marjı daha yüksek olan şarap üreticiliğinin tercih edildiği bilinmektedir⁷⁹⁹.

Roma'nın İtalya'daki en verimli toprakları olarak Campania Bölgesi işaret edilmektedir⁸⁰⁰. Bu verimliliğin sebepleri arasında sulama imkânı, toprak yapısı ve iklim şartları sayılabilir. Hayvancılık ve mera alanları olarak ise orta İtalya'daki meralık alanlar tercih edilmiştir⁸⁰¹. Nero döneminde mali durumu düzeltmek için vergiler artırılmıştır⁸⁰².

MS 92 yılında tahıl kıtlığı sebebi ile devlet tarafından tahıl üretimini artırmak için, arazilerin üzüm bağlarından ziyade tahıl üretimi için kullanılacağı duyurulmuştur. Eyaletlerde ise üzüm bağlarının en az yarısının sökülmesi ve tahıl üretim alanına çevrilmesi emri verilmiştir⁸⁰³.

Roma'nın Kartaca'yı yenmesinin ardından Batı Akdeniz'e hâkim olmuş, Sicilya (MÖ 241), Sardunya-Korsika (MÖ 238) ve İspanya'yı ele geçirmesinin ardından Batı Akdeniz piyasasına hâkim olmuştur. Kartaca gibi önemli bir düşmandan kurtulan Roma MÖ II. yy ile bağıcılık ve şarap üretimine yoğunlaşmıştır. Ancak tahıldan ziyade bağıcılık ile uğraşan Roma'da özellikle başkent eyaletlerden getirilen tahılla bağımlı hale gelmiştir⁸⁰⁴.

⁷⁹⁹ Columella, Agr., III.1; Frank 2004, 218.

⁸⁰⁰ Frank 2004, 213.

⁸⁰¹ Frank 2004, 215.

⁸⁰² Suet. Dom. 12.

⁸⁰³ Mattingly 1926, 149.

⁸⁰⁴ Doğer 2004, 33.

Roma'daki tarımsal üretim ve bu üretimden elde edilen kazanç, imparatorluk ekonomisinin temel direklerinden biri olmuştur⁸⁰⁵. Tarımsal üretimin (zeytin yağı ve şarap için) hacmini gösteren kanıtlardan biri tüketim merkezleri ve batıklarda ele geçen amphoralardır⁸⁰⁶. Adriyatik ötesindeki barbar toplumlar ile yapılan köleye karşı şarap takasında özellikle bağcılık ile uğraşan tacirler için karlı bir ticaret olmuştur⁸⁰⁷.

Üretim Giderleri; Şarap üretimi için temel giderler, arazi fiyatları, çalışan ücretleri, vergiler, nakliye giderleri, üretimde kullanılan aletler, organizasyonu sağlayan villalar, taşımada kullanılan kaplar, üretimde kullanılan hayvanlar ve asmaların maliyeti olarak sıralanabilir. Bu maliyetlerden birçoğunun fiyatlandırılması için ne yazık ki yeterli bilgilere ulaşılamamaktadır. Özellikle arazilerin el değiştirmesi Campania için farklı yollarla yapılmıştır. Devletin el koyup istediği gruplar arasında arazileri paylaşması (özellikle emekli askerlere araziler verilmiştir)⁸⁰⁸, arazilerin miras olarak bırakılması ve küçük üreticilerden toprakları satın alan villa sahiplerinin bu satış rakamları ile ilgili bilgilere sahip olmamızdan dolayı arazi fiyatları ile ilgili net verilere ulaşılamamıştır. Ayrıca birçok araç gerecin fiyat verileri ve asmaların maliyetleri ile ilgili bilgiler yok denecek kadar sınırlıdır. Net olarak bilemediğimiz maliyetlerden biri nakliye giderleri olmuştur. Ayrıca amphora paketleme giderleri (boş amphora ve dolia fiyatları) hakkında da bilgilere ulaşılamamıştır. Bu durumun bir sebebi olarak ürünleri üreten kişilerin amphoraları da üretmiş olabileceği bu sayede bu kaplara ayrı bir ödeme yapmadan, üretim organizasyonu içinde halledilebileceği varsayımından kaynaklanmış olabilir. Bunun yanı sıra villa organizasyonunda kullanılan hayvan, bazı araçlar ve maaşlar gibi veriler tabloda verilmiştir.

İtalya'daki arazi fiyatları 1 iugeriumu 400-500 HS arasında olmuştur. Mısır'da ise 1 iugerium için fiyatlar yaklaşık 8100 NS olmuştur⁸⁰⁹. Columella'nın yetenekli bir bağcı için belirlediği köle fiyatı HS6000-8000 arasında değişmektedir. Üzüm bağını hazırlamak

⁸⁰⁵ Greene 1990, 67.

⁸⁰⁶ Parker 1981, 309-335.

⁸⁰⁷ Doğer 2004, 34.

⁸⁰⁸ Pax Romana Dönemi boyunca bilinen en az iki kez Campania Bölgesi için devlet eliyle yapılan toprak iskanları olmuştur.

⁸⁰⁹ Duncan-Jones 1974, 52.

için ise yaklaşık 2000 HS miktarında harcama yapmak gerekmektedir. 1 iugeriuma 706 asma yerleştirildiği düşünüldüğünde ortalama asma maliyeti 8328 NS olmuştur⁸¹⁰. Asmalar için toplam maliyet ve ekstra işçilik, iugerium başına 568 HS'dir. Ayrıca üzüm bağlarının %14'ü ormanlık alan olduğu düşünülebilir⁸¹¹.

İş gücü; Tarımsal üretimin en büyük dinamiğini insan emeği oluşturmaktadır. İmparatorluğun ilk dönemlerinden itibaren metropollerin nüfusları artmış, köylerin nüfusları azalmaya başlamıştır⁸¹². Bunun temel sebeplerinden biri istihdamın kentlere kayması ve kentte yaşamının insanlara daha cazip gelmesi olmuştur. Campania bu genellemelerin dışında bir örnek olarak sayılabilir. Çünkü bölge her daim istihdam potansiyeli olan ve elit sınıfın yatırım yaptığı alanlara sahip olmuştur. Genellemenin dışına çıktığı hususlardan biri de bağıcılık yapan kesimin kölelerden ziyade işinden uzmanlaşmış işçilerden oluşmasıdır. Çünkü bu değerli şaraplar için profesyonel işçiler gerekli olmuştur⁸¹³. Kâr marjının da yüksek olan bu üretimde, girişimciler için işçi ücretleri göze alınabilir bir maliyet olmuştur.

Üretici – Tacir İlişkisi ve Yazılı Kaynaklar; Tarım toplumlarında üretim genellikle köylü kesim ve onların işçi ve köleleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Özellikle küçük boyutlu üretimlerde üretim yükü köylerde olup, mallar daha sonra tüccarlara veya devlete satılmıştır. Üretim açısından verimli topraklarda, üreticiler sermayenin artırılması yoluyla küçük boyutlu üretimden büyük boyutlu üretime ve dolayısıyla topraklarını genişletmelerini sağlayabilmişlerdir. Campania Bölgesi için üretimde artık isimleri bilinen ailelere ortaya çıkmış ve uzun yıllar başta üzüm olmak üzere farklı türde ürünler yetiştirmişlerdir. Bu gruplar üretimde uzmanlaşmaya başladıkları ve büyük boyutlu üretimlerini uzak coğrafyalara gönderebildikleri için markalaşmaya başlamışlardır. Ancak antik dönemde bugünden farklı olarak ticari ilişkiler en azından pazara ilk çıkışta ikili ilişkilerden geçmektedir. Söz konusu aile veya kişilerin izleri, amphora mühürleri aracılığı ile öğrenilebilmektedir. Farklı coğrafyalarda bulunan Campania üretimi

⁸¹⁰ Duncan-Jones 1974, 53.

⁸¹¹ Duncan-Jones 1974, 54.

⁸¹² Laurence 2002, 2-5.

⁸¹³ Cato Agr. I.1. 6.

amphoralar üzerindeki mühürler, üretici veya bölgenin tüccarlarının deniz aşırı coğrafyalarda Campania şarabını pazarladıklarının en önemli göstergelerden biri sayılmıştır. Akdeniz'in farklı coğrafyalarında karşılaşılan mühürlerden bazıları Campania'da yaşadığı bilinen önemli ailelerdir. Bu ailelerin yanındaki azatlılara topraklarını miras yoluyla bırakması, arazi fiyatlarında yeterince bilgi sahibi olmamıza sebep olmuştur. Bu durum antik yazarlarca eleştirilmiş, tarımın Romalılar tarafından yapılması gerektiği bu yazarlarca vurgulanmıştır.

Campania üreticilerinin Pax Romana Dönemi ile elit sınıfa geçmesi, zenginlerin Campania şarabı ticaretinde karlılıktan dolayı buraya yatırım yapmalarını sağlamıştır. Bu süreçten sonra ticari ilişkilerin yanı sıra siyasi etkilerde devreye girmiş, pazarın aktörleri ayrıcalıklarını kullanıp Campania şarabını daha geniş coğrafyalara satabilmiş yani pazarı genişletmeyi başarabilmişlerdir.

Üreticilerin kimliği ve ticaretteki rolleri üzerine bazı sorular akıllara gelmektedir.

- Üretimi yapan ile malları pazara sokan tüccarlar aynı kişiler mi?
- Campania şarabında üreticiler karlılık oranından ne kadar faydalanabiliyor?
- Üretimde sermayeyi elinde bulunduran kimdir?
- Üretimdeki pazar Campania bölgesindeki tüccarlar tarafından mı yönetiliyor, yoksa Campania uzak coğrafyalardaki tüccarlar için bir yatırım aracı mıdır?

Villa ekonomisinin devreye girmesi ve küçük üreticinin büyük girişimcilere topraklarını satması üretici ile tüccarlar aynı kişiler olmaya başlamışlardır. Aristokratların farklı coğrafyalara ulaşabilme yetkinlikleri ve ürünlerinden kar etme kararlılıkları girişimcileri üreten ve ticareti yapan kişilere dönüştürmüştü bu sayede kar oranlarında artış sağlanmıştır. Özellikle büyük boyutlu ticaret ile maliyetlerde ve nakliye giderlerinde düşüşler yaşanmış, bu durumda kar oranının artmasına neden olmuş olmalıdır. Bu kapsamda şarap piyasasında sermayeyi elinde tutan girişimcilerin, bölgeye yatırım yapan elit ve zenginler ve bölgede uzun sürelerdir üretim yapan ve işletmeleri büyüten aile veya

kişiler olduğunu tahmin etmek zor değildir⁸¹⁴. Campania şarabını ticareti genellikle bölgede yaşayan tüccarlar tarafından yapılırsa da uzak coğrafyalarda yaşayan ve bu ticareti yatırım amacı olarak gören kişiler tarafından da yapılmıştır. Ephesos'ta tespit edilen yazıt, mühür ve mezarlarda, burada yaşayan ve Campania şarabının ticaretini yapan kişiler tespit edilmiştir⁸¹⁵.

Rekabet; Pax Romana Dönemi'nde Campania şarabına olan yoğun ilgi özellikle Batı Akdeniz ve daha sonra Doğu Akdeniz'deki şarap üreticilerin dikkatini çekmiştir. Bu şarabın yüksek fiyatına rağmen talep edilmesi, bölgelerin iç pazar için Campania şarabına rakip olarak şarap üretmelerine sebep olmuştur. Campania şarabına göre fiyatı daha düşük olan bu şaraplar, Campania şarabının taşındığı ve pazarlandığı Dressel 2-4 amphoraları aracılığı ile piyasaya sürülmüştür. Ancak bu amphoralar sadece Campania'da değil şarabın üretildiği coğrafyalarda yapılmıştır. Bu sebep ile Dressel 2-4 tipi amphoralar İspanya, İngiltere, Fransa, Türkiye, Lübnan ve Mısır gibi farklı coğrafyalarda üretilmeye başlanmıştır. Antik dönemin en ünlü Falernia şarabı başta olmak üzere Campania üretimi şaraplar olarak satılan ve daha çok orta ve alt gelire hitap eden bu şaraplar için gerçek rekabet MS 79 yılında Vezüv dağının patlaması sonucu ile olmuştur. Çünkü bu felaketten sonra üretim açısından darbe alan Campania bölgesinin şarabının piyasadaki miktarı büyük orada azalmış ve bahsi geçen rakip üreticiler piyasayı ele geçirmiştir. Kazı ve batıklardan görüldüğü üzere Dressel 2-4 amphoralarının İtalyan üretimi olanları sayıca azınlıkta kalmış daha çok Batı Akdeniz üretimleri araştırmacıların karşısına çıkmıştır⁸¹⁶.

Tarımsal üretimde çalıştırılan uzman sınıfın yanı sıra piyasada rekabeti sağlayan önemli dinamolardan biri köleler olmuştur. Campania'daki işçi ücretleri maliyetleri artırırken, farklı bölgelerdeki (Kuzey Afrika ve Kuzey Avrupa gibi) rakipleri köle emeğine dayalı üretim yaparak maliyetlerini düşürmüşlerdir. Köle sayıları ise

⁸¹⁴ Söz konusu üreticiler belirlenirken amphora mühürleri kullanılmıştır. Pompeii hinterlandında üretimi yapılan ve mühürlendiği düşünülen Dressel 2-4 amphora mühürleri tespit edilmiştir. Bunlar, L.EVMAC, CER, LICCA yazılı mühürlerdir. Bezczyk 2010, 89-90.

⁸¹⁵ Ladstätter 2010, 340.

⁸¹⁶ Peacock, Williams 1991, 106; Arthur 1986, 242; Ballester 2009, 562.

azımsanmayacak kadar çok miktarda olduğu tespit edilmiştir. Örneğin Plinius'un 400'den fazla kölesi olduğu düşünülmektedir⁸¹⁷.

Bu durum için şöyle bir öneri ortaya atılabilir. Piyasadaki rakipler olarak nitelendirilen kesimin bazıları Campania üreticileri olabilir mi? Campania'daki toprakları zarar gördükten sonra üretim alanlarını farklı coğrafyalara kaydırmış olabilirler. Çünkü elit kesimin toprak mülkiyeti sadece Campania'da değil Roma'nın hüküm sürdüğü sınırlar içerisinde de yer alabilir. Böylelikle aslında bildikleri üretimi ve pazarı kullanıp Campania taklidi şarabı sürmüş olabilirler.

Kayıt Dışı Üretim; Antik çağın birçok ürününde olduğu şarap üretiminde de kayıt dışı üretimden bahsetmek mümkündür. Genellikle vergi memurlarının dikkatini çekmemek için küçük miktarlarda pazara dahil edilen ancak pazarda hatırı sayılır bir yeri olan kayıt dışı üretim Campania bölgesinde de mevcuttur. Kayıt dışı üretimin amacı vergi ödememek ve piyasaya devletin kontrol mekanizmasına girmeden dahil olmaktır⁸¹⁸.

Pazar Ekonomisi ve Pazarın Genişlemesi; Pax Romana Dönemi ile Roma İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaşmış ve dünyanın önemli bir kısmını yönetmeye başlamıştır. Bu durum siyasi ve ekonomik (vergi açısından) başarının yanı sıra Roma ürünlerinin yeni pazarlara açılması içinde önemli bir fırsat doğurmuştur. Öyle ki Batı Akdeniz için üretilen Campania şarabı Doğu Akdeniz'de de yoğun talep görmüştür. Hatta Roma'nın sınırları içerisinde olmayan Hindistan, Karadeniz'in Kuzeyi ve Arabistan gibi coğrafyalarda az da olsa Dressel 2-4 amphoraları bulunmuştur. Bu durum da bu pazarın en kadar genişlediği ve dolayısıyla üretim miktarının arttığını göstermesi açısından önemlidir. **(Lev. XXIV Har. 11)**

Bu genişlemenin arkasındaki sebeplerden biri siyasi açıdan sağlanan barış ortamının, piyasalara da istikrar ve güven getirmesi ve ticaretin sürekliliğinin sağlanması olmuştur. Bu durum piyasa öngörüsü yapan üreticinin üretim kapasitesini artırmasına ve

⁸¹⁷ Duncan-Jones 1974, 24.

⁸¹⁸ Sennholz 2003, 3.

talebin karşılanması için farklı coğrafyalarda Campania şarabı taklitlerinin (amphora kapları taklit edilmiştir) yapılmasına sebep olmuştur.

Tüketici Perspektifinden Campania Şarabının Tercih Sebepleri; Roma dünyasında şarap üretimine olan rağbet antik yazarlar üzerinden de takip edilebilir. Antik yazarlara göre erdemli bir Romalı tarım ile uğraşmalıdır. Elitler arasında şarap üretimi yapmak hem bir moda hem de bir prestij unsuru olarak sayılmıştır⁸¹⁹. Bu durumda üretim motivasyonunu artırmıştır. Söz konusu şarabın tercih sebeplerinden biri başta imparator olmak üzere elit kesimin bu şarabı tüketmesi ve bunun tüketici üzerinde şarabın ne kadar kaliteli olduğu izlenimi yaratmasıdır⁸²⁰. Ayrıca Campania şarabının antik yazarlar tarafından en çok bahsi geçen şarap olması, Pompeii tavernası örneğinde olduğu gibi grafiti ve yazıtlarda bu şaraptan bahsedilmesi, ürünün reklamının yapılmasına ve bu reklamın tüketici cephesinden karşılık bulmasına sebep olmuştur⁸²¹.

Campania şarabına karşı rakip olan şarap üreticilerinden bir kısmı kendi şaraplarını, Campania şarabının paketlenip satıldığı Dressel 2-4 tipi amphoralar içerisinde piyasaya sürmüş, tüketiciye taklit ürünleri satmışlardır. Bu durum bile tüketicinin tercih mekanizmasını ortaya koyması açısından önemli bir göstergedir.

IV. II. I. Campania Bölgesi Mekânsal Analiz Modellemesi

Arkeolojik çalışmalar için yeryüzünün doğru anlaşılması ve yorumlanması adına, 1990'lı yıllardan itibaren mekânsal analiz yöntemleri adı altında, uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemleri üzerine önemli çalışmalar yapılmıştır⁸²². Bu çalışmalarda başlangıçta çağdaş mekânsal düşüncelerden esinlenilmiş ve diğer disiplinler ile bağ kurularak, metodoloji analitik bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda yersel taramalar ve uzaktan algılama (hava fotoğrafları, uydu görüntüleri vb.) yöntemleri ile elde edilen veriler mekânsal analiz ve modelleme çalışmaları ile yorumlanabilmektedir. Bu yöntemler kullanılarak topoğrafya üzerindeki arkeolojik kalıntılar, arazi-insan ilişkisi,

⁸¹⁹ Purcell 1985, 2-3.

⁸²⁰ Komar 2020, 90.

⁸²¹ Robinson 2017, 246.

⁸²² Gillings vd. 2020, 2.

antik çağdaki tarım alanları ve kent-arazi ilişkisi gibi konular anlaşılmaya çalışılmıştır. Mekânsal düşünme, insanlar, mekanlar ve materyaller arasında arasındaki ilişkileri kurmayı içermektedir⁸²³.

Arkeolojik çalışmaların bir alt disiplini olan dijital arkeoloji yöntemleri ile antik peyzaj olabilecek alanlar belirlenmekte bu alanlar üzerinde, Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) programları aracılığı ile analizler yapılabilmektedir. Söz konusu analizler; uzamsal sorgulamalar, uzamsal analizler, coğrafi interpolasyon, raster ve vektör analiz, coğrafi istatistikler, ağ analizleri, yer analizi, görüntü işleme ve coğrafi simülasyonlardır⁸²⁴. Bahsi geçen analizler içerisinde Campania Bölgesi'nin tarımsal potansiyelini ortaya koymak için uzamsal analizler kullanılmıştır. Uzamsal analiz; Topoğrafya ile ilgili sayısal veriler kullanılarak, coğrafyanın boyutu, eğimi, bölgeler arasındaki uzaklıkları hesaplamak için kullanılan bir analiz yöntemidir⁸²⁵.

Antik çağ ekonomik modellemeleri için Coğrafi Bilgi Sistemleri üzerinden yapılan modellemeler de kullanılmaktadır. Tarım toplumunu bir parçası olan insan ile mekân yani arazinin ilişkisi, üretim kapasitesi ve söz konusu üretimin antik peyzaj üzerinde bıraktığı izler doğrultusunda tespiti için antik çağ ekonomistleri CBS analizleri kullanılmaktadır⁸²⁶. Bu analizler doğrultusunda ticaret ile ilişkili lokasyonların olduğu dijital haritalar oluşturmada, tarım ve toprak analizleri yapmakta, doğal kaynakları tespit etmekte, mobilite ve ticari ulaşımı anlamak için ticaret yolları, limanlar ve pazarlar arasındaki yerler için uzaklık modeli oluşturma ve talep ve arz dengesini anlamak adına, şehir ve köy nüfus yoğunluklarını tespit etmekte ve tüm bu analizleri CBS programları aracılığı ile simüle edebilmektedir. Ayrıca bu analizler 3 boyutlu olarak da modellenebilmektedir.

CBS ve arkeoloji ile ilgili literatürde çok sayıda çalışma yer almaktadır. Ancak bu çalışmalardan tez kapsamı doğrultusunda sadece bağıcılık alanlarını tespiti yönelik

⁸²³ Gillings vd. 2020, 1.

⁸²⁴ CBS analizleri için bkz.; Wheatley- Gillings 2002, 15-17.

⁸²⁵ Uzamsal analiz için bkz.; Mayer 2006, 137-154.

⁸²⁶ Mehrer- Wescot 2006 et all.

aşağıda birkaç çalışma örnek verilmiştir. Örneğin MÖ VI. yy'dan Roma fethine kadar Galya bölgesindeki tarımsal faaliyetler üzerinde CBS sistemler aracılığı ile tarımsal sistem modellemesi (Lund-Potsdam-Jena-managed-Land) yoluyla simülasyon çalışmaları gerçekleştirilmiştir⁸²⁷. Söz konusu çalışmada bölgenin şarap üretim potansiyeli iklim değişikliklerinin şarap üretimi üzerindeki etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır⁸²⁸.

Roma dönemi şarap ekonomisi ve bağıcılığı ile ilgili yapılan bir diğer çalışma Hispania Citerior'daki Laetanian bölgesi merkez alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada tarımsal arkeoloji, yerleşim modelleri, arazi kullanımı, verimlilik değerleri, modern iktisadın teorileri ve CBS verileri ile açıklamaya çalışılmıştır⁸²⁹.

Laetanian bölgesinin, Roma ve Pompeii üretimi şaraplar ile karşılaştırıldığı bir diğer çalışmada CBS verileri kullanılarak tahmine dayalı modelleme ve geometrik analiz çalışmaları gerçekleştirilmiştir⁸³⁰. Söz konusu çalışmada kıyı bölgesindeki yerleşimler ve üretim potansiyellerinin zaman içerisindeki değişimi, DEM verileri kullanılarak analiz edilmeye ve tahmini bir üretim potansiyeli ortaya konmaya çalışılmıştır⁸³¹.

Şarap CBS üzerine yapılan modern çalışmalardan biri Romanya'da yer alan ve dünyaca ünlü olan Husi bağları üzerinden yapılmıştır. Bölgenin bağıcılık açısından verimliliğini ölçmek için eğim analizleri kullanılmış ve olası bağıcılık alanları tespit dilmeye çalışılmıştır⁸³².

Campania Bölgesi'nin Roma Dönemi'ndeki antik peyzajı ile ilgili projeler yapılmış, bu projeler kapsamında yüzey araştırmaları ve sondaj kazıları faaliyetlerinde bulunulmuştur. Bu projelerin amaçlarından biri de MS 79 tarihinde Vezüv yanardağı patlaması sonucu antik peyzajın nasıl değiştirdiğini anlamak olmuştur. Vezüv yanar dağının tektonik faaliyetler üretmesi ve lav püskürtmesi bölgede yaşayan insanların tarım

⁸²⁷ Bernigaud vd. 2021, 1.

⁸²⁸ Bernigaud vd. 2021, 10-13.

⁸²⁹ Goodchild 2019, 154-156.

⁸³⁰ Stubert vd. 2020, 1-3.

⁸³¹ Stubert vd. 2020, 13-25.

⁸³² Irimia-Patriche 2010, 51-54.

faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir. MS 79'daki patlamadan sonra bölgenin en büyük kentlerinden olan Pompeii ve Herculaneum yok olmuş ve yüz binlerce insan ölmüştür. Vezüv etekleri ve çevresi volkanik toprak yapısından dolayı tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak sürdürüldüğü ve bu yüzden çok sayıda insanın yaşadığı bir bölge olarak bilinmektedir. Söz konusu bölge içerisinde kalan ve tarım faaliyetlerinin yapıldığı Sarno Vadisi'nin yüzeyi (tarım toprağı) patlamanın ardından birkaç metrelik piroklastik malzemeye gömülmüştür⁸³³. 2006 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü çatısı altında yapılan "Sarno Projesi" kapsamında, vadinin Roma dönemindeki peyzajı anlaşılmasına çalışılmış ve bu yönde çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar kapsamında yüzey araştırmaları, sondaj kazıları ve mekânsal analiz çalışmaları yapılmıştır⁸³⁴. Çalışmaların Sarno vadisinde yapılmasının sebebi bu bölgenin Pompeii, Herculaneum veya Stabiae gibi yerleşim yerlerinin üretim hinterlandı olmasından kaynaklanmaktadır⁸³⁵. **(Lev XXV Har 12)**

Sarno vadisindeki ekonomik bileşenler içerisinde yer alan pazar, kent ve üretim sahasının bir arada olması, bölgenin cazibe merkezi olmasını sağlamış ve geç Cumhuriyet döneminden itibaren nüfus bu bölgede yoğunlaşmıştır. Ayrıca volkanik yapısı ve doğal fizyolojik bileşenlerinden dolayı bölgenin toprağı oldukça verimlidir. İklim ve Sarno nehri gibi su kaynakları düşünüldüğünde bölge tarım için oldukça iyi koşullara sahip olduğu gözükmektedir.⁸³⁶

Vadiden yapılan projede villa rusticaların dağılımları ve üretim sahaları üzerinden veriler toplanmıştır. Söz konusu veriler CBS programlarına işlenmiş ve üretim sahaları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmalarda paleo-çevresel etkenler ve sosyo ekonomik koşullar dikkate alınarak değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Sarno nehri kıyısında yer alan villalardan nakliye için uygun yerde olduğu bilinmektedir. Özellikle uzak mesafeli ticaret için oldukça stratejik ve karlı bir konumdadır. Veriler CBS tabanlı programlarda kantatif yöntemler kullanılarak analizlere maruz bırakılmış ve tahmine

⁸³³ Vogel vd. 2012, 377.

⁸³⁴ Vogel vd. 2012, 377, 381.

⁸³⁵ Limbergen vd. 2020, 3-4.

⁸³⁶ Vogel vd. 2015, 121.

dayalı modellemeler oluşturulmuştur⁸³⁷. Bu analizler için oluşturulan veri tabanında istatistiki çıkarımlar ve dönemin koşulları göz önüne alınarak üç ana hedef belirlenmiştir. Bu hedeflerden ilki villa rusticaların dağılım eğilimlerini ve aralarındaki uzaklık ilişkilerini belirlemektir. İkinci hedef yerleşim yerlerinin belirlenmesi (özellikle kırsal yerleşimlerin) ve üretim sahaları ile mesafe ilişkisini anlamaya çalışmıştır. Üçüncü hedef ise Sarno vadisinin toplam alanı ve üretim sahalarının belirlenmesi olmuştur⁸³⁸.

Yapılan çalışmalarda Pompeii ve çevresine Tunç Çağlarından itibaren tarımsal faaliyetlerde bulunduğu MÖ II. yy.'dan itibaren tarımsal faaliyetlerin bölgede artığı tespit edilmiştir. Pompeii çevresinde tespit edilen en az üç villanın şarap üretimi için alt yapısının olduğu bulunmuştur⁸³⁹. Villa dağılımları göz önüne alındığında birbirine yakın mesafelerde olduğu ancak belirli bölgelerde kümelendiği tespit edilmiştir. Özellikle Pompeii ve Stabiae yerleşim alanlarına yakın yerlerde villa yapılarının çok olması bölgenin tarımsal faaliyetlerinin bu alanlardan yönetildiği ve denetimin bu alanlardan yapıldığını göstermiştir. Bu alanlarda villa rusticaların olduğu konumlar üzerinden uzlamsal kalıplar ve korelasyon tahmin analizleri yapılmıştır. Oluşturulan modelde verileri analiz etmek ve coğrafi kalıpları ölçmek için mekânsal istatistiki (mekânsal otokorelasyon) yöntemler kullanılmıştır. Bu analizler uzak mesafeli mekânsal küme analizi (Ripleys K Fonksiyonu) ve ARCIS üzerinden sıcak nokta analizi ile (Getisord) dağılımlar karakterize edilerek gösterilmiştir⁸⁴⁰.

Modelleme çalışmalarında arkeolojik açıdan yetersiz veriye sahip bölgeler için topografik değişken koşulları en aza indirilmiş ve yakınında tespit edilen ve değerlendirmeye alınan modeller ile uyumlu hale getirilmiştir⁸⁴¹. Söz konusu değerlendirmelerde antik yollar ve su kaynakları hesaba katılmıştır⁸⁴².

⁸³⁷ Arkeolojik tahmin modellemeleri 1980'li ve 1990'lı yıllarda coğrafi bilgi sistemlerinin başlamıştır.

⁸³⁸ Vogel vd. 2015, 122.

⁸³⁹ Vogel vd. 2015, 125.

⁸⁴⁰ Vogel vd. 2015, 126-127.

⁸⁴¹ Vogel vd. 2015, 128.

⁸⁴² Vogel vd. 2015, 129.

Çalışmalar doğrultusunda Sarno vadisinin yüzde 67'si ekilebilir arazi olarak belirlenmiştir⁸⁴³. Bu tarım arazileri üzerinde yer alan villalar için yaklaşık mesafe tahminlerine yönelik analizler gerçekleştirilmiştir. Bu analizler çerçevesinde villa kümelerinin Boscoreale'nin güneyinde ve Scafati'nin kuzey-batısında yoğunlaştığı anlaşılmıştır. Bu yoğunluk bölgede yapılan önceki çalışmalarda tespit edilen arkeolojik veriler ile de anlaşılmaktadır. Bu çalışma sayesinde rustik köyler, villalar ve ekilebilir tarım alanlarının dağılımları da tespit edilmiştir. Bu çalışmalar doğrultusunda villa rusticaların ağları, çağları (her villanın yaklaşık rustik bitki alanı 14.5 hektar) ve mesafeleri göz önüne alındığında bölgede en az 250 en fazla 1100 villanın olduğu düşünülmektedir. Yapılan arkeolojik çalışmalarda 150 villaya ait olabileceği düşünülen veriler toplanmıştır⁸⁴⁴. Veri girişi yapılan 150 villa rusticadan üçte birinden fazlasında şarap üretimi yapıldığı tespit edilmiştir⁸⁴⁵. Bu çalışmalarda toprak işleme yöntemleri, arkeobotanik analizleri ve sedimontolojik çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca sondaj çukurları açılmış ve stratigrafik karotlar alınmış ve böylelikle MS 79 öncesi tarım potansiyeli ile ilgili veriler toplanmıştır⁸⁴⁶. Yapılan sondaj çalışmalarında antik kaynaklarında bahsettiğine paralel olarak bölgede yoğun bağcılık faaliyetleri yapıldığı tespit edilmiştir⁸⁴⁷. Bölgenin yüksek nüfus yoğunluğu ve tarım için bağcılık ticaret için şarabı tercih etmeleri karlı bir yatırım olduğunu göstermiştir⁸⁴⁸.

Bu çalışmalarda villa rusticaların dağılımları düzenli mi yoksa rastgele mi olduğu sorusu kurulacak model için oldukça önemli olmuştur. Bu sebepten villaların dağılımları için CBS tabanlı bir veri tabanı hazırlanmıştır⁸⁴⁹. Bunun yanı sıra ekilebilir arazilerinin değerlendirilmesinde gün içindeki sıcaklık değişimleri ve güneş alma açıları hesaba katılmıştır⁸⁵⁰.

⁸⁴³ Vogel vd. 2016, 56.

⁸⁴⁴ Vogel vd. 2015, 136-139.

⁸⁴⁵ Vogel vd. 2016, 57.

⁸⁴⁶ Vogel vd. 2016, 57.

⁸⁴⁷ Vogel vd. 2016, 60; Özellikle Pompei ve Boscoreale'de bölgelerindeki tarım alanlarında bağcılık yapıldığı tespit edilmiştir.

⁸⁴⁸ Vogel vd. 2016, 62.

⁸⁴⁹ Vogel vd. 2016, 55.

⁸⁵⁰ Vogel vd. 2016, 55.

Bölgede yapılmak istenen modelleme için ilk aşamada Somma – Vezüv bölgesi içerisinde kalan villalar örnek olarak seçilmiştir⁸⁵¹. Tarım stratigrafisi anlaşılmasına çalışılmış ve tabakaların görselleştirilmesi için bölgenin (Pompeii ve çevresi) coğrafyası üç boyutlu olarak modellenmiştir⁸⁵².

Bölgede yürütülen bir diğer proje olan “Sarno-Becken” projesi kapsamında jeostratigrafik araştırmalara yapılmıştır. Sarno vadisinde yapılan çalışmalarda uzaktan algılama sistemleri için yüksek çözünürlüklü dijital yükseklik modeli (DEM) verileri kullanılmıştır⁸⁵³. Söz konusu araştırmalar için topraktan örnekler alınmış ve paleotoprak analizleri gerçekleştirilmiştir⁸⁵⁴. Bu çalışmalardan biri Villa Dei Misteri’de yapılmış ve bu alanda 3x3 metrelik sondajlar açılarak stratigrafi anlaşılmasına çalışılmıştır⁸⁵⁵. Çalışmalar kapsamında Roma ve Roma öncesine tarihlenen 200’den fazla köy yerleşimi tespit edilmiştir. Bu süreçte CBS yoluyla oluşturulan veri tabanı için bir sınıflandırma şablonu hazırlanmıştır. Bu şablon için Roma çiftliklerinin karakterlerinin belirlenmesi, sınıflandırılması ve üretim yapılan arazinin tahmini büyüklüğü ile ilgili çalışmalar gerçekleştirilmiştir⁸⁵⁶. Ayrıca Pompeii ve Herculaneum’da bölgedeki bağcılık faaliyetleri ve bitki örtüsünü anlamak için dendro arkeoloji çalışmaları ve sondaj kazıları yapılmıştır⁸⁵⁷.

Ayrıca üretilen mahsulün bozulması veya bitkisel hastalıklar yoluyla ürün kaybı göz önüne alınabilir. Örneğin antik Yunanistan’da tarım ürünlerinin kayıpları için yüzde 50 gibi büyük rakamlarda konuşulmuştur⁸⁵⁸. Modelde saklama alanları iklim ve toprak yapısı göz önüne alındığında üretim kaybı için yüzde 10 gibi bir rakam önerilmiştir⁸⁵⁹.

⁸⁵¹ Vogel vd. 2015, 2.

⁸⁵² Vogel vd. 2012, 5-6.

⁸⁵³ Seiler vd. 2011, 2-3.

⁸⁵⁴ Seiler vd. 2008, 166.

⁸⁵⁵ Seiler vd. 2008, 167.

⁸⁵⁶ Seiler vd. 2011, 6-7.

⁸⁵⁷ Seiler vd. 2011, 8-9.

⁸⁵⁸ Gallant 1991, 97-98.

⁸⁵⁹ Goodchild 2005, 44, Model için, tohum için tampon, ilave %10 kayıp eklendi. Bu, tipik bir kayıp miktarıdır. İşleme ve ev israfı Clark ve Hasvelli 1970, 57-58.

Bölgede yapılan bir diğer proje “The Salve Research Project” çalışmasıdır. Bu çalışmada arkeoloji, jeoloji ve coğrafya gibi alanlardan uzmanlar yer almıştır. Proje bölgenin bağcılık faaliyetlerindeki kronolojiye ve bağcılık alanlarına yoğunlaşmıştır. Çalışmalarda İtalya'nın erken dönem bağcılık faaliyetlerinin Blera'da yapıldığı ve Etrüsk amphoralar ile şarabın taşındığı düşünülmektedir⁸⁶⁰. Bu üretimin uzak mesafeli ticaret için mi yoksa iç tüketim için mi yapıldığı sorusu hala net olarak tespit edilememiştir. Bunun yanı sıra bir diğer en erken üretimin yapıldığı alan Paestum (Campania) çevresinde bağ sekileri olduğu düşünülen izlere rastlanmıştır⁸⁶¹. Yapılan çalışmalarda Falciano del Massico'da (Campania) bazıları imparatorluk döneminde kullanıldığı bilinen sekilere rastlanmıştır⁸⁶². Bunun yanı sıra bağların sulanması için su kanalları tespit edilmiştir⁸⁶³. Bu alt yapı sistemlerinin biri hariç diğer hepsi Roma Cumhuriyet Dönemi'ne tarihlendirilmiştir⁸⁶⁴. Yapılan çalışmalar Campania Bölgesi ve orta İtalya bölümü için üreticinin kâr marjından dolayı bağcılığa yöneldiğini göstermektedir⁸⁶⁵.

Pompei suburbania villaları için kabaca 4 ila 5 kilometrelik bir mesafe ile diğerlerinden daha uygun görünmektedir⁸⁶⁶.

Villalar hem çalışan bir çiftliğin hem de gösterişli yapılara uygun bir konutun işlevsel gereksinimlerini bütünleşmiş bir yapıda birleştiren çiftlik binasıdır⁸⁶⁷. Roma yakınlarındaki banliyö villaları, şehirden 30 ila 40 kilometre arasında herhangi bir yerde olabilmektedir⁸⁶⁸. Söz konusu villa dağılım modelinin verileri, tez çalışmasındaki hesaplamalarda da kullanılacak veriler arasındadır. **(Lev. XXV Resim 16)**

⁸⁶⁰ Ciacci 2012, 89.

⁸⁶¹ Boissinot 2009, 109-111.

⁸⁶² Arthur 1991, 76-77; Brun 2004, 28-33; Vallelonga 2007, 228; Boissinot 2009, 106-118. Roma banliyösündeki bağ izlerinin kapsamlı bir listesi için bkz. Volpe 2009, tablo 1. Boissinot (2009, 84), antik çağdaki farklı tarımsal kazı türlerinin ve bunun arkeolojik kayıtlarda nasıl temsil edildiğinin ayrıntılı bir tanımını ve ayrıca İtalya'daki tüm mevcut kanıtların resimli bir özetini sunar (100 şek. 10).

⁸⁶³ Volpe 2009, 371.

⁸⁶⁴ Boissinot 2009, 116-117.

⁸⁶⁵ Marzano 2007, 116.

⁸⁶⁶ Adams 2005, 59.

⁸⁶⁷ Rozzisert 1977, 20.

⁸⁶⁸ Spera 2003, 23.

BEŞİNCİ BÖLÜM: GELİŞTİRİLEN MODEL

V. I. Antik Çağ Ekonomisi Üzerine Modelleme Çalışmaları

Antik çağ ekonomisi ile ilgili tartışmalar 1860 yılından itibaren periyodik olarak sürmektedir. Bu konu ile ilgili günümüze kadar pek çok model öne sürülmüş ve son çalışmalar ile yeni kuramlar ortaya atılmıştır⁸⁶⁹. Antik çağ ekonomisini açıklamak üzere oluşturulan ilk kuramlar, araştırmacıları uzun ve derin tartışmalara itmiştir. Bu alandaki tartışmaların boyutunu ve şiddetini özetleyen tespitlerden birini Keith Hopkins yapmıştır. Hopkins'e göre antik çağ ekonomisi bir çalışma alanından ziyade bir savaş alanıdır⁸⁷⁰.

Antik çağ ekonomileri üzerine ilk yapılan çalışmalar genellikle Yunan ve Roma uygarlıklarına odaklanmış ve bu uygarlıkların farklı bölgeler ile yaptığı ticari ilişkiler anlaşılmasına çalışılmıştır⁸⁷¹. Bu kapsamda ticari organizasyonlar, devletlerin ekonomik durumu, birey ve kurumların ticaretteki rolleri, hane ve pazar ekonomileri yorumlanmaya çalışılmıştır.

Antik Yunan ekonomisi ile ilgili yapılan ilk çalışmalarda polis ve hane arasındaki ilişkiye iktisadi açıdan vurgu yapılmıştır⁸⁷². Bu durumun temel sebeplerinden biri Yunan polislerinin ekonomik yapısını hanelerin temsil etmesi diğer bir deyiş ile hane ve polis arasındaki iktisadi bütünlüğün olmasıdır⁸⁷³. Elbette antik çağ ekonomilerinin temelinde tarım olduğundan sonraki çalışmaların eksenini çiftçilik ve tarım ürünlerine kaymıştır⁸⁷⁴. Antik kaynaklarda polisin kalkınmasının hane ekonomisinden geçtiğini savunulmuştur⁸⁷⁵. Antik çağ ekonomisini açıklamak için araştırmacılar ilk aşamada epigrafik kaynaklardan (antik yazarlar ve yazıtlar) yararlanmışlardır. Antik Yunan iktisadı

⁸⁶⁹ Mcgregor 2015, 31; André 2001, 198; Parkins vd 2010, 15.

⁸⁷⁰ Parkins 1998,1-5; Hopkins 1983, 1.

⁸⁷¹ Austin vd. 1977, 3; 1817 yılında August Boeckh Atina devlet bütçesini irdelediği “*Die Staatshaushaltung der Athener*” isimli çalışması bu alanda yapılan ilk araştırmalar arasında sayılabilir.

⁸⁷² Reden 2022, 11; 1893 tarihinde Karl Bücher tarafından yapılan çalışmalarda antik ekonomiler ile sanayi devrimi öncesi Avrupa şehirlerinin ekonomileri hane ekonomisi perspektifinde incelenmiştir. Bücher 1926, 92-116.

⁸⁷³ Denis 1973, 45-50. Christesen 2001, 33.

⁸⁷⁴ Bowman-Wilson 2013, 1-32; Scheidel- Reden 2010, 20.

⁸⁷⁵ Mcgreor 2015, 157.

ile ilgili bilgileri aldığımız bir kaynakta filozoflar olmuştur. Filozoflar mülkiyet, zenginlik ve devlet ekonomisi ile ilgili pek çok konuda iktisadi bilgiler vermişlerdir⁸⁷⁶. Antik Yunan dönemi için Aristoteles'in Yunan ekonomisini özellikle hane ekonomisi üzerinden anlattığı *Oikonomika* (Ekonomi) kullanılan kaynaklardan biri olmuştur. Kaynak, hane ekonomisi perspektifinde ideal polisi açıklamaya çalışmıştır. Aristoteles, ürün değerini belirlerken, ürünün mübadelesindeki kıymetinin kullanım değeri ve değişim değeri olarak ikiye ayırmıştır⁸⁷⁷. Ksenophon'a ait *Oikonomikos* (iktisat üzerine) isimli eser de ise bireyin üretkenliği üzerinden (özellikle çiftçiler) ekonomik gelişimin nasıl mümkün olacağını anlatmaktadır. Eserde tarımda uzmanlaşma, iş bölümleri, köleye nasıl davranılacağı gibi konulara yer verilirken, İskomakhos isimli bir birey üzerinden üretim doğrultusunda nasıl zenginleşebileceği ile ilgili bilgiler verilmiştir. Antik Yunan'da kölenin üretimde (özellikle tarımda) kullanılması oldukça yaygındır. Bu açıdan Aristoteles gibi antik yazarlar, köleciliği oldukça doğal karşılamış, üretimin önemli parçası olarak saymışlardır⁸⁷⁸.

Antik çağ ekonomisi yapısal açıdan açıklamaya çalışan iktisatçı ve tarihçiler, ekonominin işlevini anlamaya çalışmışlardır. Söz konusu çağın ilkel bir ekonomiye sahip olduğunu düşünen araştırmacılar (başta Finley olmak üzere) ekonomi kelimesinin "oikos" etimolojik kökeninin aile ve ev halkından geldiğini vurgulayarak⁸⁷⁹, antik çağ ekonomilerinin hane ekonomileri ile açıklanacağını bu doğrultuda ekonomik yapılarının da primitif olabileceğini savunmuştur⁸⁸⁰. Bu görüşünü Bücher'den etkilenerek öne süren Finley için Bücher'in açıkladığı kapalı ev ekonomisi teorisi önem taşımıştır⁸⁸¹. Antik Yunan ekonomisi her ne kadar hane ekonomisi ile açıklanmaya çalışılmışsa da Yunanlıların uzak mesafeli ticaret yaptığı ve ciddi bir ticari organizasyon oluşturduğu da bir gerçektir⁸⁸². Antik Yunanlılar kontrol ettikleri tarım alanlarında üretim yaparak

⁸⁷⁶ Roll 1956, 31, Shumpeter 1972, 52; Wells 1956, 88; Galbraith 1987, 10.

⁸⁷⁷ Aristoteles Politics I. 9.

⁸⁷⁸ Denis 1973, 51.

⁸⁷⁹ Finley 1973, 1; Austin ve Vidal-Naquet, 1977, Introduction.

⁸⁸⁰ Derks 2002, 597. Hane ekonomileri ile primitif ekonomiyi bağdaştıran Finley'e göre, antik çağ ekonomisi bireysel girişimler doğrultusunda kapalı pazarların hükmünde yürümekte ve bugünkü gibi modern bir iktisat görüntüsü çizmemektedir; Finley 2007, 1.

⁸⁸¹ Bücher 1926, 92-116.

⁸⁸² Hasebroek 1965, 1-6.

kolonize ettikleri bölgelere tarım ürünleri satmış ya da mal mübadeleleri yapmıştır. Bu açıdan üreten köylüler kadar ticaretin dinamiği olan tüccarlar Roma'dan önce de ekonominin en önemli aktörleri arasında olmuştur. Antik çağ ekonomisine şarap ticareti üzerinden bakılacak olursa, söz konusu ticaret için Arkaik, Klasik ve Hellenistik dönemlerde Akdeniz piyasası farklı yerleşimlerin hegemonyasında şekillenmiş⁸⁸³ olduğu ve piyasayı elinde tutan yerleşimlerin farklı bölgelere büyük boyutlu şarap ihraç ettiği anlaşılmıştır⁸⁸⁴.

Antik Roma iktisadi ile ilgili yapılan çalışmalarda da ilk aşamada epigrafik kaynaklar kullanılmış, Yunan ekonomisi ile ilgili olan benzer yönlere vurgular yapılmıştır. Aslında bu iki dönemin ekonomilerinde yapısal açıdan büyük bir fark olmadığı, iki ekonomi için de tarımın, ticaretin itici gücü olduğu savunulmuştur.

Roma Krallık ve Cumhuriyet dönemlerinde de büyük kentlerin ortaya çıkışının köylerde üretim yapan küçük çiftçiler sayesinde olduğu ileri sürülmüştür⁸⁸⁵. Antik Yunan'da olduğu gibi Roma döneminde de çiftçilerin el kitabı olarak Cato, Varro, Columella tarafından yazılan eserler mevcuttur⁸⁸⁶. Bu eserlerde de Antik Yunan kaynaklarında olduğu gibi tarımsal gelirin birey ve devlet için önemi vurgulanmış, aristokratlar dahi tarıma yönlendirilmiştir. Söz konusu eserleri inceleyen ilk araştırmacılar bu eserler üzerinden ekonominin temeline haneyi ve üreten çiftçileri koymuşlardır.

Her iki dönem ile ilgili sorular hemen hemen aynı yerlere odaklanmış, araştırmacılar Yunan ve Roma uygarlıklarının iktisadi yapılarını bugünün iktisadi bakış açıları ile anlamaya çalışmışlardır. Bu tez çalışmasında Roma ekonomisi üzerine öneriler sunulduğu için sadece Roma iktisadi yapısı üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır.

Roma İmparatorluk Dönemi ekonomisinin, ilkel mi yoksa modern mi sorusu üzerinde değerlendirmeler yapılmıştır⁸⁸⁷. Bu kapsamda Roma iktisadi ile ilgili önemli

⁸⁸³ Kitchen 2000, 119-121.

⁸⁸⁴ Doğu Akdeniz şarap piyasası için Hellenistik Dönem'de Rhodos, Knidos, Kos, Alexandria yerleşimleri ön plana çıkmaktadır.

⁸⁸⁵ Mcgreor 2015, 168.

⁸⁸⁶ Savaş 1999, 79-80.

⁸⁸⁷ Limbergen vd. 2022, 4-6.

sorulardan biri, piyasa ekonomisinin olup olmadığı sorusu olmuştur. Bu sorunun merkezinde mal mübadelesinde emek değerini ölçen standart bir para ekonomisi üzerine değerlendirmeler yapmak olacaktır. Özellikle Pax Romana Dönemi'nde izlerini daha iyi sürebildiğimiz bir piyasa ekonomisi mevcuttur. Roma Devleti'nin iktisadi yapısı ile ilgili kimi öneriler, iktisadi yapının piyasa ekonomisinden ziyade takasa dayalı ekonomilerin olduğu ve piyasadaki malların değerlerinin bölgelere göre değiştiği yani fiyat birliğinin olmadığı yönündedir. Ancak Roma Dönemi'nde yazılmış antik kaynaklarda (Cato'nun De Agri Cultura'sı gibi) ve yazıtlarda bazı ürünlerin üretim evreleri ve fiyatları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu açıdan MS III. yy krizinde fiyatların tekrar düzenlenmesi için yayınlanan Diocletianus'un fiyatlar bildirgesi fermanı, mal gruplarının tavan fiyatlarını belirlemek için yazılmıştır⁸⁸⁸. **(Lev XXVI Res 17)**

Roma iktisadi ile ilgili değerlendirilen bir konu da pazar hacminin ne ölçüde büyük olduğu ve pazarların birbirlerine bağımlı olup olmadığı soruları olmuştur. Çünkü modern iktisat yapılarında bağımlı pazarlar global ekonomiye hizmet etmekte ancak antik çağ iktisadında primitif (ilkelci) görüşe göre pazarlar küçük ölçekli ve birbirinden bağımsız hareket etmektedir⁸⁸⁹. Pax Romana Dönemi ile bütün Akdeniz'i ele geçiren Roma, Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren uzak bölgelere düzenli olarak mal sevkiyatı yapmaktadır. Öyle ki İngiltere'den Hindistan'a kadar geniş bir coğrafyadaki uygarlıklar ile Roma'nın ticari etkileşimi bulunmaktadır. Bu açıdan uzak mesafeli ticari organizasyonun, bağımlı pazar ekonomisi ile Roma iktisadi modernist kurama uygun bir ekonomik yapıya sahip olduğu görülmektedir⁸⁹⁰. Roma'nın pazar ekonomisi de üretim alanları (köyler), pazarların yer aldığı şehirler ve organizasyonu düzenleyen ticari aktörleri ile zincirleme bir pazar ekonomisinin olduğu anlaşılmaktadır⁸⁹¹. Roma İmparatorluk dönemi ile uzak mesafeli ticaretin gelişmesi beraberinde ihtisaslaşmış üretimi beraberinde getirmiştir⁸⁹². Ayrıca düşük miktarlarda üretim ve küçük üretici devlet içinde küçük miktarlarda ve toplanması zor vergi demektir. Büyük miktarlarda

⁸⁸⁸ Laurence 2002, 121-122.

⁸⁸⁹ Galbraith 1987, 9.

⁸⁹⁰ Bang 2011, 131.

⁸⁹¹ Detaylı bilgi için bkz. Wilson 2002, 231-273.

⁸⁹² Paterson 1998, 140.

üretim vergi gelirlerini artırması devletin büyük üreticiyi daha çok desteklemesi ile ilgili önemli bir motivasyon olabilir. Bu ticareti geliştirmek için Roma Devleti'nde ticaret hukukunu geliştirmiş, uygun gördüğü bölgelerde vergileri düşürerek ticareti teşvik etmiştir⁸⁹³. Roma İmparatorluğu'nun temel gelir kaynağı vergiler olmuştur. Roma ekonomisindeki gelir miktarlarını anlamak için araştırmacıların bir kısmı, vergi miktarlarına ve devlete getirdiği kazanca yönelmiştir⁸⁹⁴. Roma Devleti'nin ekonomik yapısının vergiye dayalı olduğu düşünüldüğünde oldukça mantıklı görünen bu yöntemdeki açık nokta kayıt dışı ticaretin vergi ile ilişkilendirilememesi olmuştur. Roma eyaletleri vergilendirmiş, vergiler de genellikle orduya ve başkente harcanmıştır⁸⁹⁵. Roma İmparatorluk Dönemi'nde imparatorluğun farklı bölgelerinde vergi yasaları farklı uygulanmasının arkasında siyasi ve ekonomik bedenler yatmaktadır⁸⁹⁶. Bu durumu Finley toprak rejimine bağlasa da⁸⁹⁷ siyasi ve ekonomik dengeler için devletin piyasaya yaptığı müdahaleler olarak da yorumlanabilir. Ayrıca antik çağda ticaretinde ekonomik network kadar siyasi ve aristokratik güç de girişimcilere avantaj sağlamıştır. Weber antik toplumlarda ekonomik durumdan daha önemli olan avantajın statü olduğunu savunmuştur⁸⁹⁸.

Roma İmparatorluk Dönemi'nde ekonominin modern çizgiye oturmasını sağlayan sebeplerden biri, sadece Akdeniz özelinde bile çok büyük hacimli bir ekonominin oluşması ve yüklü miktarlarda mal gruplarının sistematik olarak yer değiştirmesidir. Bu durum Akdeniz'de bağımlı pazarların ve piyasa ekonomisinin oluşmasına sebep olmuştur.

Antik çağda ticari hareketliliği, ticareti yapılan malları ve bu malların kapasitesini anlamamızda batıklar ve kargoları araştırmacılara ışık tutmuştur. Örneğin; Pax Romana Dönemi'nde Akdeniz'deki ticari hareketliliğin anlaşılması adına batık grafiği fikir

⁸⁹³ Parkins 1998, 22.

⁸⁹⁴ Wilson-Bowman 2017, 17.

⁸⁹⁵ Garnsey-Saller 1987, 20-40.

⁸⁹⁶ Finley 1973, 17; Deleage 1945, 254.

⁸⁹⁷ Finley 1973, 18.

⁸⁹⁸ Finley 1973, XVI.

vermektedir⁸⁹⁹. Pax Romana Dönemi'nde yapılan yoğun ticari aktiviteler Roma İmparatorluğu'nun bölgeler arası mal sevkiyatını ve piyasa sirkülasyonunu desteklediğini göstermiştir⁹⁰⁰. Bu durum büyük boyutlu tarımsal üretim için Villa Rustica organizasyonlarının önemini göstermektedir⁹⁰¹. Öyle ki Campania Bölgesi özelinde geç Cumhuriyet döneminden Pax Romana Dönemi'ne kadar amphora sayılarındaki artış ticari yoğunluğun arttığını gösteren kanıtlardan biri olarak sayılabilir⁹⁰². Elbette büyüyen üretim vatandaşlar için istihdamın artmasını, devlet için ise vergi gelirlerinde artışı sağlamıştır⁹⁰³.

V. I. I. İlk Çalışmalar ve Tartışmalar

Antik çağ ekonomisi ile ilgili öncü tartışmalar bu dönem ekonomilerinin yapıları üzerine olmuştur. Bu kapsamda antik çağ ekonomisinin primitif (ilkelci) ya da modernist bir yapıda mı olduğu üzerine gerçekleştirilmiştir⁹⁰⁴. Tartışmalarda pazarların birbirini etkilemesi (bağımlı ya da bağımsız pazarlar), ne ölçüde ürünün yer değiştirdiği, piyasa varlığı, ticaretteki uzmanlaşma ve devletin piyasadaki rolleri üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

Elbette yeni bulgular ile tanımlamalar ve değerlendirmelerde gelişmekte ya da değişmektedir. Ancak bu değerlendirmelerde daha çok iktisat ve tarihçilerin kuramsal düzeyde ve varsayımsal veriler ile çalışmalar gerçekleştirdiği unutulmamalıdır. Özellikle arkeolojik çalışmalar ortaya çıkmaya devam eden materyaller bu tartışmaların yönünü ve kapsamını değiştirmektedir.

Antik çağ ekonomisinin modernist bir yapıda olduğu ilk olarak 1865 yılında Karl Rodbertus tarafından ileri sürülmüş daha sonra Eduard Mayer ve Rostovtzeff'in bu görüşün öncüleri olarak teorilerini bilim dünyası ile paylaşmışlardır⁹⁰⁵. Rostovtzeff,

⁸⁹⁹ Wilson vd. 2013, 368-370; Opait vd. 2021, 76-87.

⁹⁰⁰ Temin 2008, 170.

⁹⁰¹ Rodriguez 2004, 101-124. Roma için özellikle Cumhuriyet Dönemi'nin sonundan itibaren büyük üretim hacmine sahip villa ekonomileri ortaya çıkmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Roth 2004, 101-124.

⁹⁰² Panella 2010, 11-123.

⁹⁰³ Morley 2007, 90-102.

⁹⁰⁴ Limbergen vd. 2022, 4-7; Austin vd. 1977, 3-4; Temin 2013, 4-15.

⁹⁰⁵ Borisonik 2016, 1.

Walbank'ı da etkilemiş, araştırmacı Pax Romana Dönemi'nde her türlü ürünün Akdeniz içerisinde yer değiştirdiğine, özellikle tahıl, şarap, yağ ve köle olarak belirttiği nesnelerin sürekli ve büyük boyutlu olarak ticaretinin yapıldığına dikkat çekmiştir⁹⁰⁶. Modernist görüşü savunan bir diğer araştırmacı Andreu tarafından Finley'e eleştiri getirilmiş ve Andreu Yunan ekonomisinde ortak pazarların, ticari anlaşmaların, güçlü bir piyasa ekonomisinin ve dolayısıyla modern bir ekonomik yapının olduğunu savunmuştur⁹⁰⁷.

Bücher antik çağdan günümüze ekonominin evrimleştiğini öne sürmüş ve bu değişimi evrelerini tanımlamıştır. Bücher'e göre antik çağ toplumlarında kapalı ev ekonomisini, orta çağ toplumlarında şehir ekonomilerini, modern toplumlarda ise ulusal ekonomileri kullanmaları ile sınıflandırmıştır⁹⁰⁸. Antik çağ ekonomisindeki ticari aktiviteler piyasadan ziyade siyasi bağlantılar doğrultusunda şekillenmiş, uluslararası ticaret ise bugünün pazara oranla daha dar bir alanda ve çok daha seyrek gerçekleşmiştir. Bu açıdan Hasebroek Yunan şehir devletlerinin ticaretine modernist bir çerçeveden bakılamayacağı ya da ulusal bir düzeyde ekonomiden bahsedilemeyeceğini vurgulamıştır⁹⁰⁹.

V. I. I. I. Primitif Görüş

Primitif görüşte antik çağ toplumlarının kendi kendine yettiği özellikle Yunan toplumunun farklı bölgeler ile pek ticari ilişkilere girmediği bir düşünce olarak karşımıza çıkmıştır. İlkelci bakış açısı olan bu ekonomik sistemde büyük bir pazar ekonomisinden ziyade takas sisteminin ön plana çıktığı hane ekonomisine yoğunlaşıldığı görülmüştür⁹¹⁰.

İlkelci teorinin kabul edilen en güçlü öncüsü Finley olmuştur. Finley'e göre piyasa ekonomileri en fazla 400 yaşında olup tek yönlü bir davranış ekonomisine sahip olan antik çağda modern ekonomik düzlemle asla bir araya gelmediği piyasa ekonomisinin yakın zamanda zorunluluktan ortaya çıktığı görüşü kabul edilmelidir⁹¹¹. İlkelcilerin

⁹⁰⁶ Walbank 1969, 81-95.

⁹⁰⁷ Andreu 2002, 36; Kaplan 1984, 23-40.

⁹⁰⁸ Austin vd. 1977, 4.

⁹⁰⁹ Morris 1986, 4.

⁹¹⁰ Amemiya 2014, 57.

⁹¹¹ Meikle 2002, 236.

ekonomik faaliyet terimini bazen küçümsedikleri ve antik çağda ilkel bir ekonomik faaliyet gerçekleştirildiğinde içerisinde modern dünyada da kullandığımız birçok gerçeği görmediklerini düşünebiliriz⁹¹²

Finley, birbirine bağımlı ve birleşik pazarların olmadığını savunmuştur⁹¹³. Ayrıca Finley, devletlerin piyasaya doğrudan müdahale etmediğini ve vergilendirme sistemlerinin yeterli olmadığını savunmuştur⁹¹⁴. Bu çıkarımlara araştırmacılar (Millett-Cohen ve Bresson) eleştiriler getirmiş devletin pazar oluşturması, fiyatları belirlemesi, kredi ve borç vermesi gibi doğrudan kanıtlar ile devletlerin piyasa müdahalelerini göstermişlerdir⁹¹⁵. Ayrıca karşılıklılık ilkesi bağlamında Atina'da ithalat ve ihracat yapıldığı yazılı kaynaklardan ve materyallerden bilinmektedir⁹¹⁶. Bu durum şehirlerin sadece tüketici pozisyonunda olduğu görüşüne karşı bir argüman olup şehirlerin ihracat yaptığını da göstermektedir⁹¹⁷.

Finley'in yaptığı ekonomik tespitler daha çok sosyolojik ilişkiler üzerine kurulmuş, halkı zengin ve fakir olarak ikiye ayırmış, üretimde yer alan çiftçi ve köle sınıflarından sosyal statü olarak değerlendirmeler yapmıştır⁹¹⁸. Finley ve Polanyi kapalı pazarların oluştuğunu, ürünlerin sosyal ilişkiler ile hareket ettiğini, piyasanın bağımlı küçük pazarlar aracılığı ile oluştuğunu ileri sürmüştür. Polanyi modelinde antik çağ ekonomilerinin ekonomik formalizmden farklı olarak öznecilik terimi ile açıklamaya çalışmış, bağımsız bir piyasa ekonomisinden ziyade ikili ilişkilerin ekonomideki önemine dikkat çekmiştir⁹¹⁹.

Weber ve Hasebroek Yunan polisindeki sosyal ilişkiler ve polisin yapısından ayrı bir ekonominin gelişemeyeceğini iddia etmişlerdir⁹²⁰. Yunan toplumunun kapalı ekonomisinin yabancıların toplumun bir parçasını temsil etmediklerini hatta ticarete çok

⁹¹² Meikle 2002, 239.

⁹¹³ Finley 2007, 7.

⁹¹⁴ Finley 2007, 147-149.

⁹¹⁵ Millett 1991, 77; Cohen 1992 3-25; Bresson 2000, 183-210.

⁹¹⁶ Bissa 2009, 7-8.

⁹¹⁷ Bresson 2000, 247-257.

⁹¹⁸ Finley 1973, 36; Scheidel- Reden 2010, 2.

⁹¹⁹ Finley 1973, XIV ve XV.

⁹²⁰ Bissa 2009, 2-3.

yoğun olarak varlıklarını göstermedikleri için toplum kapalı bir biçimde ticareti gerçekleştirmiş olması gerektiği savunulmuştur⁹²¹. Karl Polanyi bu durma karşı çıkmış neoklasik iktisat teorisi ışığında pazarın kendi içinde bir endüstri yarattığını bunu hem haneye hem de ulusal düzeyde ekonomik gelişime katkı sunduğunu iddia etmiştir. Her ne kadar Polanyi'nin Yunan toplumunun bütünleşik bir ekonominin parçası olduğu ve grupların ortak pazarı oluşturduğu fikrini öne sürse de Bissa bunu antik çağ ekonomik pratiğine aykırı olabileceğini teori olarak kabul edilse bile pratikte bu görüşün bir karşılığı olmadığını savunmuştur⁹²².

Polanyi'nin ekonomik örgütlemeye *karşılıklık* (mal gruplarının toplum içindeki veya grupların bağlantılı noktaları arasındaki hareketi), *yeniden dağıtım* (mal gruplarının bir dağıtım merkezi yönünde ve bunun dışındaki hareketi), *ticaret yolu ile alışveriş ve ev ekonomisi* (mal gruplarının pazar içerisindeki karşılıklı hareketi) olarak üç ana kavram üzerinde durmuştur⁹²³. Primitif ekonominin savunucusu Finley, Polanyi ve Weber'den etkilenecek klasik iktisatçıların dikkat çektiği hane ekonomisi kapsamında antik çağ ekonomilerinin ilkel bir yapıda olduğunu savunmuştur. Araştırmacıların bir kısmı Roma İmparatorluğu'nun ekonomik yapısının Yunan'dan farklı olduğunu ileri sürmüş büyük boyutlu üretim, uzak mesafeli mal değiş tokuşu ve bir piyasa ekonomisinin oluşması ile daha karmaşık bir ekonomik yapının oluştuğunu ileri sürmüşlerdir⁹²⁴.

Sanayi öncesi toplumların ekonomileri incelenirken, kendi içerisinde oluşturulan bir piyasa ile değil toplum ile diğer bir deyişle toplumdan ayrı düşünülmemelidir⁹²⁵. Antik çağ iktisadı üzerine yapılan değerlendirmelerde, antikçağ iktisadı ile Orta Çağ Avrupa ekonomileri karşılaştırılmıştır. Örneğin; Meyer antik dünyada ekonomilerin küçük ölçekli olduğunu ama Orta Çağ ekonomilerine benzediklerini savunmuş, MÖ VII-VI. yy antik Yunan ekonomisinin MÖ XV-XIV. yy Avrupa ekonomilerine, MÖ V. yy ekonomisinin ise MS XVI. Yy ekonomisine benzediğinin altını çizmiştir⁹²⁶.

⁹²¹ Austin vd. 1977, 6-7.

⁹²² Bissa, 2009, 3.

⁹²³ Möller 2013, 10; Austin vd. 1977, 7-8.

⁹²⁴ Paterson 1998, 140.

⁹²⁵ Möller 2013, 10.

⁹²⁶ Meyer 1924, 118-119.

V. I. I. II. Modernist Görüş

Antik çağ ekonomik yapısının Modernist olduğunu ileri süren önemli araştırmacılardan biri Meyer olmuştur⁹²⁷. Meyer'in bu görüşünün arkasında büyük boyutlu üretim, ithalat ve ihracat, paranın varlığı ve piyasa düzeninin oluşması yatmaktadır⁹²⁸. Modernist görüş MÖ VIII. yy'ın başından itibaren antik çağ ekonomisini yönlendiren güçlerin aristokratların yanı sıra sanayiciler olduğu ve ticari hareketliliği elinde tutanların kapital gücün getirdiği yeni figürler olduğunu savunmuştur⁹²⁹. Meyer'in kronolojik eşleştirmesinde MÖ VII-VI. yy Avrupa toplumlarının MS XIV.-XV. yüzyılına denk düşmesi, MÖ V. yy ise Avrupa toplumlarının MS XVI. yy ekonomisine denk düşmesi ile açıklanmıştır⁹³⁰.

Modernist görüşün yeni savunucuları, yapılan son çalışmaları ve yeni kuramları ile ortaya çıkmıştır. Ancak söz konusu çalışmalarda savunulan modernist çizgi ile yukarıda bahsi geçen modernist bakış açısı arasında farklılıklar vardır. Antik çağ iktisadının bugünün modern iktisadından farklı olduğu ancak, primitif bir düzlemde uzak, karmaşık bir yapıda olduğu vurgulanmaktadır⁹³¹.

Weber'in üretici kent modeli Finley'in kapalı hane kentlerin sadece tüketici olduğuna ve hane ekonomisi teorisine karşı durmuştur⁹³². Ancak Altson her iki modele karşı çıkararak antik çağ ekonomik yapısının tek bir model ile açıklanamayacağını, kentlerin özellikle tarımsal üretimden uzak olduğunu, uzak mesafeli ticaret ile ya da başkent Roma örneğinde olduğu gibi kentlerin daha çok tüketici olduğunu savunmuştur⁹³³. Ayrıca araştırmacılar antik Yunan toplumu için bile seramik göz önünde olduğunda karşılıklı bağımlı pazarlar üzerine bir (kuvalitatif) piyasanın kurulduğunu savunmuşlardır⁹³⁴.

⁹²⁷ Polanyi 1971, 7.

⁹²⁸ Polanyi 1971, 7-8; Austin vd. 1977, 4.

⁹²⁹ Austin vd. 1977, 4.

⁹³⁰ Meyer 1924, 118-119.

⁹³¹ Limbergen vd. 2022, 17-18.

⁹³² Morley 1997, 54-55.

⁹³³ Parkins 1998, 21; Morley 1996, 54-55.

⁹³⁴ Parkins 1998, 18; Osborne 1996, 38; Tomber 1993, 141-166.

Yapılan son araştırmalarda antik çağda piyasa ekonomisinin olduğu yönünde veriler sunmaktadır. Antik çağ ekonomileri bir piyasa ekonomisi olsa da Rostovtzeff'in "modernist" tanımı da iktisadi yapıyı tarif etmekte yetersiz kalmıřtır⁹³⁵. Öyle ki MÖ V-IV. yy Atina'sında tarımsal üretimi yapan sınıf ile dışarıda kalan kişiler arasındaki bağa dikkat çekilmiştir. The Oikonomia Attik'nin (satış ve satın alma ikiliği ile karakterize edilen ekonomik davranış) teriminin ortaya çıkışı bu durum ile ilişkilidir. Buna göre toprak mülkiyetiyle hiçbir ilgisi olmayan zanaatkârlık veya ticari zenginliğin varlığı; arazi satışından elde edilen komisyonculuk gibi yönler antik çağ ekonomisini basit bir hane ekonomisinden ayırmaktadır⁹³⁶. Antik çağ ticaretini anlamamız için epigrafik veriler, özellikle günlük hayatta kullanılan nesnelere üzerine yazılan yazılar ticaret için küçük gibi görünse de önemli bir veri kaynağı olarak deđerlendirilmelidir⁹³⁷.

Antik çağ ekonomisi ile ilgili ilk aşamada "Formalizm" (bişimcilik) ve *Substantivizm* (maddi) olarak iki model ortaya konmuştur. Ancak sadece bu iki model antik çağ iktisadi yapısını anlatmak için yetersiz kalacaktır. Bu sebep ile yeni yaklaşımlarda geliştirilmiştir.

Formalizm (Bişimcilik); Formalizm ekonomik kuram olarak analitik düşünceyi, rasyonaliteyi ön plana alan daha çok rakamlar ve grafikler üzerinden yorumlamayı, piyasa dengeleri ve optimum noktaları belirleyen bir kuram olarak ortaya çıkmıştır. Antik çağ ekonomisi için piyasa gerçeklerinin kar maksimizasyonuna odaklandığı tüccarlar tarafından yönlendirildiğini savunan formalistler, antik çağ iktisadının rakamlar üzerinden analiz edilebileceğini savunmuřlardır⁹³⁸. Formalistler antik çağ iktisadının modernist bir yapıya sahip olduğunu ve antik çağda kuralları olan bir piyasa ekonomisinin olduğunu iddia etmiřlerdir⁹³⁹. Aynı zamanda pazar dengesinin tüketici ve üreticilerin çıkarları doğrultusunda olduğunu varsaymıřlardır⁹⁴⁰.

⁹³⁵ Andreau 2002, 36.

⁹³⁶ Andreau 2002, 37.

⁹³⁷ Andreau 2002, 46; Harris 1993, 1994.

⁹³⁸ Amemiya 2014, 57.

⁹³⁹ Möller 2013, 10.

⁹⁴⁰ Amemiya 2014, 57.

Substantivizm; Polanyi'nin öncülük ettiği bu kuramda içe dönük bir ekonomik yapı söz konusu olup, ekonomiyi yönlendiren piyasadan ziyade sosyo-politik durum ve kurumlar olduğu ileri sürülmüştür. Finley'in antik çağ ekonomisinin primitif olduğunu ileri sürmesinde bu kuramın ayrıca bir önemi olmuştur⁹⁴¹. Söz konusu kuramda sosyal durum ile ekonomik aktiviteler bir bütün olarak görülmüş ve modernist ekonomiden farklı olarak bütünleşik (kapalı) bir pazarın olduğu vurgulanmıştır. Diğer bir deyişle ticarete bireyler değil toplum hüküm sürmekte ve bu yüzden dışarı açılan bir ticari hareketlilikten ziyade iç piyasa ve hanenin öne çıktığı bir ekonomik yapı oluştuğu ileri sürülmüştür⁹⁴². Bu kurama göre bireyler kardan ziyade prestij ve statü için ticaret yapmakta bu sebepten ekonomik açıdan rasyonel kararlar ön plana çıkmamaktadır⁹⁴³. Formalistlere göre iktisadi kararlar bireyler tarafından verilse de substantivistler için bu sadece kurumlara aittir⁹⁴⁴. Polanyi ticareti yönlendiren erklerin kurumlar olduğunu (saray tapınak vs.) bu yüzden bağımsız piyasaların gelişmediğini vurgulamıştır⁹⁴⁵.

V. I. II. Genel Olarak Kullanılan Modeller

Antik çağ iktisadını anlamak için bütüncül bir bakış açısı ile üretim alanları, ticari organizasyon, vergilendirme, makro ve mikro ölçekte ekonomik analiz yapmak oldukça önemlidir⁹⁴⁶. Temel sorun iktisadi düşünce ile iktisadi analiz arasındaki farkın kavgası olmuştur⁹⁴⁷. Antik çağ iktisadi Rölativist⁹⁴⁸ olarak yani içinde bulunduğu dönemin koşulları ile değerlendirilmelidir.

Antik çağ ekonomisindeki, üretim ve dağıtım organizasyonunu anlamak için araştırmacıların başvurduğu bilgilerden biri insan popülasyonuna ait rakamları olmuştur. Üretim ve tüketim zincirini oluşturan kalabalıkların yoğunlukları genel çerçeveyi

⁹⁴¹ Amemiya 2014, 57.

⁹⁴² Earle 1985, 106-111.

⁹⁴³ Ekholm-Friedman 1979, 27-47.

⁹⁴⁴ Dalton 1981, 113.

⁹⁴⁵ Polanyi 1963, 7-18.

⁹⁴⁶ Parkins 1998, 24.

⁹⁴⁷ Shumpeter 1972, 52.

⁹⁴⁸ Relativist görüşe göre her teori açıklamak için içinde bulunduğu dönemin sosyoekonomik koşulları çerçevesinde göreceli bir sonuç ile değerlendirilmelidir; Stark 1994, 2.

anlamak için ipuçları vermiştir⁹⁴⁹. Popülasyon verilerinin yanı sıra üretim alanları ve paralar üzerinden bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır.

Antik çağ ekonomileri ile ilgili oluşturulan bazı modeller şöyledir. *Girdi-çıkıtı (input-output) modellemesi*; farklı ekonomik sektörlerin etkileşimini sektörel açıdan ve piyasaya göre sektörün nasıl etkilendiğini analiz eder. *Agent – Based modeli*; ekonomiyi mikro ölçek kapsamında bireylerin ve işletmelerin davranışlarını inceleyen modelledir. Davranışsal ekonomi tabanlı bir modeldir. *Ekonometrik modelleme*; istatistiki veriler üzerinden ekonomik etkileşimlerin tahminine odaklanmış modeldir. *Simülasyon teorisi*; antik çağ ekonomisindeki stratejik karar verme ve ekonomik yönetim üzerine simülasyonlar geliştiren modeldir. *Coğrafi bilgi sistemleri üzerinden modellemeler*; bu modelde mekânsal analiz ve uzaktan algılama teknolojileri kullanılarak ticari ağlar, tarımsal verimlilik, kentleşme ve ticari noktalar üzerinden tespitler analizler aracılığı ile yapılmaktadır. Sosyal ağ *modellemesi*; bu modelde bireyler ve gruplar arasındaki iletişim ağları incelenerek ekonomik ilişkiler anlaşılmaya çalışılmıştır. *Hesaplamalı arkeoloji modeli*; antik toplumların ekonomilerini modellemek için veriler sayısal olarak bir araya getirilmiş ve birleştirilmiştir. *Karşılaştırmalı çalışmalar ve analogik akıl yürütme*; hakkında daha çok belge ve bilgi olan ekonomileri daha az bilinen ekonomiler ile karşılaştırılması ile yapılan modelledir. Bunun yanı sıra *network teorisi*; antik toplumların ticari ve ekonomik etkileşimlerini ağlar kurarak inceleyen bir teoridir. Kurumsal ekonomi ile antik çağ kurumlarının ekonomideki etkileri anlaşılmaya çalışılmıştır. Davranışsal ekonomi ile insanların iktisadi karar ve davranışları anlaşılmaya çalışılmıştır. Çevre ekonomisi ile çevresel faktörlerin ekonomideki etkileri; antropolojik yaklaşımlar ile kültürel ve sosyal bağların ekonomiye etkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Antik çağ ekonomisi alanında genellikle tahmini modellemeler yapılmaktadır. Bu modellemelerin daha az hata ile yapılması için son yıllarda yazılım alt yapılı modelleme çalışmaları gerçekleştirilmektedir⁹⁵⁰. Bu çalışmalarda ortaya çıkarılan modellerin dijital

⁹⁴⁹ Bowman-Wilson 2011,76; Limbergen vd. 2020, 1-6.

⁹⁵⁰ Brughmans vd. 2016, 5-10.

ortamda simüle edilmesi, açık kaynak olarak paylaşılması ve yorumlanabilmesi geleceğin ekonomik modellerinin çok daha etkili ve doğru yapılabilmesine olanak sağlayacaktır⁹⁵¹.

Antik çağ ekonomileri için üretim ve ticari dinamiklere dayalı sınıflandırmalar yapılmıştır. Bunlar içerisinde; ticaret ve takas ekonomisi, köleye dayalı köleci ekonomi, toprak sahipleri ve toprağı işleyen köylülerin bağımlılığı üzerinden feodal ekonomi, küçük grupların aralarındaki iş birliği üzerinden kooperatif ekonomisi, tarım ekonomisi, köy ekonomisi gibi farklı ekonomik türler mevcuttur.

Pax Romana Dönemi'nde Akdeniz'in tamamını elinde tutan Roma'nın ekonomiyi nasıl yönlendirdiği ile ilgili sorular sorulmuştur. Bu sorulardan biri vergilendirmenin, hukuki kuralların, sömürü yöntemleri ve piyasa müdahalelerinin ne ölçüde olduğu sorgulanmıştır⁹⁵². Roma özel mülkiyet anlamında uyguladığı hukuki yasalar ile kapitalizmin en önemli temellerini atmıştır⁹⁵³.

Piyasa ekonomisinde kararlar mübadele değeri çerçevesinde verilmekte, mallar maliyetleri üzerinden ziyade piyasada talep gördüğü miktarlar üzerinden satılmaktadır. Mübadele değerleri malların üretim ve dağıtım değerini de şekillendirmiş, bu açıdan piyasadaki yerini anlamamızı sağlamıştır⁹⁵⁴. Roma ekonomisi mikro ekonomi bakış açısı ile değerlendirildiğinde fiyat mekanizması, talep arz dengesi ve kaynak tahsisi gibi konular anlaşılmalı çalışılır.

Antik kaynaklar ve yazıtların ekonomik faaliyetleri açıklamasında yetersiz kalmasının ardından araştırmacılar, sistematik ticareti anlayabilmek için arkeolojik materyallere yönelmiştir. Bu materyallerin başında malların sevkiyatının yapıldığı amphoralar yer almaktadır. Özellikle amphoraların dağılımı üzerinden yerleşimler arasındaki ticari hareketlilik ve söz konusu ticaretin boyutu anlaşılmaya çalışılmıştır⁹⁵⁵. Malların yer değiştirmesinin temel kanıtı olarak gösterilen söz konusu bu kaplar

⁹⁵¹ Brughmans 2022, 279.

⁹⁵² Scheidel-Reden 2010, 8.

⁹⁵³ Roll 1956, 38.

⁹⁵⁴ Meikle 2002, 246.

⁹⁵⁵ Grace 1979, 13; Lawall 2010, 80.

üzerinden ekonomik değerlendirmeler yapılmıştır. Örneğin amphoralar üzerinden Lawall MÖ V. yy'daki Khios Adası'nın ekonomisi üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir⁹⁵⁶. Bunun yanı sıra seramikler üzerinden ise Osborne, Attika seramiklerinin dağılımı ve ticareti üzerinden ekonomik tespitlerde bulunmuştur⁹⁵⁷.

Amphoralar üzerinden yapılan değerlendirmelerde form ve kil gibi yapısal özelliklerin yanı sıra, amphora mühürleri ve dipintolar gibi epigrafik kanıtlarda yorumlanmaktadır. Örneğin amphora mühürleri üzerinde yapılan değerlendirmeler ticaretin kronolojisini, taraflarını ve sürekliliğini anlamamız için oldukça önemli bir değer taşımaktadır⁹⁵⁸.

Şarap ticaretinin iktisadi bir düzlemde değerlendirilmeye başlanması⁹⁵⁹ ya da batıklar üzerine yapılan modellemeler⁹⁶⁰ bu alanda yeni verilerin üretildiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Roma iktisadi hareketliliğini anlamak için son yapılan çalışmalar ışığında farklı modeller önerilmektedir. Örneğin Temin'in de çalışmalarında değindiği Ricardian Modeli üzerinden Campania şarabı ihracatı açıklanmaya çalışılabilir. Ricardo, bu modelde farklı coğrafyalarda üretilen iki ürün arasındaki mal mübadelesini, emek verimliliği, uzmanlaşma ve ticaret üzerinden açıklamıştır. Bölgelerin yetiştirdikleri ya da ürettikleri ürünler üzerinden ticaret yapması ve karşılıklı mal mübadeleleri, her iki bölge içinde faydalı olacak ve bu sayede bu ticaret iki bölgenin de ekonomik refahını artıracaktır. Bu durum Pax Romana Dönemi'nde Campania'da üretilen şarap ile Mısır'da yetiştirilen buğday arasındaki mal mübadelesi üzerinden anlaşılabilir. Her iki bölgede bu ticaretten gelir sağlamış ve fayda sağlamıştır. Bu kapsamda daha çok dış ticareti ve ihracatı açıklamak için öne sürülen bu model, Campania şarabının farklı coğrafyalardaki tüketici talebini göstermesi açısından önemlidir.

⁹⁵⁶ Lawall 1998, 76-97.

⁹⁵⁷ Parkins 1998, 18; Osborne 1996, 38.

⁹⁵⁸ Amphora mühürleme sistemi için bkz: Şenol 2015, 11-30.

⁹⁵⁹ Oliveras vd. 2017, 189-238.

⁹⁶⁰ Opait vd. 2021, 76-87.

Heckscher-Ohlin Modeli, üretim, ticaret ve fiyat üzerindeki faktörlere eğilen bu model, bir bölge veya ülkenin üretim ya da hizmet sektöründe hangi alanlara eğilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Üretim faktörlerinin (ürün ve iş gücü gibi) dağılımı ve bolluğu üzerinden, bir politika geliştiren bu model için Campania şarap üretimi açıklanabilmektedir. Campania Bölgesi'nde toprak verimliliği, uzmanlaşma ve iş gücü sayesinde şarap üretimi yapılması tercih edilmiştir. Campania şarabının fiyatı genelde yüksek olmasına rağmen bölgede daha ucuz şaraplarda üretilmiş ve bu durum bölgenin bahsi geçen avantajlarından dolayı şarap üretmeyi tercih ettiğini göstermiştir.

Gravite Modeli, ülke veya bölge arasındaki ticari etkileşimler ve bu etkileşim yoğunluklarını analiz etmeye odaklanmıştır. Bu etkileşim miktarı için ekonomik büyüklük, coğrafi uzaklık, sınır engeller, kültür birlikteliği gibi etkenler üzerinden yola çıkmıştır. Bu kapsamda Campania bölgesindeki üreticiler, Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren zenginleşmekte ayrıca Roma İmparatorluğu ekonomik olarak Campania Bölgesi'ni desteklemekte yatırım yapmaktadır. Bu sebepten ekonomik olarak diğer bölgelere şarap ihraç edebilecek güçtedir. Bu güç şarap ihracatının katlanarak değerlendirilmesini sağlamıştır. Campania Bölgesi'nin Akdeniz'in diğer bölgelerine yaptığı şarap ihracatı incelendiğinde coğrafi yakınlık ve uzaklığın bu ihracatta rol oynadığı görülmüştür. Her ne kadar Kuzey Avrupa'dan Hindistan'a kadar Campania şarabı ihraç edilse de yakın coğrafyalara daha fazla şarap gönderildiği amphora verileriyle ortaya konmuştur. Bu modele göre sınırlar ve politik uygulamalar, özellikle başta gümrük vergisi olmak üzere ihracatı etkileyen faktörlere odaklanmıştır. Bu kapsamda Roma İmparatorluğu'nun Campania şarabını desteklemek için bazı vergi imtiyazları tanınması ve Pozzuoli limanındaki bankerler yoluyla uzak mesafeli şarap ihracatını desteklemesi, ihracat kapasitesinin büyümesinde etkili olmuştur. Son olarak kültürel birliktelik ve damak zevkinin ortaklığı Campania şarabının Roma kültürüne yakın coğrafyalarda tüketilmesini ve bu coğrafyalarda şarabın talebinin artmasını sağlamıştır. Ayrıca Romalı vatandaşların farklı coğrafyalarda yaşaması ve talep etmesi şarabın talep yayılımını artırmıştır.

Paul Krugman'ın öncülük ettiği yeni ticaret teorisi (New Trade Theory) ise benzersiz ürünlerin ticareti ve bu ticarete ekonomilerin ölçeğe bağlı büyümeleri,

teknolojiyi kullanmaları ve monopolistik rekabet gibi konuları ele almıştır. Campania şarabının ihracat başarısının altındaki sebeplerden biri şarabın ünlü ve diğer şaraplardan daha kaliteli sayılması olmuştur. Ayrıca bu şarabın Campania'da büyük miktarlarda üretilmesi, tedarik açısından zorluk yaşanmadan farklı coğrafyalara ihraç edilmesini sağlamıştır. Teknolojik açıdan paketlenme sisteminde yapılan (Dressel 2-4 amphorası üretilmesi) yenilikler, bu şarabın ihracatına olumlu katkılar sunmuştur. Elbette en azından imparatorluğun başında söz konusu şarap piyasada en çok talep edilen ürünlerden biri olmuş ve rakiplerini saf dışı bırakarak yüksek fiyatlara satılabilmektedir.

Yukarı bahsi geçen modeller ile ilgili tanımlamalar oldukça genel bir şekilde yapıldığı, tüm bu teoriler ve antik çağ ürünlerinin bu teoriler açısından değerlendirmesini yapmak ayrı bir çalışma konusu olabilir. Ancak burada görüldüğü gibi iktisadi modeller çerçevesinde Campania şarabının ihracatı açıklanabilmektedir.

V. II. Campania Bölgesi Pax Romana Dönemi Şarap İhracatı Üretim Değerinin Hesaplanması

Metodoloji; İktisadi bir modelleme yapılırken, bir fonksiyon denklemine ve bu denklem içerisinde yer alan değişkenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Antik çağ iktisadi gibi belirsizlikler ve spekülasyonların olduğu bir alanda, değişkenlerin temelinde, elde edilen veriler ışığında kabullenilen varsayımlar olduğu unutulmamalıdır. Bu tez çalışmasında üretilen verilerin kaynağı; antik kaynaklar, arkeolojik materyaller ve elbette özellikle coğrafya ile ilgili dijital tabanlı sayısal veriler yer almaktadır. Bu veriler kaynak metinlerin yanı sıra, konu ile ilgili yapılmış önceki çalışmalar ve başta İtalya Tarım Bakanlığı'ndan alınan DEM verilerinin yanı sıra Oxford ve Stanford Üniversitelerinin bünyesinde yapılmış ekonomik ve ağ analiz verileri yer almaktadır.

Söz konusu veriler üzerinden değişkenler belirlenmiş ve Pax Romana Dönemi'nde Campania Bölgesi'nde üretilmiş olan şarabı ticaretine yönelik, ihracat üretim değeri modeli uygulanmıştır. Bu çerçevede; İhracat üretim değeri, ürünün ihracat fiyatı, ürünün İtalya içerisindeki (yurtiçi olarak da kabul edilebilir) fiyatı, üründen elde edilen gelir, üründen alınan vergi, ürünün net üretim miktarı gibi değişkenler belirlenmiştir.

Bu tez çalışmasında arkeolojik tespitlerimizin yanı sıra iktisadi bir model geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda aşağıdaki ihracat üretim değeri modeli uyarlanmıştır.

$$Q_{pe} = f(P_e, P, Y, T, E)$$

Q_{pe} = İhracat Üretim Değeri (HS)

P_e = İhracat Fiyatı (HS)

P = Yurtiçi Fiyatı (HS)

Y = Gelir (HS)

T = Vergi (HS)

E = Net Üretim Miktarı (litre)

Yukarıdaki modelin temel değişkenleri ile ilgili oluşturulmuş varsayımlar şunlardır;

- 1- Eğim ve yükselti dikkate alınarak bölgenin bağıcılığa ayrıldığı alan belirlenmiştir.
- 2- Şarap kalitesinin yıllara ve üretilen farklı villalara göre aynı kalitede olması varsayılmıştır.
- 3- Üretim sırasındaki fire ve kayıp zarar %10 kabul edilmiştir.
- 4- İç piyasa verilen şarap miktarı Campania bölgesinden ağırlıklı olarak Akdeniz ve diğer bölgelere gönderilen amphora oranları dikkate alınarak hesaplanmıştır. Bu kapsamda iç piyasa %30 dış piyasaya %70 oranında ürün gönderilmiştir
- 5- Şarabın ihracat fiyatı 525 litre için 300 HS yani litre başına 1.75 HS hesaplanmıştır.
- 6- Yıllık gelir değeri %20 kar oranına göre hesaplanmıştır.
- 7- Vergiler %10 düzeyinde hesaplanmıştır.

Bu varsayımların temellendirilmesi aşağıdaki değişkenler ile ilgili bilgilerin verildiği bölümde yapılmıştır.

Modelin temel değişkenlerinde yapılan hesaplamalar şu şekildedir.

1. Toplam Arazi miktarı hesaplaması. (Hektar cinsinden hesaplanmıştır)
Bu hesaplamada kullanılan veriler; Yükseklik-Eğim-Üretim Dışı Alanlar-Diğer Üretime Ayrılan Alanlar-Çiftlik içerisinde bağa ayrılan alan
2. Toplam Üretim Miktarı (Litre cinsinden hesaplanmıştır)

3. Net Üretim Miktarı (Litre cinsinden hesaplanmıştır)
Bu hesaplamada kullanılan veriler; Fire %2 - Iskarta %6 - Kayıp Zarar %2
4. İhracata Yönelen üretim miktarı (Litre cinsinden hesaplanmıştır)
 - İç Piyasaya satış (litre)
 - İhracat (litre): açıkla amphoralar üzerinden değer %30'dur
5. Üretim Değeri: (HS cinsinden hesaplanmıştır)
 - Satış Fiyatı (HS): 1.75 HS

Üretim değeri hesaplanırken, kar ve vergi değeri, toplam üretim değerinin içerisine dahil edilecektir.

Değişkenlerin hesaplanması ve temellendirilmesi aşağıda yapılmıştır.

V. II. I. Toplam Üretim Miktarının Belirlenmesi için Yapılan Analizler

Campania bölgesinde Pax Romana Dönemi'ndeki şarap ihracat modelinin verileri iki farklı zaman dilimi içerisinde değerlendirilmelidir. İlk zaman aralığı Pax Romana Dönemi başından MS 79 yılına kadar olan süre olup, ikinci zaman aralığı Vezüv dağıının patladığı MS 79 yılından Pax Romana Dönemi'nin sonuna kadar olan süredir. Tabii ki bu süreler içerisinde özellikle iklim kaynaklı olarak üretim hacimlerinde değişimler yaşanmış olabilir. Bu değişimler ve tarıma olan etkisi şu an için ölçülmediği ya da ölçülemedi için bu koşullar modele dahil edilmemiştir. Ancak Vezüv dağıının patlaması Campanian'daki tarımsal peyzajı değiştirmiş⁹⁶¹, sosyo-ekonomik çöküşler yaşatmış ve piyasa da gözle görülür oranda Campanian şaraplarındaki azalmalara sebep olmuştur. Bu sebep ile bu doğal felaketten sonra Campanian üretim hacmi ile ilgili veriler tekrar değerlendirilmiştir. Ancak bu iki evredeki ihracat kapasitesinin ölçümü içinde aynı metodoloji kullanılmıştır. Elbette bu modelin elde edilen veriler doğrultusunda tahmini bir çıkarım olduğu unutulmamalıdır

Bu çalışma kapsamında Campanian bölgesindeki olası tarım arazilerinin, üretim potansiyelleri anlaşılmasına çalışılırken, mekânsal analiz doğrultusunda zamansal ve

⁹⁶¹ Seiler 2011, 2-9.

mekânsal olarak üretim yani olay değerlendirilecektir. Yüzey üzerinde yapılacak analizler ile tarım için potansiyel alanlar ve bu alanlar içerisinde bağıcılık yapılabilecek arazilerin boyutu anlaşılmalı çalışılacaktır.

Başta Cato olmak üzere antik yazarlar bölgedeki en karlı üretimin şarap olduğuna vurgu yapmışlardır. Bu durumda Campania bölgesinde yaşayanlar ya da yatırımcı olanlar bağıcılık yapılabilen her alanı değerlendirmeye çalışmış olmalıdır. Elbette bu analizler maksimum üretimi hedef almakta ve tahmini bir sonuç vermektedir. Üretim alanlarının tamamının kesin doğruluk ile hesaplanabilmesi için, bölgenin tamamının kazılması gerekmektedir. Bu durum mümkün olmayacağı için coğrafi bilgi sistemleri teknolojilerinden yararlanılarak, toplam alan içerisinde bağıcılık potansiyeli olabilenler belirlenmiştir. Bu kapsamda, alanın sayısal yükseklik modeli çıkarılmış ve bu veri üzerinden eğim, bakı ve kesişim analizleri yapılmıştır. Campania Bölgesi'nin bir kısmında coğrafi bilgi sistemleri üzerinden analizler yapılsa da Campania'nın tamamında sadece bağıcılığa yönelik olarak bu analizler ilk kez yapılmaktadır.

Campania Bölgesi'nde potansiyel bağ alanları belirlenirken, sayısal yükseklik modelleri üzerinden yükseklik analizi, eğim analizi, bakı analizi ve bu analizlerin kesişim analizi çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

V. II. I. I. Sayısal Yükseklik Analizleri ve Sayısal Yükseklik Modellemeleri ve Analizler

Yüzey şekillerinin x, y, z koordinatları aracılığı ile dijital ortamda üç boyutlu olarak yaratılması ile yükseklik verileri sayısallaştırılmaktadır. Bu sayede Digital Elevation Model (DEM) yani sayısal yükseklik modeli ve verileri oluşturulmaktadır. Bu veriler kullanılarak bilgisayar ortamında çeşitli analizler yapılmakta ve bu sayede mekânsal analiz çalışmaları gerçekleştirilmektedir⁹⁶².

DEM verileri kullanılarak eğim analizi, bakı analizi, görünürlük analizi ve kesit çıkarma gibi farklı çalışmalar gerçekleştirilebilmektedir.

⁹⁶² Wheatley-Gillings 2013, 95-96.

Çalışma kapsamın Campania bölgesinin antik peyzajını ile ilgili analizler yapmak için günümüz DEM verileri İtalya Hükümetinin açık kaynak olarak sağladığı resmi sitelerden ulaşılmıştır⁹⁶³. Bu aşamada ulaşılan veriler USGS-12 m aralıklı DEM boyutlarında⁹⁶⁴, eğim analizi yapmak adına oldukça uygun verilerdir. Ancak Pax Romana Dönemi için iki farklı antik peyzaj olduğu unutulmamalıdır. Bu dönem içerisinde patlayan ve önemli kentleri ayrıca kentlerin hinterlandını yok eden Vezüv dağı iki farklı senaryo üretmemiz gerektiğini göstermiştir. İlk senaryo patlamadan sonra oluşan ve günümüz coğrafyasına yakın olan peyzaj iken ikinci senaryo patlamadan önceki dönemi kapsayan ve çok daha geniş alanlarda üretim yapıldığını bildiğimiz patlamadan önceki evredir⁹⁶⁵. Bu sebeple iki farklı analiz ve değerlendirme yapılması gerekmektedir. Yalnız her iki analiz içinde harita altığı oluşturma adına aynı DEM verileri kullanılmıştır. **(Lev XXVI Har 13)** Çünkü patlamadan önceki dönemi ait DEM verileri doğal olarak bulunmamaktadır.

Elbette Campania 'da sadece bağcılık yapılmamış ancak antik kaynaklarında teyit ettiği üzere üreticinin en çok kar ettiği ve rağbet gösterdiği ürün olarak üzüm gösterilmiş ve şarabın ne kadar değerli olduğu vurgusu yapılmıştır. Bu sebep ile Campania'lı üreticilerin olabildiğince topraklarını bağcılık yapmak için kullandıkları bilgisi doğruya yakın bir genelleme olacaktır. Bu sebeple MS 79 sonrası üretim ile ilgili eğim analizleri doğrultusunda tahmini bir veri ortaya konabilmektedir. İkinci senaryoda ise eldeki veriler ile MS 79 öncesi peyzaja dair tespit edilen veriler birleştirilmeli ve kesişimleri doğrultusunda bir üretim kurgusu yapılmalıdır. Örneğin bağcılığın en yoğun yapıldığını bildiğimiz Vezüv dağı'nın güney doğu yamaçları ve Pompeii kentinin hinterlandı değerlendirilmelidir⁹⁶⁶. Bugün volkanik kayalarla kaplı yüzey MS 79 önceli verimli tarım alanı olduğu unutulmamalıdır. Bu sebep ile yine İtalyan tarım bakanlığının açık kaynak olarak yayınladığı toprak türü bilgisini barındıran harita üzerinden ilk ve ikinci senaryoya göre değerlendirmeler yapılmalıdır. Bu durumda üretim daha iyi anlaşılacaktır.

⁹⁶³ <https://sit2.regione.campania.it/>

⁹⁶⁴ Veriler Amerika Yer Bilimsel Araştırma Kurumunun açık kaynak olarak sunduğu 12 metre aralıklara oluşturulan sayısal yükseklik verilerinden oluşturulmuştur.

⁹⁶⁵ Vezüv Yanar dağı'nın patlama öncesi ve sonrası peyzaj yapısı için bkz; Vogel vd. 2015, 1-25.

⁹⁶⁶ Bowman-Wilson 2017, 23-29.

V. II. I. II. Eğim Analizi Üzerinden Yapılan Bağcılık Modeli

Eğim analizi kabaca belirlenen noktalar arasındaki eğimin ölçülme ve değerlendirilme işlemi olarak tanımlanabilmektedir⁹⁶⁷. Bu modelin arkeolojide kullanıma gerekçeleri, antik peyzajın değerlendirilmesi, tarım alanlarının ve şehirlerin kurulduğu eğimlerin belirlenip, mekânsal ölçümlerim bu verilerin ölçülmesi olarak düşünülebilir.

Antik dönemde kullanılan bağ alanlarını tespit etmek amacı ile CBS üzerinden kullanılan analizlerin başında topoğrafyanın eğimini tespit etmeye yönelik çalışmalar gelmektedir. Bu çalışmalar ile üzüm terasları ya da bağcılığın nerelerde yapılamayacağı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Campania Bölgesi'ndeki tarımsal alanlarda bağcılık alanlarının nerelerde yapılamayacağı sorusunu sormak oldukça önemlidir. Çünkü bölgedeki Vezüv dağı gibi bir yükseltinin olması, toprağı verimli kılmak ile kullanımını da kısıtlamıştır. En önemli bilgilerden biri genellikle bağ alanları 15 ile 20 derece eğime sahip alanlarda olamazlar. Bundan dolayı ya teraslama çalışması yapmak ya da bölgeyi bağ alanları olarak değerlendirmemek gerekmiştir. **(Lev XXVII Har 14-15)**

Antik peyzajda eğim analizi yaparken izlenen yollar şöyledir. İlk adım olarak verileri toplamak ve derlemek gelmektedir. Bu aşamada DEM verilerini toplayıp bölgenin yüzey şekillerini (özellikle yükseklik) ortaya koymak gerekmektedir. İkinci aşama verileri birleştirmek ve işlemektir. Bu aşamada DEM verileri CBS programları üzerinden işlenmiş ve sayısallaştırılmış bir harita ortaya çıkarılmıştır. Diğer aşama DEM verileri üzerinden eğim hesabı yapma amacı ile gerçekleştirilmektedir. Bu amada DEM deki her hücrenin eğim hesabı yapılmakta ve genellikle yüzde ya da derece cinsinden program bu hesabı gerçekleştirmektedir. Bunun için Raster – Analysis – Slope yoluyla açılan pencerede input layer olarak DEM haritası yüklenmiş ve eğim haritası oluşturulmuştur. Bundan sonraki adımlarda belli bir eğim yüzde aralığının arazideki konumunu ve kapladığı alanı ölçmek için tablo sınıflandırması yapılmıştır. Reclassify by Table araç sayesinde istenilen yüzdeler aralıkları belirtilmiş ve buna göre sınıflandırmalar yapılabilmektedir.

⁹⁶⁷ Wheatley-Gillings 2013, 85-87.

Buradan sonraki aşamada üzüm yetiştiriciliğinin gerçekleştirilebileceği eşim eşığı programa girilmekte ve bu aralık doğrultusunda program yeryüzündeki uygun alanları çıkarmaktadır. Bu verilerin sınıflandırılması, uygun ve uygun olmayan alanların sınıflandırılması ve renklendirilmesi yapılmaktadır. Bu alanların ne kadarlık boyutlarda olduğu ve genel alana oranı da program aracılığı ile araştırmacılara verilmektedir. Bu aşamadan sonra antik peyzaja ait başka veriler ile eldeki veriler birleştirilmeli ve gerçeğe yakın sonuçlar ortaya konulmalıdır. Örneğin üretim yapma potansiyeli olan villa hinterlandları, üretim ile ilişkili olan amphora atölyelerine yakın alanlar ve üretimi destekleyen diğer bulgular (su kaynakları, uygun iklim ve toprak yapısının olduğu alanlar) ile karşılaştırılmalıdır. Bunun yanı sıra bölgenin peyzajının anlaşılabilmesi için kabartı haritaları da yapılmıştır. **(Lev XXVIII Har. 16)**

Bundan dolayı ilk senaryo için bahsi geçen adımlar uygulanmış, Campania Bölgesi'nin DEM verileri üzerinden eğim analizleri yapılmış ve veriler kümeleneştir. Bu analizler için üzümün yetişemeyeceği 20 dereceden daha dik eğime sahip alanlar genel haritadan çıkarılmıştır. Bu aşamadan sonra analizin daha doğru olması adına, söz konusu haritadan üretim yapılamayacak diğer alanlara çıkarılmıştır. Bu alanlar; yerleşim alanları, köyleri yollar, su birikintileri ve tarım amacı dışında kullanıldığı bilinen tüm alanlardır.

Yapılan ölçümlere göre 13590 kilometre karelik Campania bölgesinin tarım için kullanılabilmesi maksimum alan 8843 kilometre karedir⁹⁶⁸. Bu alandan eğimin dışında yerleşimlereler, su birikintileri yollar ve diğer tarım dışı kullanılacak alanlar çıkarıldığında 4073 karelik bir alan kalmaktadır. Bu alan ölçümü antik kaynakların bir iugerium alandan ne kadar şarap elde edildiği bilgisi⁹⁶⁹ sayesinde maksimum üretim kapasitesi hakkında bilgi verecektir. **(Lev XXVIII Har. 17)**

V. II. I. III. Bakı Analizi

Bakı Analizi kabaca harita üzerinde belirlenen noktaların, baktığı yönleri belirlemek ve söz konusu bakıları derece cinsinden ortaya koymak, bu sayede istenilen

⁹⁶⁸ Bu analizde QGIS programının 3.30.2 sürümü kullanılmıştır.

⁹⁶⁹ Cato, Agr., I.1.

analizleri gerçekleştirmek için yapılan analizlerdir⁹⁷⁰. Bakı analizinin diğer bir tanımı CBS üzerinden oluşturulan raster verileri ve jeoistatistiksel metotları kullanarak, yüzey eğimlerinin yönlerini, sayısal olarak ortaya koyma metodolojisidir. Bu analiz için genellikle rakım verileri içeren, yüzey verileri hazırlanır. Bu süreçten sonra eğim analizleri kullanılarak, yüzey haritalandırılır. Arkeolojide bakı analizleri daha çok tarım alanlarının değerlendirilemesin de kullanılmıştır. Güneş ışığına ihtiyacı olan bitkilerin nerede konumlandırılacağı ile ilgili çalışmalar gerçekleştirilmektedir.

Bakı analiz için de eğim analizinde olduğu gibi DEM verilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Veri toplama işlemi tamamlandıktan sonra dem verileri CBS programları ile işlenmektedir. Öncelikle eğim analizi yapıldıktan sonra elde edilen eğim ve yön bilgileri kullanılarak, bakı analizleri yapılmaktadır. Bu sayede hangi alanların güneşe daha çok maruz kaldığı ya da hangi alanların tarım açısından daha uygun olduğu gibi çıkarımlar yapılabilir. **(Lev XXIX Har 18)**

Roma dönemi yazarlarından Columella bağcılık faaliyetleri için değerlendirmeler yaparken bağların bakı yönleri ile ilgili bilgi vermiştir. Yamaçların güney ve doğuya maruz kalması olumlu bir çevresel faktör olarak tanımlanmıştır. MÖ I. yy'da, Romalı yazar Columella, ılıman bölgelerdeki üzüm bağlarının doğuya, en soğuk bölgelerde ise güneye maruz kalmasını tavsiye ettirmiştir⁹⁷¹. Bunun gibi bağcılık ile ilgili tespit edilen ipuçları sayesinde Campania Bölgesi'nin en ideal bağ alanları hakkında bir ölçüm yapılabilir.

Bu veri kullanılarak Campania Bölgesi'nde CBS programı⁹⁷² ile bakı analizleri gerçekleştirilmiş ve bağcılık alanları belirlenmeye çalışılmıştır. Campania'da tespit edilen villaların üretim alanlarına (özellikle bağcılık) ait arkeolojik çalışmalarda, bağların genellikle doğuya bakacak şekilde konumlandırıldığını doğrulamıştır.

⁹⁷⁰ Wheatley-Gillings 2013, 86.

⁹⁷¹ Columella De Re Rust., III, 12.

⁹⁷² Bu analizde QGIS programının 3.30.2 sürümü kullanılmıştır.

V. II. I. IV. Kesişim Analizi

Antik verilerden ve günümüz bağcılık tekniklerinden bilindiği üzere, Campania da olduğu gibi kaliteli şaraplar deniz seviyesinden 400 metre aşağıda yetişmektedir. Bu sebep ile Campania'daki deniz seviyesinin 400 metre altında kalan bölgeler tespit edilmiştir.

DEM verileri üzerinden gerçekleştirilen analizlerin birleştirilmesi için kesişim analizi olarak çevrilen ve farklı verilerin birbirinden çıkarılması yolu ile üretilen analiz gerçekleştirilmiştir. Böylelikle Campania da bağcılık üretimi için kullanılacak gerçek boyut ortaya çıkmıştır. Bu analize göre eğim açısı 15 dereceden az ve deniz seviyesi ile 400 metre yükseklik arasında kalan bölgelerin kesişimi yapılmıştır. Bu hesaplama göre Campania da bağcılık yapılabilen toplam alan miktarı 3065 kilometre karelik bir alanı kaplamaktadır. **(Lev XXIX Har 19)**

V. II. I. V. Arazi Boyutunun ve Olası Ekim Alanlarının Hesaplanması

Üretim Hacminin Yazılım Yoluyla Hesaplanması; Yukarıda bahsi geçen önceki çalışmalardan elde edilen veriler, bu çalışma kapsamında yapılan CBS analizleri ve antik kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda Python ve HTML yazılımları kullanılarak, basit bir hesaplama programı geliştirilmiştir. Programın temel prensibi ilişkili değişkenlerin belirlenmesi, değişkenlerin katsayıları ve birbirini etkileyen oralarının kodlama yolu ile girilmesi ile oluşturulmuştur. **(Lev XXX Res 18) (Lev XXX Res 19)**

Tez çalışmasında çok sayıda, farklı alanlardan bilgiler verilse de bu bilgilerden, görece objektif ve sayısallaştırmaya uygun olan veriler seçilmiştir. Elbette bu hesaplama sistemi ile Pax Romana Dönemi'ndeki ticari aktiviteler kusursuz olarak ortaya konama ancak geliştirilecek tahmini modellemeler açısından bir bakış açısı sunacaktır. Ayrıca antik çağ ticaretinin sayılar ile ifade edilmesi her ne kadar riskli olsa da bu mütevazı araştırmanın, gelecekte yapılacak daha objektif verilere sahip olan araştırmalara bir öncülük edebileceği düşünülmüştür.

Büyük boyutlu arazi satın alınmasına tarım yazarları karşı çıkmış büyük arazi mülkiyetlerinin Roma'yı mahvedeceğini ileri sürmüşlerdir⁹⁷³. Campania Bölgesi antik

⁹⁷³ Shumpeter 1972, 67.

çağda yaklaşık 13.900 kilometre kare ile sınırlandırılmıştır. Bu bölgede bağcılık yapılan alanların dışında, şehirler, köyler, yollar, tarım için uygun olmayan alanlar ve su birikintileri (nehirler, çaylar, göletler gibi) alanlarda mevcuttur. Ayrıca elbette bağcılık dışında farklı ekinler yetiştirilmiş ya da araziler otlak kullanılmıştır. Ancak Campania Bölgesi ile ilgili önemli veri antik kaynakların bize söylediği üzere tarım alanlarında en çok bağcılığın yapıldığı yönünde olmuştur⁹⁷⁴. Bölgenin kâr marjı olarak en önde gelen ürünü şarap olduğu için üzümleri kaliteleri izin verdiği sürece şarap olarak değerlendirildiği açıktır. Arazi miktarının ölçülmesi, söz konusu arazilerde ne miktarda üzüm ve şarap üretildiğini göstermesi açısından elzemdir. Bu kapsamda olası bağcılık alanları belirlenirken CBS üzerinden yüzey ölçümleri kullanılmıştır ve tüm yüzeyden üretim yapılamayacak alanlar çıkarılmıştır. Bağcılık alanlarının belirlenebilmesi için birkaç veri gözetilerek alan daraltılmıştır. Bu verilerden biri, bağcılık yapılamayacak alanların toplam miktarının hesaplanması olmuştur. Böylelikle yaşam alanları (şehir, köy yerleşimleri), yüzeyde toprağın bulunmadığı alanlar (su birikintileri), bağcılık dışında kullanıldığı bilinen alanlar belirlenmiş ve toplam alandan çıkarılmıştır.

Bunun yanı sıra bağ dikimi için 15 derece eğimden da fazla eğimde yapılamayacağı için CBS eğim analizleri yapılmış ve Campania Bölgesi'ndeki 15 dereceden daha fazla eğimli olan alanlar kalan alandan çıkarılmıştır. Bir diğer veri ise modelde üretimi hesaplanan kaliteli şaraplar deniz seviyesinin 400 metre yukarısında yetişemeyeceği için, genel haritadan 400 metre yukarıda kalan alanlar hesaplanmış ve bu alan toplamdan çıkarılmıştır. Böylece hem 15 derece eğimden az olan hem de 400 metre deniz seviyesinin altında kalan alanların kesişimleri hesaplanmıştır.

Antik kaynaklar arazi kullanımı ile ilgili bilgi verirken, bağ olarak değerlendirilen alanların üçte birinin ormanlık alan ile kaplı olduğu bilgisini vermişlerdir⁹⁷⁵. Vezüv yanar dağının güney yamaçları genellikle bağcılık faaliyetleri ve şarap üretimine odaklanmıştır. Bu duruma göre gerçek alanın en fazla üçte ikisi bağcılık alanı olarak kullanılabilir.

⁹⁷⁴ Cato Agr., X. 5, 14.2.

⁹⁷⁵ Flohr-Wilson 2017, 33.

13.900 kilometre kare (toplam alan) – bağcılık yapılamayacak alanlar = potansiyel bağcılık alanı. Bu sebepten maksimum bağcılık alanı 30,655 hektar miktarına eşittir.

Toplam Arazi	Uygun Bağcılık Alanları 0-400 m Yükseklik	%15 Eğimden Az 0-400 m arası alanların kesişimi	Kullanılmayan Bölgeler Şehir-Yol vs. %10	Diğer Ürünler 3'te 2'lik bir kısmı oluşturmaktadır	Arazi Kullanımında Bağla 3'te 1 ortalama ile hesaplanmıştır
13.590 km ²	4073 km ²	3065 km ²	2759 km ² 275900 hektar	919,66 km ² 91,966 hektar	306,55 km ² 30,655 hektar

V. II. II. Net Üretim Miktarı

Campania bölgesinden yapılan ihracat ile ilgili bir model ortaya konulmadan önce ihracat kapasitesinin en azından yaklaşık olarak belirlenebilmesi gerekmektedir. Antik çağda üretimi yapılan ürünlerin ihracat kapasiteleri ile ilgili yorum yapabilmek oldukça zordur. Campania gibi büyük bir bölgenin genel üretimini hacmi ile ilgili fikir yürütebilmek için hem antik kaynaklara hem de modern teknolojilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu kapsamda üretim kapasitesinin belirlenmesi için doğru bir kurgu oluşturulması gerekmektedir. Antik çağ yazarları 1 iugeriumdan (0.2 hektar) ne kadar şarap üretileceği ile ilgili bilgiler sunmuştur. Özellikle Cato “Tarım Üzerine” adlı eserinde Campania bölgesindeki 1 iugerium ölçülerindeki bağdan 785 litre şarap elde edildiği yazmıştır⁹⁷⁶. İlk adım olarak bir önceki başlıkta bahsedilen bağcılık yapılamaya uygun tarım alanlarının belirlenmesi olmuştur. Bu alanlardaki üretim potansiyellerini ve miktarlarını ortaya koyabilmek için bir yazılım HTML üzerinden bir yazılım gerçekleştirilmiştir. Bu yazılım ile iugerium miktarı girildiğinde kaç litre şarap üretilebileceği hesaplanabilmektedir. Antik veriler göz önüne alınarak oluşturulan bu

⁹⁷⁶ Cato Agr. I.1.3.

yazılımlar, tez çalışması ile açık kaynak olarak yayınlanacak ve geliştirilebilir ya da sorgulanabilir olacaktır.

Üretim Atığı veya Iskartaya Çıkmış Ürünler; Antik çağ tarım ürünlerinin genellikle dışsal etkilerden kaynaklı olarak bir kısmı üretim artığı veya ıskartaya çıkmış ürün olarak nitelendirilir. Model kurulurken olası bütün toprak alanlarında üretim yapılsa da bu üretimden ıskartaya çıkacak bir ürün miktarı gözden kaçırılmamalıdır. Bu miktar üretim prensibine göre yüzde 10'u geçmez. Bu ayrıca amphoralar içinde hatalı ürünler olacağı ve bu durumunda üreticinin zarar hanesine yazılacağı unutulmamalıdır. Üretim sırasında zarar gören ürünlerin yanı sıra nakliye sırasında zarar gören ürünlerde vardır. Hatta bu ürünler işlendiği, paketlenildiği ve alıcı için gönderildiğinde zarar oranı daha fazladır.

Kullanılan Arazi Alanı	Araziden Elde Edilen Maksimum Şarap Miktarı	Fire-Iskarta-Kayıp Zarar (Tahmini)	Net Üretim Miktarı
30,655 hektar	120474150 litre	12,047,415 litre	108,426,735 litre

V. II. III. İhracata Yönelen Üretim Miktarı

Campania şarabının Akdeniz'deki dağılımları ve dağılım miktarı ile ilgili ne yazık ki yazılı kaynaklar net bilgiler vermemektedir. Bu amphoraların daha çok Batı Akdeniz için üretildiği bilirse de Dressel 2-4 amphoraların azımsanmayacak kısmının da Doğu Akdeniz'e gönderildiği anlaşılmıştır⁹⁷⁷. Campania şarabının ne miktarda ihraç edildiği yani İtalya dışına gönderildiğini belirlemek için Dressel 2-4 amphoralarının dağılımları göz önüne alınmıştır. Bu dağılımlar için Akdeniz'in farklı yerleşimlerinden elde edilen ve yayınlanmış Dressel 2-4 amphoralarının istatistiği tutulmuş ve tahmini bir oran belirlenmiştir. Bu oran spekülasyona açık olmasına rağmen daha önce böyle bir oranlama yapılmadığı için dikkatte değerlidir. Elbette amphora istatistiklerinin sorunlu ya da objektif olamayacağı unutulmamalı ancak bu oran kapsamında tahmini bir ihracata yönelmiş

⁹⁷⁷ Detaylı bilgi için III. Bölüme bkz.

şarap miktarı çıkarılabilmektedir. Bu kapsamda Campania'dan İtalya dışına gönderilen oran yaklaşık %70 civarındadır. (Lev. XXXI Grafik 14-15)

Net Üretim Miktarı	İç Piyasa %30	Toplam İhracat (Dış Piyasa)
108,426,735 litre	32,528,020 litre	75,898,714 litre

V. II. IV. Üretim Değeri

Campania şarabının üretim değeri hesaplanırken şarabın fiyatı ve şarap ticaretinden alınan vergi miktarları hesaba katılmıştır. Bu hesaplamalar yapılırken yazıtlar, antik kaynaklar ve duvar yazıtlarından alınan bilgiler doğrultusunda veriler oluşturulmuştur. Bu veriler spekülasyonlara açık olduğu ve döneme ait kesin veriler elde bulunmadığı için kimi zaman ortalama sayıların hesaba katılarak tahmini verilerin kullanıldığı unutulmamalıdır.

V. II. IV. I. Vergilendirme ve Araçlar

Ticaretin önemli giderlerinden biri vergiler ve araçlara ödenen paralar olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun en önemli gelir kaynağı vergiler olmuş ve devlet vergi toplama işinde titiz davranmaya çalışmıştır⁹⁷⁸. Campania şarabı gibi diğer ürünlere oranla kâr marjı yüksek olan bu ürün üzerinden devlet vergi almıştır. Ancak antik kaynaklardan anlaşıldığı üzere bu ticaretten normalden daha fazla vergi alınmamış hatta karşılaştırmalı üstünlük teorisi ile açıklanabilecek şekilde Campanialı üreticiler desteklenmiştir. Bu durumun ilk sebebi İtalyan kökenli ürünlerin piyasada talep edilmesini ve ticaretini sağlamak ikinci ise bu üretim zinciri içerisinde senato başta olmak üzere siyasilerinde olmasıdır⁹⁷⁹. Bunu yanı sıra ticari ağları sağlayan kayıtlı ekonomide gözükmeyen araçlarda vardır. Bu kişilerin ne kadar para talep ettiği bilinmese de genişleyen pazarın bir halkası olarak tüccarların karşısına çıkmıştır. Maliyetlerden biri sigorta işlemleri olmuştur. Gemilerin ve ürünlerin sigortalanması antik çağ için önemli bir gerekliliktir.

⁹⁷⁸ Roma ekonomisinin daha çok vergiye dayalı olduğu ve imparatorluk dönemi ile vergi gelirleri sayesinde ekonominin ticari hacminin arttığı bilinmektedir. Hopkins 1980, 101-104.

⁹⁷⁹ Opdebeeck 2005, 22; Parker 1992, 26.

Çünkü deniz yolculukları ne kadar hızlı ve güvenli görünse de içerisinde önemli riskler barındırmakta ve batan gemiler ile tüccarlar büyük zararlar ile karşı karşıya kalmaktadır.

Roma'nın ürünler üzerinden aldığı onda bir vergisi ve ticaretten aldığı vergi dışında Campania şarabından bir vergi aldığına dair kayıt bulunamamıştır.

V. II. IV. II. Campania Şarabının Fiyatlandırılması

Campania üzerinden geliştirilecek ekonomik model için, şarabın piyasadaki değeri ile ilgili tespit ve değerlendirmeler, fiyat dalgalanmaları, bölgeler arasındaki fiyat değişimleri ve kâr marjına yönelik değerlendirmeler yapılmalıdır. Elbette ne yazık ki bu değerlendirmelerin net yapılabilmesi için veriler oldukça yetersiz ve tartışmalı olduğu unutulmamalıdır. Ancak elde edilen ip uçları şarabın piyasadaki değeri ya da fiyatı ve bu fiyat üzerinden yapılabilecek genellemelere imkân vermektedir.

Pax Roma dönemi şarap fiyatlandırmaları, dönemin ekonomik koşullarından bağımsız düşünülmemeyeceği gibi mübadele ölçütü olan sikke birimi üzerinden genel bir değerlendirme yapmak uygun olacaktır.

Campania şarabının birim fiyatı ile ilgili önemli iki veri ele geçmiştir. Bunlardan ilki Pompei kazılarında ortaya çıkarılan Hedone taverna yapısının duvarındaki grafitir. Bu grafiti de “Burada bir içkiyi bir *as* (Roma para birimi) karşılığında alabilirsiniz, iki *as*'a daha iyi bir içki alabilirsiniz, 4 *as* karşılığında ise Falernia şarabı içebilirsiniz.” (**Lev. XXXII Res 20**) Bu yazıttan anlaşıldığı üzere Falernia şarabının üretildiği yerlerde bile bu şarabın değeri piyasadaki diğer şaraplara oranla 4 kat daha fazladır. Bu durum uzak topraklarda fiyatın daha çok katlanacağı düşündürse de Pax Romana Dönemi'nde Falernia şarabını piyasa fiyatın büyük değişiklikler görülmemiş, şarabın ihracatını artırmak için tüccarlar fiyatlandırmayı İtalya ile dengeli tutmuşlardır. Elbette bu durumun arkasındaki sebeplerden biri de Pax Romana Dönemi'nde ekonominin iyi, enflasyonun düşük olması ile de ilişkilendirilmektedir.

Pompeii ve Herculaneum için yazıtlar aracılığı ile fiyatlara ulaşılmıştır. Bu kapsamda Pompeii için amphora başına (27 litre için) 12 HS – 24 HS – 48 HS fiyatlarına ulaşılmıştır. Herculaneum için ise amphora başına 12 HS -24 HS – 36 HS – 48 HS

fiyatlarına verilmiştir. Roma kentinde amphora başına 54 HS – 88 HS arasında fiyatlar değişmektedir⁹⁸⁰.

Campania şarabının fiyatlandırılması ile ilgili bir diğer önemli kaynak Diocletianus Fermanı olmuştur. Diocletianus Fermanında da Campania şarabının diğer şaraplara oranla çok daha lüks bir ürün haline geldiği gözlemlenmiştir. Normal şarapların litre fiyatlarının 8 denarii olduğu Falerian şarabının 30 denarii olduğu anlaşılmaktadır⁹⁸¹. MS III. yy'dan sonra şarabın fiyatı (MS V-VI. yy'da) artacak bunun sebepleri arasında nadir bulunması da sayılacaktır⁹⁸².

Toptan alışlar için ulaşılan fiyatlar ise şöyledir. Culleus başına (yaklaşık 525 litre) 300 sesterces fiyat önerilmekte, bu durum ise ortalama yıllarda iugerium başına 900 sesterces verimine işaret etmekte, bu da hektar başına 3.600 sesterces olarak hesaplanmaktadır⁹⁸³.

V. II. IV. III. Şarap Ticaretinde Karlılık Oranları

Antik çağdaki hemen her üründe olduğu gibi şarap içinde bir kar oranı beyan etmek oldukça zordur. Bu konuda net kaynaklar olmasa da eldeki verilerden bazı çıkarımlar yapılabilir. Bir ürünün kar oranı ile ilgili bir çıkarım bile yapabilmek, iktisadi açıdan çok fazla öneri sunmamızı sağlayabilir.

Bu konu ile ilgili antik yazarlardan Columella'nın verdiği bilgi vardır. Columella şarap ticaretinden en az yüzde 6 oranında kar elde edilmesi gerektiğini savunmuştur. Elbette bu rakam oldukça düşük görünse de taban kar oranını bilmemiz açısından önemlidir. Yazar verdiği bilgilere ek olarak Cato'nun da vurguladığı gibi kaliteli şarapların diğer ürünlere oran ile çok daha fazla kar getirdiğini vurgulanmıştır. Ayrıca bu karın elde edilmesi içinde üzümün piyasadaki diğer kaliteli şaraplar gibi pahalıya ile bu karın elde edilebileceğini vurgulamıştır.⁹⁸⁴ Ancak bu miktarın az olduğunu gösteren verilerde mevcuttur. Pax Romana Dönemi'nde çiftçilere verilen kredilerden istenen faiz

⁹⁸⁰ Duncan-Jones 1974, 364.

⁹⁸¹ Arthur 2023, 27-32.

⁹⁸² Arthur 2023, 33.

⁹⁸³ Flohr-Wilson 2017, 48.

⁹⁸⁴ Duncan-Jones 1974, 34.

oranı yüzde altıdır. Buna göre üreticinin yüzde altıdan daha fazla kar etmesi gerekmektedir.

Columella' göre bağcılık ile ilgili bir işletme kurmanın maliyeti; 2 iugeriumluk bir alan için 1000 HS arazi değerinde işlenmemiş, bakir arazi satın alınmalıdır. Satın alınan arazi başına 7,000 NS kar edilebilir⁹⁸⁵. Gerekli hesaplamalar yapıldığında Columella'nın önerdiği yüzde altı rakamının ne kadar az kaldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca ilk iki yıl ürün alınmadığı ve yatırım yapıldığı düşünüldüğünde yazarın verdiği rakamlar oldukça kötümser görünmektedir⁹⁸⁶. Veriler incelendiğinde ve şarap fiyatları, bağ alanları ve üretim miktarları hesaplandığında üzüm bağlarının ilk yıllarda kar olarak getirisi %21,7 ve 8. yıldan sonra %33.8 olduğu öne sürülmüştür⁹⁸⁷. Ancak bu gelirin sadece şaraptan elde edilmediğini ilk 8 yıl içerisinde şaraptan sadece %9 civarında bir gelir elde edildiği tartışmaları vardır. Ayrıca Jones'e göre iugerium başına 3 cullei'den daha az ürün veren bağlar sökülmeli ve başka bir şekilde değerlendirilmelidir. Bunun yanı sıra İtalya topraklarında yetiştirilen bağlardan en az üç kat daha fazla kar elde edildiği öne sürülmüştür⁹⁸⁸.

Columella'nın amphora başına öne sürdüğü 15 HS fiyatı, Pompeii ve Herculaneum'daki yazıtlar ile karşılaştırıldığında en az %20 daha fazladır. Elbette fiyatlar ürün bolluğuna ve bağın nerede olduğuna göre değişmektedir. Örneğin Campania'daki bağlardaki üzümler İtalya topraklarının en pahalı şaraplarının ham maddesi olmuştur⁹⁸⁹.

Cato ise şarap üzerinden elde edilen karın %7-10 arasında olduğunu savunmuştur⁹⁹⁰. **(Lev. XXXIII Tab. 1)**

Toplam İhracat	Toplam Kar %20	Devlete Ödenen Vergi	Toplam Fiyat
75,898,714 Litre	6,641,137 HS	13,282,274 HS	132,822,749 HS

⁹⁸⁵ Duncan-Jones 1974, 39.

⁹⁸⁶ Duncan-Jones 1974, 41-42.

⁹⁸⁷ Duncan-Jones 1974, 41.

⁹⁸⁸ Duncan-Jones 1974, 44-45.

⁹⁸⁹ Duncan-Jones 1974, 36.

⁹⁹⁰ Duncan-Jones 1974, 59.

V. III. Ağ Analizi

Amphora Dağılımları Üzerinden Network analizleri; Dressel 2-4 amphoraları üzerinden, Campania ihracat ağının dağılım analizleri yapılmıştır. Bu analizler ağ analizi olarak isimlendirilen ve ilişkili grupların gurupların etkileşim miktarları üzerinden değerlendirilen bir analiz grubudur. Campania üretimi Dressel 2-4 amphoraları en çok Batı Akdeniz, Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika kıyılarına sevk edilmiştir. Bu durumun arkasında iktisadi olarak ticari ilişkiler, pazarın geniş olduğu noktalar, talebin ölçütü, mal mübadelesinin karlılık oranları ve garnizonlara yapılan sevkiyatlar gibi farklı nedenler yatmaktadır. **(Lev XXXIV Har 20)**

Amphora verileri göz önüne alınarak QGIS üzerinden buluntu yoğunluk haritaları oluşturulmuştur. Bu haritalandırmalar üzerinden Campania şarabının dağılımı iç piyasada, batı Akdeniz’de, Kuzey Afrika’da ve Küçük Asya’da yoğunlaştığı anlaşılmıştır. Elbette bu haritalar sadece yayımlanan veriler üzerinden yapıldığı için gerçek tabloyu göstermesi açısından oldukça yetersizdir. Ancak bu analizler araştırmacılara Dressel 2-4 amphoralarının yayılım networkleri ve yoğunlaştığı alanlar açısından fikir verebilir. **(Lev XXXV Har 21)**

Nakliye; Campania şarabı, antik çağdaki birçok ürün gibi deniz yoluyla taşınmıştır. Ancak antik çağ nakliyesinde su ve kara yolu birbirinden ayrılmaz bir organizasyonun parçasıdır⁹⁹¹. Campania Bölgesi’nden büyük limanlara ve kentlere giden nakliyenin gün cinsinden ölçümü Stanford Üniversitesinin yürüttüğü Orbis Projesinde geliştirilen yazılım aracılığı ile yapılmıştır⁹⁹². Bu yazılım kullanılarak mesafenin uzunlu ile nakliye maliyetinin miktarı doğru orantılı olarak artacaktır. Ancak bu yazılım ile deniz yolunun kara yoluna göre çok daha hızlı gidilebildiği bu sebep ile mesafeden ziyade kaç günde malların çıkış noktasından varış noktasına gideceği dikkate alınmalıdır. **(Lev. XXXVI Har 22)**

Roma yolları ile ilgili akademik olarak çok sayıda çalışma yapılmış ve yol hatları ve mesafeler anlaşılmaya çalışılmıştır. Dijital teknolojilerin arkeoloji dünyasına girmesi

⁹⁹¹ Adams 2007, 3-7.

⁹⁹² <https://orbis.stanford.edu/#>

ile yol analizleri dijital ortamda kolayca yapılabilmektedir. Roma yollarını dijitalize eden ORBIS çalışması ile (Stanford Geospatial Network Model of The Roman World) yol süreleri açık erişim olarak dünya ile paylaşılmıştır. Ortaya konulan modelde şehirlerin yol hatları için deniz, kara ve nehir yol güzergâhları, süre ve maliyet olarak hesaplanmıştır⁹⁹³. Bu model içerisinde tez kapsamında yapılan Pozzuoli limanı ile önemli limanların bağlantıları ve yolculuk ile ilgili detaylar ortaya konmuştur. Pozzuoli yerleşiminden Roma sitelerine olan ulaşım süreleri ile ilgili hesaplamalar yapılabilir. Pozzuoli'den Alexandria'ya Eylül ayında Pozzuoli'den İskenderiye'ye yapılan en hızlı yolculuk 11,5 gün sürmekte ve 2077 kilometre kat etmektedir⁹⁹⁴. **(Lev. XXXVI Har 23)**

Bu analizi gerçekleştirmeden önce araştırma sorusu ve araştırma amaçları belirlenmelidir. Bu araştırma sorusu çerçevesinde, ağ ilişkisi kurulacak gruplar ve ne ilişki durumları belirlenmelidir. Bu kapsamda analiz için veriler toplanmalı ve verilerin kullanılabilirlik durumuna göre filtreleme yapılmalıdır. Bu kapsamda örnek grupların ilişkilerini gösteren ağ analizleri grafikler ile görselleştirilmelidir. Bu görselleştirmede grupların birbiri ile olan düğümleri (nodes) ve sınırları (edges) grafikte gösterilmelidir. Bu süreçten sonra belirlenen ağlar üç türde analiz edilebilmektedir. İlk tip merkezlilik (centrality), ikinci tip yoğunluk (density) ve üçüncü tip kümeleşme (clustering) olarak analiz edilebilmektedir. Bunu yanı sıra ilişki kriterlerine göre alt gruplar oluşturulup bu grupların birbiri ve farklı gruplar ile olan ilişkisi analiz edilebilmektedir. Bu ağ analizleri stabil olarak yapılabileceği gibi verilerin zaman içerisindeki değişimlerini gösterebilmek adına dinamik olarak da yapılabilmektedir⁹⁹⁵.

Ağ analizleri için Python ve R gibi programa dilleri ve Gephi, UCINET gibi yazılımlar kullanılmakta ve yeni yazılımlar üzerinde çalışmalar devam etmektedir. Arkeolojide ağ analizi ile ilgili yapılan çalışmalarda insanların birbiri ile olan ilişkileri, ticari ağları ve mal mübadeleleri gibi konularda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu analizler son dönemde amphora gibi ticari aktivitelerin maddi kanıtları arasında gösterilen

⁹⁹³ Model 10 milyon kilometre karelik alanı kapsamaktadır.

⁹⁹⁴ Deniz yolculuklarında, aylık rüzgâr koşullarını ve güçlü akıntıları hesaba katılarak simüle edilmiştir.

⁹⁹⁵ Wheatley-Gillings, 2013, 39.

seramiklerin üretim ve tüketim yerleri arasındaki ilişkileri göstermesi açısından da yapılmaktadır. (Lev XXXVII Har 24) (Lev XXXVII Grafik 16)

Amphora Üretim Verilerinin ve Gemi Kapasitelerinin Hesaplanması; Campania şarabının taşınması için üretilen Dressel 2-4 tipi amphoralar, form itibari ile Kos amphoralarının geliştirilmiş hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amphoraların kapasiteleri 27 litre olarak ölçülmüştür. Akdeniz'in farklı yerlerinde karşımıza çıkan söz konusu amphoralar üzerinden üretim kapasitesi ile ilgili bir değerlendirme yapılabilir. Ancak bu değerlendirme ne yazık ki gerçek veriler ile bağdaşmayacaktır. Bunun sebebi kazılardan elde edilen amphora miktarlarının az sayıda olması ya da yeterince çalışılmadığı için az sayıda gözükmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebep ile Dressel 2-4 amphoraları üzerinden Campania şarabının ticari ihracat ağının değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Bu değerlendirme ağ analizi üzerinden yapılmıştır.

Ticari organizasyonlarda önemli noktalardan biri nakliye olmuştur. Özellikle antik çağda bir ürünün başka bir yere taşınması ana giderleri oluşturan temel unsurlardan biri olarak kabul edilir. Antik çağın mal mübadeleleri özellikle uzak coğrafyalar için deniz ve nehir yoluyla yapılmıştır. Bu açıdan Campania şarabının da Akdeniz'e dağılımı gemiler aracılığı ile gerçekleşmiştir. Campania şarap ihracatının boyutunu anlamak için gemi kapasiteleri ve sefer sayıları oldukça önemli bir gösterge olabilir. Akdeniz'deki ticari hareketliliğin zirve noktaya ulaştığı temel göstergelerden biri batık sayılarındaki grafiğin bu dönemde oldukça yüksek olması olarak kabul edilir⁹⁹⁶. Bu durum sefer sayılarının Cumhuriyet Dönemi'ne oranla yaklaşık 4 kat daha arttığını göstergesidir. Ayrıca gemi kapasiteleri de amphora ve taşınabilecek şarap miktarı ile ilgili yorum yapmamızı sağlamaktadır. Gemilerde şaraplar genellikle amphoralar ile taşınsa da Campania örneğinde olduğu gibi büyük kapasiteye sahip dolialarda da taşındığı olmuştur. Ancak dolialar ile ürün taşımının tehlikeli olabileceğinde genellikle nakliyede amphoralar kullanılmıştır. Ayrıca bir gemi Cumhuriyet Dönemi'nde 4500 adet Dressel 1 tipi amphora alabilirken, Pax Romana Dönemi'nde yaklaşık 6000 amphora taşıyabilir. Elbette bu kapasite bulunan batıklardan elde edilen veriler aracılığı ile ulaşılmış ve gemi de diğer

⁹⁹⁶ Moore 1995, 30.

mallarda ve insanlara yer ayrılarak hesaplanmıştır. Bu durumda bir geminin yaklaşık 162.000 litre şarap taşıyabileceği hesaplanmıştır⁹⁹⁷.

Campania da bir yılda üretilen bütün şarap, ihraç edilirse, bu nakliyede en fazla 468 sayıda gemi kullanılacağı hesaplanmıştır. Ayrıca bütün şarap amphoralar ile taşınırsa (dolialar ile de şarap taşınmıştır ve bu rakam bu yüzden daha düşük olabilir) 2,811,063 sayıda amphora nakliye için kullanılmış olabilir.

V. IV. Akış Diagramı

Antik çağ ekonomik modelleri için en kullanışlı metotlardan birisi akış modeli olarak karşımıza çıkmıştır. Bu model ticarete rolü olan bütün etkenleri ve bu etkenler üzerinde etkisi olan değişkenleri içermektedir. Antik çağ tarımsal üretimi üzerine daha önceden geliştirilmiş akış modelleri bulunmaktadır⁹⁹⁸. Ancak bu çalışma ile bağcılık ve şarap üretimi üzerinden üretim modelini ve tüketim modelini gösteren bir akış modeli yapılmıştır.

Bu model çerçevesinde toprak, işgücü, sermaye, organizasyon ve toplam üretim dinamiklerini etkileyen değişkenler söz konusu model çerçevesinde verilmiştir. Bu modelde görüldüğü gibi üretim sahası olan toprak üzerinden mülkiyet ve verimlilik dinamikleri değerlendirilmektedir. Campania Bölgesi toprak verimliliğine bakıldığında volkanik arazinin başta bağcılık olmak üzere Roma'nın meyve bahçesi olarak tarif edildiği bugün bile İtalya'nın en verimli bölgesi olarak kabul edildiği yapılan çalışmalarla karşımıza çıkmaktadır. Bu sebepten ötürü üreticiler bölgede yoğun bir şekilde tarımsal faaliyetlerde bulunmuştur. Mülkiyet açısından geç Cumhuriyet Dönemi ile başlayan çiftlik merkezli üretim Pax Romana Dönemi'nde de devam etmiştir. Bu açıdan üretim dinamiğinin temel taşlarından birisi toprak yani üretim sahaları olmuştur. Önceki bölümlerde de değinildiği üzere bölgedeki üretim maksimum düzeyde varsayımsal olarak kabul edilmektedir. Üretim modelini ayakta tutan bir diğer temel taş emek ya da diğer bir deyimle iş gücüdür. Mülk sahipleri ve onlara hizmet eden tarım işçileri üretici sınıfı oluşturmaktadır. Antik çağ üretici sınıfının genellikle kölelerden oluştuğu bilinse de

⁹⁹⁷ Hesaplama için tez için üretilen yazılım kullanılmıştır.

⁹⁹⁸ Davies 1998, 247.

Campania Bölgesi'nde üretilen kaliteli şaraplar köleler veya vasıfsız işçilerden ziyade tarımsal alanda uzmanlaşmış işçi sınıfı tarafından üretildiği düşünülmektedir. Bu varsayımın temelini antik kaynaklardan alınan bilgiler oluşturmaktadır. Ayrıca yüksek kar ettiği düşünülen mülk sahiplerinin uzman kişilerle çalışmak isteyip, üretim standardını koruma gayretleri de bu varsayımı güçlendirmektedir. Üretimin gerçekleşmesi için temel dayanaklardan birisi üretime yatırılan sermaye olmalıdır. Roma İmparatorluğu'nda yatırımcıların en çok rağbet gösterdiği yerlerden biri Campania Bölgesi'ndeki tarımsal aktiviteler olmuştur. Campania'nın kaliteli ve pahalı şarapları Akdeniz'in önemli limanlarında alıcı bulmuş ve bu sayede bu ticarete rol alan üretici ve girişimciler kar edebilmiştir. Ayrıca yeterli sermayesi olmayan ancak bu ticarete yer almak isteyen girişimcilere bankerler kredi sağlamış, üreticilere ise roma devleti zaman zaman hibe ve vergi indirimleri gibi kolaylıklar sağlayarak, üreticiyi teşvik etmiştir. Bu sebepten ötürü söz konusu şarap ticaretinde sermaye akışı düzenli olarak sağlanabilmiştir. Üretim modelinin önemli halkalarından birini üretim organizasyonu oluşturmaktadır. Campania bölgesinde ve özellikle Vezüv Dağı'nın güney yamaçlarında villa temelli organizasyonlar kurulmuş ve bu sayede büyük boyutlu üretim gerçekleştirilmiştir. Organizasyondaki kritik noktalardan birisi arazi kullanımı olmuştur. Üreticiler en çok kar ettikleri şarap ticareti için uygun olan her yere bağlar kurmaya çalışmışlardır. Organizasyondaki bir diğer önemli husus depolama olmuştur. Yapılan büyük boyutlu üretimler başlat villaların siloları olmak üzere yapılan depolarda saklanmıştır. Söz konusu depolar üretim sürecinin devamı olan fermantasyonda da kullanılmıştır. Üretim modelinin son halkası toplam üretilen ürünün miktarı ve bu miktar içerisinde piyasaya sürülebilen ürünün miktarı olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirme araştırmacılara üretim hacmi ve ihracat miktarı hakkında fikir sağlayacaktır. Toplam ürün içerisinde ıskartaya çıkmış ürünler çıkarılmaktadır. Kullanılan ya da piyasaya sürülen ürünler ise kalite ve fiyatlarına göre değerlendirmeye alınabilir. Üretim halkalarını gösteren akış modelinde dış etkenler de hesaba katılmaktadır. Bu dış etkenler siyasi olaylar ve doğa olayları olarak sınıflandırılabilir. Roma'nın barış dönemi olarak bilinen Pax Romana içerisinde Birkaç istisnai olay dışında bağıcılığı etkileyen büyük bir siyasi kriz yaşanmamıştır. Ancak Campania bölgesi içerisinde kalan ve sadece bölgeyi değil roma devletini de trajik açıdan etkileyen büyük bir doğa felaketi yaşanmıştır. Vezüv Dağı'nın patlaması Campania

bölgesindeki önemli kentleri yok etmiş, üretim sahalarını küçültmüş ve iş gücünün önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur. İlerleyen çalışmalarda bu etkenlerin üretim modeli üzerindeki etkin miktarları hesaplanıp daha gerçekçi bir ekonomik model ortaya sürülebilir.

İhracat Diagramı; Campania şarabının akış modeli içerisinde değerlendirildiği ihracat hareketliliği, üretim, dağıtım, piyasa, fiyat ve ihracat miktarı çerçevesinde değerlendirilebilir. Üretimi oluşturan temel etkenler toplam arazi toplam zaman ve toplam iş gücü çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu çalışmada üretimin bir yıllık süreci Campania bölgesindeki bağcılık yapılmaya uygun toplam arazi üzerinden değerlendirilmiştir. Antik kaynaklardan elde edilen araziden üretilen şarap miktarı toplam arazi miktarıyla çarpılmış ve maksimum üretim miktarı hesaplanmıştır. İhracatın temel noktalarından biri ticari ağlar ve dağıtım organizasyon olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda önceki bölümlerde değerlendirilen network modeli çerçevesinde Dressel 2-4 amphoralarının ulaştığı yerler ve tespit edilen amphora miktarları üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca dağıtımda kontrol mekanizması görevi gören tacir ve devlet etkenleri de dikkate alınmıştır. Bu kapsamda ticari kayıtlar ve amphora mühürleri dağıtımdaki kontrolü gösteren önemli kanıtlar arasında sayılabilir. İhracatın temel gerçeklerinden birini piyasa oluşturmaktadır. Şarap piyasası üzerinden enflasyon ve rekabet dikkate alınmıştır. Pax Romana Dönemi'nde enflasyonun düşük ve stabil bir çerçevede gittiği ancak mikro düzeyde Vezüv Dağı'nın patlamasıyla birlikte Campania şarabının fiyatı üzerinden bir enflasyon olacağı tahmin edilmiştir. Ancak bu durumla ilgili veri ele geçmemiştir. Söz konusu şaraba rakip olarak üretilen farklı yerleşimlerdeki şaraplar tespit edilmiştir. Rekabetin en önemli göstergelerinden birisi Campania şarabının taşındığı Dressel 2-4 oranların taktiklerinin hem Doğu Akdeniz'de hem de Batı Akdeniz'de üretilmesi ve bölgelerin yerel şaraplarını piyasaya bu taklit tam formlarla sürme girişimleri oluşturmaktadır. Piyasanın doğru analiz edilmesi ve üretim miktarının doğru hesaplanması ihracattaki piyasa hacmiyle ilgili verileri bize sunmaktadır. Akış modelinde yer alan ihracatın önemli motivasyonu ürünün fiyatlandırılması olmuştur. Campania şarabının fiyatı belirlenirken maliyet vergi kredi ve komisyon giderleri ıskarta ürün gibi etkenler göz önünde alınmış ve bu çerçevede kâr marjı da belirlenerek fiyatlar

oluşturulmuştur. Akış modelindeki son halkayı ihracat miktarı oluşturmaktadır. Talep edilen ürün hedef kitle ve üretim gerçekleri göz önüne alınarak piyasaya sürülen ürün miktarı tahmin edilmeye çalışılmış ve bu çerçevede ihracat miktarı ortaya konmuştur. Üretim modelinde olduğu gibi ihracat modelinde de dış etkenler söz konusudur bu etkenler arasında devlet müdahalesi doğal olayları ve güvenlik gibi Hususlar ihracatın miktarını ve sürekliliğini belirlemiştir.

Elbette Campania şarabının üretim ve ihracatı üzerinden bir akış modeli oluşturmak, söz konusu ürünün ticaretini anlamak için ancak bir başlangıç noktası olarak sayılabilir ve bu akış sayesinde etkenler ve değişkenler ele alınabilir. Daha gerçekçi bir model için bu etkenler ve değişkenlerin miktarları belirlenmeli ve sayısal veriler doğrultusunda bütüncül bir model oluşturulabilir. (Lev XXXVIII Grafik 17)

SONUÇ

Arkeoloji çalışmalarında ekonomi üzerine yapılan değerlendirmeler genellikle ticari malların yer değiştirmesine odaklanmıştır. Oysa ki ekonomik bir değerlendirme

yapılırken, bir durum tespitinden ziyade yaşanan ekonomik gelişmeleri iktisadi kuramlar üzerinden değerlendirmek ve söz konusu bilimin metotlarını uygulamak gerekir. Roma İmparatorluğunun ekonomik yapısı iktisadi kuramlar üzerinden değerlendirilebilir. Elbette bu kuramlar Roma döneminden sonra ortaya atılmış olsa da devletin ve bireyin yaptığı ekonomik girişimleri yorumlamamızı sağlamıştır.

Roma İmparatorluğu'nun uyguladığı ekonomik politikalar incelenirken devletin piyasalara müdahaleleri ile fiyat belirlemesi, kapitalist girişimleri ve karşılaştırmalı üstünlük teorisini etkili bir şekilde kullanması, devletin emperyal bir refleksle karmaşık bir ekonomik yapıya sahip olduğunu göstermektedir⁹⁹⁹.

Antik çağda devletlerin zenginlikleri değerli madenleri hazinelerin biriktirmesi ve ürettikleri paraların içerisinde piyasaya sürmeleri ile sağlanmıştır. Bu çerçevede Roma devleti içinde ekonomik gelişmenin temel hedefleri bu değerli madenlere ve paraya sahip olması ile ölçülmektedir¹⁰⁰⁰. Roma Devleti gerek piyasa müdahaleleri gerek sömürü sistemi gerek ise yerel malların ticaretteki avantajını korumak adına girişimlerde bulunmuştur. Roma döneminde karmaşıklaşan ekonomi sistemi, devletin piyasayı kontrol etmesini ve iktisadi kararları maksimum fayda ile vermesine neden olmuştur. Bu faydayı elde etme yollarından biri ürettikleri malların piyasadaki talebini artırmak, dolaşımını kolaylaştırmak ve böylelikle üretime teşvik etmeyi hedeflemiştir. Ayrıca başta başkentteki vatandaşlar olmak üzere, devlet için önemli olan metropollerdeki vatandaşların doyurmak için de iktisadi kolaylıklar sağlamaya çalışmıştır. Vatandaşların diyetinde önemli bir yeri olan tahılın Mısır'dan Roma'ya düzen bir şekilde sevkiyatını yapmıştır¹⁰⁰¹. Bu sevkiyat kapsamında her yıl yaklaşık 150.000 ton tahıl büyük boyutlu gemiler ile İtalya'daki Pozzuoli ve Ostia limanlarına getirilmiştir.

Roma ekonomisi her ne kadar diğer antik çağ ekonomilere yakın bir görüntü çizse de uzak mesafeli ticaretin çok daha sistematik yapılması, piyasa ekonomisinin oluşması,

⁹⁹⁹ Scheidel 2012, 7; Temin 2012, 55-60.

¹⁰⁰⁰ Spiegel 1971, 127; Schumpeter 1954, 213.

¹⁰⁰¹ Mcgregor 2015, 180; Erdkamp 2005,143; Campania ekonomisi incelenirken merkantalist bakış açısı ile ihracata yönlendirme, ithalatın kısıtlanması, yerli üretimin korunması, sömürgecilik, kıymetli ürünlerin biriktirilmesi gibi hamleler yapılmıştır.

krizlere karşı piyasasının verdiği tepkiler, devletin ekonomi politikaları ve ekonomi hukuku ile bizlere modern bir görüntü vermektedir¹⁰⁰².

Augustus ile başlayan Pax Romana Dönemi'nin iktisadi başarısının altında yatan temel etken istikrar ve güven ortamı olmuştur. Elbette Akdeniz'in ele geçirilmesi ve Roma'ya karşı duracak düşmanların yenilmesi bunda etken olmuştur. Ancak Augustus ile başlayan ve ticaretin güvenli bir ortamda yapılmasına katkı sunan önlemleri etkisi unutulmamalıdır. Bu önlemlerin başında ticaret yollarının devlet denetiminde güvenli koridorlar haline getirilmesi ve bu amaç çerçevesinde korsanlar ve haydutlara karşı başlatılan mücadelelerin başarılı olması dikkate değerdir. Bunu yanı sıra Augustus'tan sonra da devlet yönettiği yerlerde varlığını hissettirmiş ve bir tüccarlar ve pazarlar için bir güvence olmuştur. Bu başarının arkasında devlet politikasını başarılı bir şekilde uygulayan güçlü yöneticiler vardır. Bu dönemdeki imparatorların büyük kısmı kendi dönemlerinde başarılı bir yönetici olarak nitelendirilmiştir.

Roma devletinin piyasaya en çarpıcı müdahalelerinden biri Pozzuoli limanında ticari aktivitelerde rolü olan bir şahsa ait belgeler yoluyla açığa çıkmıştır. 1959 yılında Pompeii yakınlarında yer alan villalardan birinde büyük bir ahşap tablet koleksiyonu bulunmuştur. Bu koleksiyon Pozzuoli'de çalışan ve daha sonra banker olduğu anlaşılan Sulpicii'ye ait olduğu tespit edilmiştir¹⁰⁰³. Pozzuoli limanı ve kenti Campania ticareti için ayrı bir öneme sahip olmuştur. Bu kapsamda bu limanda iş yapan bankerlerden biri olan Sulpicii Faeneratores'in¹⁰⁰⁴ (MS 25-62) faaliyetleri ticaret hakkında bize fikirler verebilir. Sulpicii verdiği borçlar için müşterilerinden mal teminatı istemiştir¹⁰⁰⁵. Bu belgeler imparatorluğun ticari yapısı hakkında önemli veriler sunmaktadır. Sulpicii'lerin kendileri- özellikle de Gaius Sulpicius Faustus ve Gaius Sulpicius Cinnamus- küçük işletmeler için işletme sermaye sağlayan iki azatlıdır. Pozzuoli limanında Sulpicii'nın arşivinden ele geçen kayıtlar Roma ekonomisi ile ilgili önemli bir devlet müdahalesini göstermektedir. Söz konusu bankerin bu limanda çok düşük faizle kredi dağıtması, imparatorluğun

¹⁰⁰² Limbergen vd. 2022, 1.

¹⁰⁰³ Tielen 2017, 53; Broekaert 2017, 388.

¹⁰⁰⁴ Romalılar faizle borç vermeyi alışkanlık haline getiren kişilere faenerator ismi verilmiştir.

¹⁰⁰⁵ Tielen 2017, 3-5.

üreticileri olduğu gibi bankerleri de desteklediğini, modern tabir ile devletin ekonomik bir iyileştirme politikasını güttüğünü göstermiştir. Bu durum ise antik çağ ekonomisindeki modernist yapıyı göstermesi açısından oldukça kıymetli bir veri olmuştur. Ayrıca Sulpicii tarafından ödünç verilen paranın kredi mi yoksa bir mevduat mı olduğunu belirlemek zor olsa da ekonomik yapının düşünüldüğünden daha karmaşık bir sistemde olduğunu göstermesi oldukça çarpıcıdır. Sorulardan biri Sulpicii finansal aracı rolünde olup olmadığıdır. Tüm bunlar ile ilgili soru işaretleri olsa da Sulpicii'lerin bankacılar olduğu görüşü şimdilik daha hakimdir¹⁰⁰⁶. Bu kişinin ilk aşama da bu kişilerin tefeci olduğu düşünülse de aslında çok daha karmaşık ticari rolleri olduğu, arşivde yer alan belgelerden (özellikle mahkeme belgeleri) anlaşılmıştır. Bu kişiler borç vermiş, finansal kuruluşlar için mevduatlar oluşturmuş, kredi aracılıkları yapmış, para transferleri ve nakitsiz ödemelerde garantör olmuş ve açık artırmalı krediler vermiştir¹⁰⁰⁷. Bu olay antik çağ iktisadının ilkel bir yapıya sahip olmadığını, hatta modernistlerin savduğundan daha karmaşık ve özgün bir yapıda olduğunu göstermesi açısından oldukça önemli bir kanıt olmuştur.

Devletin piyasada doğrudan ve dolaylı olarak yer aldığını gösteren önemli kanıtlardan biri de fiyatlara yaptığı müdahalelerdir. Pax Roma Dönemin'de Akdeniz'de ticareti yapılan malların fiyatları ve bu fiyatların neye göre belirlendiği ile ilgili çalışmalar yapılmıştır¹⁰⁰⁸. Örneğin; buğday fiyatlarına yapılan devlet müdahaleleri ile ilgili çalışmalar yapılmıştır¹⁰⁰⁹. Ayrıca ticari organizasyonda temel giderler (nakliye gibi) ile ilgili de çalışmalar yürütülmüştür¹⁰¹⁰. Roma İmparatorluğu'nun piyasaya müdahalelerinden biri kendi ürünlerini piyasada daha karlı hale getirmek, ihracatını desteklemek ve mümkünse tekelleşmeye yönelik bir politika izlemek olmuştur¹⁰¹¹. İtalya topraklarında zeytin yağı ve şarap üretimini desteklemiş ve ürünlerin pazarda güçlü bir konumda olmalarını sağlamıştır¹⁰¹².

¹⁰⁰⁶ Tielen 2017, 53.

¹⁰⁰⁷ Tielen 2017, 5-6.

¹⁰⁰⁸ Temin 2001, 173-177.

¹⁰⁰⁹ Erdkamp 2001, 225-305.

¹⁰¹⁰ Adams 2007, 3-16.

¹⁰¹¹ Woolf 1992, 283-293; Hopkins 1978, 90-98.

¹⁰¹² Martin-Kilcher 1987, 125-139; Purcell 1985, 1-19; Tchernia 1989, 529-536.

Karşılaştırmalı üstünlük teorisi; Ricardo'nun ileri sürdüğü bir model olup, iki ülkenin aralarındaki mal mübadelelerinde, tarafların doğal avantajlarını kullanarak daha çok ürettikleri malları diğer bölgelere avantajlı bir şekilde ihraç etmesine dayalı bir teoridir¹⁰¹³. Bu avantaj fiyat ya da karşılığında alınan malların daha fazla miktarda talep etmesi ile sağlanabilir. Roma özelinde bu teori, İtalya üretimi şarap ve zeytin yağlarını, Mısır'a göndererek, Mısır'dan yüklü miktarda buğday getirmeleri ile örneklenebilmektedir¹⁰¹⁴. Bunun gibi örnekler üzerinden Roma'nın gerçekleştirdiği ticaret karşılaştırmalı üstünlük teorisi ile de açıklanabilmektedir¹⁰¹⁵.

Roma ekonomisinde piyasa büyümesi genellikle, sadece aristokrat ve zengin sınıfın gelirlerinin artırması, üretici sınıfın köleleşip, vergi ve krediler ile ekonomik özgürlüklerinin olmadığı algısı ile açıklanmıştır. Ancak tarımla uğraşan ve piyasanın yeni girişimcileri olarak ortaya çıkan köylü sınıftan da zenginleşen ve üretim kapasitesini artıran aktörler piyasada var olmuştur¹⁰¹⁶. Pax Romana Dönemi'nde yapılan fetihlerin ardından yeni köleler piyasaya sürülmüş eski köleler azat edilip önemli mevkileri ele geçirmişlerdir¹⁰¹⁷. Bu durumun önemli örneklerinden biri Campania Bölgesi'ndeki azatlı toprak sahiplerinin zenginleşmesi ve şarap üretiminde bir marka haline gelmeleridir.

Emperyal açıdan imparatorluk her ne kadar özgür piyasayı destekleyen bir görüntü çizse de gerekli gördüğünde topraklara siyasi ya da askeri yolla el koyabilmektedir. Sanayi öncesi toplumlarda ekonomi diğer her şey gibi devlete hizmet etmekte ve devlet yararına çalışan grupların çıkarları desteklenmektedir¹⁰¹⁸. Marksist bakış açısı ekonomik yapıyı, toplumsal yapı ve sınıfsal ilişkiler açısından değerlendirilmiştir. Tarıma dayalı olan antik çağ ekonomileri, köleci bir toplum olarak üretim alt sınıfın ve kölelerin sorumluluğundadır. Ayrıca elitlerin, toprak sahiplerinin ve emekli askerlerin ekonomide ayrıcalığa sahip olduğu süreçler yaşanmıştır. Bu açıdan

¹⁰¹³ Costinot-Donaldson 2012, 453-458.

¹⁰¹⁴ Temin 2012, 55-59.

¹⁰¹⁵ Scheidel 2012, 7.

¹⁰¹⁶ Scheidel- Reden 2010, 6.

¹⁰¹⁷ Roll 1956, 37.

¹⁰¹⁸ Woolf 1992, 283.

feodal düzen ve sosyal sınıflar bu ekonomilerin önemli bir parçasıdır. Ayrıca piyasa üzerindeki devlet etkisi bulunur, vergiler ve piyasa müdahaleleri de söz konusudur.

Hopkins tarafından ortaya atılan ve Keynesyen bir perspektifte geliştirilen vergi ticaret modeli Roma'nın uyguladığı vergi politikalarında kendini göstermiştir. Vergilerin devlet ve devlet üzerinden fayda sağlayan elit ya da aristokratların kazancı haline dönüşmesi, orta sınıfın küçülüp, köylerin azalması ve kentlerin büyümesi, tüketime yönelik metropollerini yaratmıştır. Wickham'a göre Roma ekonomisindeki çözümlerin sebeplerinden biri üretim miktarındaki düşüş ve elitler odaklı bir piyasanın ortaya çıkmasıdır¹⁰¹⁹.

Roma'nın en parlak dönemi olan Pax Romana Dönemi'nde ticaretin en yüksek seviyeleri gördüğü anlaşılrsa da bu başarının altında özellikle geç Cumhuriyet döneminde başlayan ticaret ağının genişletilmesi ve Roma'nın yayılımcı politikası ile doğru orantılı olarak, Roma üretimi malların Akdeniz'e yayılmış olması gözden kaçmamalıdır.

Bu kapsamda tezde yapılan ağ analizi çalışmaları "Roman Economy Project" isimli projede yapılan analiz çalışmalarından etkilenilmiştir. Ancak daha önce yapılmış projelerde ne Campania şarabının ne de Dressel 2-4 amphoralarının dağılımı üzerinden bir çalışma yürütülmemiştir. Bu tez çalışması ile ilk kez bu iki veri üzerinden bir ağ dağılım analizi yapılmış ve ticari ilişkiler ve malların sevkiyatı sayısal veriler ve grafikler aracılığı ile gösterilmeye çalışılmıştır. Bu ağ analizleri Campania şarabını dağılım alanları ve amphora yoğunlukları üzerinden gösterilen sayısal yoğunlukları ile sunulmuştur. Bu analizler kapsamında söz konusu ürünlerin Kuzey Avrupa'dan, Afrika'nın iç bölgelerine, Kızıl Deniz'den ve Kara Deniz'e kadar ulaştığını göstermiştir. Ancak malların dağılım yoğunluğuna bakıldığında Campania'daki tüccarların güçlü bağlantısı olduğu düşünülen metropoller, büyük liman kentleri ve hinterlandları ve ayrıca garnizonların yer aldığı alanlarda şarabın daha çok tüketildiği anlaşılmıştır.

¹⁰¹⁹ Scheidel 2012, 8.

Campania şarabı üzerinden gerçekleşen mal mübadeleleri, Pax Romana Dönemi öncesinde, Roma'nın siyasi açıdan en çalkantılı olduğu geç Cumhuriyet döneminde de gerçekleşmektedir. Ayrıca arkeolojik veriler Campania şarabının bu dönemde de büyük miktarlarda Dressel 1 amphoraları ile sevk edildiğini göstermektedir. Ayrıca MÖ II. yy'da yapılan ve Ostia limanı yapılıncaya kadar İtalya'nın en büyük limanı olan Pozzuoli limanı, Campania Bölgesi'nin ve Roma Devleti'nin Akdeniz'e açılan en büyük nakliye kapısı olmuştur¹⁰²⁰. Cumhuriyetin en büyük krizinin yaşandığı geç Cumhuriyet döneminde bile bu liman aracılığı ile Dressel 1 amphoraları ile büyük miktarlarda şarabı Akdeniz'in ve dünyanın farklı bölgelerine ihraç edilmiştir. Bu duruma göre ticarete ana dinamik ülkelerin istikrarı değil tüccarların kurduğu ticari ağların sürekliliğini koruması olmalıdır. Elbette bu denklemde atlanmaması gereken nokta, tüketici talebindeki süreklilik olacaktır. Campania şarabı daha çok orta üstü veya elit kesimlere hitap ettiği için, tüketici şarabı alırken ekonomik kaygılardan daha az etkilenmiş olmalıdır. Bu durumda Roma piyasa ekonomisindeki etki gücünün devletten ziyade tüccar ve tüketici arasındaki ilişki olduğu göstermektedir. Böylece Pax Romana Dönemi'nin ihracata etki kat sayısı, tüccarların etki katsayısından daha düşük olmalıdır.

Antik kaynaklar incelendiğinde Roma dünyasında en çok atıf alan ve yazarların en çok bahsettiği şarap Campania şarabı olmuştur. Pazarda fiyatına rağmen rağbet gören ürünlerde markalaşma olası sonuçlardan biri olarak karşımıza çıkar. Antik çağda bugün ki kadar net bir marka bilinci olmasa da Campania şarabı başlı başına bir marka etkisi yaratmış ve üretici için bir kalite değeri oluşturmuştur. Elbette Campania bölgesinde üretilen bütün şaraplar ya da diğer İtalyan üretimi tüm şaraplar pahalı ve kaliteli değildir. Campania'da genellikle kaliteli ve pahalı şaraplar üretilse de orta ve alt sınıf için daha çok iç piyasaya yönelik alt kalite şaraplarda üretilmiştir. İtalya üzerinden bu örnek verilecek olursa Latium'daki Aricia şarabı o kadar az kar getirmiştir ki üreticiler asmaların bakımını doğru düzgün yapmamış ürünleri dönüşümlü olarak budamışlardır. İtalya'nın kuzey batısında bulunan Ravenna bölgesindeki şaraplar için Martial'in Aemilia'da (bölgedeki şarap üretimi yapılan yerleşim) “şarap sudan daha ucuzdur” diyerek

¹⁰²⁰ Flohr-Wilson 2017, 15.

küçümseyici ifade kullanmıştır¹⁰²¹. Şarabın fiyatının koruma altına alınması ve talepteki etkisinin düşmemesi için Campania Bölgesi şarabı bilinçli olarak markalaştırılmıştır. Elbette antik çağ ekonomisinde markalaşma ile ilgili tartışmalar sürmektedir. Markaların yaratılması taşıma kapları veya üzerlerindeki mühür ya da dipintolar ile yapılabilmektedir. Campania şarabının genellikle Dressel 2-4 tipi amphoralar ile pazara sunulması bu çaba ile yapılmış olabilir. Amphoralar üzerindeki mühürler ise çok daha tartışmalı bir noktada yer almaktadır. Bu mühürlerin temel amacı kontrol ve denetim sağlamak olsa da bir marka algısı yaratmış olması da muhtemeldir. Campania üretimi şarap ve amphoralar üzerinde amphora mühürleri tespit edilmiştir. Söz konusu şarap üzerinde bir markalaşmaya gidilmesi fiyatlandırmanın güçlendirilmesini sağlamış olabilir. Öyle ki Campania şarabında fiyat miktarı Pax Romana boyunca piyasada büyük değişimlere uğramamıştır. Çünkü bu ünlü olan bu şaraplar muhtemelen piyasadaki rekabet ortamında avantajını korumayı başarmıştır. Ayrıca Vezüv dağının patlaması ardından üretim miktarlarındaki azalmaya kadar müşteri sadakati ve ticaretteki sürekliliği artarak devam etmiştir. Hatta bu büyük felaketin ardında bile Campania şarabı Akdeniz'in farklı noktalarında talep görmüş ve piyasadaki varlığını miktarı azalsa bile korumayı başarmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde diferansiyasyon gücü piyasada kalıcılığını artırmıştır. Tüm bunlar markalaşmanın getirdiği, tüketici üzerinde davranışsal ekonomi çerçevesindeki etkisi olarak yorumlanabilir.

Campania topraklarında üreticinin özellikle bağıcılığa yönelmesi ve kaliteli şarap üretime tercihi üreticinin davranışsal modeli çerçevesinde değerlendirilmelidir. Campania şarap üreticisinin üretimdeki ilk hedefi elbette karı maksimize etmek olmalıdır. Piyasa koşullarına göre Campania şarabı, maliyet ve fiyat ilişkisi açısından kâr marjı oldukça yüksek ürünlerden biri olarak kabul edilmiştir. Bu bilgiyi antik yazarlardan Cato ve Columella'da doğrulamakta ve özellikle Cato en karlı ürünler listesinin başına şarabı koymaktadır¹⁰²². Bu durum çerçevesinde üreticinin ürün yetiştirme tercihi şaraptan yana olmuştur. Bu süreçten sonra üretici eldeki girdileri kullanarak üretim fonksiyonunu başlatmıştır. Üretim maliyeti ve çıktılarını matematiksel olarak ortaya koyduğu bu süreçte

¹⁰²¹ Duncan-Jones 1974, 35.

¹⁰²² Bowman- Wilson 2013, 24.

çıktıların olası sonuçları hesaplanmıştır. Campania'da kazılan villalardaki üretim organizasyonu ve antik yazarların üretimdeki süreçler üzerinden üreticiye tavsiyeleri, söz konusu hesaplamalar ile ilgili ip ucu sunmaktadır. Üretici için karar verme ve fiyatlandırma süreci başlar ve bu süreç piyasa ön görüşü doğrultusunda yapılmaktadır. Bu durumun yanı sıra Roma dünyasında saygınlık gören çiftçiliğin ve aristokratların moda haline getirdikleri şarap üretiminin de üretici davranışları üzerinde etkisi yoğun olmuştur.

İktisatta bir malın değeri birçok farklı parametre gözetilerek belirlenir. Bu parametrelerden biri arz talep ilişkisidir. Bir malın ne miktarda üretildiği (arzı) ile ne kadar tüketildiği (talebi) arasındaki fark malın piyasadaki fiyatını aşağı veya yukarı çekmektedir. Ancak Campania şarabının Pax Romana'daki fiyat eğrisi incelendiğinde arz-talepteki dengesizliğin fiyata büyük oranda yansımadağı görülmüştür. Bunun için iki önemli veri fiyat analizi yapmamızı sağlamıştır. İlk veri Pompeii'deki MS I. yy tarihlenen yazıt, ikinci veri ise Roma ekonomik krizinde yayınlanan Diocletianus Fermanındaki bilgidir¹⁰²³. Bu iki verinin Campania şarabının, diğer ortalama şaraptan dört kat fazla olduğunu göstermiştir. Bu durumun sebeplerinden biri şarabın hedef kitlesinin, şarabın fiyatına değil kalitesine odaklanmasından kaynaklı olabilir.

Campania şarabının ihracattan elde ettiği fayda para cinsinden ölçülmektedir. Bugün olduğu gibi antik çağda da ekonominin en önemli göstergelerinden biri para ve para dolaşımı olmuştur. Bir malın başka bir yere satılması, para kullanılarak yapılmış ve bu doğrultuda kar oranları hesaplanmaya çalışılmıştır. Bu durum ile ilgili Campania özelinden bakılacak olunursa ilginç bir anekdot ile karşı karşıya kalınacaktır. Ancak batıkların kargoları incelendiğinde, taşıdıkları şarabın değeri ölçütünde para ya da para yerine geçecek madenler bulunamamıştır. Bu durumda her fırsatta karmaşık (modern) bir yapıya sahip olduğunu vurguladığımız ve mal değişimlerini para ile ölçüldüğünü ileri sürdüğümüz, Roma ekonomik yapısında takasın en geçerli mal mübadele yöntemlerinden biri olduğu gerçeği ile bizi karşı karşıya bırakmıştır. Bu duruma karşı çıkan görüşler, paranın başka bir gemi ile gönderildiğini ve değer madenlerin külçe haline getirilip

¹⁰²³ Diocletianus fermanından önce MS II. yy üçüncü ve son çeyreğinde fiyatlarda ciddi artış, yüksek enflasyonu beraberinde getirmiştir. Duncan-Jones 1974, 1-2.

ödemelerin bu şekilde yapıldığı görüşünü ortaya atmaktadır. Ancak Campania şarabının İspanya pazarında köle karşılığında takas edildiğini bilmemiz, mal mübadelelerindeki değişimin değer birimlerini görmemiz açısından önemlidir. Elbette sadece bu durum gözetilerek Roma ekonomisinin primitif bir yapıya sahip olduğunu ileri süremeyiz. Ancak ekonominin modernist bir yapıda olduğunu savunurken, modernist yapının sınırları tekrar çizilmeli ve bugüne değil antik döneme özgü bir moderniteden bahsedilmelidir.

Ekonomik bir model genel kabuller ve sayısal veriler üzerine kurulsada bu çalışma da dahil olmak üzere, antik çağ iktisadı bir model çerçevesinde açıklanırken, şüpheyi elden bırakmamak ve verilerin bütün yönleri ile sorgulamak gerekmektedir. Özellikle sayısal verilerde çalışmalar devam ettikçe artış yönündeki değişimleri dikkate alınmalıdır.

Tez çalışmasında antik çağda bir ihracat modeli geliştirilirken, Roma'nın en barışçıl ve istikrarın olduğu Pax Romana Dönemi seçilmiştir. Antik çağ iktisadı için sadece bir ürünün ihracat modellemesi elbette bütün ekonomik yapıyı açıklamayacak ama bilinmezliklerle dolu bu alana mütevazî bir katkı sunma hedefindedir.

Campania şarabının ihracatını anlamak için ilk olarak üretim modeli üzerinde de durulması gerekmektedir. Üretim modeli incelenirken Campania özelinde, toprak, iş gücü (emek), sermaye-yatırım ve yönetim-organizasyon başlıkları anlaşılmalı çalışılmalıdır. Üretim modelinin doğru çalışması için bu başlıkların etki gücü değerlendirilmelidir. Campania şarabı için üretim sürecinde ilk olarak girdiler belirlenmelidir. Bu girdiler için ilk olarak üretimin yapılacağı arazi seçilmiştir. İtalya'nın en verimli topraklarına sahip olan Campania bölgesinde üzüm bağları kurulmuş ve bölgenin toprakları üzerinde Pax Romana Dönemi boyunca tarımsal faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Girdilerden bir diğeri üzüm yetiştiren, üzümü şaraba dönüştürün ve tüketiciye ulaştıran iş gücü gelmektedir. Bu iş gücü üretim aşamasında genellikle tarımda uzmanlaşmış kişiler tarafından sağlanmıştır. Elbette organizasyon içinde köleler ve nitelikli olmayan işçilerde yer almıştır. Ancak şarabın kalitesinde bir standart sağlamak için iş gücünde masraftan kaçınılmamaya çalışılmıştır. Sonraki evre üretim sonucunda çıktılar oluşturmaktadır. Bu çıktı elbette antik dünyanın pahalı ve ünlü şarapları olarak nitelendirilebilmektedir. Buradan sonraki

aşamayı kalite kontrol ve kaliteyi güvence altına alma aşaması oluşturmaktadır. Bu kapsamda Campania şarabını piyasada sürekli olan talebi ve fiyatının diğer şaraplara oranla çok daha yüksek olması, söz konusu şaraptaki özenli üretimi ve şarap tadının standardının korunması yoluyla sağlanmıştır. Modelin sonraki aşamasını stok ve tedarik zinciri oluşturmaktadır. Campania şarabı Akdeniz'in her bölgesinde rağbet görmüş ve sevkiyatlar düzenli olarak sağlanabilmektedir. Ticaretteki istikrar için stoklardaki süreklilik ve piyasa ön görüşünün doğru yapılması gerekmektedir. Arkeolojik veriler incelendiğinde üretim sürekli desteklenmiş ve üretici piyasaya istikrarlı bir şekilde mal sürebilmektedir. Bu üretimin desteklenebilmesi için modelin diğer aşaması olan maliyet hesabı ve maliyet yönetiminin doğru yapılması gerekmektedir. Üretim modelinin son aşamasını üretim optimizasyonu oluşturmaktadır. Campania şarabının üretimi optimizasyonu yapılırken, maliyeti düşürmek için gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle üreticiler topraklarını genişletip toplu üretme gitmişler ve nitelikli işçiler ile üretim kapasitesini artırıp maliyeti düşürmüşlerdir. Ayrıca ürünün paketleme maliyetini düşürmek için çiftliklere yakın noktalarda amphora atölyeleri kurulmuştur. Bu aşama içerisinde ürün kalitesini artırmaya yönelik adımlarda atılmıştır. Bu adımlardan biri dışarıdan (Kıta Yunanistan) ihraç edilen asmalar, Campania bağlarında kullanılmış ve farklı türlerde şaraplardan kaliteli olanları piyasaya sürülmüştür. Bir diğer adım şarap yetiştiriciliğinde uzmanlaşmış kişilerin yeni üreticilere üretim süreçlerini aktarması ve ürünlerin kalitesini artırması yoluyla yapılmıştır.

Campania bölgesinde üretim şarap üretim ağırlığı genellikle Vezüv dağıının güney ve güney doğu kısmında yoğunlaşmıştır. Toprağın bağcılık için elverişli olması, yol hatları, villa organizasyonu gibi farklı sebeplerden dolayı bu alanlar seçilmiştir. Campania Bölgesi'nin geneline de bakıldığında villalar bu alanda yoğunlaşmış ve Pompeii ve Herculaneum gibi önemli kentler bölgede ekonomik açıdan oldukça güçlenmiştir. Üretim kapasitesinin anlaşılabilmesi için bölgede mekânsal analiz çalışmaları gerçekleştirilmiş ve bağcılık üretimi yapma potansiyeli olan alanlar tespit edilmiştir.

Üretim akış diagramı için gerekli olan verilerden biri emek ve iş gücü potansiyeli ve ölçümüdür. Nüfus açısından en kalabalık bölgelerden olan Campania, Roma döneminde tarımda istihdam yaratan bölgelerden biri olmuştur. Antik yazarlar sayesinde

bağcılıkta ihtiyaç duyulan insan miktarı bilindiği için üretimde Campania özelinde üretimde kaç kişi gerektiği hesaplanabilir. Pax Romana Dönemi'nde işçi maaşları bilindiği için maliyet hesaplamalarına bu miktar yansıtılmıştır.

Üretimin gerçekleşebilmesi için gerekliliklerden biri sermaye ve yatırım olmuştur. Campania bölgesinin Cumhuriyet Dönemi'nin sonlarındaki ekonomik ve üretim açısından değişim, villa tipleri ve mülk dağılımlarının yeniden şekillenmesi üzerinden değerlendirilebilir. Bölgedeki küçük üreticinin mülkünü satmaya başlaması, dışarıdan gelen toprak alma talebi ile orantılı olmuştur. Üretimde öz sermayenin yeterli olmasına rağmen, bölgenin popülerleşmesi ve büyük üretim hacmi hedefleyen yatırımcıların bölgeden villalar alması, yeni üreticilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Pax Romana Dönemi ile büyük miktarda üretim için sağlanan sermaye, şarabın piyasadaki etkisini artırmıştır. Buna karşın üretici, üretim aşamasında ya da malları pazara sürme aşamasında yabancı sermayeye, devlet hibelerine ya da kredilere ihtiyaç duymuştur. Bu durumun kanıtları olarak kredi ya da borç kayıtları (Sulpicii örneğinde olduğu gibi) değerlendirilebilir. Villa dağılım modelleri incelendiğinde ise, küçük üreticilerin bölgede var oldukları, piyasada tutunmaya çalıştıkları görülmektedir. Bölgenin yatırım çekmesi ise antik yazarların bağlardan elde edilen karları övmeleri ve aristokratların Campania'yı yaşanabilir bir yer olarak değerlendirip, bölgede şarap üretme modasını başlatmaları ile açıklanabilir.

Üretimin gerçekleşebilmesi için sistemli bir organizasyonun ve yönetimin olması ve üretimin sürekliliği ve denetiminin yapılması gerekmektedir. Cato bir bağdaki organizasyonu anlatırken bütün ihtiyaç duyulan görevlileri ve ekipmanları detaylı olarak bildirmiştir. Antik çağ tarım üretim sistemleri genellikle köy merkezli ve küçük girişimler olarak kabul edilmiştir. Çünkü Roma İmparatorluğu geliştirmekte olan bir ekonomi izlenimi verse de toplumun büyük kısmı tarım ile uğraşmakta ve büyük çaplı organizasyonlar tarım haricinde nadiren gerçekleşmiştir¹⁰²⁴. Hatta tarım alanında bile çok büyük organizasyonlardan ziyade çiftliklerin küçük girişimleri üzerinden üretim yapıldığı düşünülmektedir. Öyle ki Villa ekonomisi doğrultusunda, üreticinin olası bir krizde

¹⁰²⁴ Duncan-Jones 1974, 1-2.

ayakta kalabilmesi mülkünde en az üç farklı ürün yetiştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır¹⁰²⁵. Antik yazarlarda (Columella gibi) ürün yetiştirme çeşitliliğindeki öneme dikkat çekmiş çiftçilere bu doğrultuda tavsiyeler vermiştir. Bu doğrultuda araştırmacılar üretim kapasitesini hesaplamak için köy merkezli üretimlere, villa mahzenlerindeki dolia kapasiteleri dikkate alınmıştır. Bu standart antik çağ tarımı ve üretim kapasiteleri değerlendirilirken varsayılan genel kabuldür. Ancak Campania Bölgesi'ndeki bağcılık faaliyetleri bu genel kabul için bazı istisnai durumlar yaratmaktadır. Üreticilerin her ne kadar ürün çeşitliliğini önemse de bölgede ısrarla bağcılığa yönelmeleri, marjinal faydanın ne ölçüde önemsendiğini göstermiştir. Öyle ki Vezüv dağının patlaması ardından, tarım alanlarının önemli kısmı yok olsa bile kalan alanlarda bağcılığa devam eden üretici için devlet önlemler almıştır. İmparatorluk kılığı önlemek için üreticiyi tahıl üretimine yönlendirmiş, yeni bağ alanlarını açılmasını yasaklamış hatta var olan bağların bir kısmını söktürmüştür. Bu durum devletin üretime olan müdahalesi olarak değerlendirilebilir. Bu rağmen üreticinin üzüm ve dolayısıyla şarapta ısrar etmesi, davranışsal üretici modeli çerçevesinde kâr marjı ve deneyimin üreticinin karar alma üzerindeki etkisini göstermektedir.

Üretim modeli oluşturulurken dış etkiler iyi analiz edilmeli, bu olayların üretim miktarlarındaki aksiyonu doğru ölçülmelidir. Bu etkilerin başında iklim ve doğa olayları gelmektedir. Campania Bölgesi gerek su kaynakları gerekse ılıman iklimi ile Pax Romana Dönemi boyunca tarımsal üretim için iyi koşullara sahip olmuştur. Ancak bölgenin kaderini doğal felaketler belirlemiştir. Bölgede sık sık yaşanan depremlerin ardından MS 62 yılında büyük bir deprem yaşanmış ve Vezüv'ün güney kısmındaki birçok kentte ciddi hasar meydana gelmiştir¹⁰²⁶. MS 79'da ise Vezüv yanar dağının patlaması sadece antik çağın en dramatik olaylarından biri olarak tarihe geçmiş, başta Pompeii ve Herculaneum olmak üzere birçok yerleşim yok olmuştur. Bu vahim olay Campania Bölgesi'ndeki tarım alanların önemli bir kısmının yok olmasına, ekonomik olarak olumsuz bir hava yaratılmasına, çok sayıda insanın ölmesi sonucu ticari organizasyonların bozulmasına ve

¹⁰²⁵ Day 1932, 183-184.

¹⁰²⁶ Ruffo 2010, 23.

iş gücü kaybına sebep olmuştur. Bu vahim olaydan Campania şarabı üretimi de etkilenmiş ve üretim miktarlarında dramatik düşüşler yaşanmıştır.

Ekonomideki dış etkilerden biri de piyasaya veya üretime devletlerin müdahalesi olarak kabul edilmiştir. Antik çağ iktisadı ile ilgili önemli tartışmalardan biri devlet müdahalesinin, ticareti ve ekonomiyi ne ölçüde etkilediği ya da ne açıdan bir müdahale olduğu yönünde olmuştur. Roma Devleti'nin, İtalyan ürünlerinin piyasadaki etkisini güçlendirmek istemesi ve ürünlerin yayılımını desteklemesi elbette bir sürpriz değildir. Ancak Akdeniz dünyasının ticari aktiviteleri, Roma'nın bile tek başına yönlendiremeyeceği kadar karmaşık ve köklü bir yapıya sahip olmuştur. İmparatorluğun bir ürün için talep oluşturması, ürünün pazarlamasındaki tüccarların doğrudan ya da dolaylı olarak desteklenmesi ile olmuştur. Bu duruma Campania şarabı özelinde bakacak olursak, karşılaştırmalı üstünlük teorisi ile açıklama yapmak doğru olacaktır. Akdeniz'in tamamını elinde tutan Roma için, İtalya'da üretilen ürünler daha çok yönetimde olan ve devleti temsil eden kişilerin yetiştirdiği ürünler olmuştur. Ayrıca bu ürünlerin denetimi, vergilendirilmesi ve piyasada takibinin yapılması diğer uzak coğrafyalarda üretilen ürünlere göre daha kolay olmuştur. Bunun yanı sıra metropollerini beslemek için başta tahıl olmak üzere Roma'nın büyük boyutlarda ithal ettiği ürünlerde mevcuttur. Roma ürünlerin daha çok miktarda ve daha kolay üretildiği bölgeler arasında mal mübadeleleri yapmasını desteklemiş ve bu durum karşılaştırmalı üstünlük teorisi ile açıklanmıştır. Campania şarabı gibi İtalyan üretimi ürünler ile Roma'nın tahıl ambarı olarak nitelendirilen Mısır üretimi buğday arasında bir mal mübadelesi söz konusu olmuştur. Bu mal değişimleri için Roma yük taşıyan gemilerin vergi oranlarında indirim sağlamıştır. Ayrıca bu mal mübadeleleri, gemilerde bulunamayan paraları da açıklayabilir. Çünkü şarap-buğday ticareti para yolu ile değil takas yolu ile yapılmış olabilir.

İhracat Akış Diagramı; oluştururken üretim modelinden sonra ihtiyaç duyulan ikinci model dağıtım modeli olmuştur. Dağıtım modelinde, lojistik, depolama, taşıma ve tedarik zinciri oluşturma gibi organizasyon gerektiren işleri kapsamaktadır. Bu model sayesinde Campania şarabının dağıtım organizasyonu, paketleme nakliye ve ticari ağ sistemleri anlaşılmaya çalışılmıştır. Campania şarabı genellikle Dressel 2-4 amphoraları ve dolialar ile iç ve dış piyasaya nakliyesi yapılmıştır. Ekonomik modellemelerde

teknoloji önemli bir yere sahip olmuştur. Campania şarabının Cos amphoralarından geliştirilerek üretilmiş Dressel 2-4 amphoraları ile taşınması, paketleme açısından teknolojik bir yenilik sayılabilir. Campania bölgesinde daha önce kullanılan Dressel 1 amphoralarına göre bu yeni tipte kapasite artırılmış, ergonomik ve zarif bir yapıya sahip olan Dressel 2-4 amphoraları geliştirilmiştir. Bu amphoralar gemilerdeki kargolar için yer avantajı sağlamış, daha önce aynı bir gemiye 4500 Dressel 1 amphorası sığarken bu yeni form ile 6000 Dressel 2-4 amphorası sığabilmektedir. Amphoralar üzerinden paketleme sistemleri ile ilgili verilere ulaşılsa da üretim hacmini sadece bu kaplar üzerinden yapmak, doğru değildir. Çünkü kapların istatistikleri çalışmalarda doğru bir şekilde tutulmamıştır. Ayrıca bu kaplar için ikincil kullanımda olabileceğinden, kaç sefer kullanıldığı bilinmemektedir. Ürün nakliyesinde kullanılan bir diğer depolama kabı dolialardır. Bu kaplar amphoralara göre oldukça büyük olup farklı ürünleri taşımak için de kullanılabilir. Üretim hacmi belirlenirken kimi araştırmacılar, villaların depolarındaki dolia kaplarının hacimlerini kullanmışlardır. Bu sayede hasat sezonundaki ürün miktarını ölçmeye çalışmışlardır. Ancak burada eksik olan noktada tek bir yerde ürünler depolanmamış olabilir. Bu yüzden her ne kadar kullanışlı bir metot gibi görünse de araştırmacıları yine hataya sürükleyebilmektedir. Pax Romana Dönemi'nde Pozzuoli limanı sadece Campania için değil bütün İtalya için en önemli limanlardan biri olarak bilinmektedir. Aynı zamanda bu limanında kaplayan Pozzuoli kıyı kenti burada yer almaktadır. Pozzuoli limanında yapılan çalışmalar ışığında, liman kapasitesinin aynı anda 200 ile 300 gemi alabilecek boyutta olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca limanı kullanan gemilerden diğer limanlara göre daha az miktarda vergi alınmıştır. Limandaki uzak mesafeli ticareti sermaye açısından destekleyen bankerlerin olduğu ve bu bankerlerden bazılarının doğu kökenli olduğu tespit edilmiştir¹⁰²⁷.

Dağıtım organizasyonunu anlamak için kullanılan sistemlerden biri ağ sistemi modeli olabilir. Bu model yakın dönemde Roma ekonomisinde ticari etkileşimi anlamak için geliştirilmiştir¹⁰²⁸. Söz konusu modelde ihracatın gerçekleştiği ana dağıtım noktası ile tüketiciye ulaştırılacak limanlar veya yerleşimler belirlenmiş ve aralarında ağlar

¹⁰²⁷ Temin 2004, 705-730.

¹⁰²⁸ Brughmans-Peebles 2019, 283-291.

kurulmuştur. Bu ağlara arkeolojik verilerin yoğunluk miktarına göre etkileşim derecesi verilmiş ve ticari etkileşimin ne boyutta olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu etkileşimler için çalışmalarda yayınlanmış Campania amphoralarının sayıları kullanılmıştır. Dressel 2-4 amphorasının bulunduğu ama sayısal verilerin paylaşılmadığı yerleşimler için en tablodaki en küçük sayı olan 1 değeri verilmiştir.

İhracat modelinin anlaşılması için kullanılması gereken modellerden biri ticaret modelidir. Antik çağ ekonomik yapısı üzerine tartışmalar sürmekte, Roma'da bir piyasa ekonomisinin olup olmadığı ya da ne ölçüde ve yapıda olabileceği üzerine değerlendirmeler yapılmaktadır¹⁰²⁹. Roma dönemi iktisadi yapısında piyasa ekonomisi, planlı ekonomi ve sınırlı bir devlet müdahalesi olduğu için karma ekonomik yapıya sahip olduğu düşünülebilir. Ayrıca piyasa ekonomisinin prensipleri arasında olan, özel mülkiyet hakkı, serbest rekabet koşulları, fiyat mekanizması, kar ve zarar motivasyonu ve sınırlı devlet müdahalesi, Roma ekonomisinde de kendini göstermiştir.

Campania şarabının ihracatı iki farklı açıdan değerlendirilmelidir. İlk olarak imparatorluğun Akdeniz'deki siyasi üstünlüğünü, ekonomik düzeyde de sağlama çabası ve ekonomik faydayı maksimize etme çabasından kaynaklanan bir girişimdir. Bu durum sadece vergi gelirlerini artırmak ve İtalya ürünlerini Akdeniz'e pazarlamaktan öte imparatorluğun ekonomi politikasını dayatma unsuru olarak değerlendirilebilir. Çünkü emperyal bir güç olmak için sadece askeri alandan başarılar değil ekonomik olarak da bölgeler üzerinde bir üstünlük gerekmektedir. Antik çağ boyunca hatta sonrasında da bu ekonomik üstünlüğü sağlayabilen devletler kalıcı olabilmiş, sadece askeri başarı ile yetinenler uzun soluklu bir hüküm sürememiştir. İmparatorluğun en başarılı dönemi sayılan Pax Romana'da Akdeniz dünyasına istikrar ve düzen getirilmesi hedeflenmiştir. Bunun sağlanabilmesi için hükmettiği bölgelerin ekonomik refahını artırmak ama daha önemlisi emperyal bir duruş ile asıl zenginliği kendi topraklarında sağlamak gerekmektedir. Bu sebep ile Roma önce fethetmiş, sonra düzenini dayatmış, refah seviyesini artırmış ve ardından insanları sömürülmeye ikna etmiştir. Bu sömürülme iktisadi kurallar uygulanarak yapılmış bu sebep ile kurduğu düzen işleyebilmiştir. Ancak

¹⁰²⁹ Temin 2012, 47-58.

imparatorluğun tek bir sureti ve tek bir dinamiği yoktur. Ekonomi sadece Roma'nın kontrol edebileceğinden çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu yüzden krizler yaşandığında piyasada yeni aktörler devreye girmiş, İtalyan malları imtiyazlı olduğu halde piyasaya tek başlarına hükmedememişlerdir. Campania şarabının ihracatı, örgütlü bir üretimin başarılı sonucunun yanı sıra bir dönemin özeti gibi olmuştur. Bu ihracat, ihracattan fazlasını temsil etmekte, politik ekonominin tarihte en ilginç uygulamalarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ekonomideki Romanizasyonun önemli çıktısı olarak da değerlendirilebilir.

İkinci perspektif ise üretici, tüccar ve tüketici arasındaki ticari etkileşim üzerinden okunabilir. Piyasada devletin etkisi hissedilse de ipler her zaman ticaretin baş aktörlerinin elinde olmuştur. Antik dünyadaki çok az ürünün kar oranlarını bilmekteyiz. Bunlardan biri Campania şarabı olması tesadüf bir durum değildir. Roma İmparatorluk Dönemi'nde en sistematik ve organize ihracat ağlarından biri söz konusu şarabın satışı üzerinden kurulmuştur. Hatta bu organizasyonun güçlendiği evre geç Cumhuriyet dönemi olup imparatorluk döneminde zirveyi görmüştür. Elbette Campania şarap ihracatı üzerinde Roma Devleti'nin önemli etkileri olmuştur. Ancak imparatorluk öncesi başlayan, imparatorluk ile devam eden, büyük bir doğal afet ile yara alan ama miktarı azalsa da piyasada talep gören bu ürünün ihracat başarısının arkasındaki asıl aktörler üretici ve tüccarlardır. Çünkü yapılan araştırmalar ile ihracatı imparatorluğun sınırlarını aşan ve güçlü bir piyasası olan bu ürünün ticari ağları tüccarlar tarafından örülmüş olmalıdır. Ayrıca rekabete ve krizlere rağmen şarabın fiyatında büyük bir esneklik olmaması ürünün piyasada ne kadar tutulduğunu göstermiştir. Bu yüzden Campania şarabının ihracat modelinde devletin önemli katkıları olsa da modelin arkasında tasarlayıcılar üretici ve daha çok tüccarlardır.

İktisadi modellemeler genellikle geçmişteki bir iktisadi durumu analiz etmek ve bu durum üzerinden gelecekte yaşanabilecek olayları bir model çerçevesinden değerlendirmek amacı ile yapılmıştır. Ancak bu çalışmada geçmişte yaşanan üretim ve ihracat sürekliliğinin ne boyutta ve ne kadar süre boyunca yaşanmış olabileceği tahmini bir model çerçevesinde simüle edilmeye çalışılmıştır. Elbette yeni veriler veya eldeki

verilerin daha doğru yorumlanması ile söz konusu model geliştirilebilir. Bu çalışma bir tartışmayı bitirmeyi değil genişletmeyi ve farklı bir açıdan değerlendirmeyi hedeflemiştir.

Bu tez çalışmasında arkeolojik materyaller ve yazılı kaynaklardan toplanan verilerin iktisadi bir çerçevede disiplinler ötesi bir ele alınmasına gayret edilmiştir. Campania şarabı üzerinden uygulanan ihracat üretim değeri modeli, Pax Romana Dönemi'nde ihraç edilmiş Campania şarabı üzerinden uyarlanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede veriler üzerinden ilk olarak toplam üretim miktarı hesaplanmaya çalışılmıştır. Bu konuda önemli çalışmalar sunan Wilson ve Flor Campania'nın güney bölümü için mekânsal analiz modeli uyarlamıştır. Ancak uyarlanan modelde yükseklik varsayımı doğru belirlenmesine karşın, eğim hesaba katılmamıştır. Bu tez çalışmasında benzer bir yöntem kullanılarak CBS üzerinden yüzey sayısallaştırılmış, yükseklik değer aralığının yanı sıra eğim analizi de gerçekleştirilerek bağıcılığın yapılabileceği alanlar daha gerçekçi bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Diğer adım olan net üretim miktarının belirlenmesinde ise verilerin oldukça yetersiz ve varsayımların birbirinden farklı olmasından dolayı, iktisadi gerçekler göz önüne alınarak verilerde ortalama miktar olan %10 üretim kaybı ile toplam üretim hesaplanmaya çalışılmıştır. Bu verinin iyileştirilmesi için özellikle arkeobotanik ve antik peyzajın değerlendirilmesi adına daha çok çalışmanın yapılması gerekmektedir. Ancak bu veriler en azından bölgenin üretim miktarı ile ilgili önemli ip uçları vermiştir. Üçüncü adımda ise ürünlerin ne kadarının iç piyasa da kaldığı ne kadarının ihraç edildiği ile ilgili varsayımda bulunulmuştur. Bu varsayım için literatür taranarak Akdeniz'e yayılan Dressel 2-4 amphoraları üzerinden bir istatistik çıkarılmış ve bu istatistik doğrultusunda varsayım temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu istatistik Campania şarabını en çok tüketen bölge olarak İtalya'yı göstermiş, şarabın %30 gibi önemli bir miktarının iç piyasadan alıcı bulduğunu işaret etmiştir. Bir diğer önemli veri ise üretim değerinin belirlenmesi ve net üretim gelirinin hesaplanma aşaması olmuştur. Bugün bile ürün fiyatlarının zaman içerisinde ve bölgeler arası değişkenliği göz önüne alındığında, fiyat analizini Roma Dönemi'ne uyarlamak oldukça zor bir iştir. Bu çerçevede elde değerlendirilen antik metinler ve duvar grafitoları kapsamında ürünün toptan fiyatı belirlenmeye çalışılmıştır. Bu toplam fiyattan vergiler ve aracı komisyonları çıkarıldığında üreticilerin eline geçen net miktara ulaşılmıştır. Ayrıca antik metinlerden

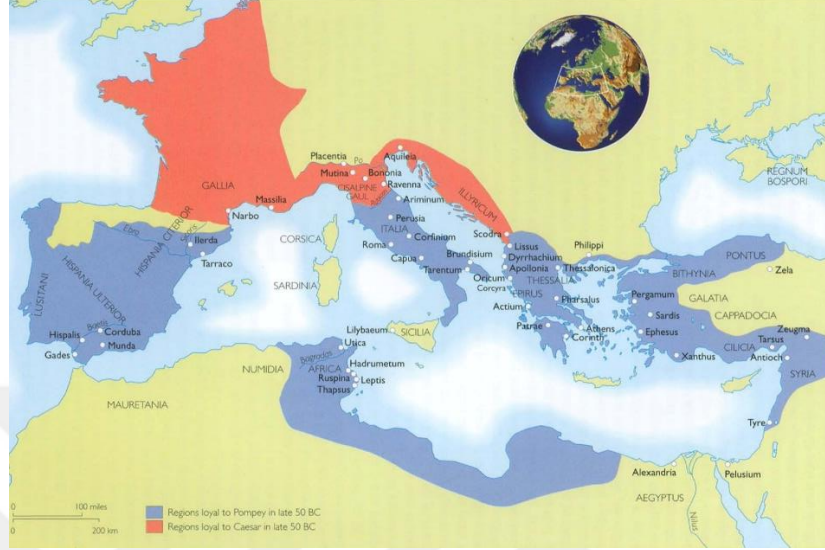
elde edilen veriler ışığında kar oranları bilindiği için, üretici geliri ve devlete ödediği vergi miktarı gibi değerler hesaplanmaya çalışılmıştır. Tüm bu veriler uyarlanan model içerisine yerleştirilmiştir.

Tez çalışmasında antik çağdaki bir ürünün ihracat üretim değeri modeli üzerinden bir açıklama getirilmeye çalışılmasının arkasında, antik çağ ekonomik yapısının anlaşılması için bir cevap bulmaktan ziyade yeni soruların gündeme getirilme gayesi yatmaktadır. Örneğin antik çağdaki bir ticari aktivitenin regresyon etkisinin bilinmesi, değişken değerlerinin belirlenmesi ve güvenilir veriler doğrultusunda kapsamlı istatistikler yapılabilmesi, daha kapsamlı ve gerçeğe yakın bir model yapılabilmesini sağlayacaktır. Bu çalışmada uygulanan metodoloji araştırmacılar tarafından geliştirilmeye muhtaç olsa da yeni bakış açılarını gündeme getirebilir.

Antik çağ ticaretinin sayısal veriler üzerinden değerlendirilmesi ve formülleştirilmesi şimdilik oldukça zor ve güvenilmez bir patikada yürümek gibi görünmektedir. Ancak gelecekte bulunacak yeni veriler ışığında antik çağ iktisadi yapısı daha iyi anlaşılacak ve dönemin piyasası disiplinler ötesi bir bakış açısı ile yorumlanabilecektir.

LEVHALAR

Harita 2: Ceasar Pompei İç Savaşı ve Hükmettikleri Bölgeler

Resim 2: Antonius, Actium Savaşı Sırasında Komutası Altındaki Lejyonlara Adanmış Bir Dizi Madeni Para Bastı. Bu Örnek, İki Yüzyıllık Standartlarla (signa) Çevrelenmiş Kartal Sancağını (aquila) Tasvir Eden XVI. Lejyon'u Tanımlamaktadır.

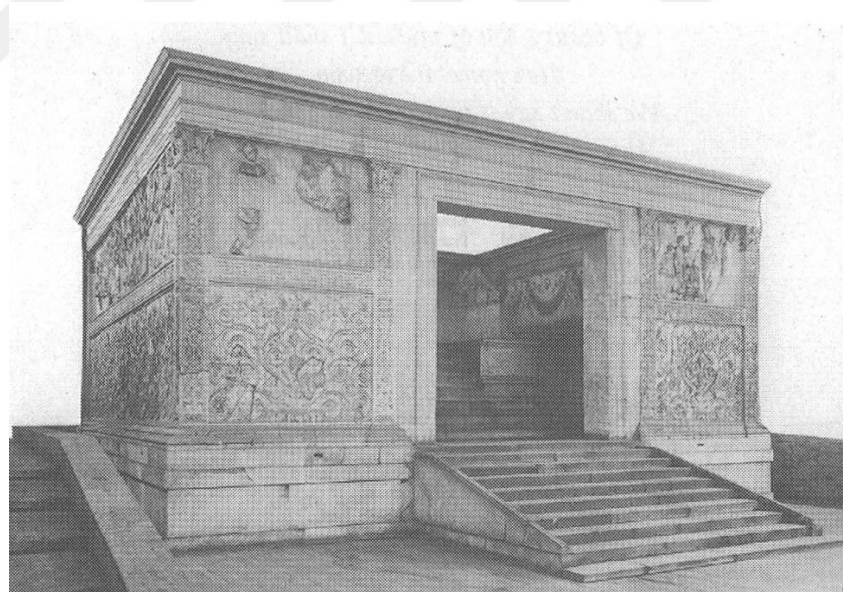
Resim 3: Pax Romana Dönemi İmparator Listesi

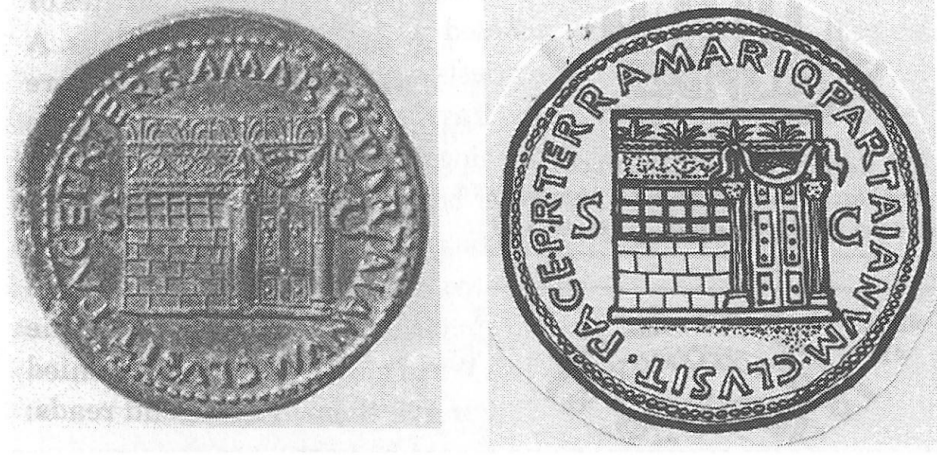
Resim 4: Augustus Mermer Heykeli

Resim 5: Res Gestae Divi Avgvstı

Resim 6: Ara Pacis Sunağı

Resim 7: Nero Dönemine Ait Janus Tapınağı'nın Tasvir Edildiği Sikke

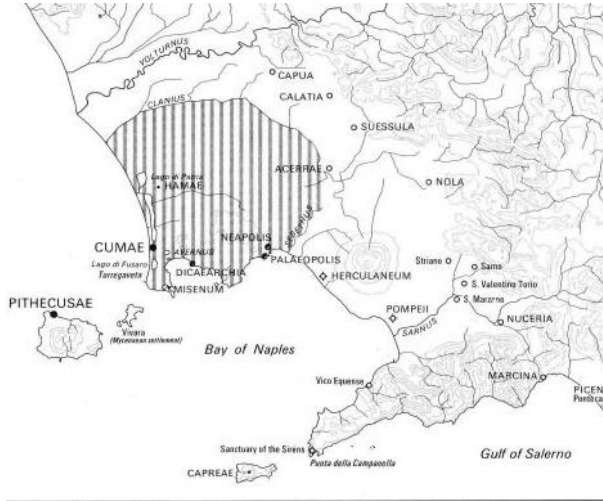

Resim 8: Marcus Aurelius'un Bronz Heykeli

Fig. 2 - La Campania antica secondo K. J. Beloch.

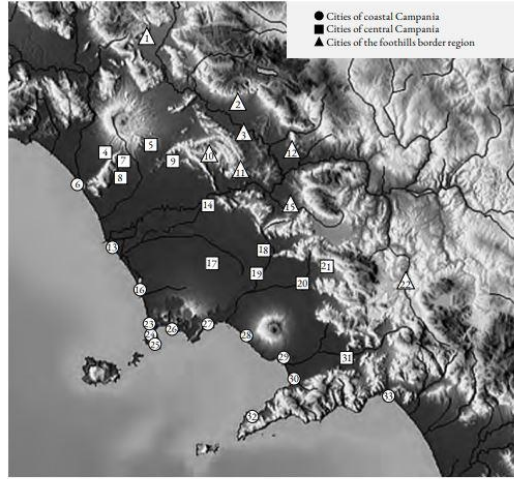
Harita 3: Campania Bölgesi Haritası

Harita 4: Campania Bölgesi Yunan Yerleşimleri

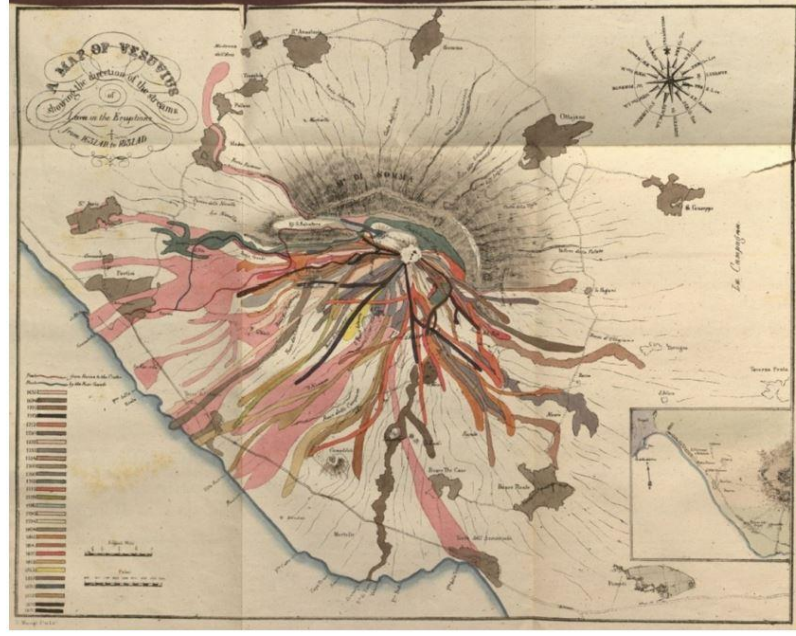

Harita 5: Pozzuoli Limanı

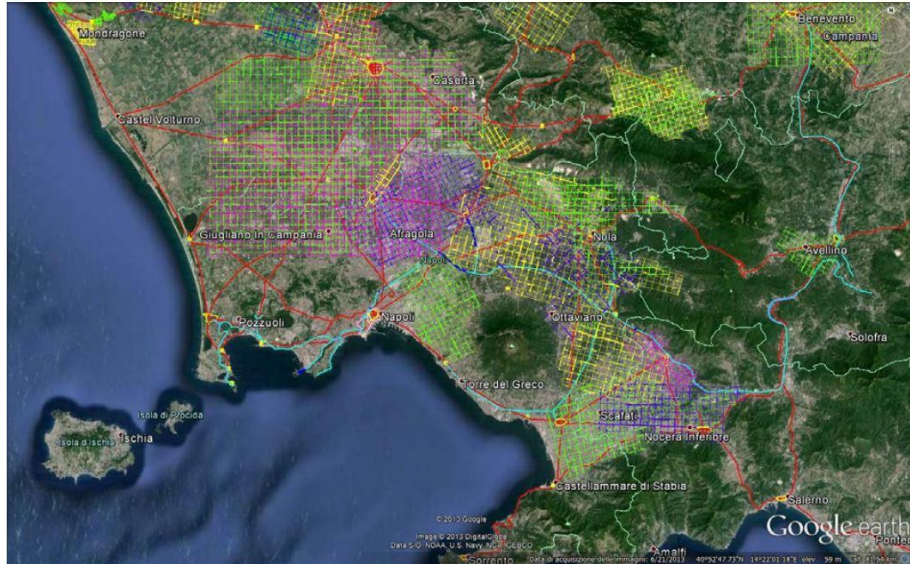

1 Venafrum	12 Telesia	23 Cumae
2 Allifae	13 Volturum	24 Baiae
3 Cabulteria	14 Capua	25 Misenum
4 Suessa Aurunca	15 Saticula	26 Puteoli
5 Teanum Sidicinum	16 Liternum	27 Neapolis
6 Sinuessa	17 Atella	28 Herculaneum
7 Forum Claudii	18 Suessula	29 Pompeii
8 Forum Popilii	19 Acerrae	30 Stabiae
9 Cales	20 Nola	31 Nuceria
10 Trebula Balliensis	21 Abella	32 Surrentum
11 Caiatia	22 Abellinum	33 Salernum

Harita 6: Campania Bölgesi Yerleşimleri

Harita 7: Vezüv Yanardağı Lav Akıntıları

Harita 8: Campania Bölgesi Su Dağıtım Sistemleri

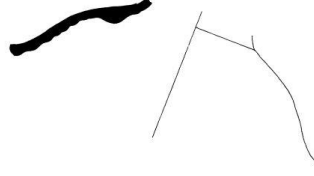

FIG. 6. Incribed Dressel 2-4 amphora from Colchester.
(Drawn by P. R. Sealey)

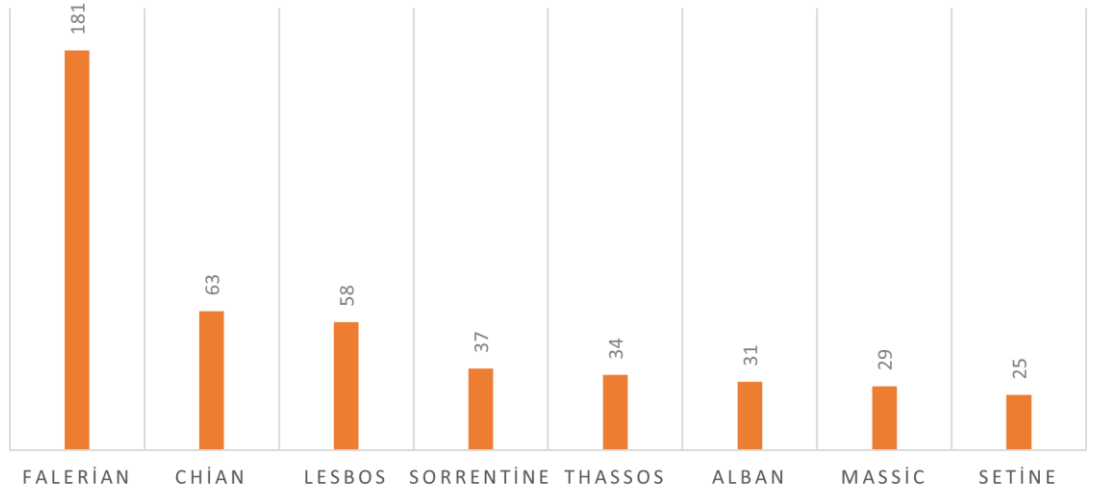
EAL
LOLL

FIG. 7. Inscription on a Dressel 2-4 amphora from Colchester.
(Drawn by P. R. Sealey)

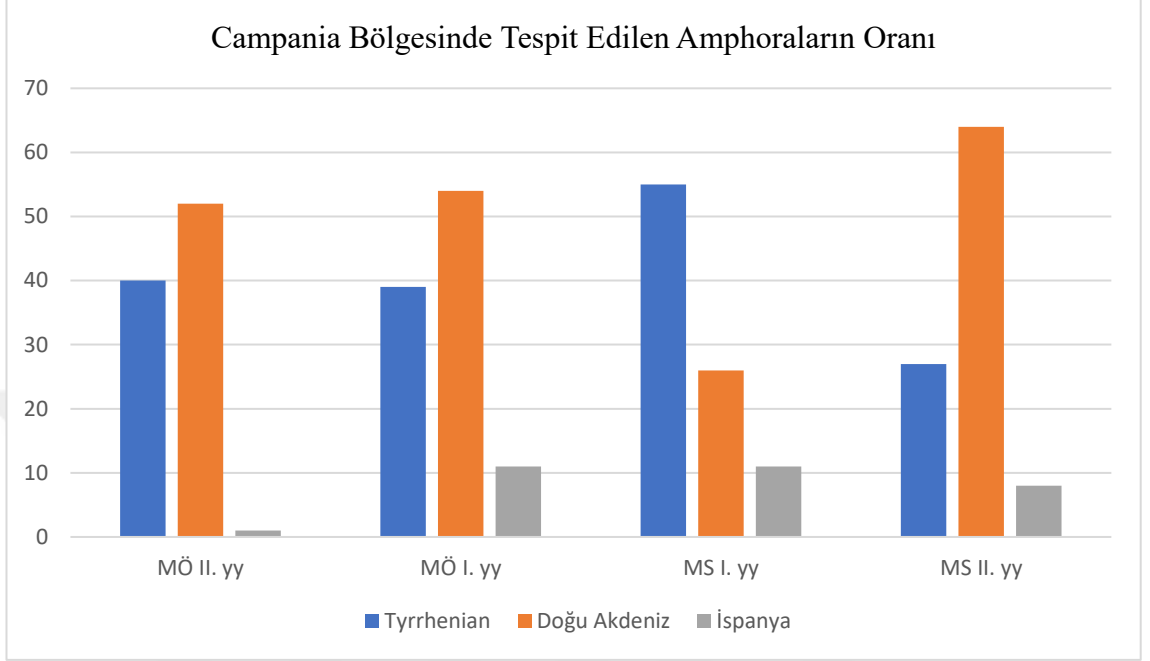
Çizim 1: Dressel 2-4 Amphora Üzerinde Fallerian Şarabı Dipinto

ANTİK KAYNAKLARDA ŞARAP ATIF SAYILARI

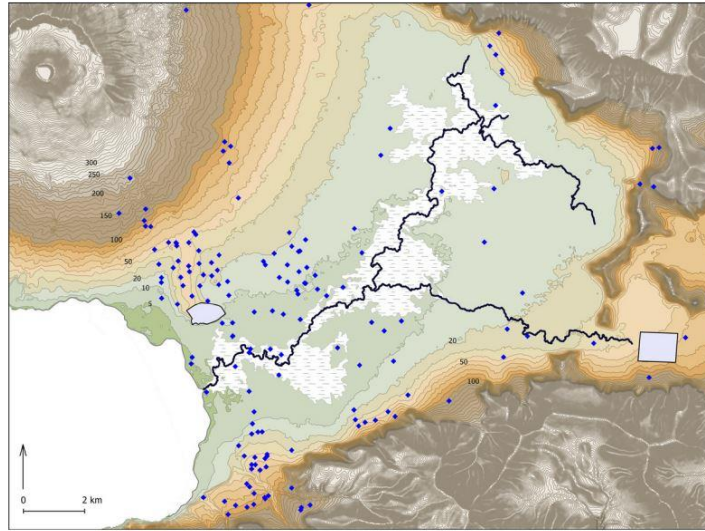
■ Antik Kaynaklarda Şarap Atıf Sayıları

Grafik 1: Antik Kaynaklardaki Şarap Atıf Sayıları

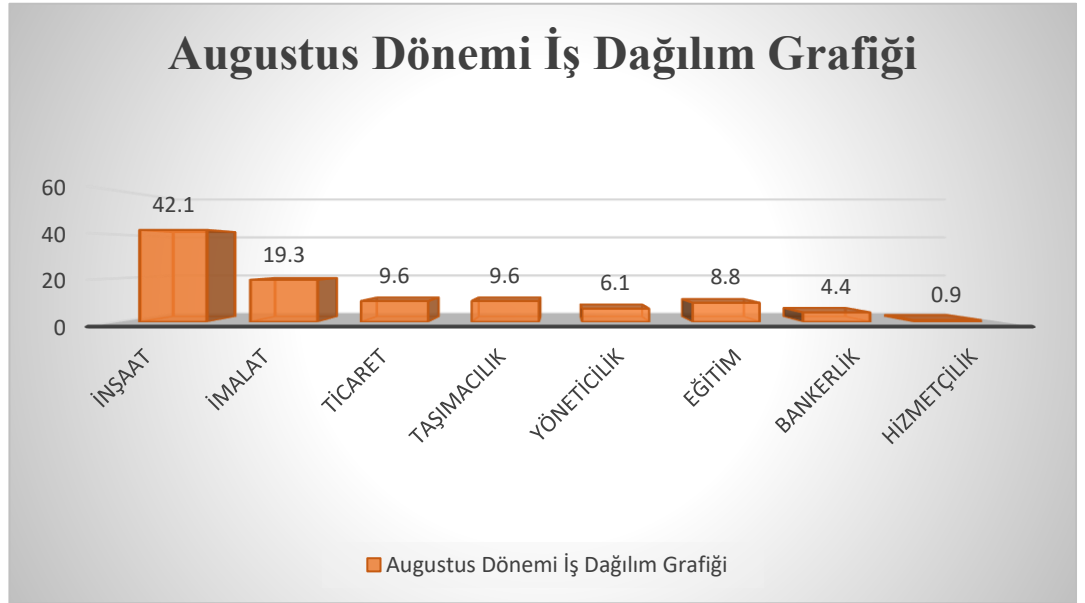
Grafik 2: Campania Bölgesinde Tespit Edilen Amphoraların Oranı

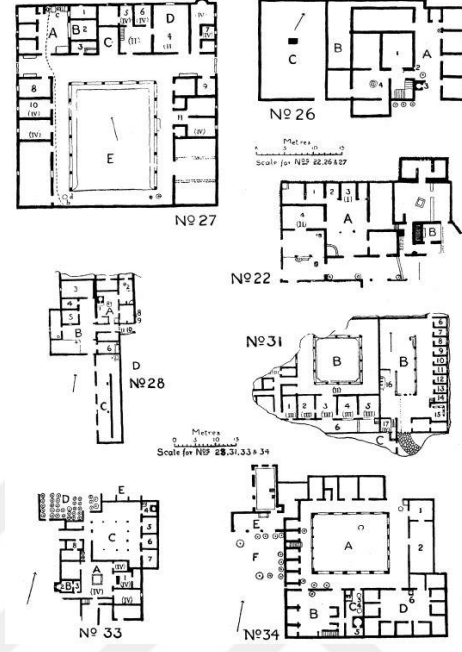
Harita 9: Sarno Vadisinde Tespit Edilen Villalar

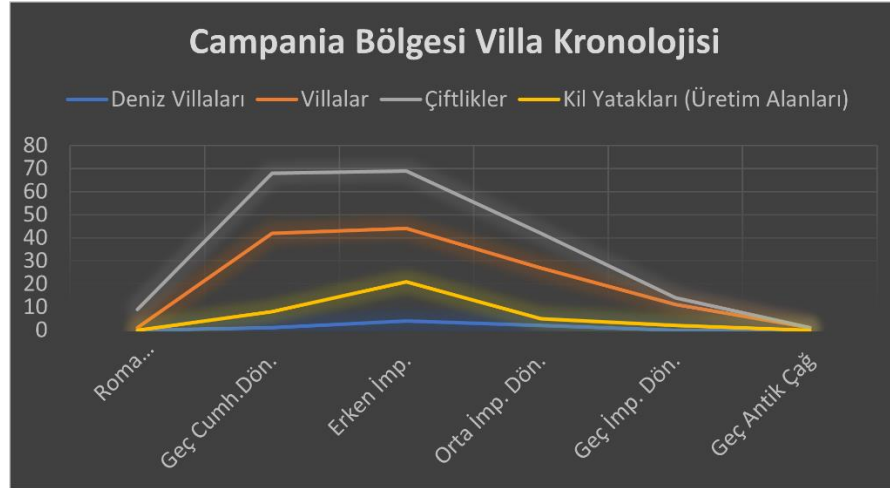
Resim 9: Sokak Müzisyenleri Mozaği; Pompeii'den, Cicero Villası, (Napoli, Ulusal Arkeoloji Müzesi)

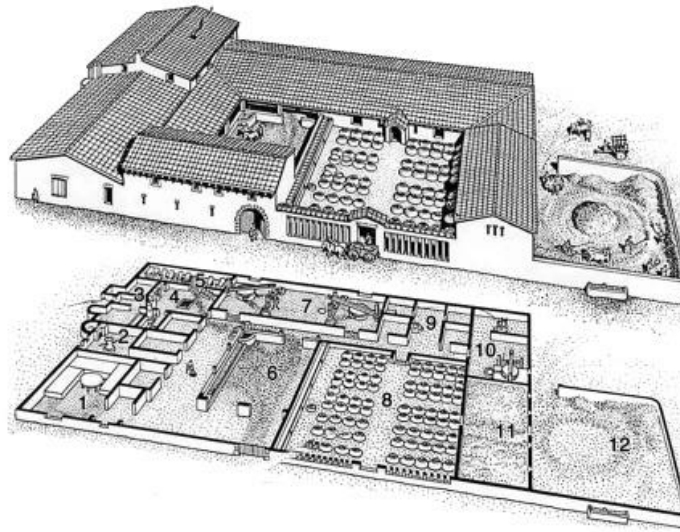
Grafik 3: Villa Sayıları

Plan 1: Campania Bölgesi Villa Rustica Planları

Grafik 4: Campania Villa Kronolojisi

1. Triclinium
 2. Bakery
 3. Baths
 4. Kitchen
 5. Cow shed
 6. Yard
 7. Wine press room
 8. Fermenting yard
 9. Servants' rooms
 10. Oil-pressing rooms
 11. Barn
 12. Treshing floor
- Upper floor over 2-5.

Plan 2: Boscoreale Villası

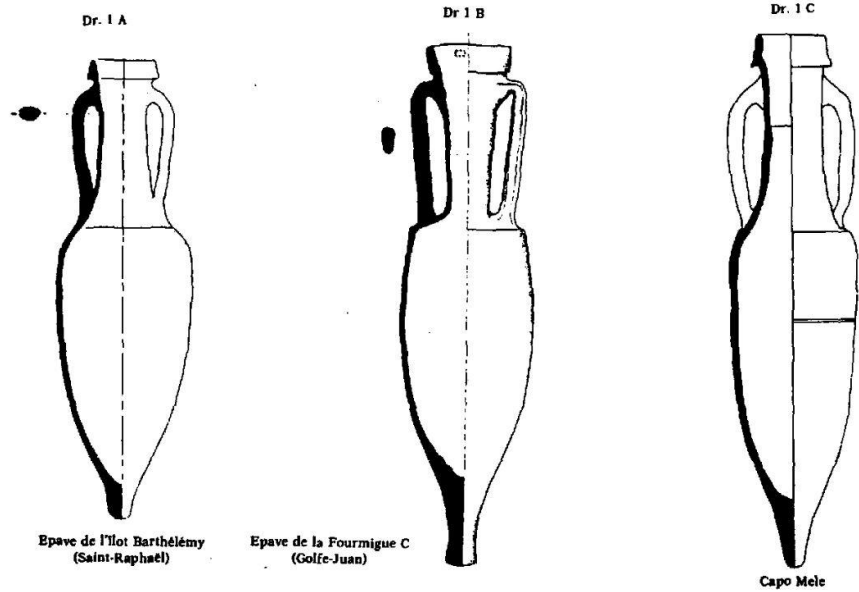
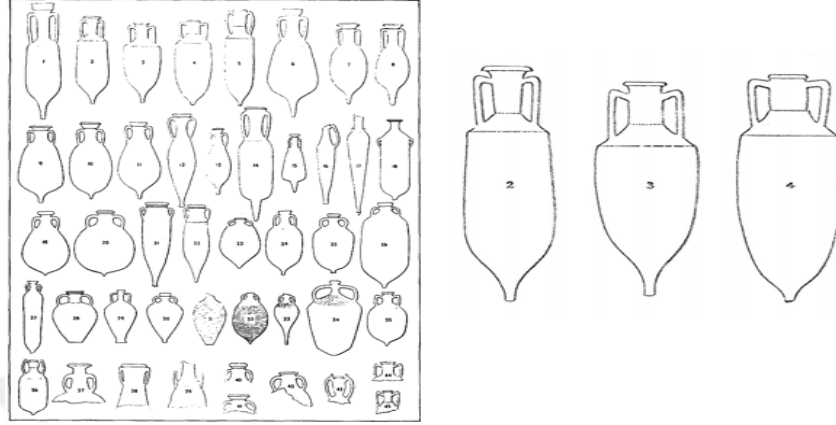
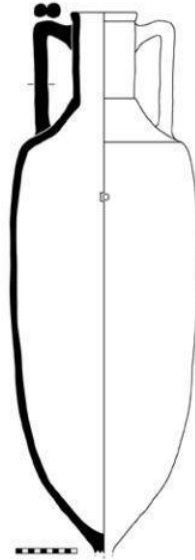

Fig. 3. Dressel 1 amphorae.

Çizim 2: Dressel 1 Amphora Tipleri

Çizim 3: DR 2-4 Amphora Grubunun, Heinrich Dressel'in Roma Amphoralarının Tituli Picti ve Mühürlerini Yayınladığı *Corpus Inscriptionum Latinarum*'un XV. Cildindeki Tablo

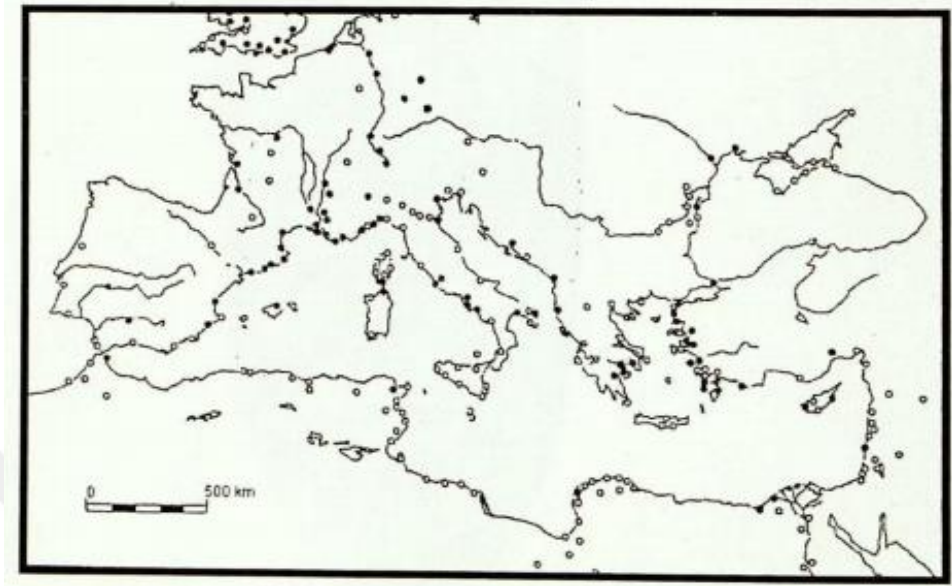

Figür 115a

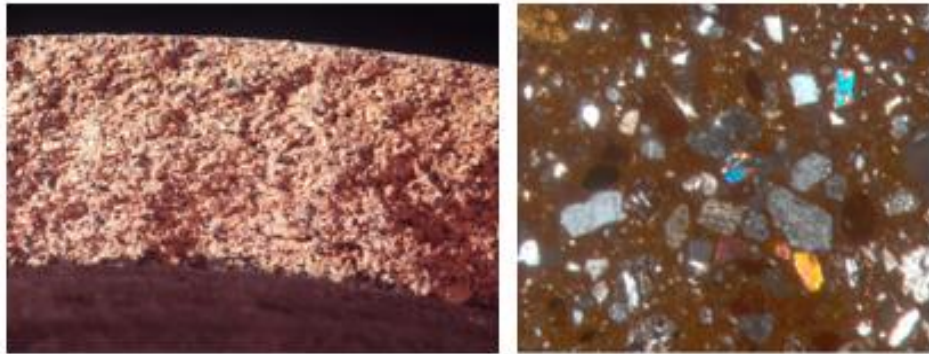

Figür 115b

Resim 10: İzmir Müzesi-Campania Tipi Amphora

Harita 10: Dressel 2-4 Amphoranın Dağılımı

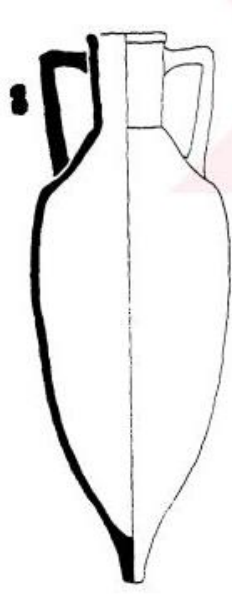
Resim 11: Campania Kilinin Yakından Görüntüsü ve Mikro Fotoğrafi

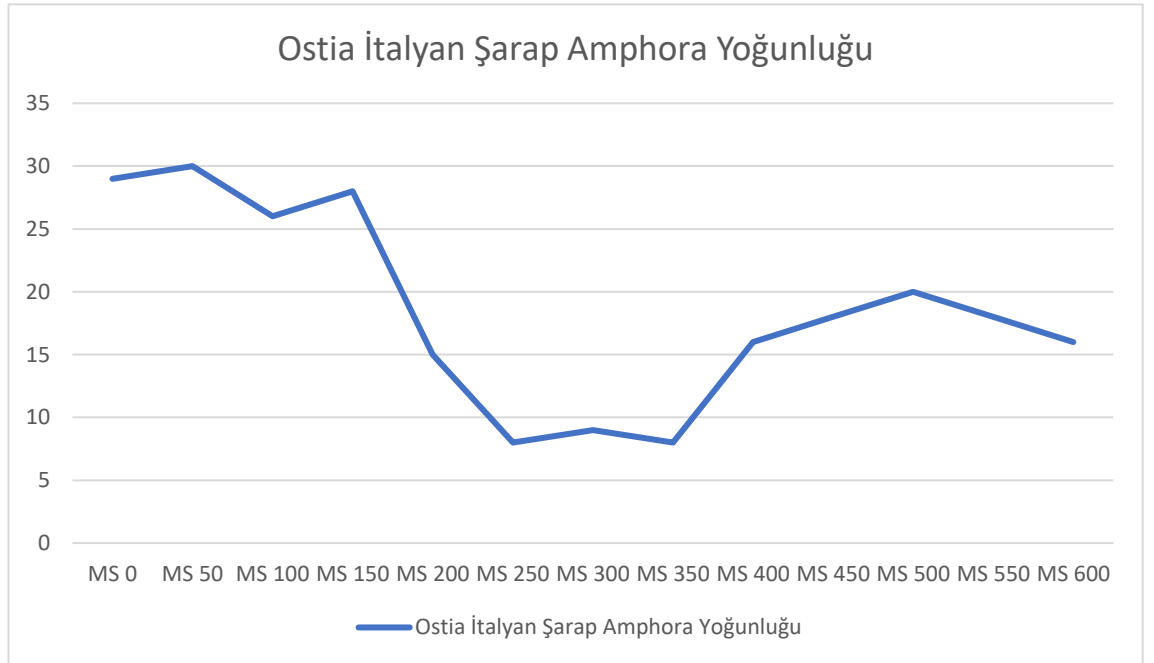
Resim 12: Dressel 2-4 Amphorası 3B Modeli

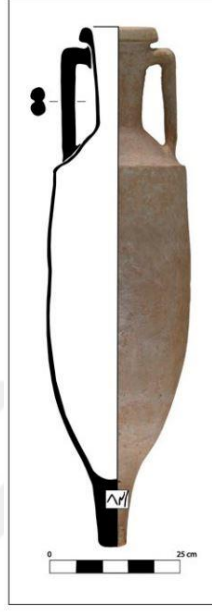
Resim 13: Ephesos'ta Bulunan Dressel 2-4 Amphoralar Üzerindeki Mühürler

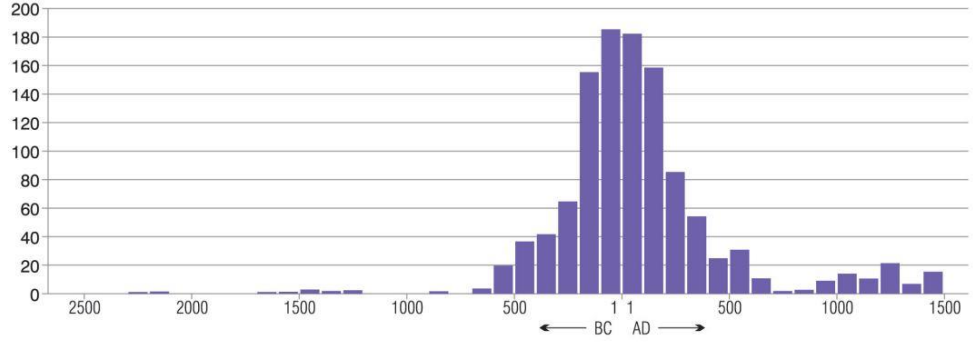
Çizim 4: İskenderiye’de Bulunan Dressel 2-4 Amphorası

Grafik 5: Ostia Limanında Ele Geçen Amphora İstatistiği

Resim 14: İspanya'da Bulunmuş Dressel 2-4 Amphorası

Grafik 6: Antik Çağda Batık İstatistiği

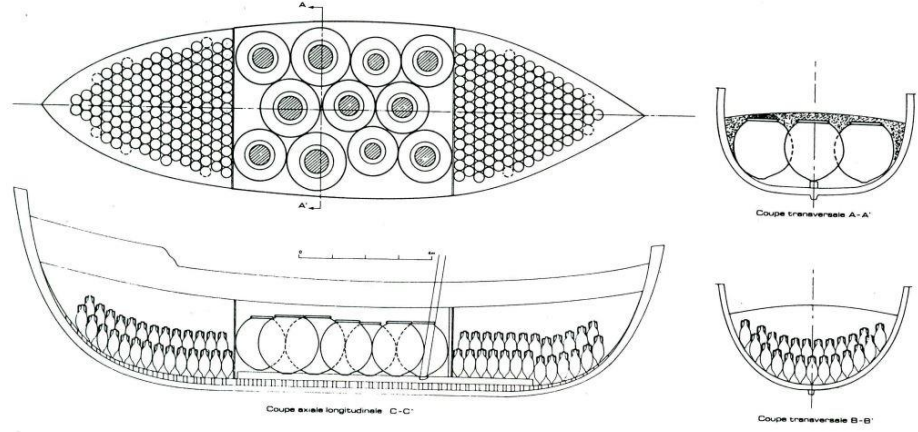

Figure 4: Hypothetical reconstruction of the shipwreck "Grand-Ribaud D" (Pomey 1997: p 185)

Çizim 5: Grand-Ribaud D Batığı Dressel 2-4 Amphoraları ve Dolialar

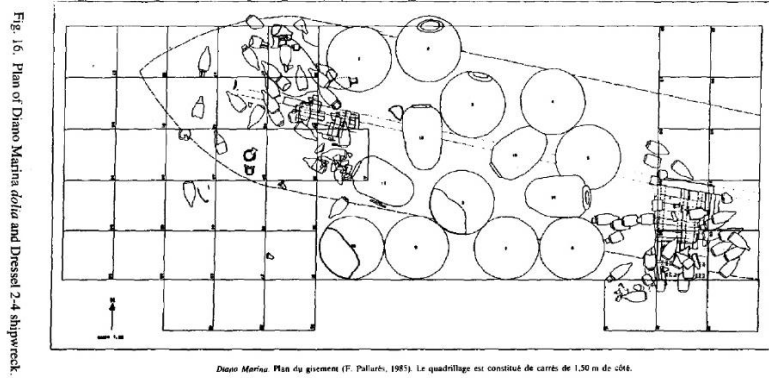
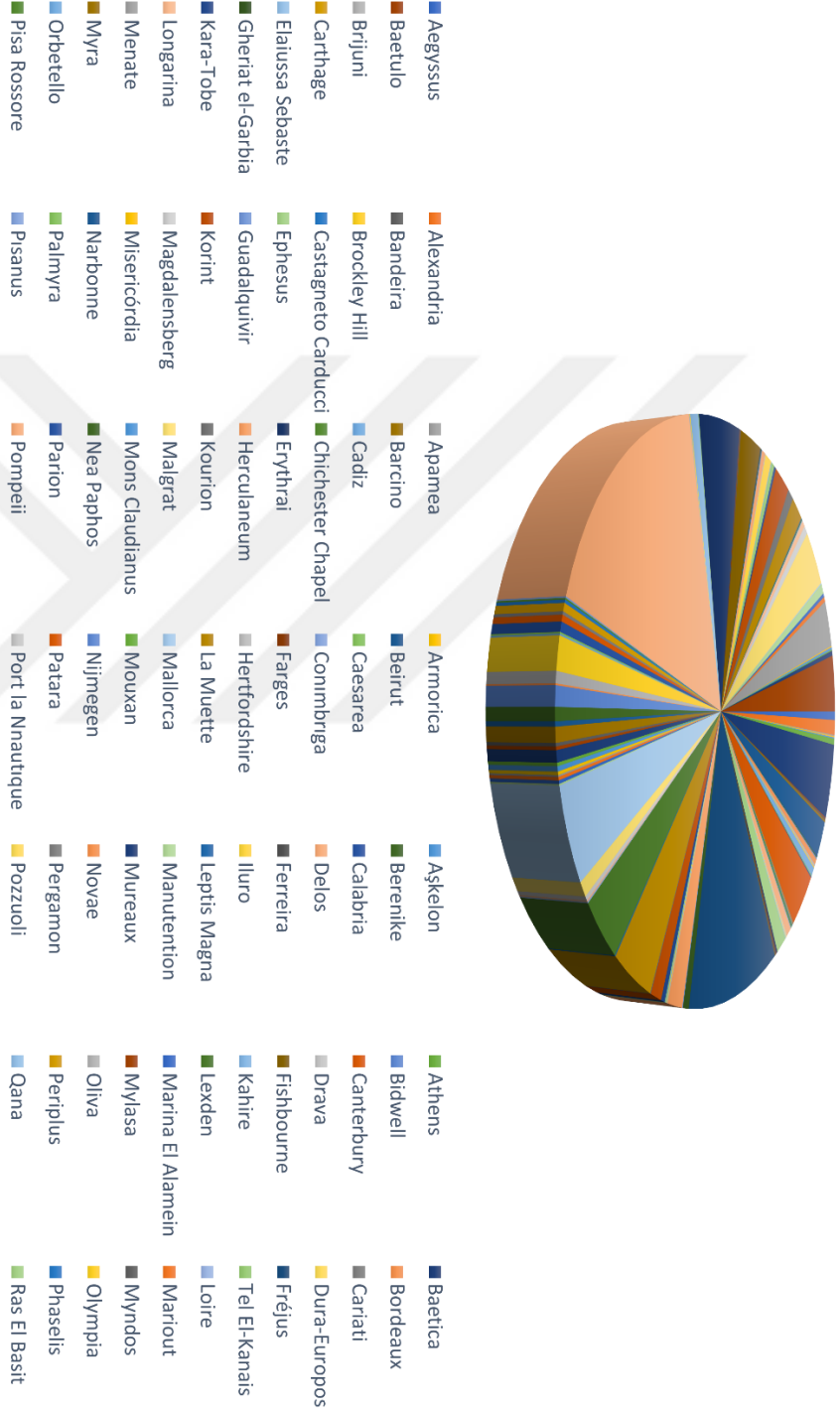

Fig. 16. Plan of Diano Marina dolia and Dressel 2-4 amphorae.

Diano Marina Plan du gisement (F. Pflüger, 1985). Le quadrillage est constitué de carrés de 1,50 m de côté.

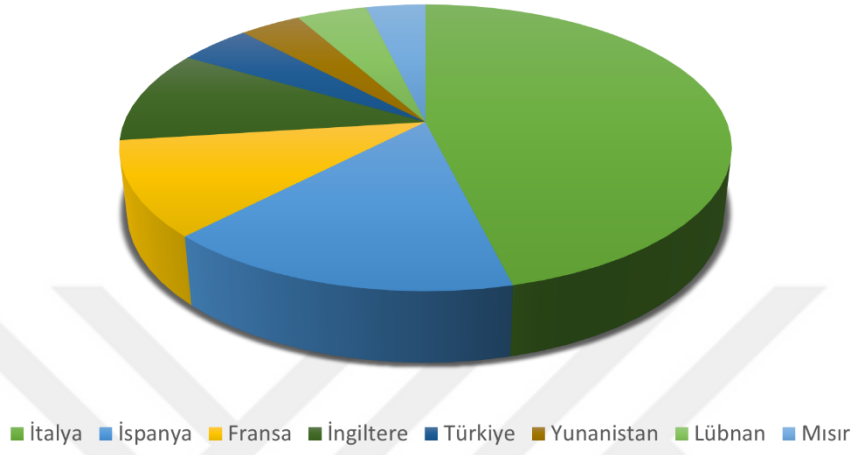
Çizim 6: Diano Marina Batığı ve Dressel 2-4 Amphoraları

Dressel 2-4 Amphora Dağılımı

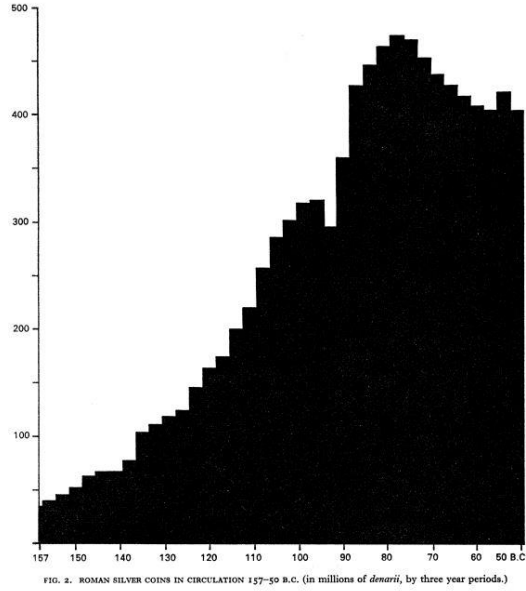

Grafik 7: Dressel 2-4 Amphoralarının Dağılım Grafiği

Bazı Ünelere Göre Dağılımlı

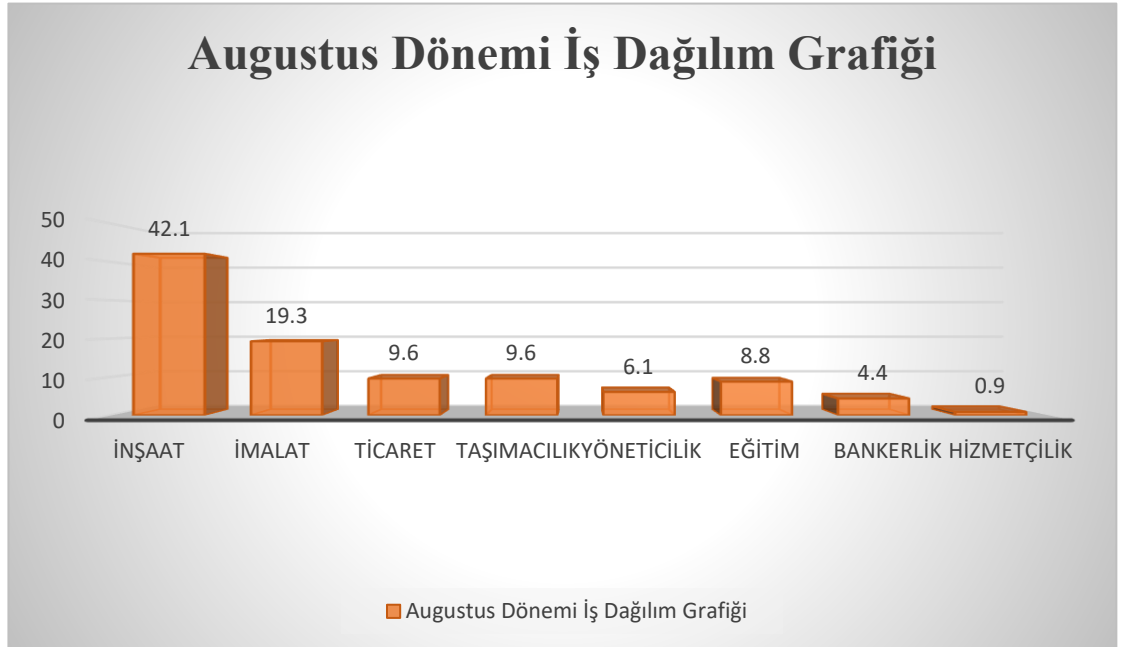
Grafik 8: Dressel 2-4 Amphoralarının Bazı Ünelere Göre Dağılım Grafiği

Grafik 9: Roma Sikkeleri İçerisindeki Gümüş Oranın Yıllara Göre Dağılımlı

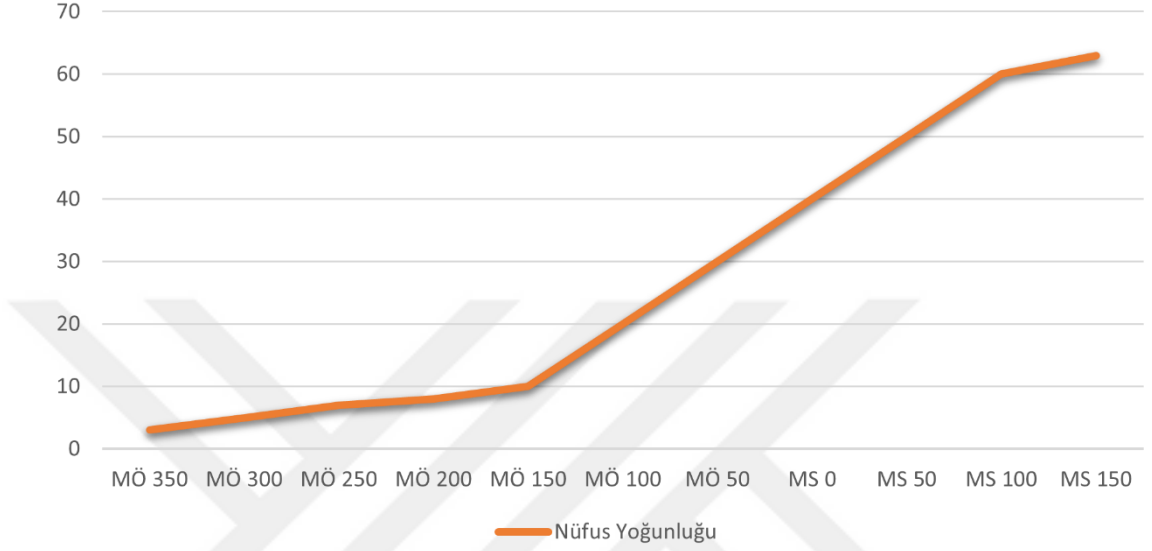

Grafik 10: Gemi Batıklarının Yıllara Göre Dağılımı

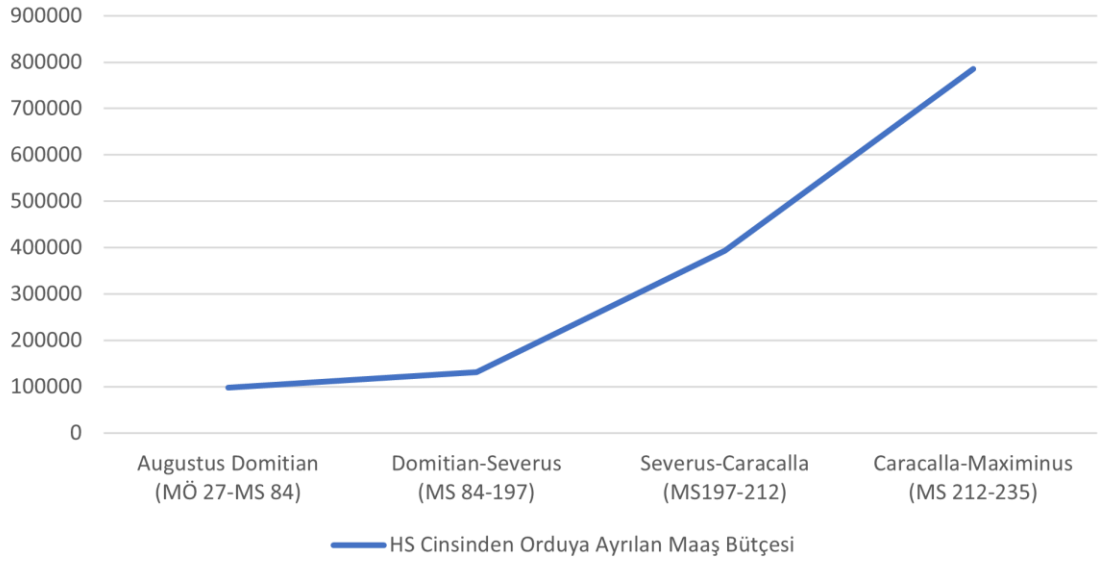
Grafik 11: Augustus Dönemi İş Sektörleri

Nüfus Yoğunluğu

Grafik 12: Roma İmparatorluk Dönemi Nüfus Grafiği

HS Cinsinden Orduya Ayrılan Maaş Bütçesi

Grafik 13: İmparatorluk Dönemi Orduya Ödenen Maaşlar

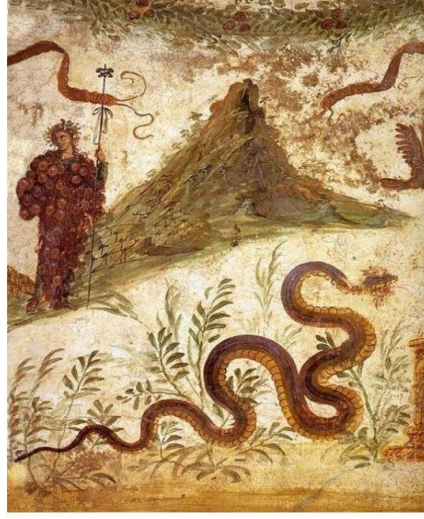
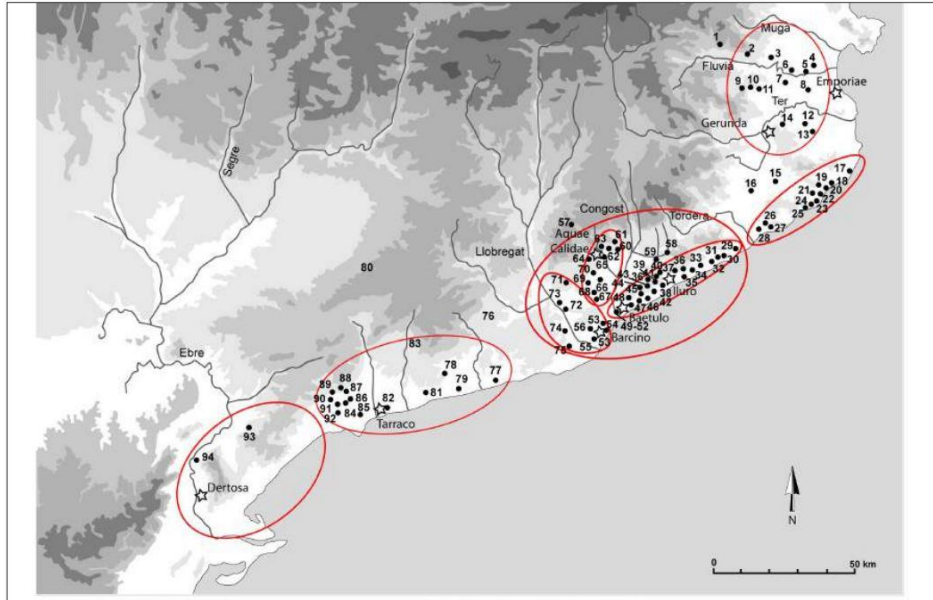
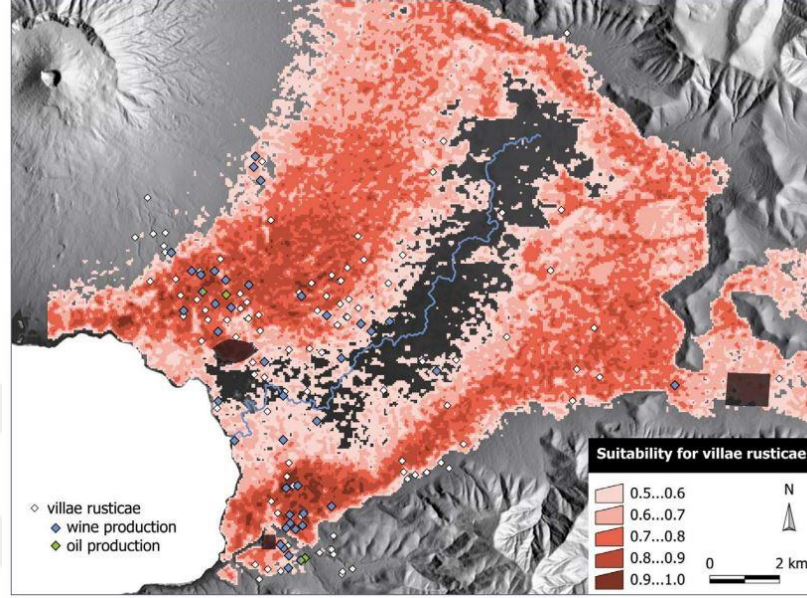

Figure 7. Detail of the Pompeian lararium with Dionysus and Mount Vesuvio, 1st century. A.D. Archaeological Museum of Napoli.

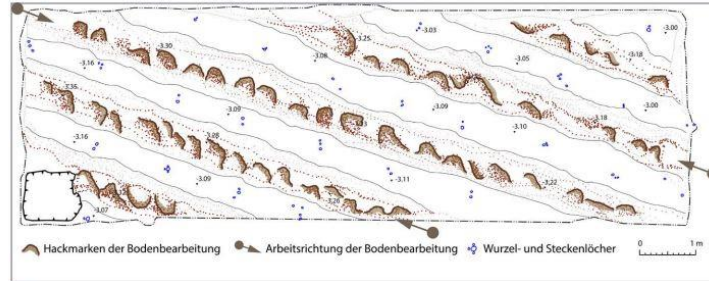
Resim 15: Dionysos ve Vezüv Yanardağ'ının Bulunduğu Pompei Duvar Freski Detayı, MS I. yüzyıl. Napoli Arkeoloji Müzesi.

Harita 11: İspanya Kıyılarında Dressel 2-4 Amphora Üretim Alanları

Harita 12: Şarap ve Zeytin Yağı Üreten Villalar

10

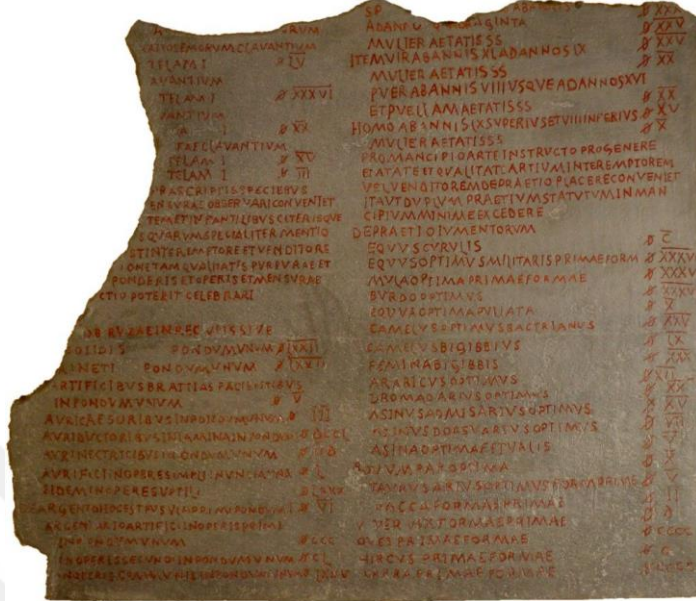

11

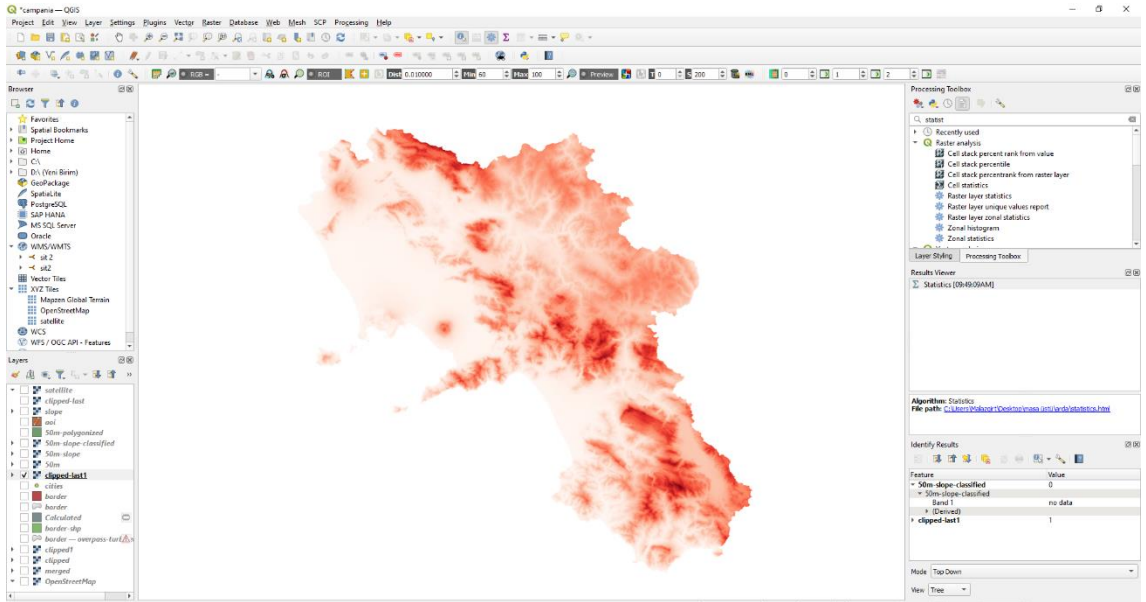

12

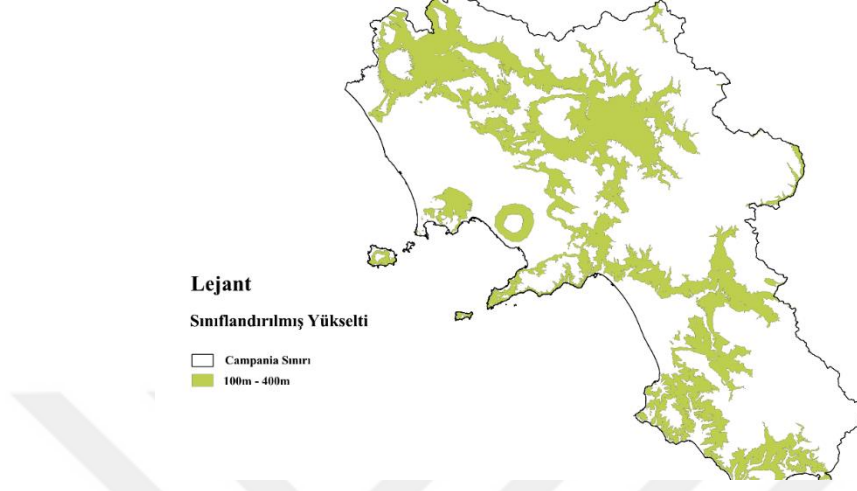
Resim 16: Sarno Vadisindeki Kazılar ve Bağ Alanları

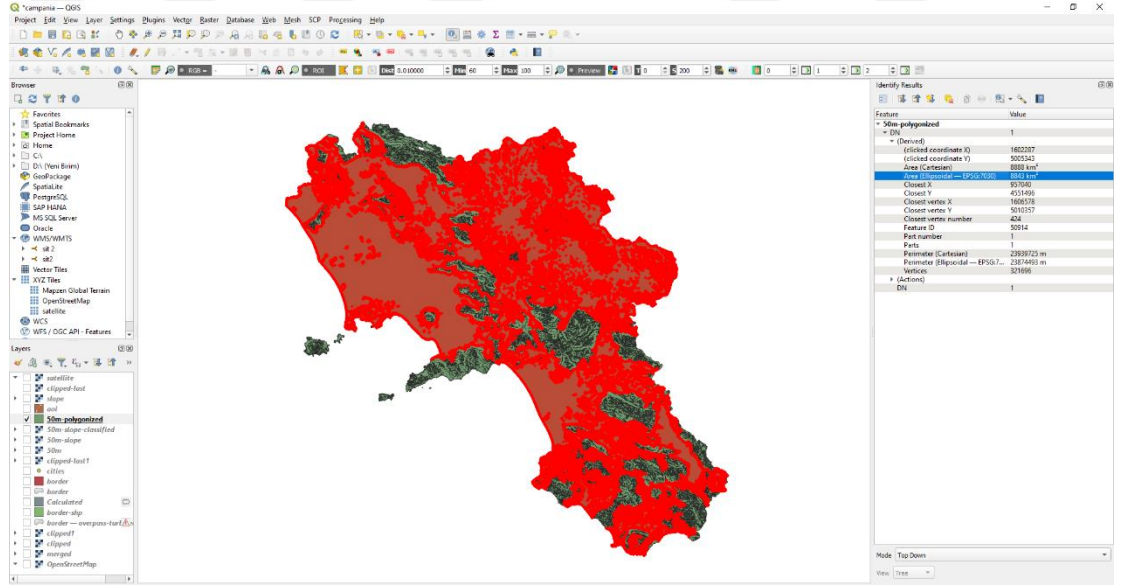
Resim 17: Diocletianus Fermanı

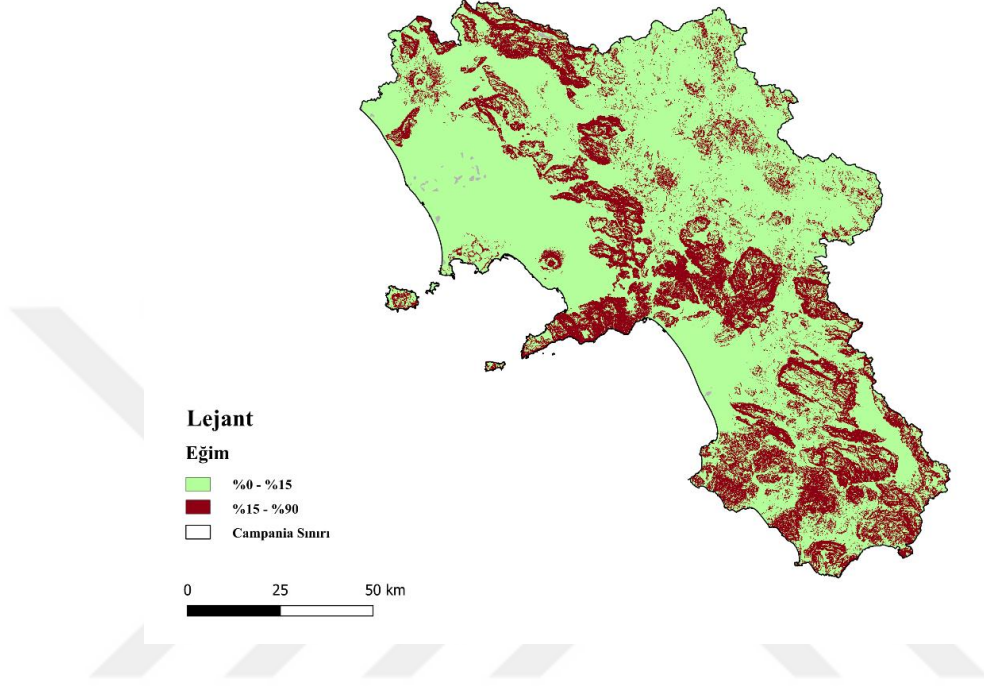
Harita 13: Campania Bölgesi DEM Verileri Analizi

Harita 14: Campania Bölgesi DEM Verileri Analizi

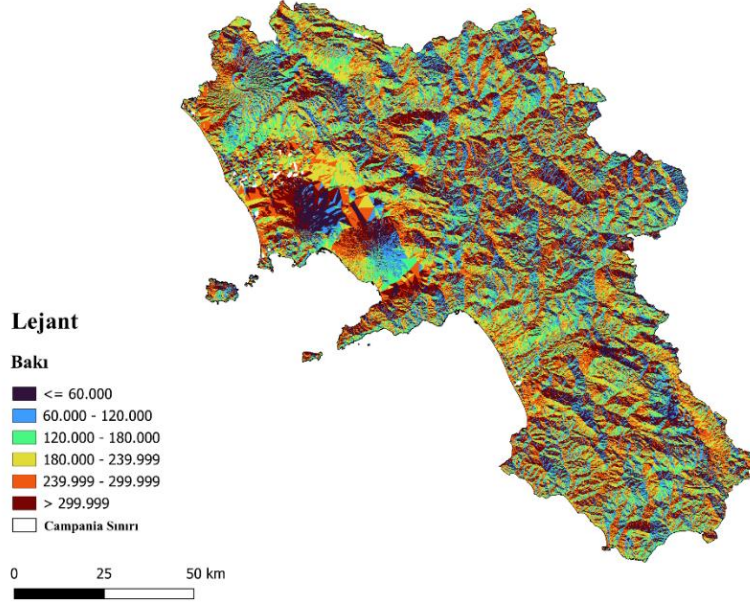
Harita 15: Campania Bölgesi Eğim Analizi 1

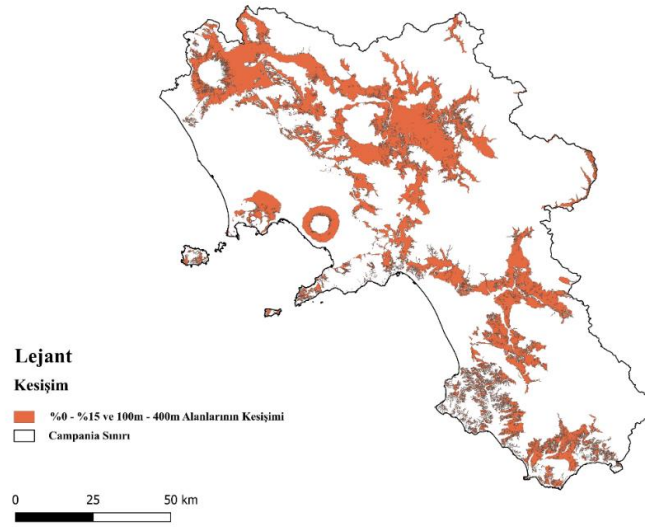
Harita 16: Campania Bölgesi Yüzde 15 Eğimli Alanlar

Harita 17: Campania Bölgesi Kabartı Haritası

Harita 18: Campania Bölgesi Bakı Analizi

Harita 19: Campania Bölgesi Kesışim Analizi

```

Elements Console Recorder Sources
:DOCTYPE html>
html lang="en"> == $0
<head>...</head>
<body data-new-gr-c-s-check-loaded="14.1089.0" data-gr-ext-installed>...</body>
<grammarly-desktop-integration data-grammarly-shadow-root="true">...</grammarly-desktop-integration>
:/html>

```

Ölçü
 İguera Hektar

Alan

Sonuç
 10 hektar (50 iugera)'dan 39300 lt. şarap elde edilir. Bu durumda ortalama 1456 adet amphora gerekir.

Resim 18: HTML üzerinde Yazılan Program ve Kodları

```

Exception in Tkinter callback
Traceback (most recent call last):
  File "tkinter\__init__.py", line 1892, in __call__
  File "main.py", line 291, in <lambda>
  File "main.py", line 38, in convert
ValueError: could not convert string to float: '30,'
Exception in Tkinter callback
Traceback (most recent call last):
  File "tkinter\__init__.py", line 1892, in __call__
  File "main.py", line 291, in <lambda>
  File "main.py", line 38, in convert
ValueError: could not convert string to float: '30,'

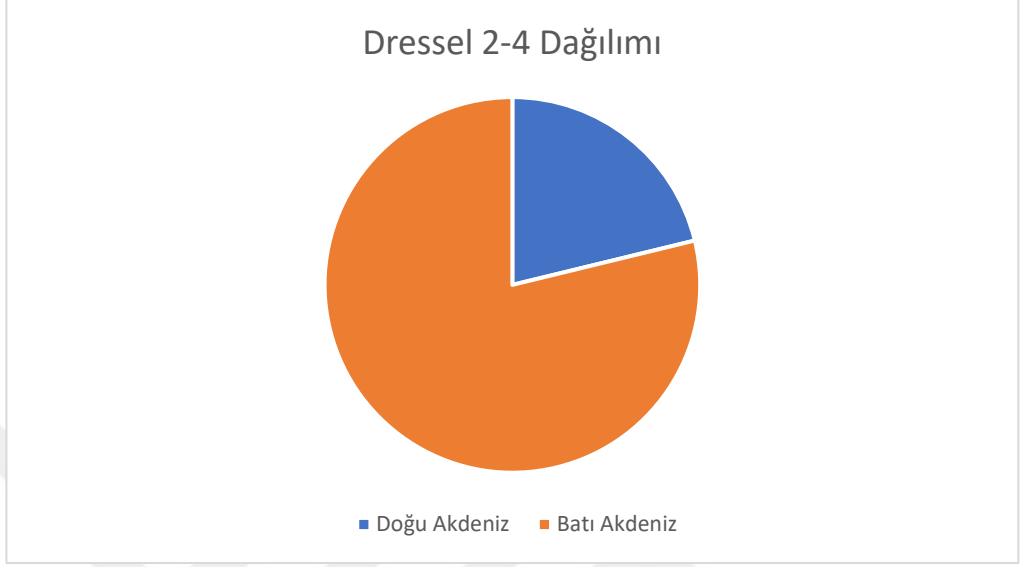
```

Data Converter

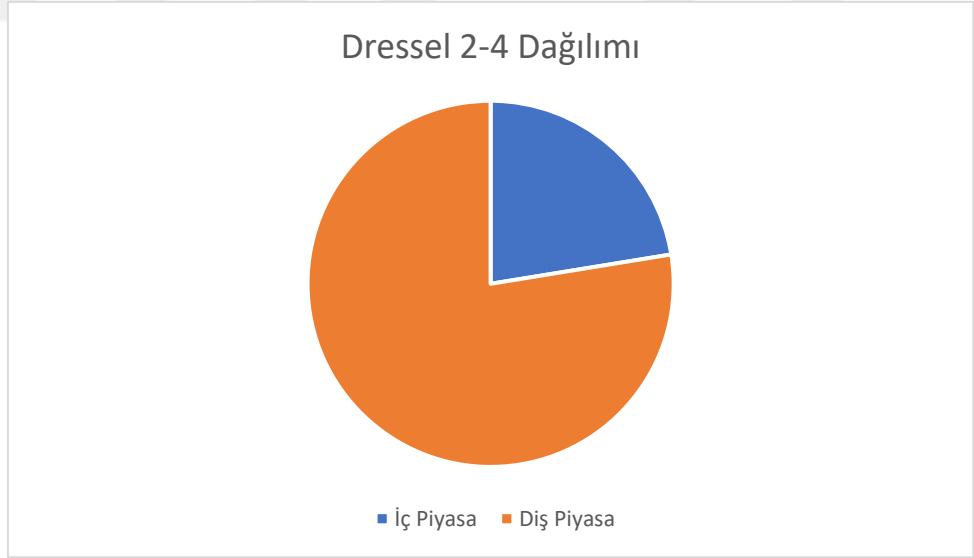
Gireceğiniz değer türünü seçin:

hektar:	<input type="text" value="210"/>
iugerium:	<input type="text" value="1050.0"/>
şarap(litre):	<input type="text" value="82300.0"/>
işçi:	<input type="text" value="105"/>
denar:	<input type="text" value="13204800.0"/>
gemi:	<input type="text" value="4"/>
amphora:	<input type="text" value="3056"/>
villa:	<input type="text" value="10"/>

Resim 19: Python Üzerinden Yazılan Program ve Kodları

Grafik 14: Dressel 2-4 Amphora Dağılımı

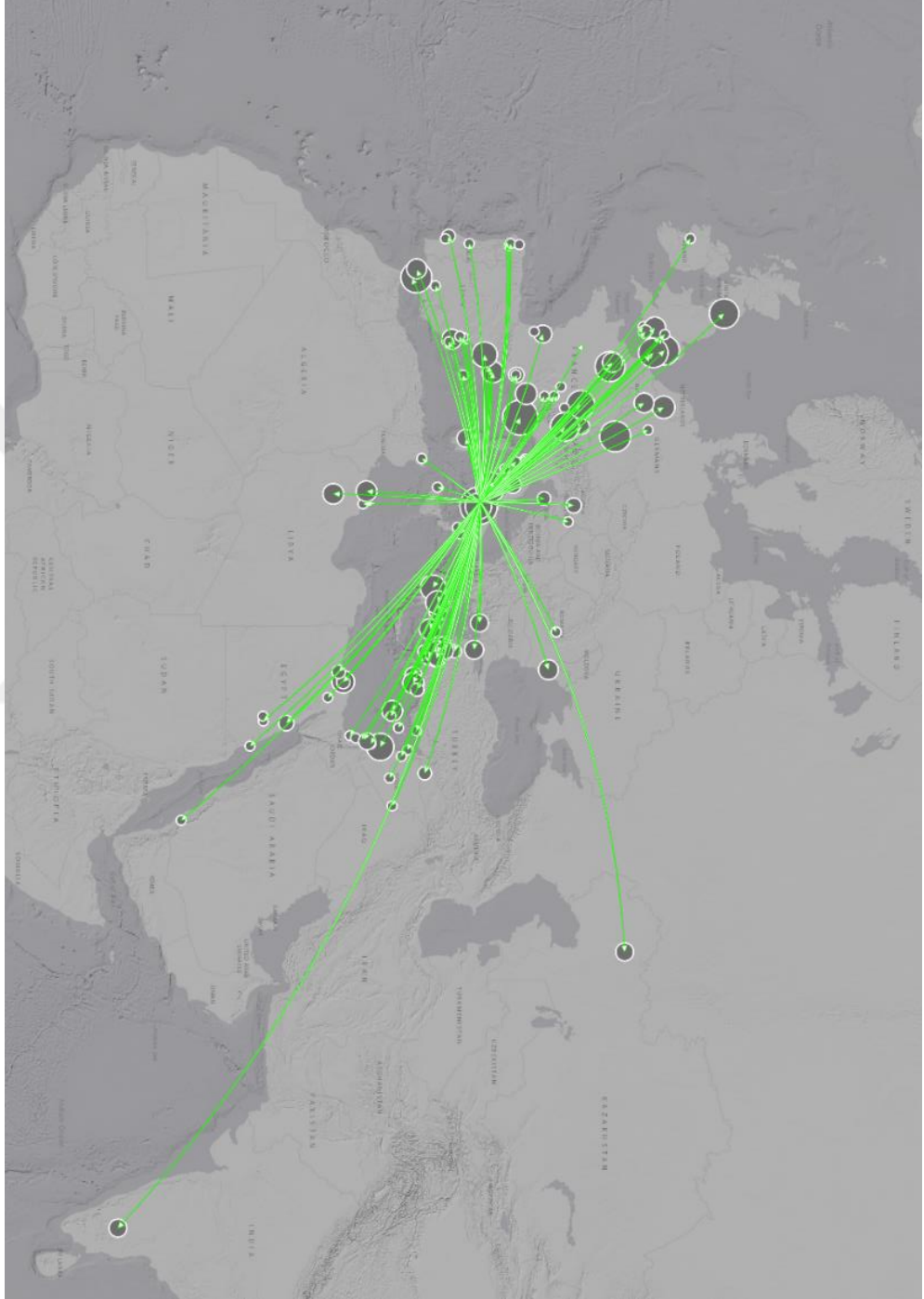
Grafik 15: Dressel 2-4 Amphora Dağılımı üzerinden İç ve Dış Piyasa

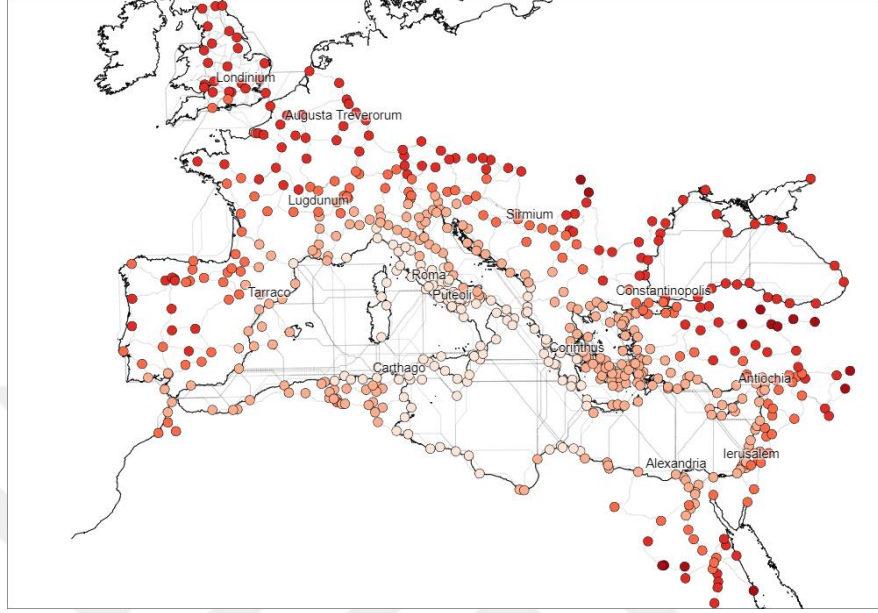
Resim 20: Pompeii Faun Evi (Taverna)

Toplam Arazi	Uygun Bağçılık Alanları 0-400 m Yükseklik	Uygun Bağçılık Alanları %15 Eğimden Az	Kullanılmayan Bölgeler Şehir-Yol vs. %10	Diğer Ürünler 3'te 2lik bir kısmı oluşturmaktadır	Arazi Kullanımında Bağla 3'te 1 ortalama ile hesaplanmıştır	Toplam Ürün Maksimum
13.590 km ²	4073 km ²	3065 km ²	2759 km ²	919,66 km ²	306,55 km ²	120.474,150 litre
Kullanılan Arazi Alanı		Araziden Sarıp Miktarı	Elde Edilen Maksimum	Fire-İskarta-Kayıp Zarar (Tahmini)	Net Üretim Miktarı	
30,655 hektar		120,474,150 litre		12,047,415		108,426,735 litre
Net Üretim Miktarı		İç Piyasa %30		Toplam İhracat (Dış Piyasa)		
108,426,735 litre		32,528,020 litre		75,898,714 litre		
Toplam İhracat		Toplam Kar %20		Devlete Ödenen Vergei		Toplam Fiyat
75,898,714 Litre		6,641,137 HS		13,282,274 HS		132,822,749 HS

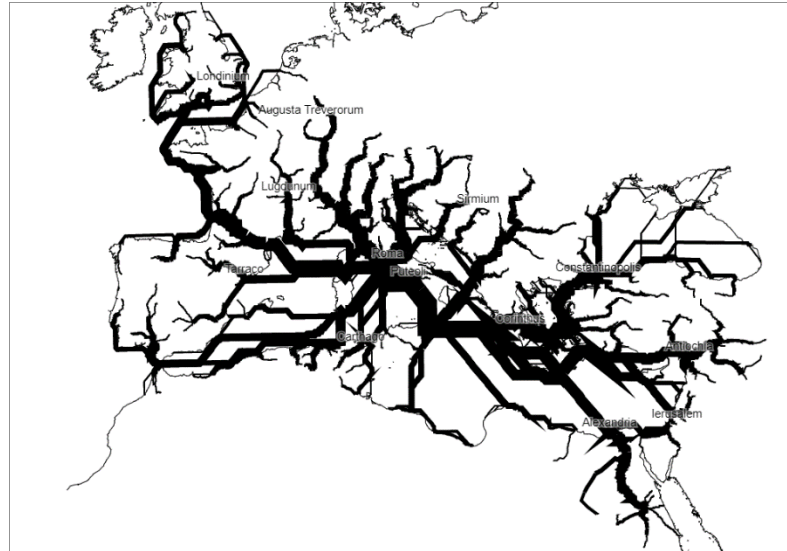
Tablo 1: Campania Bölgesi Şarap Üretim Miktarları

Harita 20: Dressel 2-4 Amphorasının Yayılımı Üzerinden Gerçekleştirilen Ağ Analizi

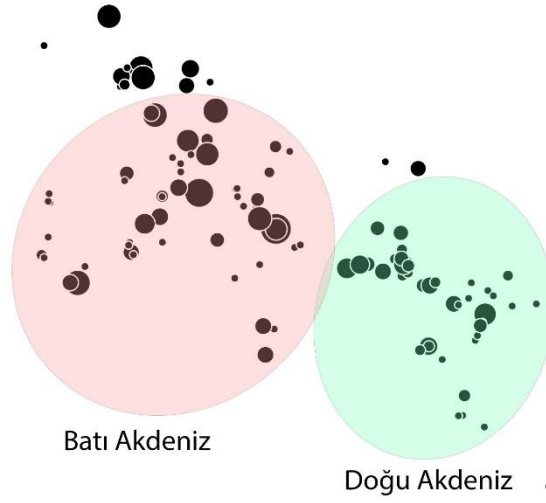
Harita 22: Orbis Üzerinden Yapılan Yol Uzaklık Analizi

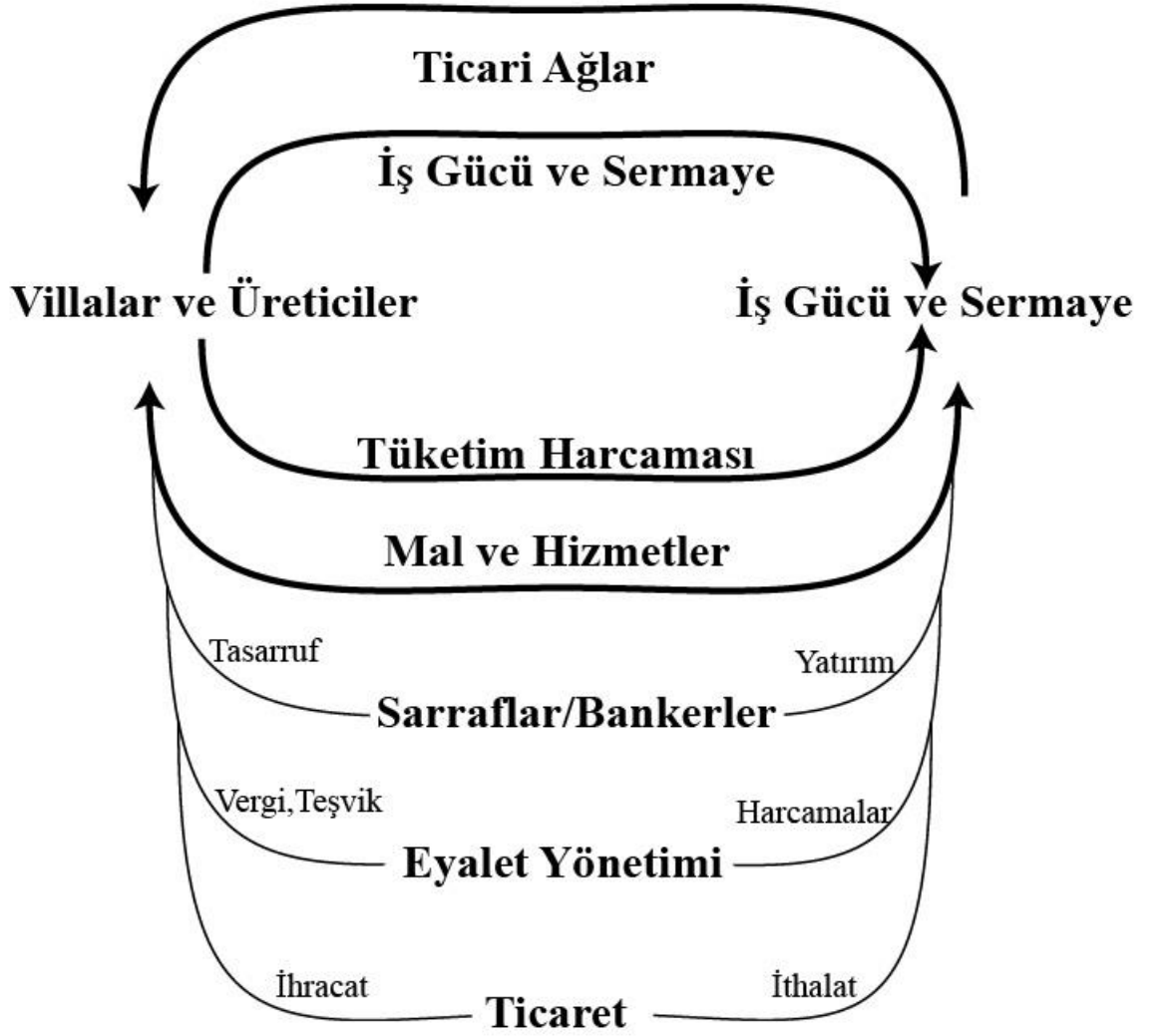
Harita 23: Orbis Üzerinden Yapılan Yol Uzaklık Analizi

Harita 24: Orbis Üzerinden Pozzuoli -Alexandria Limanları Arasındaki Mesafe Analizi

Grafik 16: Akdeniz Dressel 2-4 Amphoralarının Dağılımı

Grafik 17: İhracat Modeli

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

App. BC.: Appian. (1913) Appian's Roman History (Çev: H. White) London: Loeb Classical Library.

Apul.met. Apuleius, Metamorphoseis, Part VII, trans. By, W. Addlington, Harvard University Pres, Loeb Classical Library, Cambridge, 1935.

Aug. RG.: Augustus. (2009). Monumentum Ancyranum (Ankara Anıtı). (1. Basım) (Çev: Ç. Dürüşken). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Aug.civ. Augustinus, De Civitate Dei, trans. By, Dods, M. , The Modern Library, New York, 1978. App.civ Appianus of Alexandria, Civil Wars, Part V, trans. By, H. White, Loeb Classical Library, Cambridge, 1913.

Cass. Dio. Cassius Dio Cocceianus, Dio's Roman History, trans. By, E. Carry, Harvard University Pres, Loeb Classical Library, Cambridge, 1989.

Cato, De Agricultura; Marcus Porcius Cato(2022), Tarım Üzerine Doğu Batı Yayınları (çev. Mehmet Seferbay)

Cic. Leg. Man.: Cicero. (2003). Pompeius'un Yetkisi Hakkında. (Çev: Ü. F. Telafar). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Cic. Leg.: Cicero. (2016). Yasalar Üzerine. (Çev: C. Çevik). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları. Cic. Off.: Cicero. (2014). Yükümlülükler Üzerine (2. Basım). (Çev: C. Çevik). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Cic. Phil.: Cicero. (2000). Philippicae Söylevleri 1 (1-6. Kitap). (Çev: G. Özaktürk). Ankara: Öteki Yayınları.

Cic. Rep.: Cicero. (2014). Devlet Üzerine. (Çev: C. Çevik). İstanbul: İthaki Yayınları.

Cic.Att Cicero Marcus Tullius, Letters to Atticus, Part 14, trans. By, E. O. Winstedt, Harvard University Pres, Loeb Classical Library, Cambridge, 1964.

Cic.div. Cicero Marcus Tullius, De Divinatione, Part II, trans. By, W. G. Spencer, Harvard University Pres, Loeb Classical Library, Cambridge, 1935. 163.

Cic.nat.deor. Cicero Marcus Tullius, De Natura Deorum, Part III, trans. By, H. Rackham, Harvard University Pres, Loeb Classical Library, Cambridge, 1933.

Cic.Phill Cicero Marcus Tullius, Philippicae, Part IV. Trans. By, Walter C. A. , Harvard University Pres, Loeb Classical Library, Cambridge, 1995.

- Cic.rep Cicero Marcus Tullius De Republica, De Legibus, Part II, trans. By, C. W. Keyes, Harvard University Pres, Loeb Classical Library, Cambridge, 1928.
- Columella On Agriculture; Columella, L. J. M. (2001). On Agriculture: Res rustica I-IV. United States: Harvard University Press.
- Diod. Sic.: Diodorus of Sicily. (1989). (Çev: C.H. Oldfather) The Loeb Classical Library, Harvard University Press.
- Eutr.: Eutropius. (2016). Kısa Roma Tarihi. (Çev: Ç. Menzilcioğlu). İstanbul: Alfa Basım Yayın. Hes.: Hesiodos, İşler ve Günler-Tanrıların Doğuşu, (Çev: F. Akderin) Say Yayınları: İstanbul.
- Hor. Carm.: Horatius. (1994). Iambuslar, Lirik Şiirler, Satura'lar, Mektuplar. (Çev. T. Uzel). Türk Tarih Kurumu.
- Liv.: Titus Livius. (1994). Roma Tarih: Şehrin kuruluşundan itibaren, Cilt I. Cilt II, Cilt III. (Çev: Sabahat Şenbark). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Ov. Fast.: Ovidius (2016). Fasti- Roma Takvimi ve Festivaller. (Çev: A. Coşkun Abuagla). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Plb.: Polybius, (1923). The Histories Vol. III. (Çev: W.R. Paton) London: Harvard University Press.
- Plut. Ant.: Plutarkhos. (2006). Marcus Antonius. (Çev: F. Akderin). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Plut. Comp. Dem. Cic.: Plutarkhos. (2017). Demosthenes ve Cicero. (Çev: İ. Çokona). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Plut. Comp. Lyc. Num.: Plutark. (2011). Yaşamlar, Likurgus ve Numa Pompilius. (Çev: M. Mete). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Plut. Comp. Thes. Rom.: Plutarkhos. (2015). Theseus ve Romulus. (Çev: İ. Çokona). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Plut.: Plutarkhos. (2015). İskender ve Caesar. (Çev: İ. Çokona). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Polyb Polybius, World History, trans. By, W.R. Paton, Mass. Harvard University Press, Loeb Classical Library, Cambridge, 1922.

Res Gest. Augustus, Emperor of Rome, Res Gestae Divi Augusti, As Recorded in Monumentum Ancyranum and the Monumentum Antiochenum, Edt. Rex Wallace, Wauconda, Bolchazy-Carducci Publishers, 2000.

Sen.epist. Seneca, Epistulae Morales, Kitap I-XX, çev. Türkan Uzel, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999. 165.

Suet.: Suetonius. (2008). On İki Caesar'ın Yaşamı. (Çev: Ü.F. Telatar). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Suet.Aug Suetonius, De Vita Caesarum, Part II, trans. By, J. C. Rolfe, Harvard University Pres, Loeb Classical Library, Cambridge, 1920.

Tac.: Tacitus. (1977). The Annals of Imperial Rome. (Çev: Michael Grant). Middlesex: Penguin Books.

Varro Res Rustica; Marcus Terentius Varro (2021), *Ziraat İşleri*, Doğu Batı Yayınları, (Çev. A. Doğucan Hanegelioglu).

Vell. Pat.: Valerius Paterculus. M.Ö. 19- M.S. 30 Historiae Romanae libri II. Compendium of Roman History; Res Gestae Divi Augusti. (Çev: J. Selby Watson). Londra: Bohn's Illustrated Library.

Verg. A.: Vergilius. (2015). Aeneas. (3. Basım). (Çev: İ. Z. Eyüboğlu). İstanbul: Payel Yayınları. Verg. Ecl.: Vergilius. (1994). Sığırtmaç Türküleri. (Çev: İ. Z. Eyüboğlu). İstanbul: Payel Yayınları.

Modern Kaynaklar

Adams, G. W. (2005). *The nature of the villa suburbana in Latium and Campania: literary and spatial analysis of social and potential entertainment functions from the 2nd century BC to the 2nd century AD*/Geoff Adams (Doctoral Thesis). University of Adelaide, School of Humanities.

Adams, R.M.C. (1974). "Anthropological perspectives on ancient trade", *Current Anthropology*, Vol. 15, ss. 239-258.

Alston, R. (2002). *Aspects of Roman History AD 14-117*. Routledge Press.

Alston, R. (2005). Trade and the city in Roman Egypt. Parkins H. ve Smith C. (Ed.) *Trade, Traders and the Ancient City* (pp. 168-202). Routledge Press.

- Aldrete, G. S. (2004). *Daily life in the Roman city: Rome, Pompeii, and Ostia, Wesport*. The Greenwood Press.
- Amemiya, T. (Ed.). (2007). *Economy and economics of ancient Greece*. Routledge Press.
- Gillings M., Hacıgüzeller P., Lock G., (2020), *Archaeological Spatial Analysis: A Methodological Guide*. United Kingdom: Routledge Press.
- Arthur, P. (1982). Roman amphorae and the Ager Falernus under the Empire. *Papers of the British School at Rome*, 50, 22-33.
- Arthur, P. (1986). Roman amphorae from Canterbury. *Britannia* 17, *Society for the Promotion of Roman Studies*, Vol. 17, 239-258.
- Arthur, P. (1991). Territories, wine and wealth: Suessa Aurunca, Sinuessa, Minturnae and the ager Falernus. *Roman Landscapes: Archaeological Survey in the Mediterranean Region*, 153-159.
- Arthur, P., & Williams, D. (1992). Campanian wine, *Roman Britain and the third century AD*. *Journal of Roman Archaeology*, 5, 250-260.
- Austin, M. ve Vidal-Naquet, P. (1977). *Economic and social history of Ancient Greece: An introduction*, London: Univ of California Press.
- Aymard A. ve Auboyer J. (1954). *Rome et Son Empire*. Paris, Published by PUF., Paris.
- Barrett A., Fantham E. ve Yardley J. Y., (Ed.). (2016). *The Emperor Nero: A Guide to the Ancient Sources*. Princeton: Princeton University Press.
- Bagnall, R. S. (2002). The effects of plague: model and evidence. *Journal of Roman Archaeology*, 15, 114-120.
- Baker, S. (2012). *Eski Roma: Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*. Türkiye: Say Yayınları.
- Ballester, J. P., (2009). “Puertos, Rutas y Cargamentos: El Comercio Marítimo en Epoca Republicana”, *Arqueologia Nautica Mediterrania, Monografies del Casc* 8, Girona, 551-565.
- Ballet, P., (1996). “De la méditerranée à l’océan indien l’Égypte et le commerce de longue distance l’Époque Romaine : les données céramiques”, *Topoi*, 6, 809-840.
- Ballet, P., (1997). “Tell Al-Kanais”, *CCE*, 5, 129-133.

- Başdemir, B. (2019). *Troas Bölgesi Buluntusu Ticari Amphoralar: Tipolojik ve Fonksiyonel Bir Analiz*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale 18 Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bang P. F. (2007), Trade and Empire In Search of Organizing Concepts for the Roman Economy, *Past & Present, Volume 195, Issue 1*, 3–54.
- Bang, P. F. (2011). *The Roman Bazaar: A Comparative Study of Trade and Markets in a Tributary Empire*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Baylan, S. (2008). *2006-2007 Tralleis Kazılarında Ele Geçen Amphoralar*. (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Becker, C., Constantin, C., ve Villedieu, F. (1989). Types d'amphores en usage à Lugdunum du Ier au VIe siècle. *Publications de l'École Française de Rome, 114*, 656-659.
- Beloch, J. (1890). *Campanien: Geschichte und Topographie des antiken Neapel und seiner Umgebung*. Bulgaria: Kessinger Publishing.
- Benquet, L., (2013). “Les importations d’amphores au Ier siècle av. J.-C. : le faciès Toulousain”, *Itinéraires des vins roains en gaule iiiie-ier siècles avant J.-c.* (ed.) F. Olmer, confrontation de faciès Actes du colloque européen organisé par l’UMR 5140 du CNRS, Lattes, 30 janvier-2 février 2007, Lattes, 139-158.
- Benquet, L., Mancino, C., (2006). “Les amphores d’Albina ; Première classifications des productions”, *SFECAG, Actes du Congrès de Pézenas*, 465-476.
- Berni Millet, P., ve Miró Canals, J., (2020) “Le vin léétanien et de Tarraco à Carthage. Contribution de l’épigraphie amphorique à la connaissance du développement économique de la Léétanie à l’époque julio-claudienne”, *Antiquités africaines. L’Afrique du Nord de la protohistoire à la conquête arabe*, (56), 129-159.
- Berry, J. (1997). The conditions of domestic life in Pompeii in AD 79: a case-study of Houses 11 and 12, Insula 9, Region II. *Papers of the British School at Rome*, 65, 103-125.
- Bezczky, T. ve Mange, M.A. (2009). *New petrographic data on the late phase of the Laecanius workshop in Fažana (Istria, Croatia) 2009* in: Vessels: Inside and Outside, 9th European Meeting on Ancient Ceramics.
- Bezczky, T. (1998), *Amphora types of Magdalensberg*. *Arheološki vestnik*, 49.

- Bezeczky, T. (2004). Consumer Behaviour in Ephesus in the First Century BC. D. Malfitana–J. Poblome–J. Lund (Ed.), *Old Pottery in a New Century. Innovating Perspectives on Roman Pottery Studies, Atti del Convegno Internazionale di Studi Catania*, 22-24.
- Bezeczky, T., (1999). “New Amphora Finds from Brigetio”, *Antaeus Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae 24, Pannonia and Beyond*, Studies in Honour of Laszlo Barkoczi, Ed. by A. Vaday, Budapest.
- Bezeczky, T., (2005), “Wine trade from Campania to Ephesos”, *Synergia: Festschrift fr Friedrich Krinzinger*, 51-53.
- Bezeczky, T., (2010), “Trade connections between Ephesus and Adriatic region”, *Histria antiqua*, 19(19), 2010, 351-358.
- Bezeczky, T., (2013), *Ephesus and The Cayster Valley Food and Amphora Production*. Austrian Academy of Sciences Press.
- Bezeczky, T., Millet, P. B., ve Cesteros, H. G., (2015). “New research on the Castrum villa, on the island of Brijuni (Croatia)”, *Preliminary report. Per Terram, per Mare: Seaborne Trade and the Distribution of Roman Amphorae in the Eastern and Central Mediterranean (Uppsala: Åström Editions)*, 189-198.
- Bishop, M. C., Coulston, J. C. (2006). *Roman Military Equipment: From the Punic Wars to the Fall of Rome*. United Kingdom: Oxbow Books Press.
- Blanton, T. R., Choi A. ve Liu J., (2022). *Taxation, Economy, and Revolt in Ancient Rome, Galilee, and Egypt*, (Ed. T. R. Blanton, A. Choi ve J. Liu), Routledge Monographs in Classical Studies, Routledge Press.
- Boatwright, M. T., Gargola, D. J., Talbert, R. J. A. (2004). *The Romans: from village to empire*. United Kingdom: Oxford University Press.
- Borzić, I. (2011). Hispanski Garum na Burnumskom Stolu. *Archaeologia Adriatica*, 5(1). Publisher: University of Zadar
- Bouscaras, A., (1974). “Les marques sur amphores de Port la Nautique”, *Cahiers d’Archéologie subaquatique*, 3,. 103-131.
- Bowman, A. K., ve Wilson, A. (2011). *Settlement, Urbanization, and Population*. Oxford; New York: Oxford University Press.

- Bowman, A. ve Wilson A. (2013). *The Roman Agricultural Economy, Organization, Investment, and Production*, (Ed. A. Bowman, A. Wilson), Oxford University Press.
- Bowser, M. (2013). *The Golden Age of Rome: Augustus' program to better the Roman Empire* (Doctoral dissertation), University of Pittsburgh.
- Broekaert, W. (2017). Conflicts, Contract Enforcement, and Business Communities in the Archive of the Sulpicii. *The Economy of Pompeii*, 385-412.
- Brughmans, T. (2010). Connecting the dots: towards archaeological network analysis. *Oxford journal of archaeology*, 29(3), 277-303.
- Brughmans, T. (2022). Why simulate Roman economies? In: (Edt.)Brughmans, T. and Wilson, A. *Simulating Roman economies. Theories, methods and computational models*. Oxford University Press.
- Brughmans, T., ve Poblome, J. (2016). Roman Bazaar or Market Economy? Explaining tableware distributions through computational modelling. *Antiquity*, 90(350), 393-408.
- Brughmans, T., Hanson, J., Mandich, M., Romanowska, I., Rubio-Campillo, X., Carrignon, S., ve Ritondale, M. (2019). Formal modelling approaches to complexity science in Roman studies: a manifesto. *Theoretical Roman Archaeology Journal*, 2(1), 1-19.
- Brun, J.P., Poux, M., Tchernia, A., (2004). *Le vin: nectar des dieux, génie des hommes*, Rhône Press.
- Brunt P. A. (1988), *The Fall of the Roman Republic and Related Essays*, Clarendon Press Oxford.
- Carrington, R. C. (1931). Studies in the Campanian 'Villae Rusticae.'. *The Journal of Roman Studies*, 21(1), 110-130.
- Carroll, M., ve Godden, D., (2000). "The Sanctuary of Apollo at Pompeii: reconsidering chronologies and excavation history", *American Journal of Archaeology*, 104(4), 743-754.
- Castaldo, F. (2012). *Archeologia dei vini in Campania: la straordinaria storia della bevanda che ha conquistato il Mediterraneo: dai primi Greci alle soglie dell'impero romano*. Napoli: Archeologiattiva, Pub. Autorinediti.
- Castle, S. A., (1978). "Amphorae from Brockley Hill", *Britannia*, 9, 383-392.

- Ceccarelli, L. (2017). Production and trade in central Italy in the roman period: the amphora workshop of Montelabate in Umbria. *Papers of the British School at Rome*, 85, 109-141.
- Ceci, M. (2013). *Contesti ceramici dai Fori Imperiali*. Archaeopress.
- Cerrillo M. (1996). La producción doméstica del vino en la antigüedad romana: entre las recomendaciones de los agrónomos y las evidencias arqueológicas. In *El vino en la antigüedad romana: Simposio de arqueología del vino. Jerez, 2, 3 y 4 de octubre de*, 63-78.
- Chapman, H. (2006). *Landscape Archaeology and GIS*. United Kingdom: History Press.
- Charles P. (2001). *Society and economy in archaic and classical Greece*. Columbia University Pro Quest Dissertations Publishing.
- Cherubini, L., & Del Rio, A. (1995). “Appunti su fabbriche del territorio pisano e volterrano. Annali della scuola normale superiore di Pisa”, *Classe di lettere e filosofia*, 25(1/2), 351-388.
- Ciacci, A., Rendini, P., ve Zifferero, A. (Eds.). (2012). “Archeologia della vite e del vino in Toscana e nel Lazio”. *Dalle tecniche dell'indagine archeologica alle prospettive della biologia molecolare* (Vol. 65). All'insegna del Giglio.
- Cohrs, P. O. (2018). “Pax Americana”: the United States and the transformation of the 20th century’s global order. *Revista Brasileira de Política Internacional*, 61.
- D’Arms, H. J. (2003). Romans on the bay of Naples and other essays on Roman Campania, (Ed. F. Zevi), *pragmateiai: Collana di Studi e Testi per la Storia Economica, Sociale e Amministrativa del Mondo Antico* 9. 498.
- De Sena, E. C., & Ikäheimo, J. P. (2003). The supply of amphora-borne commodities and domestic pottery in Pompeii 150 BC–AD 79: Preliminary evidence from the House of the Vestals. *European Journal of Archaeology*, 6(3), 301-321.
- Dell’Unto, N., Landeschi, G. (2022). *Archaeological 3D GIS*. United States: Routledge Press.
- Derks, H. (2002). " The Ancient Economy": The Problem and the Fraud. *The European Legacy*, 7(5), 597-620.
- Desbat, A., ve Dangréaux, B., (1997). “La production d'amphores à Lyon”, *Gallia*, 73-104.

- Desbat, A., ve Savay-Guerraz, H. (1990). Note sur la découverte d'amphores Dressel 2/4 italiques, tardives, à Saint-Romain-en-Gal (Rhône). *Gallia*, 203-213.
- Desbat, A., Lemaître, S., ve Silvino, T., (2003). “Les amphores de la rue des Farges à Lyon: le dépotoir E4”, Congrès de Saint-Romain-en-Gal, SFECAG, 219-227.
- Desbat, A. ve Picon, M., (1986). “Les importations d'amphores de Méditerranée Orientale à Lyon (Fin de Ier siècle avant J.-C. et I er siècle après “, *BCH Suppl XIII*, Recherches Sur les Amphores Grecques, Paris,637-648.
- Dodd, E. (2022). The archaeology of wine production in roman and pre-roman Italy. *American Journal of Archaeology*, 126(3), 443-480.
- Doğer E, (2004). *Antik Çağda Bağ ve Şarap*, İstanbul, 2004
- Domínguez, J. R., & Otiña Hermoso, P. (2008). Un tipo de ánfora tarraconense de época medioimperial (siglos II-III): la Dressel 2-4 evolucionada. *SFCAG, Actes du Congres de L'Escala-Empuries*, 281-286.
- Duckworth, C. N., ve Wilson, A. (Eds.). (2020). *Recycling and Reuse in the Roman Economy*. Oxford University Press.
- Duncan-Jones, R. (1974), *The Economy of the Roman Empire: Quantitative Studies* Cambridge Press.
- Duncan-Jones, R. (1990), *Structure and Scale in the Roman Economy*, Cambridge Press.
- Dündar E., (2013). “Roman Amphora Stamps From Patara”, *OLBA*. 141-149.
- Eck, W. (2007). *The Age of Augustus*, Wiley Press.
- Edmondson, J. C. (1989). Mining in the later Roman Empire and beyond: continuity or disruption?. *The Journal of Roman Studies*, 79, 84-102.
- Egri, M. (2007). The use of amphorae for interpreting patterns of consumption. *Theoretical Roman Archaeology Journal*.
- Empereur, J.-Y. and M. Picon. (1986). A la recherche des fours d'amphores. In *Recherches sur les amphores grecques*, (eds). J.-Y. Empereur and Y.Garlan, *BCH Suppl. 13*.
- Empereur, J.-Y. and Picon, M., (1989). “Les régions de production d'amphores impériales en Méditerranée orientale, in Amphores romaines et histoire économique: dix ans de recherche”, *Collection de l'École Française de Rome*, 114, 223-48.

- Erdkamp, P. P. (2001). Beyond the Limits of the 'Consumer City'. A Model of the Urban and Rural Economy in the Roman World. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 332-356.
- Erdkamp, P. (2005). *The Grain Market in the Roman Empire: A Social, Political and Economic Study*. Cambridge University Press.
- Facchini, G. (1989). Una fornace d'anfore Dressel 2-4'a Brignano Frascati (AL). *Publications de l'École Française de Rome*, 114(1), 560-561.
- Faulkner, N. (2015). *Roma: Kartalların İmparatorluğu*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Federico, R. (2019). "Villa Arianna". *Rivista di Studi Pompeiani*, 30, 253-260.
- Ferrandes Antonio, F. (2014). Circolazione ceramica e approvvigionamento urbano a Roma nel I secolo aC Nuovi dati dall'area degli Horti Lamiani. *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta*, 43, 353-366.
- Fiano, F. R., Ciccarella, F., & Venco, V., (2002). "Studio dei reperti dalla ricognizione della villa romana Bocca delle Menate (Comacchio-FE): i contenitori da trasporto ei laterizi bollati", *Annali online Unife. Sezione di Storia e Scienze dell'Antichità*, 1, 105-148.
- Finley, M. I. (1985). *The Ancient Economy*, London 1985.
- Flohr M. and Wilson A. I. (2017). The Economy of Pompeii, *Oxford Studies on the Roman Economy*. Oxford, Oxford University Press.
- Foerster Laures, F. (1988). A Third Ancient Ship of the Class, with Cargo From Catalonia. *IJNA*, 17(2), 178-180.
- Frank, T. (2004). *An Economic History of Rome*. Kitchener: Batoche Books.
- Freed, J., and Moore, J. (1996). 'New observations on the earliest Roman amphoras from Carthage: Delattre's first amphora wall', *Cedac Carthage Bulletin*, 19-28.
- Freeman, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları*. Türkiye: Dost Kitabevi.
- Frier, B. W., ve Kehoe, D. P. (2007). Law and economic institutions. *The Cambridge economic history of the Greco-Roman world*, 113-143.
- Gabba, E. (1976). *Republican Rome, The Army and The Allies/ Esercito e Societa nella tarda repubblica romana* (Çev. P.J. Cuff), Oxford: Blackwell Press.

- Gallant, T.W. (1983), "Greek amphorae and trade", in (Edt) P. Garnsey, K.Hopkins, ve C. R. Whittaker, *Trade in the Ancient Economy*, University of California Press, 27–35.
- Gallant, T.W. (1991), *Risk and Survival in Ancient Greece. Reconstructing the Rural Domestic Economy*. Cambridge: Polity Press.
- Garlan, Y. (1983). Greek Amphorae and Trade. In Trade in the Ancient Economy, eds. P. Garnsey, K. Hopkins, and C. Whittaker, *Trade in the Ancient Economy*, University of California Press, 27-35.
- Gillings, M., Hacıgüzeller, P., ve Lock, G. (2020). Archaeology and spatial analysis. *Archaeological spatial analysis: A methodological guide*, 1-16.
- Goldsworthy, A. (2006). *Caesar: Life of a Colossus*. London: Yale University Press.
- Goldsworthy, A. (2020). *Augustus: Romanin İlk İmparatoru*. (Çev. Samet Özgüler) Türkiye: Kronik Kitap Yayınları.
- Goldsworthy, A. K. (2015). *Augustus: First Emperor of Rome*. United States: Yale University Press.
- Goodchild, H. (2006). Modelling Roman Demography and Urban Dependency in Central Italy. *Theoretical Roman Archaeology Journal*, 42-56.
- Goodchild, H. (2009). Modelling the Productive Landscape of The Middle Tiber Valley. *Mercator Placidissimus. The Tiber Valley in Antiquity. Rome, 769-796*.
- Goodchild, H., Remesal, J., Revilla, V., Martín-Arroyo, D. J., ve Martín i Oliveras, A. (2019). De Agri Cultura Experientia. From Modern Agronomy to Roman Economic Analysis. *Paisajes productivos y redes comerciales en el Imperio Romano. Productive Landscape and Trade Networks in the Roman Empire. Col·lecció Instrumenta*, 65, 155-178.
- Goodman, M. (2013). *The Roman World 44 BC-AD 180*. History of the Ancient World Routledge.
- Goodman, M. (1987). *The Roman World 44 BC- AD 180*. The Routledge History of the Ancient World, Routledge.
- Gökdere, A., Serdaroğlu, U. (2014). *Mikro-Makro Ekonomi*, Turhan Kitabevi Ankara.
- Grace V., (1979), "Amphoras and the Ancient Wine Trade". *The Athenian Agora 6*. Princeton New Jersey: The American School of Classical Studies at Athens.

- Grace, V., (1961). "Amphoras And The Ancient Wine Trade", *Excavations Of The Athenian Agora Picture Book: No:6*, American Schools Of Classical Studies at Athens, Princeton, 8-27.
- Gràcia.-C., Domínguez R., Vilar J.L., (2016-2017), "El Camí De Bràfim (Puigpelat, Alt Camp): Un Nou Taller Productor D'amfores Vineres De La Forma Dressel 2-4", *Butlletí Arqueològic*, V, 38-39, 65-79.
- Greene, K. (1986). *The Archaeology of the Roman Economy*. Univ of California Press.
- Gros, J. S. (2012). "La Circulation de la Céramique à Thasos. Nouvelles Perspectives Commerciales à l'époque impériale". *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 136(1), 299-317.
- Haldimann, M. A., (1988). "Les Amphores en Valais Romain: Une porte du Monde Alpin sur la Vallée du Rhône", *Actes du Congrès Distres SFECAG*, 37-48.
- Harl, W. K. (1996). *Coinage in the Roman Economy, 300 BC to AD 700*. London: The Johns Hopkins University Press.
- Harris, W. V. (2011). *Rome's Imperial Economy*. Oxford: Oxford University Press.
- Harris, W.V. (ed.) (1993) "The inscribed economy. Production and distribution in the Roman Empire in the light of instrumentum domesticum", *Ann Arbor, Journal of Roman Archaeology Suppl. 6*.
- Hasebroek, J. (1965). *Trade and Politics in Ancient Greece*. United States: Unv.of Cologne.
- Hayes, J.W., (1991). "Commercial Amphorae: Hellenistic Types, Roman Types", *The Hellenistic and Roman Pottery, PAPHOS*, Vol.III, Nicosia, 58-223.
- Hesnard, A. (1977). Note sur un atelier d'amphores Dr. 1 et Dr. 2-4 près de Terracine. *Mélanges de l'école française de Rome*, 89(1), 157-168.
- Hesnard, A., and Lemoine, C. (1981) 'Les amphores du Cecube et du Falerne Prospections, Typologie, Analyses', *Mélanges de l'École Française de Rome* 93, 243-95
- Hesnard, A., Rico, M., Arthur, P., Picon, M., and Tchernia, A. (1989): 'Aires de production des Greco-italiques et des Dressel 1', in *Amphores romaines et histoire économique: dix ans de recherche. Actes du colloque de Sienne (22-24 mai 1986)*, Collection de l'École Française de Rome 114, 21-65.

- Hesnard, A., Rico, M., Arthur, P., Picon, M., and Tchernia, A. (1989). 'Aires de production des Greco-italiques et des Dressel 1', in *Amphores romaines et histoire économique: dix ans de recherche. Actes du colloque de Sienne (22–24 mai 1986)*, Collection de l'École Française de Rome 114, 21–65.
- Hesnard, A., Ricq, M., Arthur, P. R., Picon, M. and Tchernia, A., (1989). "Aires de production des gréco-italiques et des Dr. 1, in *Amphores romaines et histoire économique: dix ans de recherche*", *Collection de l'École Française de Rome*, 114, 21-65.
- Hesnard, A., Ricq, M., Arthur, P., (1989). "Aires de production des Gréco-Italiques et des DR.1", *Amphores Romaines et Histoire Économique : Dix Ans de Recherche*, Collection de l'École Française de Rome 114, 21-65.
- Hesnard, A., (1980). "Un Depot Augusteen D'Amphores a la Longarina, Ostie (An Augustan Deposit of Amphoras at la Longarina, Ostia)", *Memoirs of the American Academy in Rome*, 36, 141-156.
- Hesnard, A.. (1988). *L'épave Romaine Grand Ribaud D, France, Centre. National de la Recherche Scientifique*.
- Hollander, D. B. (2007). *Money in the Late Roman Republic*. Netherlands: Brill Press.
- Hopkins, K. (1980). "Taxes and Trade in the Roman Empire (200 B.C.-A.D. 400)". *The Journal of Roman Studies*, Volume 70, 101 - 125, Cambridge University Press.
- Hopkins, K. (1981). *Conquerors and Slaves*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Hopper, R.J., (1979). *Trade and Industry in Classical Greece*, Aspects of Greek and Roman Life, ed. H.H. Scullard, London, 69-227.
- Iavarone, S., ve Olcese, G. (2013). Le anfore Dressel 2-4'di produzione tirrenica: una proposta di progetto archeologico ed archeometrico. *Immensa Aequora. Ricerche archeologiche, archeometriche e informatiche per la ricostruzione delleconomia e dei commerci nel bacino occidentale del Mediterraneo (metà IV sec. a. C.-I sec. dC)*, 221-226.
- Iavarone, S., & Olcese, G. (2013). Le anfore Dressel 2-4'di produzione tirrenica: una proposta di progetto archeologico ed archeometrico. *Immensa Aequora. Ricerche archeologiche, archeometriche e informatiche per la ricostruzione delleconomia e dei*

commerci nel bacino occidentale del Mediterraneo (metà IV sec. a. C.-I sec. dC), 221-226.

Irimia, L. M., ve Patriche, C. V. (2010). Gis applications in viticulture: the spatial distribution analysis of slope inclination and slope exposure in Hu?i vine growing centre ? Hu?i vineyard, *Cercetari Agronomice in Moldova (Agronomic Research in Moldavia) Vol. XLIV No. 1 (145) / 2011*): 51 – 59.

Járrega Domínguez, R. (2018). “Los nomina en la epigrafía anfórica de las ánforas Dressel 2-4 del NE de la Hispania Citerior. Cambios estructurales e implicación de las élites urbanas”. *Sagvntvm. Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, 50, 175-202.

Johnson, H., Schiannini, P. (2012). *Il Vino. Storia, Tradizioni, Cultura*. Italy: Orme Press.

Jonathan E. (2014). *Augustus: His Contributions to the Development of the Roman State in the Early Imperial Period*. United Kingdom: Edinburgh University Press.

Jones, A. H. M. (1974). *The Roman Economy. Studies in Ancient Economic and Administrative History*, Oxford Blackwell Press, 27-107.

Jones, Brian W. (1992). “The Emperor Domitian”. London; New York: Routledge Press.

Kaldeli A., (2013). *Roman amphorae from Cyprus: integrating trade and exchange in the Mediterranean*. Doctoral Thesis , University of London.

Kaldeli, A. (2009). Trade and The Transmission of Roman Values to Cyprus, as Evidenced by The Amphorae. *Cahiers du Centre d'Études Chypriotes*, 39(1), 365-386.

Keaveney, A. (2013). *Sulla: The Last Republican*. United Kingdom: Routledge Press.

Keay, S. J., Jones, L., (1982), “Differentiation of early Imperial amphora production in Hispania Tarraconensis, in Current research in ceramics”: *Thin-section studies*, C. Johns and T. Potter ed., *British Museum Occasional Paper*, 32, 45-61, British Museum.

Kehoe, D. P. (2008). “The Early Roman Empire: Production”. (Ed. Walter Scheidel, Ian Morris, Richard Saller). *The Cambridge Economic History of The Greco-Roman World*. Cambridge: Cambridge University Press, 543-569.

Kehoe, D. P. (2007). *Law and The Rural Economy in The Roman Empire*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

- Kerschner M., Mommsen H., (2005). “Transportamphoren milesischen Typs in Ephesos. Archäometrische und archäologische Untersuchungen zum Handel im archaischen Ionien”, *Synergia*, Band I (Wien), 119–130.
- Kızıllarslanoglu, A. (2019). “Elaiussa Sebaste’den Kos Prototipli Dressel (DR) 2-4 Amphoraları”, Prof. Dr. Cevat Başaran Anı Kitabı, 57-86.
- Kienast D. (1999), “*Augustus: Prinzeps und Monarch*”, Publisher Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Komar P.(2020), “Eastern Wines on Western Tables: Consumption, Trade and Economy in Ancient Italy”, *Mnemosyne Suppl. 435*, Brill Press, xiii-376.
- Lamour C., Mayet F. (1980): LAMOUR (C.), MAYET (F.). “Glanes amphoriques I : Région de Béziers et de Narbonne”. *Etudes sur Pézenas et sur l’Hérault*, XI, 1. 3-16.
- Laubenheimer F. and Widemann, F. (1977). “L’atelier d’amphores de Corneilhan (Hérault)”, *Revue d’Archeometrie*, 59-82.
- Laubenheimer, F. (1998). L’eau et les amphores. Les systèmes d’assainissement en Gaule romaine. *Bonifiche e drenaggi con anfore in epoca romana: aspetti tecnici e topografici. Franco Cosimo Panini, Padoue*, 47-70.
- Laubenheimer, F. (1998). L’eau et les amphores. Les systèmes d’assainissement en Gaule romaine. *Bonifiche e drenaggi con anfore in epoca romana: aspetti tecnici e topografici. Franco Cosimo Panini, Padoue*, 47-70.
- Laubenheimer, F., ve Schmitt, A. (2009). “Amphores vinaires de Narbonnaise production et grand commerce”. *Création d’une base de données géochimiques des ateliers (Vol. 51, No. 1). Persée-Portail des revues scientifiques en SHS*.
- Laubenheimer, F., (1986). “La production d’amphores de deux ateliers de potiers du bassin de la Loire moyenne/The production of amphorae in two potters workshops from the middle Loire basin”, *Revue archéologique du Centre de la France*, 25(2),175-187.
- Laubenheimer, F., (1990). “Des amphores et des hommes 1990”, *DHA*16.2, 369-384.
- Laubenheimer, F., (1989). “Les amphores gauloises sous l’Empire. Recherches nouvelles sur leur production et leur chronologie, in Amphores romaines et histoire économique: dix ans de recherche”, *Collection de l’École Française de Rome*, 114, 105-38.
- Laubenheimer, F., Marlière, E. (2010). *Échanges et vie économique dans le Nord-Ouest des Gaules: (Nord/Pas-de-Calais, Picardie, Haute-Normandie): le témoignage des*

amphores du IIe s. av. J.-C. au IVe s. ap. J.-C.. France: Presses universitaires de Franche-Comté.

Laurence, R.L., (1998). "Land Transport in Roman Italy: Costs, Practice and the Economy, *Trade Traders and the Ancient City*, Parkins H., Smith C, (ed.), Routledge Press.

Laurence, R. (2002). *The Roads of Roman Italy: Mobility and Cultural Change*. United Kingdom: Routledge Press.

Lawall, M. (2005). Ceramics and positivism revisited: Greek transport amphoras and history. In *Trade, traders and the ancient city*, Routledge Press, 75-101.

Lemaître, S. (1995). Les importations d'amphores orientales à Lyon de l'époque d'Auguste au début du IIIe siècle après J.-C. Étude préliminaire. *RIVET L.-SFECAG, Actes du Congrès de Rouen*, 195-205.

Lemaître, S., Desbat, A., ve Maza, G. (1998). Les amphores du site du "sanctuaire de Cybèle" à Lyon. Étude préliminaire. In *SFECAG, Congrès d'Istres*, 49-60.

Levick, B. (2003). *Vespasian*. London; New York: Routledge Press.

Levick, B. (2003). *Tiberius the politician*. New York: Routledge Press.

Lintott, A. W. (1993). *Imperium Romanum: Politics and Administration*. Kiribati: New York: Routledge Press.

Liou, B. (1993). Inscriptions peintes sur amphores de Narbonne (Port-la-Nautique). *Archaeonautica*, 11(1), 131-148.

Malthus, T. R. (1817). *An Essay on the Principle of Population*, Good Press.

Manacorda, D., (1981). "Produzione agricola produzione ceramica e proprietari nell'ager cossanus nel I a.c.", *Società Romana e Produzione Schiavistica* II, Merci, Mercati e Scambi nel Mediterraneo Editori Laterza.

Martin i Oliveras, A., (2015). "Arqueología del vino en época romana : Teoría económica, lógica productiva y comercial aplicada al envasado, la expedición, el transporte y la distribución de ánforas vinarias del noreste peninsular (s. I a.C.-I d.C.)", *La Difusion Commercial de las Anforas Vinarias de Hispania Citerior-Tarraconensis (s. I a.C.- I. d.C.)*, (ed.) V. Martinez Ferreras, Barcelona, 19-37.

- Martinez M., Gutiérrez V., (2009). “Caracterització arqueomètrica de les àmfores produïdes a les terrisseries del Baix Llobregat”, *Union Académique Internationale*, 97-124.
- Martin-Kilcher, S., Maggetti, M., ve Galetti, G., (1987). “Fabrikation von Weinamphoren der Form Dressel 2-4 in Augusta Rauricorum (Augst BL)”, *Jarbuch der Schweizerischen Gesellschaft für ur-und Frühgeschichte*, 70, 112-132.
- Marzano, A. (2007). *Roman Villas in Central Italy A Social and Economic History*. Boston Brill Press.
- Marzano, A. (2022). “*Plants, Politics and Empire in Ancient Rome*”. Cambridge University Press.
- Mattingly H. Sydenham E. A. (1926), *The Roman Imperial Coinage Vol. II Vespasian to Hadrian*. London Spink – Son Press.
- Mcgregor J. H. S. (2021). "Tarih Öncesinden Bugüne Akdeniz Dünyası ve Doğa". (Çev. Gönülşen B.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Medeksza, S., (2006). “Marina El-Alamein conservation and restoration work in 2006”, *Polish Archaeology in the Mediterranean XVIII*, Reports.
- Meikle, S. (2002) “Modernism, Economics, and The Ancient Economy”, *PCPhS*, 41, 1995, 174-191.
- Meyer, E. (1924). *Die Heimstättenfrage im Lichte der Geschichte*. Mann Verlag Berlin.
- Millett, P. (1991). *Lending and Borrowing in Ancient Athens*, Cambridge University Press.
- Millet P. B., (2015). “Novedades sobre la tipología ánforas Dressel 2-4 tarraconenses, New Data on Dressel 2-4 Tarraconensis Typology”, *Archivo Español de Arqueología*, 88, 187-201.
- Mills, P.J.E., Reynolds, P., (2014). “Amphorae and Specialized Coarseware of Ras al Bassit, Syria: Local Product and Exports”. *LRCW 4 Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and archaeometry. The Mediterranean: a market without frontiers*, (eds.) N. Poulou-Papadimitriou, E. Nodarou, V. Kilikoglou, Volume I, *BAR S2616 (I)*, Oxford.
- Miranda, S. (1997). S. De Caro, La villa rustica in località Villa Regina a Boscoreale (Book Review). *Athenaeum*, 85, 284.

- Miriello, D., Bloise, A., De Luca, R., Apollaro, C., Crisci, G. M., Medaglia, S., ve Taliano Grasso, A. (2015). “First Compositional Evidences on The Local Production of Dressel 2–4 Amphorae in Calabria (Southern Italy): Characterization and Mixing Simulations”. *Applied Physics A*, 119, 1595-1608.
- Moore, J., (1995). *A survey of the Italian Dressel 2-4 Amphora*, Master Thesis, McMaster Univ, Hamilton.
- Morel, J. P., (1989). “Un atelier d'amphores Dressel 2-4 à Cales.” *Publications de l'École Française de Rome*, (114)1, 558-559.
- Morel, J.P., (1996). “Les trafics maritimes de la Grande Grèce à l'époque hellénistico-romaine”, *La Magna Grecia e il mare Studi di storia marittima*, Taranto, 148-169
- Morley, N. (2007). *Trade in Classical Antiquity*. Cambridge University Press.
- Morrell, K. (2017). *Pompey, Cato, and the Governance of the Roman Empire*. United Kingdom: Oxford University Press.
- Morrisson, C., (1978) “Excavations at Carthage (1975)”, *Conducted by the University of Michigan. Vol. I. Editor: JH Humphrey. Vol. IV. Revue Numismatique*, 6(20), 190-192.
- Mouritsen, H. (2011). *The Freedman in the Roman World*. Cambridge University Press.
- Nagy, A. (2014). New amphora finds from Savaria (Pannonia): Preliminary report. *Rei Cretariae Romanae Favtorvm Acta*, 43, 129-131.
- Nagy, A. A., Magyar-Hárshegyi, P., ve Szakmány, G., (2021). “Amphorae from the southeastern Aegean in Pannonia”, *Karia and The Dodekanese*, 209.
- Nicolas, N., (2011). “Les amphores dans les milieux ruraux de la Cité des Tongres”. *Archéo-Situla 31*, Treignes - Libramont, 50-90.
- Novaković, P., Radman-L., (2018). “Amphorae from the position of Sisak- Railway station with special reference to a Dressel 8 type amphora with an inscription”, *Segestica and Siscia*, Archaeological Museum in Zagreb, 223-246.
- Olcese, G. (2007). The production and circulation of Greco-Italic amphorae of Campania (Ischia/Bay of Naples). *The data of the archaeological and archaeometric research. SKYIUS*, 7, 60-75.
- Olcese, G., (2010). *Le anfore freco italiche di Ischia: Archeologia e archeometria Artigianato ed economia nel Golfo di Napoli*, Roma, Quasar Press.

- Olcese, G., (2012). *Ceramica Romana e Archeometria: Lo Stato degli Studi*, Atti delle Giornate Internazionali di Studio Castello di Montegufoni (Firenze), 26-27 Aprile 1993, Firenze 1994
- Oliveras, A. M., Martín-Arroyo, D. J., & Revilla, V. (2017). The wine economy in Roman Hispania. Archaeological data and modellization. *Economía romana. Nuevas perspectivas/The Roman Economy. New Perspectives. Instrumenta*, 55, 189-238.
- Opdebeeck, J. (2005). *Shipwrecks and amphorae: Their relationship with trading routes and the Roman economy in the Mediterranean*. Thesis University of Southampton (2005)
- Osborne, R. (1996). "Pots, Trade and The Archaic Greek Economy". *Antiquity*, 70(267), 31-44.
- Panella, C. (1981) "Merci Destinate al Commercio Transmarino. Il vino: la distribuzione e i mercati", in Giardina, A. and Schiavone", A. (eds), *Società romana e produzione schiavistica. II. Merci, mercati e scambi nel Mediterraneo*, Bari, 55-80
- Panella, C. and Fano, M., (1977). "Le anfore con anse bifide conservate a Pompei: contributo ad una loro classificazione. In Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores", *CEFR*, 32, 133-177.
- Panella, C., (1973). "Appunti su un gruppo di anfore della prima, media e tarda età Imperiale" Ostia III: Le terme del Nuotatore: scavo dell'ambiente V et di un saggio dell'area, *Studi miscellanei*, 21, 460-633.
- Panella, C., (1977). "Anfore Tripolitane a Pompei. Instrumentum Domesticum di Ercolano e Pompei", *Quaderni di Cultura Materiale*, I, 135-149.
- Panella, C., (1980). "Retroterra. Porti e mercati. L'esempio dell'Ager Falernus. J. H. D'Arms and E. C. Kopff (Eds.), *The Seaborne Commerce of Ancient Rome*", *Studies in Archaeology and History* (MemAmAc 36). 251-259.
- Panella, C., (2001). "Le anfore di età imperiale nel Mediterraneo occidentale. P. Lévêque", J. P. Morel and É. Geny (Eds.), *Céramiques Hellénistiques et Romaines*, 3, 177-275.
- Panella, C., (2001). "Le anfore di età imperiale nel Mediterraneo occidentale. P. Lévêque", J. P. Morel and É. Geny (Eds.), *Céramiques hellénistiques et romaines*, 3, pp. 177-275.

- Panella, C., (2001). “Le anfore di eta imperiale del Mediterraneo occidentale”, *Céramiques Hellénistiques et Romaines III* Paris, 177-275.
- Panella, C., Saguì, L., Coletti, F., (2010). “Contesti tardoantichi di Roma. Una rilettura alla luce di nuovi dati,” *LRCW 3 Late Roman Coarse Wares, Cooking Wares and Amphorae in the Mediterranean: Archaeology and archaeometry. Comparison between western and eastern Mediterranean*, (eds.) S. Menchelli, S. Santoro, M. Pasquinucci, G. Guiducci, Volume I, *BAR S2185 (I)*, Oxford.
- Paraschiv, D., (2002-2003). “Amfore Occidentale Romane in Zona Dunarii de Jos”, *Pontica XXXV-XXXVI*, 177-207.
- Parker, A.J. (1992). *Ancient Shipwrecks of the Mediterranean and the Roman Provinces*, BAR International Series 580, Oxford.
- Parker, A.J., (1981). “Stratification and Contamination in Ancient Mediterranean Shipwrecks”, *NA* 10.4, 309, 335.
- Pascual, R. (1960). “Centros de producción y difusión geográfica de un nuevo tipo de ánfora”. In: *VII Congreso Nacional de Arqueología*, Zaragoza. 334–345.
- Pascual, R. (1977). “La ánforas de la Layetania”. In: G. Vallet (ed.), *Méthodes classiques et méthodes formelles dans l'étude des amphores. Coll. École Française Rome* 32, 47–96.
- Paterson, J. (2005). Trade and Traders in The Roman World: Scale, Structure, and Organisation. In *Trade, traders and the ancient city*. Routledge Press, 149-167.
- Peacock D. P. S., Williams D. F., (1986). *Amphorae and the Roman Economy*, New York.
- Peacock, D.P.S. (1971). ‘Roman amphorae in Pre-Roman Britain’, in Jesson, M. and Hill, D. (eds), *The Iron Age and its Hill-forts*, Southampton, 169–88
- Peacock, D.P.S., (1977). “Recent Discoveries of Roman Amphora Kilns in Italy”, *Antiquaries Journal*, s.262-269.
- Peacock, D.P.S., and Williams, D.F. (1997): ‘A little bit of dirt’, *Journal of Archaeological Science* 24, 1089–1091.
- Peacock, D. P. S., Williams, D. F. (1991). *Amphorae and the Roman economy: an introductory guide*. Hong Kong: Longman Press.

- Peacock, D.P.S. (1971) "Roman amphorae in pre-Roman Britain" in Hill, D. and Jesson, M. (eds) *The Iron Age and Its Hill-Forts: Papers Presented to Sir Mortimer Wheeler*, Southampton, 161-88.
- Peña, J. T., ve McCallum, M. (2009). The production and distribution of pottery at Pompeii: a review of the evidence; part 2, the material basis for production and distribution. *American Journal of Archaeology*, 113(2), 165-201.
- Peter G., ve S., Richard (1987). *The Roman Empire: Economy, Society and Culture*. Duckworth: London
- Polanyi K., Arensberg C. M, ve H. Pearson, (1971). *Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory*. United States: Henry Regnery Company.
- Polanyi, K. (1963). Ports of trade in early societies. *The Journal of Economic History*, 23(1), 30-45.
- Prevosti Monclus, M., Roig, J.F.C., (2010). "Torre Llauder, Figlina Amphoralis", *RCRF Acta* 41, Bonn, 481-489.
- Purcell, N. (1985). "Wine and Wealth in Ancient Italy". *The Journal of Roman Studies*, 75, 1-19.
- Aiston R., (1998). Trade and The City in Roman Egypt, in: H. Parkins/C. Smith (eds.), *Trade, Traders and the Ancient City*, London, 168-203.
- Reden, V. S. (2022). *The Cambridge Companion to the Ancient Greek Economy*, (Ed. S. V. Reden), Cambridge University Press.
- Reibig, A. (2001). *The Bücher-Meyer controversy: the nature of the ancient economy in modern ideology*. PhD thesis, Department of Philosophy University of Glasgow.
- Rendina, S. (2020). "Shipwrecks with Baetican cargo in the Western Mediterranean, First to Third Centuries AD: Maritime Trade and Cargo Composition". *Maritime Archaeology Graduate Symposium*. 1-23.
- Revilla Calvo, V., ve Carreras Monfort, C., (1993). "El vino de la Tarraconense en Britania", *Münstersche Beiträge zur Antike Handelsgeschichte*, Vol. XII, Num. 2, 53-92.
- Reynolds P., (2003). "Amphorae in Roman Lebanon 50 BC to Ad 250", *Archaeology & History in Lebanon Issue Seventeen*, 120-128.
- Reynolds, P. (1997). "Pottery production and economic exchange in second century Berytus: some preliminary observations of ceramic trends from quantified ceramic

- deposits from the Souks excavations in Beirut.” *Berytus: Archaeological Studies*, (43), 35-110.
- Reynolds, P. (1999). Italian fine wares in first century AD Berytus: the assemblage from the Cistern Deposit BEY 006 12300/12237”. In *Early Italian Sigillata: The Chronological Framework and Trade-patterns. Proceedings of the First International ROCT-Congress Leuven*, 117-131.
- Reynolds, P. (2010). *Hispania and the Roman Mediterranean, AD 100-700: Ceramics and Trade*. Duckworth Publishers.
- Rice, C. (2016). “Shipwreck Cargoes in The Western Mediterranean and The Organization of Roman Maritime Trade”. *Journal of Roman Archaeology*, 29, 165-192.
- Rizzo, G., (2014). “Le Terme del Nuotatore le Anfore, Ostia e i Commerci Mediterranei”. Dans la C. Panella & G. Rizzo (Eds.). OSTIA VI, Le Terme del Nuotatore, *Studi Miscellanei*, 38, 64- 44.
- Robinson, D., Flohr, M., ve Wilson, A. (2017). “Wealthy Entrepreneurs and The Urban Economy”. *The Economy of Pompeii*, 243-62.
- Rodríguez, J. R. (2011). La Villa Como Sistema Económico. In *Actes del simposi les vil·les romanes a la tarraconense. Implantació, evolució i transformació. Estat actual de la investigació del món rural en època romana. Celebrat a Lleida del 28 al 30 novembre de 2007*, 49-54.
- Rossiter, J. J. (1977). The Roman Villa Rustica in Italy. A Thesis Submitted to the Faculty of Graduate Studies and Research in Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree of Master of Arts in Classical Archaeology Department of Classics Edmonton, Alberta
- Roth, U. (2004). Inscribed meaning: the vilica and the villa economy. *Papers of the British School at Rome*, 72, 101-124.
- Rothe, Ursula (2018). “The Roman Villa: Definitions And Variations. In: Marzano, Annalisa and Métraux”, Guy P. R. eds. *The Roman Villa in the Mediterranean Basin: Late Republic to Late Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press, 42–58.
- Roux, P. (2005). “Roma İmparatorluğu”. Türkiye: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ruffo, F. (2010). *La Campania antica. Appunti di storia e di topografia (Vol. 1)*, Il Denaro Libri.

- Salmon, E. T. (1970). *Roman Colonization Under the Republic*. United Kingdom: Cornell University Press.
- Savaş, V. (1999). “İktisadın Tarihi”. Türkiye: Siyasal Kitabevi.
- Scheidel, W. (2012). *The Cambridge Companion to the Roman Economy*, (Ed. W. Scheidel), Cambridge University Press.
- Scheidel, W., von Reden, S. (2012). *The Ancient Economy*. United States: Routledge Press.
- Schimmer, F. (2012). “Amphorae from the Roman fort at Gheriat el-Garbia (Libya)”. *Rei Cretariae Romanae Fautorum Acta*, 42, 319-25.
- Sciallano, M., Sibella, P. (1991). *Amphores: comment les identifier?* Spain: Publisher Edisud, Aix-en-Provence.
- Seager, R. (2002). *Pompey the Great: A Political Biography*. Germany: Wiley Press..
- Sealey, P. R. (2009). “New light on the wine trade with Julio-Claudian Britain”, *Britannia*, 40, 1-40.
- Sealey, P. R. ve Davies, G. M. R., (1984). “Falernian Wine at Roman Colchester”, *Britannia*, Vol. 15, 250-254.
- Sealey, P. R., (1985). “Amphoras from the 1970 Excavations at Colchester Sheepen”. *BAR*, 142, 1-201.
- Sedov, A. V. (1992). New archaeological and epigraphical material from Qana (South Arabia). *Arabian archaeology and epigraphy*, 3(2), 110-137.
- Seiler, F., Kastenmeier, P., & Vogel, S. (2009). “Nuove ricerche nella Piana del Sarno verso la ricostruzione dei paleo-paesaggi: Sunto delle attività di ricerca dell'Istituto Archeologico Germanico di Berlino nel 2008”. *Rivista di Studi Pompeiani*, 20, 166-168.
- Seiler, F., Märker, M., Kastenmeier, P., Vogel, S., Esposito, D., Heussner, U., ve Joachimski, M. (2011). “Interdisciplinary approach on the reconstruction of the ancient cultural landscape of the Sarno River Plain before the eruption of Somma-Vesuvius AD 79”. *Tag Landesmus Vor. Halle*, 6, 1-10.
- Seager R. (2002), “Pompey the Great: a Political Biography”. Malden Press.
- Sezgin, Y., Şenol, A. K. ve Cankardeş ve Şenol, G.. (2022). *İzmir Arkeoloji Müzesi Ticari Amphoraları*. İstanbul: Ege Yayınları.

- Shaw, B. D. (2001) *Spartacus and the Slave Wars: A Brief History with Documents*. United Kingdom, Bedford Press.
- Shmueli, O., Segal, O., Ad, U., (2008). "Khirbat Umm el-Umdan (Southwest)", *Journal 120*, Israel Antiquities Authority, 1-2.
- Slane, K.W., (2003). "Corinth's Roman Pottery Quantification and Meaning", *Corinth, the Centenary 1896-1996*, Portlan.
- Starr, C. G. (2020) "Antik Çağda Deniz Gücü". (Çev. Ergin G.), Homer Yayınları
- Stubert, L., Martín i Oliveras, A., Märker, M., Schernthanner, H., ve Vogel, S. (2020). "Viticulture in the Laetanian region (Spain) During The Roman Period: Predictive Modelling and Geomatic Analysis". *Geosciences*, 10(6), 206.
- Şenol, A. K. (2003). *Marmaris Müzesi Ticari Amphoraları*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Şenol, A. K. (2005). "Antik Dönem Ekonomisinin Kurgusunda Seramik Buluntuların Yeri, Sorunlar". *OLBA*, (12), 117-138.
- Şenol, A. K. (2009). *Taşucu Arslan Eyce Amphora Müzesi*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Şenol, A. K. (2015). "Smyrna Kazılarında 2007-2011 Yılları Arasında Bulunan Ticari Amphoralar". *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları I. Çalıştay Bildirileri, İstanbul*, 243-256.
- Şenol, A. K. (2015). Smyrna Kazılarında 2007-2011 Yılları Arasında Bulunan Ticari Amphoralar. *Smyrna/İzmir Kazı ve Araştırmaları I. Çalıştay Bildirileri, İstanbul*, 243-256.
- Şenol, A. K., (2000). *İskenderiye Kazılarında Ele Geçen Amphoralar Işığında Kentin Roma Dönemi Şarap, Zeytinyağı, Salamura Balık ve Sosyal Ticareti* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tchernia, A. & Zevi, F., (1972). "Amphores Vinares de Campanie et de Tarraconaise a Ostie. Recherches sur les Amphores Romaines", *Actes du Colloque de Rome École Française de Rome*, 10, 35-67.
- Tchernia, A., Pomey, P., Hesnard, A., "Les Amphores", *L'épave romaine de la Madrague de Giens (Var)*", *Gallia Suppl.XXXIV*, Paris 1978, 33-50.

- Temin, P. (2001). A Market Economy in The Early Roman Empire. *The Journal of Roman Studies*, 91, 169-181.
- Temin, P. (2004). "Financial Intermediation in The Early Roman Empire". *The Journal of Economic History*, 64(3), 705-733.
- Temin, P. (2012). "The Roman Market Economy", (Ed. J. Mokyr), *The Princeton Economic History of the Western World*, Princeton University Press.
- Michael T., G., Cherubini, L., Del Rio, A., Menchelli, S., ve Pasquinucci, M., (2004). "Les amphores de l'ager Pisanus et Volaterranus: Productions et distribution vers le Nord à la lumière des analyses", *In Société Française pour l'Etude Céramiques Antiques en Gaule, Actes du Congrès de Vallauris* 237-244.
- Tielen, W. L. (2017). *Bankers in Puteoli? An exploration of the financial activities documented in the Archive of the Sulpicii 25-62 AD*. MA thesis in History MA Programme Radboud University Nijmegen.
- Tomay B. (2023). *Myra'nın Limanı Andriake Kazılarında Ele Geçen Ticari Amphoralar*, Arkeoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi Antalya, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bölümler Enstitüsü.
- Tomber, R., & Williams, D. (2000). Egyptian Amphorae in Britain and The Western Provinces. *Britannia*, 31, 41-54.
- Tomber, R., (1993). "Quantitative Approaches to the Investigation of Long-Distance Exchange", *Journal of Roman Archaeology*, Vol. 6, 142-165.
- Tortosa, J. F. Á. (2020). Production Models in Roman Commercial Agriculture: the Northwest of Hispania Citerior Between the 2nd Century BC and the 2nd Century AD. *Archaeology and Economy in the Ancient World*, 31.
- Polanyi K. (1971). *Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory*. United States: Pub. The University of California
- Travis, J. R. (2008). *Coal in Roman Britain*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Tüylüoğlu, D. (2015). *Mylasa'dan Bir Antik Çağ Seramik Atölyesinin (?) Ticari Amphora Buluntuları*. (Yüksek Lisans Tezi) Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Van der Werff, J. H., (1989). “L. Evmachi: à propos d’une marque d’amphore trouvée a Nimègue”, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek*, 39, 357-76.
- Alarcao J.(1976), “Fouilles de Conimbriga. V. La céramique commune locale et régionale”. In: *Revue archéologique du Centre de la France, tome 14, fascicule 3-4*, 361-362.
- Van Limbergen, D. (2018). “The Central Adriatic Wine Trade of Italy Revisited”. *Oxford Journal of Archaeology*, 37(2), 201-226.
- Van Limbergen, D., Hoffelinck, A., ve Taelman, D. (Eds.). (2022). *Reframing the Roman Economy: New Perspectives on Habitual Economic Practices*. Springer Nature. Pub. Springer Press.
- Van Limbergen, D., Maréchal, S., ve De Clercq, W. (2020). “Introduction: Food for a Growing Empire: Reframing an Old Debate”. In *The resilience of the Roman Empire: regional case studies on the relationship between population and food resources BAR Vol. 3000*, 1-7.
- Van Nijf, O., Meijer, F. (2014). *Trade, Transport and Society in the Ancient World*. United Kingdom: Routledge Press.
- Vandevoorde, L. (2015). Of Mice and Men. Financial and occupational differentiation among* Augustales. *Cahiers Mondes anciens. Histoire et anthropologie des mondes anciens*, (7).
- Venditti, C.P., (2013). “Lusitanian nd Imported Amphorae from Ammaia. Relationship, chronology, typology”, *InternatinalCongress Lusitanian Amphorae*. “Production and Diffusion” Trois.
- Vieira, V. A. (2011). *As lucernas romanas da Praça da Figueira (Lisboa): Contributo para o conhecimento de Olisipo* (Doctoral dissertation), Faculdade de Ciências Sociais e Humanas, Universidade Nova de Lisboa.
- Vivenza, G. (2012). “Roman economic thought”, in W. Scheidel (ed.), *The Cambridge Companion to the Roman Economy*. n/a Cambridge: Cambridge University Press, 25-44.
- Vnukov, S. J., Kovalenko, S. A., ve Trejster, J. (1990). Moulages en plâtre de Kara-Tobe (Crimée). *Revue archéologique*, 27-50.

- Vogel, S., & Maerker, M. (2012). Comparison of pre-AD 79 Roman paleosols in two contrasting paleo-topographical situations around Pompeii (Italy). *Geografia Fisica e Dinamica Quaternaria*, 35, 199-209.
- Vogel, S., & Maerker, M. (2012). "Comparison of pre-AD 79 Roman paleosols in two contrasting paleo-topographical situations around Pompeii (Italy)". *Geografia Fisica e Dinamica Quaternaria*, 35, 199-209.
- Vogel, S., Märker, M., Esposito, D., & Seiler, F. (2016). The ancient rural settlement structure in the hinterland of Pompeii inferred from spatial analysis and predictive modeling of Villae rusticae. *Geoarchaeology*, 31(2), 121-139.
- Vogel, S., Märker, M., Rellini, I., Hoelzmann, P., Wulf, S., Robinson, M., & Seiler, F. (2016). From a stratigraphic sequence to a landscape evolution model: Late Pleistocene and Holocene volcanism, soil formation and land use in the shade of Mount Vesuvius (Italy). *Quaternary international*, 394, 155-179.
- Wengst, C., & Bowden, J. (1987). *Pax Romana and The Peace of Jesus Christ*. United Kingdom: SCM Press.
- Wheatley, D., Gillings, M. (2013). *Spatial Technology and Archaeology: The Archaeological Applications of GIS*. United Kingdom: CRC Press.
- Williams, C., Zervos, O., (1985). "Corinth, 1984: East of the Theater", *Hesperia*, Vol. 54, No. 1.
- Williams, D. F. (2004). "The Eruption of Vesuvius and Its Implications for the Early Roman Amphora Trade with India". In J. Eiring & J. Lund (Eds.). *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean*, Monographs of the Danish Institute at Athens Volume 5, Athens: Aarhus University Press. 441-450.
- Williams, D., (2002). "The Eruption of Vesuvius and its Implications for the Early Roman Amphora Trade with India", *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean*, Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens.
- Williams, S. and Peacock, D.P.S. (2001): 'Dressel 2-4 amphorae and Roman trade with India: the evidence from Nevasa', *Journal of South Asian Studies* 17, 7-18.
- Wilson, A., (2002) "Machines, Power and the Ancient Economy". *Cambridge: Society for the Promotion of Roman Studies Vol 92*. 1-32.

Woolf, G. (1992). "Imperialism, Empire and The Integration of The Roman Economy". *World Archaeology*, 23(3), 283-293.

Zagreb M. V. (2019). "Roman Amphorae From Tilurium", (edt.) Domagoj Tončinić, Iva Kaić, Vinka Matijević, Mirna Vukov, *Studia Honoraria Archaeologica Zbornik Radova u Prigodi* 65.

Zevi, F. (1966). "Appunti sulle anfore romane. La tavola tipologica del Dressel", *Archaeologia Classica* 18, 208–47.

Açık Kaynak Veriler

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper>

<https://sit2.regione.campania.it/content/servizi-wms>

<https://theodora.com/encyclopedia/>

<https://www.romaneconomy.ox.ac.uk/>

<https://archaeologicalnetworks.wordpress.com/>

<https://sketchfab.com/3d-models/res-gestae-divi-augusti-ara-pacis-rome-italy-352ee237f49449ca878b60c42c819ebc>

<http://www.smb.museum/smb/home/index.php?l>

TEŞEKKÜR

Antik çağ ekonomisi üzerine çalışmaya kara verme sürecim Türkiye’de Mısır’da ve Yunanistan’da ekibinde yer aldığım ve akademik bakış açısıyla beni oldukça etkileyen Prof. Dr. Ahmet Kaan Şenol’un sorduğu sorular başlatmıştır. Bu uzun yolculukta beni destekleyen, birikimlerini cömertçe paylaşan ve yol gösterici olan Tez Danışanım Prof. Dr. Ahmet Kaan Şenol’a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca beraber çalışırken çok şey öğrendiğim, akademik kariyerime doğrudan etkisi olan ve beni her zaman destekleyen Prof. Dr. Gonca Şenol’a teşekkür ederim.

Yıllarca materyal üzerinde çalıştıktan sonra ekonomi gibi teorik açıdan oldukça zor bir alan perspektifinde değerlendirmeler yapmak için beni cesaretlendiren, tez izleme komitemde yer alan ve benim için bir hocadan ötesi olan Prof. Dr. R. Funda Barbaros Özay’a teşekkür ederim.

Bu uzun süreçte, tez izleme komitemde yer alan fikirleri ile özellikle Roma Tarihi açısından ufkumu açan ve her zaman yapıcı ve olumlu eleştirileri ile beni motive eden Dr. Öğr. Üyesi sayın AYTEKİN ERDOĞAN’a teşekkür ederim.

Doktora tezimin araştırma ve yazım sürecinde bana her konuda destek olan, güç kaynağım ve hayat ortağım İlayda Ürün Karaçetin’e teşekkür ederim. O olmasaydı bu tez de olmazdı.

Tezimi yazarken 4 yıl boyunca yardımcılığını yaptığım, yanında çok şey öğrendiğim ve beraber çalıştığımız süreçte fikirlerime her daim önem veren Prof. Dr. Adnan Çevik hocama teşekkür ederim. Ne olursa olsun bana çözüm üreten, öğrencilerini evlatları yerine koyan sadece akademik olarak değil insani olarak da çok şey öğrendiğim Doç. Dr. Haluk Sağlamtimur’a teşekkür ederim.

Sadece bu tezin değil, akademik kariyerimin gerçek kahramanı olan, ne olursa olsun bana inanan ve destekleyen babam Abdurrazak Karaçetin, annem Diniye Karaçetin ve ablalarımın teşekkürü borç bilirim.

Tezdeki metodolojimin önemli bir kısmını oluşturan Coğrafi Bilgi Sistemleri üzerinden yaptığım analizlere destek olan, gelecekte önemli bir uzman olacağına inandığım ve alanı ile ilgili bana çok şey öğreten Arda Ürün'e teşekkür ederim. Ayrıca ikinci ailem olan ve her zaman desteklerini arkamda hissettiğim İbrahim Ürün ve Nerfide Ürün'e teşekkür ederim.

Bu süreçte bana fikirleri ile destek veren dert ortaklığı yapan ve her daim yanımda desteklerini hissettiğim Gencay Öztürk, İnan Aydoğan, Selver Arslan, Eylül Benzer, Uğur Erol'a teşekkür ederim.

Bu süreçte Malazgirt Yüzey Araştırması ekibine, Cealex'de çalıştığım arkadaşlarıma, akademik olarak bana bir şeyler katan bütün meslektaşlarım ve hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Bu tez Türkiye'de Mısır'da, Yunanistan ve Arabistan'da yazılmıştır. Yazım sürecine doğrudan ve dolaylı olarak destek olan herkese teşekkür ederim.

ÖZGEÇMİŞ

AHMET OĞUZHAN KARAÇETİN

EĞİTİM BİLGİLERİ

Ege üniversitesi Klasik Arkeoloji Lisans Programı

2013- Mezun

Adnan Menderes Üniversitesi Klasik Arkeoloji Yüksek Lisans Programı

2017- Mezun

Ege Üniversitesi Klasik Arkeoloji Doktora Programı

Devam Ediyor

ARKEOLOJİ ALANINDA İŞ TECRÜBELERİ

(YURT İÇİ ÇALIŞMALARI)

- Klaros Kehanet Merkezi 2008-2010 (Yaz Sezonu) (Türkiye-İzmir)
- Bodrum Müzesi Amphoraları Tasnifi Projesi 2017-2018 (Kış Sezonu)
- Digitilium Şirketi (Dijital arkeoloji bilişim uzmanı)
- Başur Höyük Kazıları 2018-2019 (Yaz Sezonu)
- Area Müze Tasarım Şirketi (Arkeoloji Departmanı) 2019-2020 (Bütün Yıl)
- Malazgirt Savaş Alanı Tespiti Tarihi ve Arkeolojik Yüzey Araştırması Projesi (Proje Koordinatörü 2020- Devam ediyor.)

(YURT DIŞI ÇALIŞMALARI)

- Akademia Kazıları 2012-2017 (Yaz Sezonu) (Mısır-İskenderiye)
- CNRS Amphora Mühürleri Çalışmaları 2012-2016 (Kış Sezonu) (Mısır-İskenderiye)

- Delos Müzesi'ndeki Amphora Mühürleri Çalışmaları 2014-2015 (Güz Sezonu) (Yunanistan-Atina)
- Ulusal Müzesi'ndeki Amphora Mühürleri Çalışmaları 2015-2018 (Yaz Sezonları) (Yunanistan-Atina)
- Amerikan Okulu V. Grace Arşivi Çalışmaları (2016-2018 Kış Sezonu) (Yunanistan-Atina)
- Buto (Tell El-Farain) Kazıları 2015-2017 (Yaz Sezonları) (Mısır-Kahire)
- 2023 Qurh Plain Survey, (Director Andrew Petersen) (El-Ula/SAUDİ ARABİA)

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce İyi Düzeyde
Arapça Başlangıç Aşaması

YAYINLAR

- A Battlefield Archaeology and Survey Project: The Latest News from Manzikert. S. Konuk y O. Karaçetin, XIX Jornadas de Bizancio Madrid, 24-27 de enero de 2022
- “Savaş Alanı Arkeolojisi”, Aktüel Arkeoloji Dergisi, 83, 2021.
- “Sınırların Ötesine Geçen Tanrıça Pelagia Isis”, Aktüel Arkeoloji Dergisi, 84, 2021.
- “Antik Çağ Ekonomisi Üzerine Yaklaşımlar: Metot ve Model Araştırmacı” Ahmet Oğuzhan Karaçetin, Eylül Benzer, Editör Dr. Öğr. Üyesi M. Fatih sansar – Doç. Dr. Aygül Uçar Dr. Öğr. Üyesi Aytekin Erdoğan Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu 2-3 Aralık 2022 İzmir.
- “Juliopolis 3 Boyutlu Modelleme Çalışmalarından Bir Örnek M82 ve M483 Numaralı Mezarların ve Eserlerinin Modellenmesi”, Juliopolis Cilt 1, 2023, VEKAM.
- “Ziyarettepe Kazıları Üzerinden Arkeolojik ve Antropolojik Değerlendirmeler”, Malazgirt Savaş Alanı, 2021, 950. yılında Malazgirt Zaferi Uluslararası Sempozyumu, TTK, 2023.

- “Malazgirt Savaş Alanı Arkeolojisi”, A. Oğuzhan Karaçetin, Halis Öztürk, Malazgirt Savaş Alanı, 2021, 950. yılında Malazgirt Zaferi Uluslararası Sempozyumu, TTK, 2023.

SEMPOZYUM VE KONFERANSLAR

- Malazgirt Savaş Alanı Arkeolojisi, August 26-28 2020, Muş, Turkey.
- “Antik Çağ Ekonomisi Üzerine Yaklaşımlar: Metot ve Model Araştırmacı” Ahmet Oğuzhan Karaçetin, Editör Dr. Öğr. Üyesi M. Fatih sansar – Doç. Dr. Aygöl Uçar Dr. Öğr. Üyesi Aytekin Erdoğan Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu 2-3 Aralık 2022 İzmir.
- A Battlefield Archaeology and Survey Project: The Latest News from Manzikert. S. Konuk y O. Karaçetin, XIX Jornadas de Bizancio Madrid, 24-27 de enero de 2022.